

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ
EFENDİ'NİN MİR'ÂTU'S-SAFÂ'SI
(TENKİTLİ METİN – İNCELEME)

Şeyma BENLİ

2501121396

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Abid Nazar MAHDUM

İstanbul 2015

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

Adı ve Soyadı : Şeyma BENLİ

Numarası : 2501121396

Anabilim/Bilim Dalı : Türkiyat Araştırmaları

Tez Savunma Tarihi : 30.06.2015

Danışman : Doç.Dr.Abid Nazar MAHDUM

Tez Savunma Saati : 14:00'da

Tez Başlığı : Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin Mir'âtü's-Safâ'sı (Tenkitli Metin-İnceleme)

ÖĞRENCİNİN

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.A.AZMİ BİLGİN		Kabul
DOÇ.DR.ABİD NAZAR MAHDUM		Kabul
YRD.DOÇ.DR.AHMET KARATAŞ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ.DR.ALİ ÖZTÜRK		
YRD.DOÇ.DR.MELİHA Y.SARIKAYA		

KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ’NİN MİR’ÂTU’S-SAFÂ’SI (TENKİTLİ METİN – İNCELEME)

ŞEYMA BENLİ

ÖZ

Türk edebiyatında kısas-ı enbiya türünde birçok eser kaleme alınmıştır. Harezm bölgesinde Rabguzi ile başlayan gelenek Osmanlı’nın son dönemine doğru artarak devam etmiştir. Manzum örnekleri bulunmakla birlikte ağırlıklı olarak mensur biçimde kaleme alınan kısas-ı enbiya kitapları farklı hususiyetler ile de birbirlerinden ayrılmaktadır. Bu kitaplar ilmi / edebi, öğretici / ders kitabı, sadece bir peygamberden bahseden mesneviler ve müstakil eserler olup olmamalarına göre gruplandırılabilir. Ayrıca eserin telif edildiği çağın şartlarına, telif amacına ve hitap edeceği kitleye göre dil ve üslûbu da değişkenlik gösterebilir.

Bu tez XVII. Yüzyıl İstanbul’unda Şeyhülislam Karaçelebizade Abdülaziz Efendi tarafından yazılan *Mir’âtu’s-Safâ* isimli kısas-ı enbiya kitabının transkripsiyonunu ve muhtelif yönlerden değerlendirmesini ihtiva etmektedir. İlmi / edebi kısas-ı enbiya kategorisine yerleştirilen eserin, kullandığı sanatlı üslûp nedeniyle aynı türün diğer eserleri arasında farklı bir yerde durduğu ve XVII. Yüzyıl Osmanlı nesrinin karakteristik özelliklerini taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyhülislam, Karaçelebizade Abdülaziz, Osmanlı, mensur, kısas-ı enbiya, XVII. Yüzyıl.

**KARACHELEBIZAADEH ABD AL-AZEEZ'S MIRAT AL-SAFA
(EDITION CRITIQUE – ANALYSIS)**

SEYMA BENLI

ABSTRACT

A lot of books about qisas al anbiya were written in old Turkish literature. The tradition which began with Rabghuzi in Harezmi continued increasingly until the end of the Ottoman period. In addition to poetic examples, most of these books were set pen to paper prose and they dissociate due to different specialities. This kind of books can be classified according to their scholarly / literary, didactic / textbook, mathnawis mentioning only one prophet or a separate book. Also language and wording change owing to the period the books were written, the purpose of writing and the mass will address.

This thesis includes the transcription and considerations from different aspects of Mir'at al Safa which belongs to Sheykh al Islam Karachelebizaadeh Abd al-Azeez in XVII. century's Istanbul. It has been found that the book -that is found its way into scholarly / literary qisas al anbiya category- stands in a different place among the other books in same genres because of the use of the artful style, and has the characteristic properties of Ottoman prose in the seventeenth century.

Key Words: Sheykh al Islam, Karachelebizaadeh Abd al-Azeez, Ottoman, prose, qisas al anbiya, XVII. Century.

ÖN SÖZ

Hz. Âdem ile Hz. Muhammed ve bu ikisinin arasında geçen peygamberlerin hayat hikâyelerini anlatan kısas-ı enbiya türü kitaplar Türklerin İslamiyeti kabulü ile Türk edebiyatında telif ve tercüme edilmeye başlanmıştır. Bazen müstakil eserler halinde, bazen çeşitli eserler içerisinde bölüm olarak karşımıza çıkan kısas-ı enbiyanın bir örneği de XVII. Yüzyıl müelliflerinden Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'ye ait *Mir'âtu's-Safâ*'dır.

İlmiye mesleğine mensup Abdülaziz Efendi şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiştir. Daha çok tarihçiliği ile temâyüz eden müellif fıkıh, siyer ve edebiyat alanında da eserler vermiştir.

Bu tezde eski Türk edebiyatında telif edilmiş kısas-ı enbiya birikimini ortaya koyma, bu eserlerden biri olan ve diğerlerinden ilmî ve edebî yönüyle ayrılan *Mir'âtu's-Safâ*'nın, araştırmacıların hizmetine sunulması için transkripsiyonunu yapma, onu çeşitli yönleriyle tahlil etme amaçlanmıştır. Bunun yanında, söz konusu eserin diğer kısas-ı enbiya kitapları ve XVII. yüzyıl nesri arasındaki yerine birkaç iktibasla işaret edilmeye çalışılmıştır.

Bir giriş ve üç bölümden mürekkep çalışmanın girişinde, eski Türk edebiyatı kapsamı içerisinde değerlendirilebilen kısas-ı enbiya türü eserler tespit edilerek bir tasnif denemesine tabi tutulmuştur. Birinci bölümde müellifin hayatı, eserleri, ilmî ve edebî kişiliği her yönüyle incelenmeye gayret edilmiştir. İkinci bölümde ise *Mir'âtu's-Safâ*'nın nüshaları tanıtılıp eserin muhteva tahlili yapıp kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölüm ise eserin transkripsiyonuna ayrılmıştır.

Tez yazım süresince eksikliklerimi gideren ve kıymetli vakitlerini bana ayıran tez danışmanım Abid Nazar MAHDUM'a; bilimsel bir çalışmanın nasıl yapılacağını öğreten hocalarım Ahmet ÖZEL, Ömer KUL ve Berat AÇIL'a; fikirlerine sık sık müraccat ettiğim ve yardım taleplerimi hiçbir zaman reddetmeyen hocam Ahmet KARATAŞ'a; görüş ve tecrübelerinden istifade ettiğim hocam Ali ÖZTÜRK'e; araştırmalarım sırasında yararlandığım Topkapı Sarayı Müzesi Yazma Eser Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Millet

Kütüphanesi ve İSAM Kütüphanesi müdürlüklerine ve çalışanlarına; tez yazım sürecime, düzenlediği seminerler ile katkı sağlayan İstanbul Medeniyet Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı ve İlmî Etüdler Derneği'ne; bana rahat bir çalışma ortamı sağlayan eşim Ali BENLİ'ye gönülden teşekkür ederim.

Şeyma BENLİ

Çengelköy 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖN SÖZ	v
TABLolar LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xi
GİRİŞ	1
1. KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ.....	8
1.1. Hayatı	8
1.2. Vazifeleri	9
1.2.1. Müderrislik.....	9
1.2.2. Kadılık.....	9
1.2.3. Şeyhülislamlık.....	10
1.3. Vefatı.....	11
1.4. Talebeleri.....	12
1.5. İlmî / Edebî Yönü ve Tesirleri	12
1.6. Edipler ile İlişkisi.....	13
1.7. Kişiliği.....	14
1.8. Eserleri	14
1.8.1. Fıkha Ait Eserleri	15
1.8.2. Tefsire Ait Eseri	15
1.8.3. Edebiyata Ait Eserleri	15
1.8.4. Tarihe Ait Eserleri.....	16
2. MİR’ÂTÜ’S-SAFÂ’NİN HUSUSİYETLERİ VE MUHTEVASI.....	19
2.1. Eserin Adı.....	19
2.2. Telif Tarihi ve Sebebi	19
2.3. Nüshaların Tavsifi	19
2.3.1. Türkiye’de Bulunan Nüshalar	19
2.3.2. Türkiye Dışında Bulunan Nüshalar.....	25
2.3.3. Tenkitli Metinde Esas Alınan Nüshalar	27

2.4. Muhtevası	28
2.4.1. Konusu	28
2.4.2. Dil ve Üslûp Özellikleri	34
2.4.2.1. Âyet ve Hadisler.....	35
2.4.2.2. Manzûmeler	35
2.4.2.3. Muhtelif Tabirler.....	36
2.4.2.3.1. Doğum ile İlgili Tabirler	37
2.4.2.3.2. Ölüm ile İlgili Tabirler.....	38
2.4.2.3.3. Allah İçin Kullanılan Tabirler.....	41
2.4.2.3.4. Hz. Muhammed İçin Kullanılan Tabirler.....	43
2.4.2.3.5. Diğer Peygamberler İçin Kullanılan Tabirler	44
2.4.2.3.6. Peygamberlerin Karşısında Yer Alan Kişiler İçin Kullanılan Tabirler..	46
2.4.2.3.7. Şeytan İçin Kullanılan Tabirler.....	47
2.4.2.3.8. Evliliği Anlatan İfadeler.....	47
2.4.2.3.9. Dünya İçin Kullanılan Tabirler	48
2.4.2.3.10. Arapça İfadeler.....	48
2.4.2.3.11. Rivayet Lafızları	49
2.5. Kaynakları	50
2.5.1. Tefsir Kitapları.....	51
2.5.2. Tarih Kitapları.....	53
2.5.3. Hadis Kitapları	57
2.5.4. Sözlükler	58
2.5.6. Edebî Eserler	58
2.6. Mir'âtu's-Safâ'nın Kısas-ı Enbiya Türü ve XVII. Yüzyıl Nesri İçerisinde Yeri	63
SONUÇ	74
METİN TENKİDİNDE TAKİP EDİLEN USÛL.....	75
3. MİR'ÂTU'S-SAFÂ	76
KAYNAKÇA.....	242

TABLÖLÄR LİSTESİ

TABLO 1: TÜRLERİNE GÖRE KİSAS-I ENBİYA KİTAPLARI.....	6
TABLO 2: MİR'ÂTU'S-SAFÂ'DA ANLATILAN PEYGAMBERLERE AYRILAN VARAK SAYISI.....	30
TABLO 3: MİR'ÂTU'S-SAFÂ'DA BULUNAN MANZÛMELERİN SAHİPLERİNE VE DİLLERİNE GÖRE DAĞILIMI	36
TABLO 4: ATIF SIKLIĞINA GÖRE KAYNAKLAR	60
TABLO 5: KAYNAKLARIN KONULARINA GÖRE DAĞILIMI	63

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	Adı geçen eser
ATAÜNİ	Atatürk Üniversitesi
AÜ	Ankara Üniversitesi
b.	Bin, binti
bkz.	Bakınız
ÇÜ	Çukurova Üniversitesi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
hızl.	Hazırlayan
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Ktp.	Kütüphane, Kütüphanesi
MÜ	Marmara Üniversitesi
MSGSÜ	Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
nr.	Numara
nşr.	Neşreden
p.	Page
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
S.	Sayı
trc.	Tercüme, tercüme eden
TDK	Türk Dil Kurumu
TSMK	Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
TTK	Türk Tarih Kurumu
thk.	Tahkik
ty.	Tarih yok
V	Volume
vd.	Ve diğerleri
vr.	Varak
vs.	Vesâire
yy.	Yer yok

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا	'A a / E e	ص	Ş ş
ب	B b	ض	Ḍ ḍ / Ž ž
پ	P p	ط	Ṭ ṭ
تة	T t	ظ	Z z
ث	Ṣ ṣ	ع	‘
ج	C c	غ	Ġ ġ
چ	Ç ç	فا	F f
ح	Ḥ ḥ	ق	Ḷ ḷ
خ	Ḫ ḫ	ك	K k
د	D d	ل	L l
ذ	Z z	م	M m
ر	R r	ن	N n
ز	Z z	و	ve / vu vü / u ü
س	S s	ه	H h / a / e
ش	Ş ş	ى	Y y

GİRİŞ

Kısas sözcüğü, Arapça bir kelime olan “kıssa”nın çoğuludur. Kıssa ise “iz sürmek, takip etmek”¹ ve “naklolunan sahih veya uydurma hikâye, rivayet; vak‘a, sergüzeşt” anlamlarına gelmektedir.² Terim olarak kıssa, Kur‘ân-ı Kerîm’de geçen tarihi kişiler ve olaylar ile ilgili haberler ve bunlardan bahseden ilim şeklinde tarif edilebilir.³

Kur‘ân-ı Kerîm’de, geçmiş peygamberlere ve ümmetlere dair pek çok âyet bulunmakta, onlardan sıklıkla bahsedilmektedir. Bunun çeşitli nedenleri vardır. Bütün peygamberlerin aynı inanç esaslarını tebliğ ettiklerini vurgulamak en mühim sebep olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte insanların anlatılan kıssalardan ibret alıp hallerini düzeltmelerini sağlamak, onlara rol model sunup kötülerin uğrayacağı akıbeti hatırlatmak, Hz. Peygamber ve ashabın sıkıntılı zamanlarında onları teselli etmek gibi sebeplerle de Kur‘ân-ı Kerîm’de kıssalara yer verilir.⁴

İşbu nedenlere bağlı olarak anlatılan kıssalar, söz konusu amaca hizmet edecek kadarıyla ayetlere konu olmuş, gereksiz ayrıntılara girilmemiştir. Kitâb-ı Mukaddes’te ise detaylı bir şekilde işlenen söz konusu hikâyelerin, bu kitabı iyi bilen Vehb b. Münebbih (ö. 114/732)⁵ ve Ka‘bu’l-Ahbar gibi müslümanlar kanalıyla İslâmî kaynaklara girdiği görüşü yaygındır.⁶ Bilhassa Taberî’nin tarihi ile tefsirinde, İbn Kesîr, Sa‘lebî ve Hâzin’in tefsirlerinde, İbnü’l-Esîr’in *el-Kâmil* isimli eserinde peygamber kıssalarına oldukça geniş bir yer ayrılmıştır. İslam literatüründe kısas-ı enbiya türünün en meşhurları ise el-Kisâî (ö.189/805)’nin telif ettiği *el-Bed‘ü fi Kısasi’l-Enbiya* ile es-Sa‘lebî (ö. 427/1035)’nin kaleme aldığı *Arâisü’l-Mecâlis*

¹ Râgıb el-İsfahânî, **Müfredat Elfâzi’l-Kur‘ân**, nşr: Safvân Adnân Dâvûdî, Dımaşk, Dâru’l-Kalem, 2009, s. 671.

² Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, İstanbul, Çağrı, t.y., s.1073.

³ İdris Şengül, “Kıssa”, **DİA**, C. XXV, İstanbul, TDV, 2002, s. 498.

⁴ “A.g.m”, s. 499-500.

⁵ Kısas-ı enbiya türünün ilk örneği kabul edilen *Kitâbü’l-Mübtede’*, Vehb b. Münebbih’e aittir. Bkz: Mahmut Demir, Mehmet Emin Özafşar, “Vehb b. Münebbih”, **DİA**, C. XXXXII, İstanbul, TDV, 2012, s. 609.

⁶ İbrahim Hatiboğlu, “İsrailiyat”, **DİA**, C. XXIII, İstanbul, TDV, 2001, s. 196; Ayrıca bkz.: Muhammed Hüseyin Zehebi, **Tefsir ve Hadiste İsrailiyat**, trc.:Enbiya Yıldırım, İstanbul, Rağbet, ty, s. 106-118.

isimli eserlerdir. Bu kitaplar, daha sonra yazılacak olan Türkçe kısas-ı enbiyalara kaynaklık etmeleri yönüyle son derece mühimdir.⁷

Türk edebiyatında kısas-ı enbiya türü eserleri farklı açılardan birkaç kısma ayırmak mümkündür⁸:

1. Manzum Olup Olmamasına Göre: Türk edebiyatında genellikle mensur olmakla birlikte manzum kısas-ı enbiyalar da kaleme alınmıştır.

a. Manzum Kısas-ı Enbiyalar: Bilinen ilk manzum kısas-ı enbiya Hindî Mahmûd tarafından 987 (1579) yılında mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır.⁹ 7867 beyitten müteşekkildir. Manastırlı Mehmed Rif'at (ö. 1907)'in çocukların temel dini bilgileri kolayca öğrenmeleri için hazırladığı manzum *Tuhfetu'l-İslâm* (İstanbul 1315) isimli eserin bir bölümü 377 beyitlik bir kısas-ı enbiya mesnevisidir. Yenikapı Mevlevihanesi neyzenlerinden Mahmud Danişzâde Şevket Gavsî (ö. 1954)'nin İstanbul'da 1313 (1895) yılında yayınladığı *Manzûm Târîh-i Enbiyâ* isimli mesnevisi de bu başlık altında zikredilecek bir başka eserdir.

b. Mensur Kısas-ı Enbiyalar: Türk edebiyatında bilinen ilk kısas-ı enbiya müellifi Rabguzî (ö. ?), *Kıyasu'l-Enbiyâ*¹⁰ adını verdiği eserini mensur olarak kaleme alınmıştır. Bununla birlikte aralarda gazellere, mülemma beyitlere ve dörtlüklere de rastlanmaktadır. Her peygamberin kıssası müseccâ bir mukaddime ile başlar. Eser, Nâsıruddîn

---

⁷ M. Süreyya Şahin, "Kısas-ı Enbiya", *DİA*, C. XXV, İstanbul, TDV, 2002, s. 495. *Arâisü'l-Mecâlis*'in çeşitli Türk lehçelerine çevrildiği de bilinmektedir. Mehmed b. Yusuf el-Çerkezi'nin *Kıyas-ı Enbiya* (İstanbul 1282) adını verdiği tercüme ile Musa b. Hüseyin el-İznîkî (ö. 833/1429-30)'nin Anadolu Türkçesine ve Muhammed Emir b. Abdulah'ın Kazan Türkçesine yaptıkları tercüme buna örnek olarak verilebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Günay Tümer, "Arâisü'l-Mecâlis", *DİA*, C. III, İstanbul, TDV, 1991, s. 265-266.

⁸ Burada kategorize edilen eserler telif olduğu düşünülen eserlerdir. Tercüme edilmiş kısas-ı enbiya kitaplarının bir dökümü için bkz.: Günay Tümer, "a.g.m."; Sadık Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", İÜ SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2011.

⁹ Bu eser üzerinde bir doktora çalışması yapılmış, bu çalışma daha sonra yayımlanmıştır. Bkz. Ahmet Karataş, *Hindî Mahmud ve Kısas-ı Enbiya*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.

¹⁰ Bu eserle ilgili detaylı bilgi için bkz: Aysu Ata, *Kıyasü'l-Enbiya: Giriş – Metin – Tıpkıbasım*, Ankara, TDK, 1997.

Tok Buga'nın adına yazılmış ve 710/1311'de tamamlanmıştır. Harizm sahasının ürünlerinden olan bu eser, Köprülü'nün ifadesiyle, eski Hakaniye Türkçesini XV. asrın edebî Çağatay lehçesine bağlayan tekâmül silsilesinde büyük bir önemi hâizdir.¹¹ Eserde peygamberlerle birlikte hulefâ-yı râşidîn ve Hz. Hasan ile Hüseyin de bahis konusu edilmiştir. Çağatay edebiyatında ise Ali Şir Nevai (ö. 906/1501) tarafından kaleme alınan *Târîh-i Enbiyâ ve Hukemâ* (890/1485'ten sonra) önemli bir başka eserdir. Peygamberle birlikte bazı hakîmlerin menkabesini içeren mensur bir kitaptır.¹²

Anadolu sahasında mensur olarak yazılmış en dikkat çekici eser ise Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'nin *Mir'âtü's-Safâ*'sıdır. XVII. yüzyılın kendine münhasır üslûp özellikleri içerisinde yazılan bu kitap, tezimizin konusunu oluşturduğu için ileride ayrıca incelenecektir.

2. Hazırlanış Amacına Göre:

a. **İlmî / Edebî Amaçlarla Yazılanlar:** Kısas-ı enbiya türü eserler genellikle Mezkûr amaçlar doğrultusunda kaleme alınmıştır.

b. **Ders Kitabı Olarak Hazırlananlar:** Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde derslerde okutulmak üzere hazırlanmış bu kısas-ı enbiyaların ortak hususiyetleri mensur, muhtasar ve sade bir üslûba sahip olmalarıdır. Söz konusu eserler aşağıdaki tabloda zikredilmiştir.

3. Müstakil Bir Eser Olup Olmamasına Göre:

a. **Müstakil Eser Halinde Olanlar:** Kısas-ı enbiyaların bir kısmı müstakil eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

b. **Başka Eserlerde Bir Bölüm Halinde Olanlar:** Genel dünya tarihlerinin, edebî veya dînî / didaktik eserlerin baş kısımlarında peygamber kıssalarına da yer verildiği görülmektedir.

Sirac b. Abdullah tarafından yazılan ve eski Anadolu Türkçesi özellikleri taşıyan *Mecma'u'l-Letâif* (Süleymaniye Ktp. Serez 2015)

¹¹ M. Fuad Köprülü, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, Akçağ, 2009, s. 309.

¹² Bu eser üzerinde bir doktora çalışması yapılmıştır. Bkz: Ayşehan Deniz Abik, Ali Şir Nevai'nin Risaleleri Tarih-i Enbiya ve Hukema, Tarih-i Müluk-i Acem, Münşeat: Metin, Gramatikal İndeks, Sözlük, Yayınlanmamış Doktora Tezi, AÜ, SBE, Ankara 1993.

isimli eser, beş bâba ayrılmıştır. Peygamber, sahabe, evliyaya ait sözler, hükümdarlara tavsiyeler, ehl-i kitabın suallerine cevaplar, onların dininin batıl olduğunun ispatı gibi konuların yer verildiği mecmuanın üçüncü bâbı peygamberler tarihine ve Zebur'dan nakledilen bazı nasihatlere tahsis edilmiştir. Ahmed Bican (ö. 870/1466'dan sonra)'ın birçok dînî konuya yer verdiği dînî / didaktik türdeki kitabı *Envâru'l-Âşıkîn* de kısas-ı enbiya ile başlar.

Hakkında kâfi derecede bilgi bulunmayan, ancak Kânunî Sultan Süleyman devrinde (1520-1556) yaşadığı bilinen Derviş Mehmed'in *Sübhâtü'l-Ahbâr* isimli eseri son derece dikkat çekici bir örnek olarak karşımıza çıkar. Peygamberlerden, efsânevî şahsiyetlerden ve Kanunî'ye kadar gelen hükümdarlardan bahsedilen eser üzerine birkaç zeyil yapılmıştır. II. Mahmut'a kadar genişletilmiş olan son zeylin taş baskısı İstanbul'da 1289 yılında yapılmıştır. Eseri mühim kılan şey ise XVII. yüzyılda Hasan el-İstanbulî tarafından eklenen 102 adet minyatürdür. Bu minyatürlerde Hz. Muhammed hariç diğer peygamberlerin ve Abbasi, Selçuklu, Osmanlı hükümdarlarının (IV. Mehmed'e kadar) tasvirleri yapılmıştır.¹³ Fuzulî (ö. 963/1556)'nin maktel türündeki eseri *Hadîkatü's-Süadâ'*'nin ilk bölümünde bazı peygamberlerin uğradıkları belalardan, ikinci bölümünde ise Hz. Muhammed'in maruz kaldığı eziyetlerden bahsedilir. Ramanzade Nişancı Mehmed Çelebi (ö. 979/1571)'nin yazdığı *Siyer-i Enbiyâ-yı İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-yı Kirâm ve Menâkıb-ı Âl-i Osmân*'ın ilk bölümü, Gelibolulu Mustafa Âlî (ö. 1008/ 1600)'nin *Künhü'l-Ahbâr* isimli eserinin ilk rüknü ile ikinci rüknünün bir kısmı, Ramanzâde Nişancı Mehmed'in torunu Nişancızâde Muhyiddin Mehmed (ö. 1031/1621)'in kaleme aldığı ve dedesinin eserinden büyük ölçüde yararlanarak yazdığı umûmî bir tarih kitabı olan *Mir'âtü'l-Kâinât*'in yine ilk kısmı peygamber kıssalarına ayrılmıştır. Veysî (ö. 1037/1628)'nin *Hâbnâme*'sinin üçte biri ise Hz. Âdem'den Hz.

¹³ Bu eserin ilgi çekici hikayesi için bkz.: Abdülkadir Özcan, "Sübhâtü'l-Ahbâr", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 10-11. Eserin kendisine ulaşmak için bkz: <http://isamveri.org/pdfrisaleosm/R035441.pdf>, e.t.: 19.04.2015.

Muhammed'e kadar birçok peygamberin döneminde yaşanan zulümler ve eziyetlerden müteşekkildir.

Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1312/1895)'nın kaleme aldığı *Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ* isimli eserde bütün peygamberlerin hayatlarıyla beraber halifeler, Emevi, Abbasi ve 1439'a kadar Türk-İslam tarihi anlatılır. Fakat kısas-ı enbiya bölümü eserin tamamına göre oldukça az bir yer tutmaktadır.¹⁴ Kolağası Ali Cevad'ın 1316/1899 yılında yayımladığı *Ravzatü'l-enbiyâ* isimli eser iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde peygamberlerden, ikinci bölümde ise Hz. Muhammed ve hulefâ-yı râşidîn döneminden bahsedilir. Oldukça hacimlidir.

4. Bütün Peygamberlerin Kıssalarına Yer Verip Vermemelerine Göre:

a. Bütün Peygamberlere Yer Verenler: Kısas-ı enbiyalarda aslanan Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen bütün peygamberleri veya büyük bir kısmını ihtiva etmesidir.

b. Sadece Bir Peygamberi Konu Edinenler: Genellikle mesnevi nazım şekli ile kaleme alınmış olan bu tarz kitaplar¹⁵ arasında, Türk edebiyatında sıkça işlenmiş olan *Yûsuf u Züleyhâ* ile *Süleymannâmeler*,¹⁶ Zülkarneyn kıssası etrafında oluşan *İskendernâmeler* gibi eserler yer almaktadır.¹⁷

Buraya kadar zikredilen kısas-ı enbiya türleri ve bunlara örnek olarak verilebilecek belli başlı eserlerin tablo ile gösterimi aşağıdaki gibidir:

---

¹⁴ Mezkûr eser latin harfleriyle neşredilmiştir. Bkz.: Ahmet Cevdet, **Kısas-ı Enbiya**, hzl: Mahir İz, C. I-VI, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2000.

¹⁵ Yusuf u Züleyha mesneviler hakkında detaylı malumat için bkz: Melike Gökcan Türkdoğan, **Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap, 2011.

¹⁶ Bu türle ilgili detaylı bilgi için bkz: Ahmet Karataş, "Süleymannameler", **Yağmur Dergisi**, S. 42, 2009, s. 55-59; Kadir Alper, "Türk Edebiyatında Süleyman-nameler", **Turkish Studies Journal**, V. 9/7, Summer 2014, p. 147-163.

¹⁷ Kur'an kıssalarını konu edinen mesnevilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Melike Gökcan Türkdoğan, "Klasik Türk Edebiyatında Kur'an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler", **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, V. 3/15, t.y., s. 63-92.

Tablo 1: Türlerine Göre Kısas-ı Enbiya Kitapları

	Manzum	Mensur
İlmî / Edebî	Hindî Mahmud – <i>Kısas-ı Enbiyâ</i> , Dânişzâde Şevket Gavsî – <i>Manzûm Târîh-i Enbiyâ</i> .	Rabguzî – <i>Kısasü'l-Enbiyâ</i> , Ali Şir Nevâî – <i>Târîh-i Enbiyâ ve Hukemâ</i> , Karaçelebizâde Abdülaziz – <i>Mir'âtü's-Safâ</i> .
Öğretici / Ders Kitabı		Ali Yaşar - <i>Târîh-i Enbiyâ ve İslam</i> , Hüseyin Hıfzî – <i>Hülâsa-i Târîh-i Enbiyâ</i> , Ali Nazîma – <i>Küçük Târîh-i Enbiyâ</i> , Nûri Şeydâ – <i>Mücmel Târîh-i Enbiyâ</i> , Rif'at – <i>Târîh-i Âli-i Enbiyâ</i> , Râşid – <i>Zübde-i Târîh-i Enbiyâ</i> .
Başka Eserde Bölüm	Manastırlı Mehmed Rif'at – <i>Tuhfetü'l-İslâm</i> , Fuzûlî – <i>Hadîkatü's-Süadâ</i> .	Sirâc b. Abdullah – <i>Mecme'u'l-letâif</i> , Ahmed Bican – <i>Envâru'l-âşıkîn</i> , Derviş Mehmed – <i>Sübhatü'l-Ahbâr</i> , Nişancı Mehmed Paşa – <i>Siyer-i Enbiyâ-yı İzâm ve Ahvâl-i Hulefâ-yı Kirâm ve Menâkıb-ı Âli-i Osmân</i> , Gelibolulu Âlî – <i>Künhü'l-Ahbâr</i> , Nişancızâde Muhyiddin Mehmed –

		<i>Mir'âtü'l-kâinât, Veysî – Hâbnâme, Ahmed Cevdet Paşa - Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ, Ali Cevâd – Ravzatü'l-enbiyâ.</i>
Sadece Bir Peygamberi Anlatan	Sirozlu Sa'di – <i>Süleyman-name</i> , Uzun Firdevsi – <i>Süleyman-name-i Kebir</i> , Şemseddin Sivasi – <i>Süleymaniyye</i> ; Abdülvasi Çelebi – <i>Halil-name</i> ; Ali Şir Nevâî, Şeyyad Hamza, Erzurumlu Darir, Hamdullah Hamdi, Taşlıcalı Yahya ve daha birçok müellifin <i>Yusuf u Züleyha</i> mesnevileri...	

1. KARAÇELEBİZÂDE ABDÜLAZİZ EFENDİ’NİN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Abdülaziz Efendi, büyük dedesi Hüsâmeddin Efendi’nin Niğdeli Kara Ya’kûb b. İdrîs b. Abdullah’ın damadı olması dolayısıyla Karaçelebizâdeler adını alan köklü bir Osmanlı ulema ailesine mensuptur.¹⁸ Dedesi Muhyiddin Efendi (ö. 945), Sultan Süleyman’ın büyük şehzadesi Mustafa’nın hocasıdır.¹⁹ Bir dönem Rumeli kazaskerliği yapan Hüsâmeddin Efendi’nin ikinci oğlu olarak²⁰ 1000 (1592) yılında Bursa’da dünyaya geldi.²¹ Abdülaziz Efendi, babasının 1007 (1599)’de vefat etmesi üzerine, Anadolu ve Rumeli kazaskerliği yapmış olan ağabeyi Mehmed Efendi’nin²² yanına verildi. İlk eğitimini ondan aldı. Akabinde Şeyhülislam Sun’ullah Efendi’den mülâzemet²³ alarak ilmiye mesleğine girdi.²⁴

Hoca Sadeddin Efendi’nin oğlu Mehmed Efendi’nin kızıyla evlendi. Kaynaklarda çocukları hakkında bir bilgi verilmemekte, fakat damadının tarihçi İsâzâde olduğu belirtilmektedir.²⁵ Şair Nedim’in annesi Saliha Hatun da Karaçelebizâde ailesine mensuptur.²⁶

¹⁸ Abdülaziz Efendi’nin künyesi Kâtip Çelebi’nin **Keşfü’z-zünûn** adlı eserinde (trc. Rüştü Balcı, C. I, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 2007, s. 279) Abdülaziz b. Muhammed el-Kustantinî olarak geçer.

¹⁹ Celaleddin, **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**, İstanbul, İkdâm, 1314, s. 29.

²⁰ **Fevâiyü’n-Nebeviyye fi Siyeri’l-Mustafaviyye**, Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, 734, vr. 3b.

²¹ Abdülkadir Baransu, İstanbulda doğduğunu söyler. Bkz: **Osmanlı Şeyhülislamı**, Ankara, Ayyıldız, 1972, s. 76.

²² Franz Babinger; Sicill-i Osmânî’de (C. IV, s. 155) yanlışlıkla Mehmed diye adlandırıldığını, doğrusunun “Mahmud” olduğunu söyler. (Bkz. **Osmanlı Tarih Yazarları**, çev. Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s.224.) Hâlbuki Mahmud, Abdülaziz Efendi’nin ağabeyi Mehmed Efendi’nin oğludur. Hatta Abdülaziz Efendi, kendisinden çok cefa gördüğü yeğenin Mahmud olduğunu kendi eserinde anlatmaktadır (Bkz: Nevzat Kaya, **Ravzatü’l-Ebrar Zeyli Tahlil ve Metin**, Ankara, TTK, 2003, s. 162). Bu durumda Babinger’in bir yanlışlığa düştüğü anlaşılmaktadır.

²³ İlmiye mesleği adaylarının meslekî stajları ve görev bekleme sürelerini ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Mehmet İpşirli, “Mülazemet”, **DİA**, C. XXXI, İstanbul, TDV, 2006, s. 537.

²⁴ Nevzat Kaya, “Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”, **DİA**, C. XXIV, İstanbul, TDV, 2001, s. 381.

²⁵ Ziya Yılmaz, “İsâzâde Tarihi”, **DİA**, C. XXII, İstanbul, TDV, 2000, s. 491.

²⁶ Muhsin Macit, “Nedim”, **DİA**, C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 510.

Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin, oğlu Mustafa Çelebi ile devam eden soyu ile aralarında akrabalık bağı vardır.²⁷ Bir diğer akrabalık ilişkisi ise Ebulfazl Mahmud Efendi ile bulunmaktadır.²⁸

1.2. Vazifeleri

1.2.1. Müderrislik

Çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1021 (1612)'de Hayreddin Paşa, 1024 (1615)'te Ali Paşa-yı Cedîd, 1025 (1616)'te Pîrî Paşa, 1026 (1617)'da Kalenderhâne Medreselerine ve 1029 (1619)'da Sahn-ı Semân Medreselerinden birine müderris olarak tayin edildi. 1030 (1621)'da Bursa Sultâniye ve birkaç ay sonra Edirne Selimiye Medresesi'ne nakledildi. 1032 (1623)'de İstanbul'da Hâkâniyye-i Vefâ Medresesi müderrisliğine getirildi.

I. Mustafa döneminde Fâtih Camii olayına (1032/1623) katıldığı için Bursa Molla Hüsrev Medresesi müderrisliğine tayin edilerek İstanbul'dan uzaklaştırılan Abdülaziz Efendi, birkaç ay sonra IV. Murad padişah olunca affedildi. İstanbul'a geldi ve Süleymaniye medreselerinin birine tayin edildi.

1.2.2. Kadılık

1033 (1624)'te Yenişehir kadılığına gönderildi. Bir yıl sonra azledildi. 1036 Cemâziye'l-âhirinde Mekke kadısı oldu. 1040'ta da Edirne kadılığı pâyesini aldı.²⁹ 1043 (1634)'te İstanbul kadılığına getirildi.

IV. Murad'ın Lehistan seferi için Edirne'de bulunduğu sırada İstanbul'da baş gösteren yağ sıkıntısı, İstanbul kadısı Abdülaziz Efendi'nin narh³⁰ hususundaki müteşeddid tavrına bağlandı. Zira o dönemde fiyat koyma yetkisi kadılara aitti.³¹ IV. Murad hatt-ı destiyle gönderdiği emirde İstanbul kadısının tutuklanıp bir kayığa bindirilmesini ve Adalar civarında denize atılmasını istedi (1044/1635). Bunun üzerine Bostancıbaşı Duçe Efendi, Abdülaziz Efendi'yi denilen yere götürdü. Fakat

²⁷ Ahmet Akgündüz, "Ebüssuud Efendi", *DİA*, C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 366.

²⁸ Semavi Eyice, "Ebulfazl Mahmud Efendi Medresesi", *DİA*, C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 355.

²⁹ İsmâ-zâde Tarih'inde, Edirne kadılığından bahsedilmemiş, sadece Mekke ve İstanbul kadısı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Ziya Yılmaz, *İsmâ-zâde Tarihi*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1996, s. 51.

³⁰ Fiyat takdir edilmesi ve sınırlandırılması anlamındaki fıkıh terimidir. Detaylı bilgi için bkz: Cengiz Kallek ve Mübahat Kütükoğlu, "Narh", *DİA*, C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 387-391.

³¹ F. Babinger, *a.g.e.*, s. 225; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, TTK, 1965, s. 134.

infaz gerçekleşmeden Sadrazam Bayram Paşa'nın himmetiyle alınan ve idam cezasının Kıbrıs sürgününe çevrildiğini beyan eden ferman Duçe Efendi'ye ulaştı. Abdülaziz Efendi de ölümden kurtulmuş oldu.

Kıbrıs'ta bir buçuk yıl³² kalan Abdülaziz Efendi'nin İstanbul'a dönmesine bazı devlet ricâlinin araya girmesi sonucu izin verildiyse de (1045 / 1636) IV. Murad'ın ölümüne kadar (1049/1640) resmî bir görev alamadı. 1050'de³³ kendisine arpalık³⁴ olarak verilen Dimetoka'ya gidip eser telifiyle meşgul oldu. *Siyer-i Kazeruni Tercümesi*, *Hilyetü'l-Enbiya* ve çalışmamızın konusu olan *Mir'atü's-Safa* isimli eserlerini burada yazmıştır.³⁵

Abdülaziz Efendi Sultan İbrahim'in tahttan indirilmesinde önemli rol oynadı. Şehzade IV. Mehmed'in sağ koltuğundan tutarak tahtın yanına kadar getirdi. Sultan İbrahim'in itirazlarına oldukça sert sözlerle karşılık verdi. Fakat İbrahim'in idamından sonra idam karardan haberi olmadığını belirterek kendini savundu. Yaşanan bu olaylar sebebiyle Vâlîde Kösem Sultan ile arası açıldı.

1.2.3. Şeyhülislâmlık

Şeyhülislâm Hoca Abdürrahim Efendi'nin azlinden sonra, arasının iyi olmadığı Vâlîde Sultan'ın tesiriyle çok arzu ettiği şeyhülislâmlık makamına geçemeyince hayal kırıklığına uğradı. O sırada Rumeli kazaskerliği görevinde bulunan Abdülaziz Efendi, umûmî bir tarih olan *Ravzatü'l-Ebrâr*³⁶ adlı eserini bizzat sultana takdim ederek (1059/1649) şeyhülislâmlık pâyesinin³⁷ kendisine verilmesini sağladı.³⁸ Bu durum Osmanlı tarihinde örneği olmayan bir uygulamaydı.

³² Safayi Tezkiresinde bu müddet 20 ay olarak verilir. Bkz: Pervin Çapan, **Tezkire-i Safayi**, Ankara, AYK, 2005, s. 371.

³³ Yilmazer, **a.g.e.**, s. 51. İlmiye Salnamesinde bu tarih 1059/1649 olarak verilmektedir (bkz. **İlmiye Salnamesi**, hzl: Seyit Ali Kahraman, vd., İstanbul, İşaret, 1998, s.377.). Fakat söz konusu tarihte fetva payesi aldığı için, aynı anda arpalık tahsis edilmesi teknik açıdan mümkün görünmemektedir.

³⁴ Azledilen şeyhülislam, kazasker ve mevalinin geçinmeleri için tahsis olunan muvakkat mazuliyet maaşı veya tekaüd maaşının adıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Uzunçarşılı, **a.e.**, s. 118.

³⁵ Ahmed Refik, **Âlimler ve Sanatkârlar**, İstanbul, Büyüyen Ay, 2013, s.152.

³⁶ **İlmiye Salnamesi**, s. 378; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. III, 2. Kısım, Ankara, TTK, 1954, s. 470; Naima Tarihi, C. IV, s. 1797; Müstakimzâde Süleyman Sadeddin, **Devhatül-meşayih**, yy, ty, s. 58.

³⁷ Bu paye Osmanlı tarihinde iki kişiye tevdi edilmiştir. Biri Karaçelebizade Abdülaziz Efendi'ye verilmiş, diğeri de Sultan II. Mustafa'nın hocası Erzurumlu Seyyid Feyzullah Efendi'nin kendisinden sonra o makama oğlu Seyyid Fethullah'ın gelmesi için ona fetva payesi verdirmiştir. Fakat Edirne

Gerek Vâlide Sultan gerekse bazı vezirlerle olan anlaşmazlığı sarayda yapılan bir toplantıda gün yüzüne çıktı. Bunun üzerine aynı sene Rumeli kazaskerliğinden azledildi. Tırnova ve Sahra kazaları kendisine arpalık olarak verildi. Ertesi yıl arpalıkları Mihaliç ve Kirmastı olarak değiştirildi. Bahâî Mehmed Efendi şeyhülislâmlıktan azledilince Vâlide Sultan'a rağmen Bektaş Ağa'nın yardımıyla 11 Cemâziyelevvel 1061³⁹ (2 Mayıs 1651) tarihinde Osmanlı Devleti'nin 33. şeyhülislamı olarak göreve başladı..

Dört ay süren şeyhülislâmlığı sırasında eski teşrifat âdetlerini uygulamaya koydu, müderrislerin tayininde titiz davrandı, vakıfların düzenlenmesi için çalışmalar yaptı. Ancak iç karışıklıklar bu işlerin tekâmülüne mâni oldu. O vakitler Kösem Sultan da öldürülünce ağalarla sarayın arası iyice açıldı. Dîvân-ı Hümâyun önüne taht kurularak sancak çıkarıldı ve herkes bunun altında padişahın yanında toplanmaya çağırıldı. Buna mukabil Ağakapısı'nda toplanan ağalar ulemâyı davet ettiler, Şeyhülislam Abdülaziz Efendi'ye de haber gönderdiler. Abdülaziz Efendi vefa borcu ödeme gayesiyle bu davete icabet etti ve hangi tarafın yanında olduğunu belli etmiş oldu. Fakat olaylar sarayın lehine dönünce 17 Ramazan 1061'de (3 Eylül 1651)⁴⁰ azledilerek Sakız'a sürüldü.

1.3. Vefatı

Sakız'da sürgünde bulunduğu sırada saraya son derece hürmetkâr olduğunu bildiren mektuplar yazdı. Bunları devletin yüksek tabakalarındaki tanıdıklarına gönderdi, padişah için doksan beyitlik bir terkiib-bend kaleme aldı, fakat kendini affettiremedi. Daha sonra Ege denizinde çıkması muhtemel bir savaş tehlikesi yüzünden yerine bir nâib bırakmak suretiyle Bursa'ya gelmesine izin verildi

---

vakasında baba-oğulun katledilmesiyle bu durum gerçekleşmemiştir. Bkz. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 210-211.

³⁸ Kaya, **Ravzatü'l-Ebrar Zeyli**, s. XX. Mehmed Cemaleddin, bu tarihi 1058 (1648) olarak verir. Bkz: **Osmanlı Tarih ve Müverrihleri**, hzl.: Mehmet Arslan, İstanbul, Kitabevi, 2003, s. 30.

³⁹ Abdurrahman Abdi Paşa bu tarihi 10 Cemaziyelevvel olarak verir. Bkz: **Vekâyinâme**, hzl. Fahri Ç. Derin, İstanbul, Çamlıca, s. 34.

⁴⁰ Kâtip Çelebi bu tarihi 16 Ramazan 1061/2 Eylül 1651 olarak verir. Bkz: **Fezleke**, hzl. Seyyid Muhammed es-Seyyid, Ankara, TTK, 2009, s.429.

(1062/1652).⁴¹ Ömrünün son altı yılını Bursa’da İstanbul’a gidebilmenin hasretiyle geçirdi ve 6 Rebûlâhir 1068’de (11 Ocak 1658) vefat etti. Vasiyeti üzerine Bursa’da Timurtaş muallimhanesi civarında Deveciler Kabristanına defnedildi.

1.4. Talebeleri

Şimdiye dek tespit edilebildiği kadarıyla, Çivizâde Mehmed Efendi’nin oğlu Abdullah Efendi⁴² ve Köprülü Fazıl Ahmed Paşa⁴³ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi’den mülâzım olmuş; Bedri Mehmed Efendi ise kendisinden icâzet almış ve Karaçelebizâde’nin Rumeli kazaskerliği sırasında onun tezkirecisi olmuştur.⁴⁴

1.5. İlmî / Edebî Yönü ve Tesirleri

Sırasıyla kadılık, kazaskerlik ve nihayetinde şeyhülislamlık vazifelerini ifâ eden Abdülaziz Efendi bu aşamaya gelinceye değin elbette rüştünü ispatlamış olmalıdır. Fıkıhtaki yetkinliğinin yanı sıra yazdığı tarihlerle önemli Osmanlı müverrihleri arasına katılmış, hatta tarihçiliği ile daha çok temâyüz etmiştir.

Nâimâ onun hakkında şöyle der: “*Sadâsı ince, kelâmı ser’î, söz bilir ilzâm u ifhâma kâdir müte’âzim idiler... Takrîr ü tahrîrde selâmet-i ta’bîr ile sebki kelâm ve inşâda mahâretleri sâirden ziyâde idiğine ve rütbe-i ‘ilmine müte’addid âsârı şehâdet eder.*”⁴⁵

İlmiye Salnamesi’nde ise Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ile ilgili şu bilgiler verilmektedir: “*İlim ve fazlıyla mümtazdır. Üslûbu zengin, eş’ârı latiftir. Bununla beraber siyasiyatla da pek çok meşgul olmuş, ekser zamanlar isyan kafileleri arasında dolaşmıştır.*”⁴⁶

İsâzâde ise Abdülaziz Efendi’nin Osmanlı tarihini bir düzene koyduğunu, ancak onu da taassup üzere yazdığını söyler. Ayrıca Bursa’da suya ihtiyaç olmadığı

⁴¹Babinger, Bursa’ya geldikten sonra Mudanya ve Gelibolu kadılıklarında da bulunduğunu ifade eder. Bkz. **a.g.e.**, s. 225.

⁴²Mehmet İpşirli, “Çivizadeler”, **DİA**, C. VIII, İstanbul, TDV, 1993, s. 349.

⁴³Abdülkadir Özcan, “Köprülü Fazıl Ahmed Paşa”, **DİA**, C. XXVI, İstanbul, TDV, 2002, s. 260.

⁴⁴Nuri Özcan, “Bedri Mehmed Efendi”, **DİA**, C. V, İstanbul, TDV, 1992, s. 335.

⁴⁵Mehmet İpşirli, **Naima Tarihi**, C. VI, Ankara, TTK, 2007, s. 1798.

⁴⁶**İlmiye salnamesi**, s. 378.

halde gereksiz masrafa girip çeşmeler yaptırdığını ifade eder.⁴⁷ İsâzâde'nin kayınpederi hakkında böyle konuşması son derece dikkat çekicidir.

Abdülaziz Efendi eserlerini genellikle mensur olarak kaleme almıştır. Bununla birlikte bir divançe sahibidir ve şiirlerinde *Azîzî* mahlasını kullanmıştır.⁴⁸ Ancak Bursalı Mehmed Tahir, onun nesrinin nazmından daha kuvvetli olduğunu düşünür.⁴⁹

Abdülaziz Efendi'nin yazdığı eserler kendisinden sonra gelen müelliflere tesir etmiştir. Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, Abdurrahman Abdi Paşa, Naima⁵⁰ ve Kâtip Çelebi⁵¹ tarih yazımında onun eserlerini kaynak olarak kullanan isimler arasındadır.

1.6. Edipler ile İlişkisi

Karaçelebizâde gibi bir âlim ve sanatkârın, çağdaşı olan diğer sanatkârlar ile temas halinde bulunmaması ve onları desteklememesi elbette düşünülemez. Eldeki veriler dâhilinde şunu söyleyebiliriz ki Abdülaziz Efendi, Edirneli Güftî'yi himaye etmiştir.⁵² Bunu hem Güftî'nin *Teşrifâtı'ş-Şu'arâ*'sında geçen

“Virmiş idi o himmet-i mevfûr

Dil-i Güftî-i nâ-şabûra sürûr”⁵³

beytinden hem de Güftî'nin ilmiyeden en çok kaside yazdığı iki âlimden biri⁵⁴ olmasından anlıyoruz.

Şair Cevrî, Abdülaziz Efendi'nin fetva payesi alması dolayısıyla

⁴⁷Yilmazer, **a.g.e.**, s. 51.

⁴⁸Babinger ise “*Abdî*” mahlasını kullandığını söyler (bkz. **a.g.e.**, s. 225.) fakat “*Azîzî*” mahlasını kullandığı, divanından nakledilen bir şiirle sabittir. Bkz. Abdülkerim Abdülkadiroğlu, **Bursalı İsmail Belîğ'in Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyl-i Zübdetü'l-Eş'âr**, Ankara, Gazi Üniversitesi, 1985, s. 341-343.

⁴⁹Bursalı Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C. III, İstanbul, Meral, 1975, s. 81.

⁵⁰Kaya, **a.g.e.**, s. XXXVIII-LXI.

⁵¹Zeynep Aycibin, “Kâtip Çelebi Fezleke (Tahlil-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, MSGSÜ, SBE, 2007, s. 133-145.

⁵²Kaşif Yılmaz, “Güftî”, **DİA**, C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 218.

⁵³Kaşif Yılmaz, **Güftî ve Teşrifâtı'ş-Şuarası**, Ankara, AYK, 2001, s. 187.

⁵⁴Diğeri Şeyhülislam Bahâî Efendi'dir.

“Dedi bu irtifā’-ı rütbeniñ tārīhini Cevrī

‘Azīz-i ‘āleme ola mübārek pāye-i fetvā” ve şeyhülislam olması vesilesiyle

“Eyledi Hakk ‘izz ile müftī ‘Azīz-i ‘ālemi” tarihlerini düşürmüştür.⁵⁵

Baldırzâde Mehmed Efendi (ö. 1060/1650)’nin yazdığı, Bursa’da yaşayan âlim, şeyh ve şairlerin biyografisini içeren eseri Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi tesmiye etmiştir.⁵⁶ Ebced hesabı ile eserin yazılış tarihini de veren isim *Ravza-i Evliyâ*’dır.

1.7. Kişiliği

Abdülaziz Efendi, karşısındaki sultan dahi olsa, lafını esirgemeyen biriymi ve bu sebeple birçok düşmana sahipti. Sultan İbrahim’in tahttan indirildiği sıralarda sarfettiği sözler, gözden düşmesine neden olmuştu. Ömrü boyunca en çok istediği şey, şeyhülislam olmaktı. Bunun için kendinden önceki Şeyhülislam Bahâî Efendi ile büyük bir rekabet içinde olmuş, yeri geldiğinde onu karalamaktan da geri durmamıştı. Onun bu iki menfi tavrının yanında, ilimdeki yetkinliği ve inşadaki kudretini de herkes bilir, takdir ederdi.⁵⁷

Abdülaziz Efendi ihtişamı seven bir kişiliğe sahipti. Saray erkânı gibi gösterişe düşkündü. Ancak servete, mal biriktirmeye meyilli değildi. Zira ailesinden kalma yeterince mirası vardı.⁵⁸ Rüşvet almaz ve kötü bir iş yapmazdı. Onun istediği tek şey Osmanlı’nın şeyhülislamı olmaktı.

1.8. Eserleri

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, siyasi olaylar ve makam elde etme amacıyla giriştiği mücadeleler arasında literatüre mühim eserler de kazandırmıştır. İnşâ ve belâgata önem vermiş, üç dili çok iyi bildiğini eserlerinde kullandığı dil ve üslûpla göstermiştir.

⁵⁵ Pervin Çapan, **a.g.e.**, s. 372.

⁵⁶ Abdülkerim Abdülkadiroğlu, “Baldırzade Mehmed Efendi”, **DİA**, C. V, İstanbul, TDV, 1992, s. 9.

⁵⁷ Naima, **Tarih-i Naima**, hzl.: Mehmet İpşirli, C. IV, Ankara, TTK, 2007, s. 1798.

⁵⁸ Naima, **a.g.e.**, C. IV, s. 1799.

Ayrıca doğduğu ve vefat ettiği Bursa’da birçok hayrat vücûda getirmiştir. Bursa Ulu Camii’nin iki tarafına birer sofa, Setbaşı’na cami, Ulu Camii’nin batısına bir muallimhâne yaptırmış, Uludağ eteğindeki Gümgüm Mesiresinden şehre “müftü suyu” ismiyle meşhur olan bir su getirtmiş ve bir kısmı kitâbeli, çinilerle süslü kırk kadar çeşme inşa ettirmiştir. Sürgün yeri olan Sakız adasında da kendi adına bir cami yaptırmıştır.⁵⁹

1.8.1. Fıkha Ait Eserleri

Nefuhâtü’l-üns fî şerhi Ravzati’l-Kuds (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1828; Hasan Hüsnü Paşa, nr. 517; Konya Karatay Yusuf Ağa Ktp. Nr. 260): Klasik usulde yazılmış Arapça fıkıh kitabıdır. Taharet bahsiyle başlar, vesâyâ bahsiyle biter. Mukaddimede, gençliğinde uzun yıllar fıkıh konularıyla uğraştığını (vr.:1b), çeşitli sıkıntılar çektikten sonra eseri ancak tamamlayabildiğini ve IV. Mehmed’e sunduğunu ifade etmektedir (vr.: 2a).

Hallü’l-İştibâh ‘an ‘Ukûdi’l-Eşbâh (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 650; Adana İl Halk Ktp, nr. 814): Zeynüddin İbn Nüceym’in çok rağbet gören, ancak konularının dağınıklığı sebebiyle rahatça kullanılamayan *el-Eşbâh ve’n-nezâir* adlı eserin yeniden düzenlenmiş, gerekli yerlerinin açıklanmış halidir. Veziriazama sunulduğu eserde ifade edildiyse de hangi sadrazam olduğu belirtilmemektedir.

Fetevâ: (Şehid Ali Paşa ktp. Nr. 1048/1). Abdülaziz Efendi’nin verdiği fetvalar soru-cevap şeklinde bu kitapta toplanmıştır. Taharet bahsiyle başlayıp feraiz bahsiyle son bulur.

1.8.2. Tefsire Ait Eseri

Risâle fî kavli’l-Beyzâvî “İnne li’l-Mu‘tebere Tahsîsu Hâze’l-Hükm” (Süleymaniye Ktp.,Reşid Efendi, nr. 1046/14, vr. 132-139). Hükümlerin tahsîsi ve ta‘mîmi ile ilgili Arapça bir risaledir.

1.8.3. Edebiyata Ait Eserleri

Dîvânçe: Karaçelebizade Abdülaziz’in biyografisini içeren kaynaklarda onun bir divançesi olduğundan, fakat bulunamadığından bahsedilmektedir. Fakat söz

⁵⁹Ali Fuat Örenç, “Sakız Adası”, *DİA*, C. XXXVI, İstanbul, TDV, 2009, s. 9.

konusu eserin Yapı Kredi Sermer Çifter Ktp. Türkçe Yazmaları nr. 230'da bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesinde (Lala İsmail, nr.: 723/6, vr. 104-117.) bulunan bir mecmua içinde de yer aldığı belirlenmiştir. 47 gazel, 3 kıta, 2 müfreden müteşekkildir.⁶⁰

Gülşen-i Niyâz: Kıbrıs'ta sürgünde bulunduğu dönemde kaleme almıştır. Mesnevi şeklinde yazdığı bu kitabında İstanbul'dan Kıbrıs'a gidişini, yaşadığı üzüntüleri ve dönüşünü anlatmaktadır. Eser üzerinde Fatma Bindal Arslan (ATAÜNİ, SBE, 1996) ve Abdullah Begeç tarafından birer (İnönü Üni., SBE, 2001) yüksek lisans çalışması yapılmıştır.

Münâcât: Seksen beyitlik bir şiiirdir. Hem *Ravzatü'l-ebrâr* zeylinin içinde hem de Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Esad Efendi, nr. 3809/18, vr. 163-166) müstakil bir risâle olarak bulunmaktadır.

1.8.4.Tarihe Ait Eserleri

Ravzatü'l-Ebrâri'l-Mübîn bi-Vekâyi-i Selefi-i Mâziyye ve'l-Ahbâr: Hz. Âdem'den 1058 (1648) yılına kadar gelen olayları içine alan bir tarih kitabıdır. Rumeli kazaskeri olduğu sırada 7 Ramazan 1059 (14 Eylül 1649)'da bitirmiş ve IV. Mehmed'e takdim etmiştir. Bulak'ta 1248 yılında basılmıştır. Eserle ilgili olarak, sadece Osmanlı padişahlarının yer aldığı kısım üzerinde İbrahim Özgül tarafından bir doktora çalışması (ATAÜNİ, SBE, 2010) ve Nurdan Çimen tarafından eserin tamamının transkripsiyonunu ihtiva eden bir yüksek lisans tezi yapılmıştır (Fırat Üni., SBE, 2011).

Zeyl-i Ravzatü'l-Ebrâr: Bursa'dayken yazdığı bu kitap, IV. Mehmed'in cülûsundan Abdülaziz Efendi'nin ölüm tarihine kadar geçen on yıllık olaylardan bahseder. Sanatkârane bir üslûpla yazdığı bu eser bir hâtîrât niteliği taşır. Nevzat Kaya tarafından doktora tezi olarak hazırlanmıştır (İÜ, SBE, 1990). Naima bu eserin hoş bir tertibe sahip olduğunu söyler.⁶¹

⁶⁰ Funda Özdemir, "Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar (16-17. Yüzyıl)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ATAÜNİ, SBE, Erzurum 2013, s. 412.

⁶¹ Naima, **a.g.e.**, C. I, s. 4.

Süleyman-nâme: Kanûnî Sultan Süleyman'ın 46 yıllık saltanatı sırasında gerçekleşen fetihler ve olaylar ile o devirde yetişen ulemâ ve vezirlerin hal tercemelerini ihtiva eder. Hoca Sadeddin'in *Tâcü't-Tevârih*'ine zeyl olarak hazırlanmıştır. Kâtip Çelebi *Süleyman-nâme*'nin hoş bir kompozisyonu olduğunu belirtir.⁶² Bu eser, XVII. Yüzyılda yazılmış tek Süleyman-nâme olma özelliği taşımaktadır.⁶³ Yazma halinde olan eser, 1248'de Bulak'ta basılmıştır.

Zafer-nâme: IV. Murad'ın Revan ve Bağdat seferlerini anlatan bir eserdir. Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın isteği üzerine yazılmıştır. *Târihçe-i Feth-i Revân ve Bağdad* adıyla da bilinir. 1044 (1635) yılında IV. Murad'ın Üsküdar'dan hareketiyle başlar, Kara Mustafa Paşa'nın Osmanlı Devleti adına İran'la yaptığı Kasr-ı Şîrin Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a geliş tarihi olan 1049 (1640)'a kadar devam eder. Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Eklenen sekizinci bölümde Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın 1053 (1643) yılına değin imar ettirdiği çeşme, yol, köprü, hamamlardan bahsedilmektedir. Eser üzerinde Nermin Yıldırım tarafından bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (MSGÜ, SBE, 2005).

Mir'âtu's-Safâ: Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen peygamberlerden bahseder. Hz. Peygamber'i tafsilatlı bir şekilde -nesebi, doğumu, mi'racı ve vefatına kadar olan olayları- anlatır. Çalışma konumuzu oluşturan bu eser ileride detaylıca incelenecektir.

El-Fevâihu'n-Nebeviyye fi's-Siyeri'l-Mustafaviyye: Sa'deddin Muhammed b. Mes'ûd el-Kâzerûnî'nin *Siyer-i Nebeviyye* adlı eserinin Farsça aslından Türkçe'ye yapılmış tercümesi mi yoksa Abdülaziz Efendi'nin telifi mi olduğu hususu ihtilafıdır. Ondan bahseden kaynaklarda genellikle Kâzerûnî'den tercüme olduğu görüşü yaygınsa da Mustafa Uzun bu eserin *Siyer-i Kâzerûnî Tercümesi*'nden ayrı, telif bir eser olabileceğini belirtir.⁶⁴ Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan bir nüshanın dibâcesinde Abdülaziz Efendi, bu eseri ağabeyinin teşviğiyle yazdığını

⁶² Kâtip Çelebi, **Keşfü'z-Zunûn**, s. 267.

⁶³ Kadir Alper, "a.g.m.", s. 159.

⁶⁴ Mustafa Uzun, "Siyer", **DİA**, C. XXXVII, İstanbul, TDV, 2009, s. 325. *Mir'âtu's-Safâ*'nın İÜ Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan 2306 numaralı nüshaya büyük ihtimalle müstensih tarafından eklenen bir mukaddimede bu eserden bahsedilirken kullanılan ifadeler, onun telif olduğu izlenimini vermektedir (bkz: vr. 127a; ayrıca bkz: "Mir'âtu's-Safâ'nın Kısas-ı Enbiya Türü ve XVII. Yüzyıl Osmanlı Nesri İçerisinde Yeri" başlığı).

belirtmektedir.⁶⁵ Kitap dört kısımdan müteşekkildir. Birinci bölümde peygamberlerden, diğer bölümlerde ise Hz. Peygamber ve zamanındaki olaylardan bahseder. (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 734; Şehid Ali Paşa, nr. 1926 ve TDK Ktp. nr. Yz. A. 392).

Abdülaziz Efendi'nin ayrıca *Hilyetü'l-Enbiyâ*, *el-Kâfi*, *Kitâbü'l-Elgâz fi'l-Fıkhî'l-Hanefî*, *Ahlâk-ı Muhsinî Tercümesi*, *Risâle-i Kalemîyye*⁶⁶ ile *Selimname*⁶⁷ ve *Şerh-i Şifâ-i Şerîf*⁶⁸ adlı eserlerinin bulunduğu belirtilir. Fakat bu eserlere ulaşamamıştır.

---

⁶⁵ Süleymaniye Ktp., Ayasofya 3242, vr. 2a.

⁶⁶ Bursalı Mehmet Tahir, **a.g.e.**, C. III, s. 81.

⁶⁷ Çapan, **a.g.e.**, s. 372.

⁶⁸ **Mir'âtu's-Safâ**, İÜ Nadir Eserler Ktp, nr: 2603, vr. 127a.

2. MİR'ÂTÜ'S-SAFÂ'NIN HUSUSİYETLERİ VE MUHTEVASI

2.1. Eserin Adı

Hem mukaddime ve hatime kısımlarında hem de eserin içerisinde eserin adı yalnızca *Mir'âtü's-Safâ* olarak geçmektedir. Ancak nüshaların zahriyelerinde ve kütüphane kataloglarında bu ibareye ek olarak “*fi Ahvâli'l-Enbiyâ*”, “*fi Târîhi'l-Enbiyâ*” gibi ifadelerle de rastlanmaktadır (bkz: Nüshaların Tavsifi).

2.2. Telif Tarihi ve Sebebi

Karaçelebizâde bu eseri 1048 (1638-9) yılında yazmıştır.⁶⁹ Zira dibâce kısmında eserin yazıldığı dönemde IV. Murad'ın Bağdat seferinden zaferle döndüğü müjdesi alındığından bahsedilmektedir (bkz: 2a) ki tarih olarak bu zamana denk gelmektedir. Yine dibâcede verilen bilgiye göre eserin telif tarihi tam olarak Ramazan ayına rastlamaktadır (bkz: 1b).

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi bu eseri, okuyucuların dualarıyla Allah'ın affına mazhar olmak için yazdığını belirtir. Sultan IV. Murad'ın iltifatına nâil olmak için de ona takdim ettiğini söyler.

2.3. Nüshaların Tavsifi

2.3.1. Türkiye'de Bulunan Nüshalar

- *Mirâtüs-Safâ fi Târîhil-Enbiyâ* ismiyle Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları koleksiyonuna H. 1242 arşiv numarasıyla kaydedilen eseri, 1154 (1741) yılında Hüseyin b. Musa b. Ali istinsah etmiştir. 220x145 mm ebatlarında aharlı kâğıda, 21 satır olarak 97 varağa talik hattıyla yazılmıştır.
- *Mirâtüs-Safâ fi Târîhil-Enbiyâ* adıyla, R. 1348 arşiv numarasıyla Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları koleksiyonuna kaydedilen eser, 195x118 mm ebatlarında aharlı kâğıda 23 satır halinde 106 varağa talik hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Miklep ve şemseli kahverengi deri cildi vardır.
- *Mirâtüs-Safâ fi Târîhil-Enbiyâ* adıyla, R. 1349 arşiv numarasıyla Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda bulunan eser, 230x148 mm ebatlarında aharlı kâğıda, 23 satır halinde 65

⁶⁹ Kaya, a.g.e., s. XXXI.

varağa talik hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Bazı sayfa kenarlarında haşiyeler var. Miklep ve şemseli vişne çürüğü deri ciltlidir.

- E.H. 1192 arşiv numarasıyla, *Mir'âtü's-Safâ fi Târîhi'l-Enbiyâ* ismiyle Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonuna kayıtlıdır. Mehmed Nazif tarafından 1192 (1779) yılında istinsah edilmiştir. 215x120mm ebatlarında 104 varağa, 23 satır halinde, talik hatla aharlı krem kâğıda yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cedveller yaldızlıdır. Miklepli ve şemseli kırmızı ve siyah deri ciltlidir.
- Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalarına E.H. 1440 Arşiv Numarası ile kayıtlı *Mirâtüs-Safâ fi Târîhi'l-Enbiyâ* adlı eser 215x135 mm ebatlarında aharlı kâğıda, 23 satır halinde 104 varağa talik hat ile yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetveller kırmızıdır. Kırmızı deri ciltlidir.
- Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalarına B. 251 Arşiv Numarasına *Mirâtüs-Safâ fi Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla kayıtlıdır. 245x145 mm ebatlarında aharlı krem kâğıda, 15 satır halinde 160 varağa nesih hattıyla yazılmıştır. Serlevha müzehhep, cetveller yaldızlıdır. Miklep ve şemseli vişne rengi deri ciltlidir.
- Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalarına *Mir'âtü's-Safâ fi Târîhi'l-Enbiyâ* ismiyle, B. 252 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 200x115 mm ebatlarında aharlı kâğıda, 17 satır halinde 138 varağa nesih hattıyla yazılmıştır. Kahverengi deri miklep ve şemseli cildi vardır.
- *Mir'âtü's-Safâ fi Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla, Y. 1763 arşiv numarasıyla Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonuna kayıtlıdır. 235x155mm ebatlarında aharlı krem kâğıda, 99 varağa, 23 satır halinde, talik hatla yazılmıştır. Cedveller kırmızıdır. Miklepli siyah ciltlidir.
- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları koleksiyonuna Aşir Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 269/1 arşiv numarasıyla kayıtlı *Mir'âtü's-Safâ fi Târîhil-Enbiyâ* isimli eser

1118/1707 yılında istinsah edilmiştir. 223x123-170x85mm ebatlarında 53 varağa, 25 satır halinde, talik hatla, abadi kâğıda yazılmıştır. Söz başları kırmızı, koyu kahverengi meşin, şemseli ve miklebli cilt. Vakıf mührü vardır. Başta bir varakta fihrist bulunmaktadır. Bu cilt içinde başka iki eser daha vardır.

- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları koleksiyonunda *Mir'âtü's-Safâ fi Târîhi'l-Enbiyâ* ismiyle ve Aşir Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 706 arşiv numarasıyla kayıtlı eser Dervîş Ahmed b. Abdülcelîl tarafından 1096 (1685) istinsah edilmiştir. 203x126 mm ebatlarında, 19 satıra yazılmış 156 yapraklık bir eserdir. Talik hattıyla beyaz, kalınca, abadi kâğıda yazılmıştır. Sözbaşları kırmızıdır, koyu kahverengi meşin, şemseli ve miklepli cildi vardır. Vakıf mührü bulunmaktadır.
- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları koleksiyonunda Şehit Ali Paşa (Süleymaniye Ktb.) No. 1888 arşiv numarasıyla ve *Mir'âtü's-Safâ fi Târîhil-Enbiyâ* ismiyle kayıtlı eser Mehmed Mesnedi tarafından 1107 (1696) yılında istinsah edilmiştir. 195x125 mm ebatlarında 17 satıra yazılmış 127 yapraklık eserdir. Talik hattıyla beyaz, cilalı kâğıda yazılmıştır. Söz başları kırmızı, alaca renkli adi mukavva ciltlidir. Vakıf mührü vardır.
- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları koleksiyonunda Pertev Paşa (Millet Ktb.) No. 501 arşiv numarasıyla ve *Mir'âtü's-Safâ fi Târîhil-Enbiyâ* ismiyle kayıtlı eser 1137 (1725) tarihinde istinsah edilmiştir. 310x200-220x115 mm ebatlarında aharlı Venedik kağıdına, 21 satır halinde 67 varağa talik hattıyla yazılmıştır. Mukavva ciltlidir. Vakıf mührü bulunmaktadır.
- Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi bölümüne 1891 arşiv numarası ve *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlı eser, Muhammed Salim tarafından 1165 (1752) yılında istinsah edilmiştir. 106 varaktır.
- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları koleksiyonuna Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No.

2405/1 arşiv numarasıyla ve *Mir'âtü's-Safâ fî Târihil-Enbiyâ* ismiyle kayıtlı eser Mehmed Sadullah b. Lütfullah tarafından 1178 (1765) yılında istinsah edilmiştir. 300x165-230x95 mm ebatlarında 25 satırlı ve 54 yapraklıdır. Talik hattıyla abadî beyaz-esmer karışık kâğıda yazılmıştır. Yıldızlı, renkli, sözbaşları kırmızı, üstü yeşil kumaş kaplı mukavva ciltlidir. Vakıf mührü vardır. Bu cilt içinde müellifin üç eseri daha bulunmaktadır.

- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları koleksiyonuna Ali Emirî Efendi (Millet Ktb.) No. 534 arşiv numarasıyla ve *Mir'âtü's-Safâ fî Târihi'l-Enbiyâ* adıyla kayıtlı eser 197x125-138x75 mm ebatlarında 75 satırlı ve 136 yapraklıdır. Talik hattıyla cilalı kâğıda yazılmıştır. Cümleler kırmızı, kahverengi meşin, miklepli ciltlidir. Vakıf mührü vardır.
- Süleymaniye Kütüphanesi İbrahim Efendi bölümüne 201 arşiv numarası ve *Mir'âtü's-Safâ* ismiyle kayıtlı nüsha, Muhammed Emin b. Mahmud tarafından 1166 (1752) yılında istinsah edilmiştir. 96 varaktır.
- Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümüne 4383 arşiv numarası ve *Mir'âtü's-Safâ* ismiyle kayıtlı nüsha, Hafız Ahmed Müşir tarafından 1171 (1757) yılında istinsah edilmiştir. 124 varaktır.
- Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümüne 4416 arşiv numarası ve *Mir'âtü's-Safâ* ismiyle kayıtlı nüsha 1080 (1669) yılında istinsah edilmiştir. 76 varaktır.
- Süleymaniye Kütüphanesi Reisülküttab bölümüne 706 arşiv numarası ve *Mir'âtü's-Safâ* ismiyle kayıtlı nüsha, Ahmed b. Abdülcelil tarafından 1096 (1684) yılında istinsah edilmiştir. 156 varaktır.
- İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları koleksiyonuna Veliyyüddin Efendi Ktb. No. 2451 arşiv numarasıyla, *Mir'âtü's-Safâ fî Târihi'l-Enbiyâ* adıyla kayıtlıdır. 200x120-130x55mm ebatlarında venedik türü kâğıda talik hat ile 19 satır halinde 135 varağa yazılmıştır. Hafif müzehhep, sözbaşları kırmızı,

kahverengi meşin, yıldızlı şemseli ve miklepli ciltlidir. Vakıf mührü vardır.

- Lala İsmail koleksiyonuna 371 arşiv numarası ve *Mir'âtü's-Safâ* ismiyle kayıtlı nüsha, 209x140-163x88 mm ebatlarında 158 varağa 25 satır halinde talik hat ile 1122 yılında yazılmıştır.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümüne B10417 demirbaş numarası ve *Miratu es-Sefa* adıyla kayıtlı nüsha 1282 (1866) yılında istinsah edilmiştir. 20x13,5 - 14x7 mm ebatlarında 152 varağa 19 satır halinde, nesih hat ile yazılmıştır. Cildi hasarlıdır, sayfaları kopuktur.
- Beyazıt Devlet Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümüne V2451 demirbaş numarası ve *Mir'at as-safa fi ahval al-anbiya* ismi ile kayıtlı nüsha, 200x115-130x66 mm ebatlarında 135 varağa 19 satır halinde talik hat ile yazılmıştır. Ebruludur, cildi ise hasarlıdır.
- İstanbul'da Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda 743 arşiv numarasıyla ve *Mir'âtü's-Safâ fi Târihil-Enbiyâ* adıyla kayıtlıdır. Aharlı kâğıda, talik hatla, 17 satır halinde yazılmış, 212x130-153x70 mm ebatlarında 118 varaklık bir nüshadır.
- Sadberk Hanım Müzesi Kütüphanesi Hüseyin Kocabaş Kitaplığına 120 arşiv numarası ve *Mir'âtü's-Safâ fi Târihi'l-Enbiyâ* ismiyle kayıtlı nüsha, Abdurrahman Eşref b. Şerefeddin el-Merzifoni tarafından istinsah edilmiştir. 200x140-140x85 ebatlarında 120 varağa 19 satır halinde nesih hat ile yazılmıştır.
- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. 213x148 mm ebatlarında 341 varağa 23 satır halinde talik hat ile yazılmıştır. Barkod nr: NEKTY00453.
- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. 247x175 mm ebatlarındaki 169 varağa 15 satır halinde nesih hatla yazılan nüshayı Evliya Hafız Mehmed istinsah etmiştir. Barkod nr: NEKTY02436.

- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. 139x237 mm ebatlarındaki 71 varağa 25 satır halinde talik hat ile yazılmıştır. Mustafa Rasih tarafından 1195 yılında istinsah edilmiştir. Barkod nr: NEKTY01248.
- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. 1151 yılında istinsah edilen nüsha 203x115 mm ebatlarındaki 125 varağa 19 satır halinde nesih hat ile yazılmıştır. Barkod nr: NEKTY02603.
- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. Yakub isimli bir müstensih tarafından 1141 yılında istinsah edilen nüsha 210x140 mm ebatlarındaki 121 varağa 12 satır halinde talik hat ile yazılmıştır. Barkod nr: NEKTY02550.
- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. 1080 tarihli nüsha kahverengi meşin ciltlidir. 21 satır halinde 200x140 mm ebatlarındaki 90 varağa nesih hat ile yazılmıştır. Barkod nr: NEKTY06185.
- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. 19 satır halinde 210x125 mm ebatlarındaki 117 varağa nesah hat ile yazılan nüshanın cildi kırmızı meşindir. Barkod nr: NEKTY06074.
- İÜ Nadir Eser Kütüphanesi'ne *Mir'atü's-Safa* ismiyle kayıtlıdır. 198x117 mm ebatlarındaki 133 varağa 19 satır halinde muhtelif hatlarla yazılmıştır. Barkod nr: NEKTY10811/01.
- 8250 arşiv numarası ve *Mir'âtü's-Safâ fî Ahvâlil-Enbiyâ* adıyla Milli Kütüphane'de MK Yazmalar Koleksiyonu bölümünde bulunan eser, Rizevî Osman b. Muhammed tarafından 1094 (1682) yılında istinsah edilmiştir. Dvd Numarası 543'tür, 210x120 - 158x71mm ebatlarındadır. 99 varağa 17 satır halinde sülüs hattıyla yazılmıştır. Kâğıt türü Suyolu filigranlıdır. İlk iki sayfa cedveller yaldızlıdır. Zilbahar şemseli, zencirekli, miklebli, koyu kahverengi meşin bir cilt içerisindedir. Söz başları, duracaklar ve cedveller kırmızıdır.

- Y/78 demirbaş numarası ve *Mir'atü's-Safa* ismiyle Türk Tarih Kurumu Kütüphanesine kayıtlı bir nüsha bulunmaktadır.
- TBMM Kütüphanesi, TBMM koleksiyonuna Hİ 261 arşiv numarası ve *Ravzatu's-Safa fi Ahvali'l-Enbiya* ismiyle kayıtlı nüsha, 200x117-127x62 ebatlarındaki kupa filigranlı 118 varağa 17 satır halinde talik hat ile yazılmıştır. Tezhipli nakışlı mihrabiye, ilk sayfa cetveli zerrin, öteki sayfaların cetvelleri ve söz başları kırmızı mürekkeple çekilmiştir. Neffî meşin nakışlı şemse, zencirek ve mıklebi olan bir cildi vardır. Başta üç yaprakta fihristi, sayfa kenarlarında kırmızı mürekkeple matlabları yazılıdır.
- Kayseri Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesinde, Râşid Efendi Eki 1412 arşiv numarasıyla, *Mirâtüs-Safâ fi Târihil-Enbiyâ* adıyla kayıtlı eser 19 satır halinde, 205x117-133x63mm ebatlarında 132 varağa yazılmıştır.
- Manisa İl Halk Kütüphanesinde *Mir'atu's-Safa* adına kayıtlı nüshanın arşiv numarası 45 Hk 5049'dur. Müstensihi Mustafa b. Abdülmümin'dir. 237x130-183x75 mm ebatlarında 24 satır olarak nesih hattıyla yazılmış I+90+III varaktan ibarettir. Kâğıt türü suyolu filigranlıdır. Salbek şemseli, zencirekli vişne rengi meşin mıklebli cildi vardır. Mihrabiyesi tezhibli, söz başları ve keşideler kırmızıdır.
- Samsun Vezirköprü İlçe Halk Kütüphanesi koleksiyonuna 06 Mil Yz A. 3829/1 arşiv numarasına *Mirâtüs-Safâ fi Târihil-Enbiyâ* ismiyle kayıtlı eser Ankara'daki Milli Kütüphane'de bulunmaktadır. 252x137-175x80mm ebatlarında suyolu filigranlı kâğıda, 1b-82b varakları arasında harekeli nesih ile 27 satıra yazılmıştır. Serlevha ve mihrabiye müzehheb ve mülevvendir. Cetveller yaldızlıdır. Koyu kahverengi meşin bir cilt içindedir. Söz başları ve söz üstleri kırmızıdır. Yaprakları rutubet lekeli.

2.3.2. Türkiye Dışında Bulunan Nüshalar

- *Mirâtüs-Safâ fi Târihi'l-Enbiya* adıyla Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonunda Ms.or.oct.2499 arşiv numarasıyla

kayıtlıdır. Ebu Hayr Mehmed tarafından 1193 (1780) yılında istinsah edilmiştir. 220x140-170x75 mm ebatlarında 110 varağa 19 satır halinde nestalik hat ile yazılmıştır.

- Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda *Mirâtüs-Safâ fî Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla, Ms.or.oct.1970 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 205x115-130x65 mm ebatlarında 117 varağa 17 satır halinde nestalik hat ile yazılmıştır. 1708 tarihli, derviş Mehmed adına mülkiyet kaydı bulunmaktadır. Kahverengi meşin, miklepli, müzehhep ciltlidir.
- Almanya Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda *Mirâtüs-Safâ fî Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla ve Hs.or.oct.882 Staatsbibliothek, Berlin arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Sarı, su yolu filigranlı, aharlı kâğıda, nesih hattıyla, 17 satır halinde, 200x125-130x75 mm ebatlarında 131 varağa yazılmıştır.
- *Mir'âtü's-Safâ fî Ahvâli'l-Enbiyâ* ismiyle ve UB Or. 14.519 arşiv numarasıyla Leiden Üniversitesi Kütüphanesine kayıtlı bir nüsha da bulunmaktadır.⁷⁰
- University of Michigan'ın kütüphanesinde bulunmaktadır. 245 x 140 (155 x 70) mm ebatlarında 73 varağa 25 satır halinde nestalik hat ile yazılmıştır. Rasihzade Hafîdi Mustafa Asım tarafından 1262 (1846) yılında istinsah edilmiştir. Eserin tamamı şu adreste erişime açılmıştır: <http://catalog.hathitrust.org/Record/006822099>
- Kahire'deki Hidiv Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonuna *Mirâtüs-Safâ fî Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla ve 8995 arşiv numarasıyla kayıtlı, nesih hat ile 179 varağa 12 satır halinde yazılmıştır.
- Tarihi Türkî Talat 85 arşiv numarasıyla ve *Mirâtüs-Safâ fî Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonuna kayıtlıdır. 226x135 mm ebatlarında 89 varağa, 21 satır halinde talik hatla yazılmıştır.

---

⁷⁰ Jan Schmidt, *Catalogue of Turkish Manuscript in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands*, C. III, Leiden Boston, Brill, 2012, s. 395.

- İbrahim Nazir Gülşenî tarafından istinsah edilen *Mirâtüs-Safâ fî Târîhil-Enbiyâ*, Tarihi Türkî Talat 74 arşiv numarasıyla Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonuna kayıtlıdır. 206x125 mm ebatlarında 97 varağa, 25 satır halinde talik hatla yazılmış bir nüshadır.
- Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonuna *Mirâtüs-Safâ fî Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla ve Tarihi Türkî Talat 120 arşiv numarasıyla kayıtlıdır. 200x132 mm ebatlarında 152 varağa 15 satır halinde yazılmıştır.
- *Mirâtüs-Safâ fî Târîhi'l-Enbiyâ* adıyla Tarihi Türkî Talat 207 arşiv numarasıyla Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonuna kayıtlıdır. 195x120 mm ebatlarında 142 varağa nesih hattıyla 17 satır halinde yazılmıştır.
- Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonuna Tarihi Türkî 199 arşiv numarasıyla, *Mirâtüs-Safâ fî Târîhil-Enbiyâ* adıyla kayıtlı nüsha, 220x160mm ebatlarında 179 varağa 13 satır halinde nesih hat ile yazılmıştır.
- Mısır Milli Kütüphanesi Türkçe Yazmaları koleksiyonunda Tarihi Türkî 521 arşiv numarasıyla *Mirâtüs-Safâ fî Târîhil-Enbiyâ* ismiyle kayıtlıdır. 230x140 mm ebatlarında 278 varağa talik hatla 25 satır halinde yazılmıştır.

2.3.3. Tenkitli Metinde Esas Alınan Nüshalar

Mir'âtu's-Safâ'nın müellif hattı nüshası tespit edilemediği için edisyon kritik yapılma yoluna gidilmiştir. Bunun için de nüshalar arasında en güvenilir bulunan iki nüsha esas alınmıştır. Bu nüshaların özellikleri aşağıdaki gibidir:

2.3.3.1. Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Koleksiyonu, nr: 2406.

Mir'âtu's-Safâ fî Târîhi'l-Enbiyâ ismiyle kayıtlı nüsha, 190x120-120x125 mm ebatlarında 17 satırlı ve 118 yapraklıdır. Talik hatla esmer, kalınca abadi kâğıda yazılmıştır. Söz başları kırmızı, koyu kahverengi meşin, yaldızlı, şemseli ve miklepli ciltlidir. Kenarlarında bazı hâşiyeler vardır. Nüshada Reîsü'l-etibbâ Hafız Hasan,

Mustafa Rahmi, Reisü'l-küttâb Ebû Bekir b. Rüstem b. Ahmed eş-Şirvânî (ö. 1135/1723), Ebu'l-Kemâl es-Seyyid Ahmed Âsım [el-Kâmûsu'l-Muhît Mütercimi] (ö. 1235/1819)'ne ait temellük kayıtları bulunmaktadır. 1b'de Mehmed Esad Efendi'nin mührü vardır.

Nüshanın 1a numaralı varağında bu nüshanın, müellifin tebyiz ettiği veya onun mühim arkadaşlarından birinin istinsah ettiği bir nüsha olabileceği yazılıdır. Dolayısıyla bu nüsha bizim için önem kazanmaktadır.

“Bu kitâb-ı müstetâb müellif merhumun tahrîri yahud müsveddeden beyan [z] olunan nüsha-i nefise olmak iktizâ idüp yâhûd müellif-i mûmâ ileyhın gayet ile esdikâsından bir zât-ı âlî-kadrin dest-i heyvestine resîde olup hâmişinde vâkıa tahrîrâtı hüsn-i tertibine nizâm ve noksânın tekmîl kasdıyla himmet idüp itmâmına sa'y eylemişdür. Nefsü'l-emrde hoş ve güzel hizmetde bulunup asıl sahibi dahi olsa bu kadar himmet idebilürler idi. Hem kelâm tamâm olup ve ham mahall-i şüphesi sâf olmuştur. Radyallahu teâlâ anhüm ve an sâiri'l-kâilîn âmîn.”

2.3.3.2. İÜ Nadir Eserler Kütüphanesi, nr: T 2383.

Mir'atü's-Safa ismiyle kayıtlı nüsha 294x102 mm ebatlarındaki 169 varağa 35 satır hâlinde nesih hat ile yazılmıştır. 1a'da Ali Ratib'e ait bir mühür ve temellük kaydı bulunmaktadır. Eserin sonunda, 1070 yılında Fethullah Fethi b. Şaban tarafından Sofya'da müellif hattından yazılmış bir nüshadan istinsah edildiğine dair Arapça bir ferağ kaydı bulunmaktadır. Şimdiye kadar rastladığımız en eski tarihli nüsha budur. Hem en eski tarihli nüsha olması hem de müellif hattından istinsah edildiği kesin olması nedeniyle oldukça kıymetlidir.

2.4. Muhtevası

2.4.1. Konusu

Mir'atü's-Safâ, kısas-ı enbiya türünde bir eserdir. Yani Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar ismi bilinen peygamberlerin hayat hikâyelerinden ve tevhid mücadelelerinden bahseder. Muhtasar bir risâle olma niyetiyle hazırlandığı⁷¹ için eserde fazla detaya girilmemiştir. Diğer kısas-ı enbiya kitaplarında ve umûmî tarih

⁷¹ Karaçelebizade Abdülaziz Efendi, *Mir'âtu's-Safa*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr: 2406, vr. 82a, 119b.

eserlerinde yer alan kâinatın, yerin ve göklerin yaratılışı gibi konular *Mir'âtü's-Safâ*'da bulunmamaktadır. Dibâcenin ardından Hz. Âdem'in yaratılışı konusuna başlanmaktadır.

Eserde zikredilen peygamberler ve onların kıssalarına ayrılan varak sayısı ile varak aralıkları şu şekildedir:⁷²

---

⁷² Tezdeki bütün varak numaraları Esad Efendi 2406'da bulunan nüsha esas alınarak verilmiştir.

Tablo 2: Mir'âtu's-Safâ'da Anlatılan Peygamberlere Ayrılan Varak Sayısı

PEYGAMBERLER	Varak Numarası	Toplam
Hz. Âdem	3a-9a	6
Hz. Şit	9a-9b	0,5
Hz. İdris	9b-10b	1
Hz. Nuh	10b-14b	4
Hz. Hud	14b-16a	1,5
Lokman b. Ad	16a-17b	1,5
Hz. Salih	17b-19b	2
Hz. İbrahim	19b-30b	11
Hz. Lut	30b-32a	1,5
Hz. İsmail	32a-35a	3
Hz. İshak	35a-36a	1
Hz. Yakub ve Yusuf	36a-49a	13
Hz. Eyyub	49a-53a	4
Hz. Şuayb	53a-53b	0,5
Hz. Musa ve Harun	53b-65a	11,5
Hz. Hızır	65a-65b	0,5
Hz. İlyas	65b-68a	2,5
Hz. Yuşa	68a-69a	1
Hz. Hezekiyel	69a	0,5

Hz. Elyesa	69a-70b	1,5
Hz. İşmuyel	70b-71a	0,5
Hz. Davud	71a-74b	3,5
Hz. Süleyman	74b-79b	5
şa'ya ve Eremya	79b-80b	1
Hz. Uzeyr	80b-81b	1
Hz. Yunus	81b-84b	3
Hz. Zekeriyya ve Yahya	84b-86b	2
Hz. İsa	86b-92a	5,5
Hz. Muhammed	92a-119b	27,5

Görüldüğü üzere eserin yaklaşık dörtte birini Hz. Muhammed'in hayatı oluşturur. Onu da sırasıyla Hz. Yakup ile Yusuf, Hz. Musa ile Harun ve Hz. İbrahim kıssaları takip eder.

Her bir peygamberin hayatı şu açılardan incelenmiştir:

- Öncelikle peygamberlerin şecereleri hakkında bilgi verilmiş; soyunun, kaç nesil ile hangi peygambere dayandığı belirtilmiştir. Mesela Hz. İdris'in soy ağacıyla ilgili şu bilgi aktarılmıştır:

“Neseb-i ‘ālileri beşinci mertebede cenāb-ı müsteřāb-ı şiş’e müntehī olur.” (9b)

Hız. Muhammed'in anlatıldığı kısımda bu bölüm biraz daha detaylandırılarak Adnan'a kadar olan 20 atasının ismi tek tek zikredilmiştir.

- Bazı peygamberlerin doğum tarihleri, diğer peygamberlere kıyasla belirtilmiştir.

“Naḥl-i vücūd-ı Ādem bāğ-ı ‘ālemden mefkūd olduğundan yüz yigirmi altı sene güzār itdikde pīrāye-baḥş-ı gülzār-ı şuhūd olmuşlardır.” (Hz. Nuh, 10b)

- Kimi zaman doğum yerleri de söylenmiştir.

“Beytü'l-Laḥm nām maḳāmda kevkeb-i vücūd-ı Ḥāzret-i 'İsā evc-i şuhūdda ta'n-zen-i māh-ı şeb-ārā oldı.” (87b)

- İsmi Arapça olmayan peygamberlerin adlarının kökeni, Arapça karşılığı ve manası ifade edilmiştir. Eğer lakabı varsa o da eklenmiştir.

“Lisān-ı Süryānī üzre ism-i sāmileri “Yeşkur” veyā “Sākeb” olup ḥaşyet-i Bārī birle bisyārī-i nevḥa-güzārī ve zārileri miyān-ı ‘Arabda Nūḥ tesmiyesine sebep olmuşdur.” (10b)

- Peygamberliklerinin mahiyeti bildirilmiştir. Ulü'l-'azmin içerisinde yer alıp almamaları veya peygamberliklerinin ihtilafı olup olmadığı açıklığa kavuşturulmuştur.

“Tārīḥ-i Ḥamīs'de nübüvvet-i Şis muḥtelefün fihdür. Ḥāzret-i Ādem'den şoñra ḥil'at-i nübüvvet ile evvel mükerrem olan İdrīs'dür deyu ḳālib-i taḥrīre sebk olunan rivāyet miḥakk-i i'tibārda kāmilü'l-'ıyār görünmez.” (Hz. Şis, 9b)

“Ḥil'at-i i'zāz-ı ıtırāz-ı şerī'at-i cedīde birle teşrif-sāz-ı şadr-ı eyvān-ı risālet olan 'ulü'l-'azm peygamberlerdendir.” (Hz. İbrahim, 19b)

- Her birinin kavimleriyle olan mücadeleleri anlatılmıştır.
- Son olarak da peygamberin kaç yaşında vefat ettiği ve nerede medfün olduğu söylenmiştir.

“Şumār-ı ‘ömrleri toköz yüz altmış ve bir kavilde elf-i kāmīl iken ser-zemīn-i Ümmü’l-
Kurā’da ‘azm-i nüzhet-gāh-ı mülk-i bekā idüp Cebel-i Ebī Kubeys’de ğāru’l-kenz nām
maķāmda mütevārī-i nihān-hāne-i laħd olmuşlardır.” (Hz. Adem, 9a)

Eserin diğer üslûp özelliklerini ise şöyle sıralayabiliriz:

- Bazı rivayetler müellif tarafından değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

“Mehere-i fenn-i siyerden bir fırka Hazret-i İlyās cedd-i şahīhi Nūh-ı neciyy olan İdrīs-i
refī‘u’l-mekāndur deyu mersūm-ı kill-i beyān idüp İbni ‘Abbās ve İbni Mes‘ūd’dan
rađıyallāhu ‘anhumā nakil tārīķi ile taşhīh-i rivāyet itmişlerdür lāķin sūre-i En‘ām’da
cenāb-ı İlyās Hazret-i Nūh zürriyetinden oldukları menşūş iken ihtimāl-i mezbūr ser-
menzil-i şihhatden dūr idügi şābitü’ş-şihha olur.” (66b)

- Hakkında kesin bilgi bulunmayan mevzular da bildirilmiş, sonuna da Allah’ın daha iyi bileceğini ifade eden ibareler yerleştirilmiştir.

“Meşāhid-i muķaddese-i Zekerriyā ve Yahyā’yı ‘alā vechi’l-yaķin ta’yīn ider rivāyete zafer
müyesser olmamışdır. Vallāhu a‘lem.” (86b)

- Halk inanışlarına da değinilmiş ve bunlar tenkit edilmiştir:

“Mu‘teķad-ı ‘avām üzre Dāvud nebī ‘aleyhi’s-selām temşit-i ğaraz-ı nefis için Uryā’yı
tehlikeye ilkā itmek isnādı maħz-ı iftirā olup zeyl-i ‘işmetleri ol levş-i tōhmet ile [73a] ālūde
olmaķ i‘tikād iden küstāh-ı bī-edeb hūkm-i murtażavī üzre te’dibe müsteħaķķdur deyu
ecille-i müfessirīn ķalem-zen-i iftā olmuşlardır.”

• Bir konu hakkında iki farklı görüş olduğu zaman müellif bazen açıkça kendi fikrini söylememiş, ancak kullandığı kimi ifadelerle tercih ettiği görüşü okuyucuya hissettirmiştir. Mesela Hazret-i Hızır’ın kıyamete kadar yaşayıp yaşamayacağı hususunda ulemanın iki fırkaya ayrıldığını söylerken, taraflardan birini “bir gürūh”, diğerini ise “bir tāife-i firūzende” olarak nitelemiştir (65b). Buradan ikinci grubun görüşünü benimsediğini çıkarmak mümkündür.

• Müellif o güne kadar ilk defa kendisinin fark ettiği bazı nüanslara da dikkat çekmiş ve bu durumu açıkça ifade etmiştir. Mesela Hz. İbrahim’in

kurban etmeye niyetlendiği evladının İsmail mi İshak mı olduğu hakkında yapılan tartışmalarda, Hz. Peygamber'e atfedilen bir hadis metninde geçen "Yusuf Sıddık b. Yakub İsrailullah b. İshak Zebihullah" ifadelerini İshak'ın kurban edildiğine delil olarak gösterenlere verdiği yanıtta bu hadisin sahit olmadığını söylemiştir. Zira İsrail kelimesi İbranicede abdullah manasına geldiği için Hz. Peygamber gibi fasih konuşan bir kimsenin gereksiz ve peşpeşe "Allah" kelimesini kullanmayacağına dikkat çekmiştir. Bu nüansı serdettikten sonra şu ifadelere yer vermiştir:

"Meşriḳ-ı ḥurşid-i endiše olan ṭab-ı kelil-i 'abd-ı za'if-i kem-pişeden sâti'ü'z-zuhûr olan bu bârika-i ḥâtır-firûz-ı nûkte-i rengin ve dakîka-i dil-nişin daḥi ziyâ-baḥş-ı sâha-i kabûl-i fuḥûl olsa sezâdur." (34b)

- Arapça sarf ve nahve göre bazı lugavî açıklamalarda bulunmuştur.

"Sâlisin (بَشْرَنَاهُ بِإِسْحَاقَ) kerîmesi (فَبَشْرَنَاهُ بِعَلَامِ خَلِيْمٍ) nazm-ı kerîmi üzerine ma'tûf olup beyne'l-ma'tûf ve ma'tûf-ı 'aleyh lüzûm-ı muḡâyeret kâidesi işbât-ı müdde'â için burhân-ı kavîdür." (33a)

2.4.2. Dil ve Üslûp Özellikleri

Mir'âtu's-Safâ, müellifin dibâcede belirttiğine göre "herkesin anlaması için" Türkçe olarak kaleme alınmış bir "risâle"dir (bk. 2a). Bununla birlikte o, XVII. yüzyıl nesrinin tipik bir örneğidir. Osmanlı nesrinin klasikleştiği bu dönemde o da, çağdaşı diğer eserler gibi, Arapça ve Farsça kelimeler ve uzun terkipler ile dolu, sanatlı bir üslûba sahiptir.

Eser mensur olduğu için metin içi âhenk seciler ile sağlanmaya çalışılmıştır. Kullanılan secili ifadelerden bazıları şöyledir:

Hem fasılaların hem de onlardan önceki kelimelerin karşılıklı olan kelimelerle secili ve aynı vezinde olmasına *murassa seci* denir.⁷³ Aşağıdaki cümlede "hurûc" ve "urûc" fasılaları ile onlardan önce bulunan "ubûdiyyet" ve "rubûbiyyet" kelimeleri birbirleriyle secili ve aynı vezinde olmaları sebebiyle burada murassa seci oluşturmuşlardır.

⁷³ M. A. Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat*, İstanbul, Gökkuşbu, 2010, s. 256.

“*Ṭarīḳ-i müsteḳīm-i ‘arz-ı ‘ubūdiyyetden ḥurūc ve zırve-i da‘vā-yı bāṭıla-i rubūbiyyete ‘urūc itmiş idi.*” (21a)

Fasılaların hem revî harflerinin hem vezinlerinin aynı olması durumunda ortaya çıkan *mütevâzî secin*in bir örneği de aşağıda yer almaktadır. “*Bedr*” ve “*kadr*” kelimeleri mütevâzî seciye örnek olmalarının yanı sıra, tekrarlanan son harften önceki harfleri (d) de aynı olduğu için bu kelimeler *iltizam* sanatına da misal gösterilebilir.

Hilāl-i māhiyyeti ḥūrşid-i fuyūzāt-ı ilāhiyyeden iktisāb-ı envār-ı sa‘ādet iderek bedr ve ol zāt-ı ferişte-simāt rütbe-i vālā-yı nübüvvet birle ‘ālī-ḳadr olup ḳavminin kimi gümnām-ı vādī-i tekzīb ü ḥüsrān ve kimi mühtedī-i rāh-ı taşdıḳ u iḳān oldı. (84b)

Eserin sahip olduğu diğer özellikleri ise şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

2.4.2.1. Âyet ve Hadisler

Peygamberlere dair bilgilerimizin birincil ve en güvenilir kaynakları olan âyet ve hadislere, *Mir’ātu’s-Safâ*’da da rastlamak mümkündür. Eserde yeri geldikçe ayetlere başvurulmuş; konunun akışına göre bazen ayetin tamamı, bazen de birkaç kelimesi iktibas edilmiştir. Toplamda 170 ayet zikredilmiştir. Âyetlerin Türkçe tercümelerine ise yer verilmemiştir.

Eserde âyetlere nazaran hadisler oldukça az kullanılmıştır. Sadece 5 hadis bulunmaktadır.

2.4.2.2. Manzûmeler

Sanatlı bir nesir örneği olan *Mir’ātu’s-Safâ*’da şiirin kendine has tesirinden istifade etmek ve metne hareket katmak amacıyla manzûmelere yer verilmiştir. Bunların içinde Abdülaziz Efendi’ye ait olan şiirler bulunduğu gibi, ki bunları “*li münşihî*” kaydından anlıyoruz, başka şairlere ait olanlar da bulunmaktadır. Uzunluğu mısradan birkaç beyte kadar değişiklik gösteren manzûmeler, dilleri açısından da farklılık arz eder. Söz konusu eserde üç dilde de (Arapça, Farsça ve Türkçe) yazılmış manzûmeler karşımıza çıkmaktadır. Bunların taşıdıkları özelliklere göre dağılımı aşağıda verilmiştir:

Tablo 3: Mir'âtu's-Safâ'da Bulunan Manzûmelerin Sahiplerine ve Dillerine Göre Dağılımı

	Müellife Ait	İktibas
Türkçe	12 beyit	13 beyit, 3 mısra
Arapça	-	7 beyit, 4 mısra
Farsça	-	1 beyit, 2 mısra

Müellifin bu eserde Türkçe haricinde bir dilde nazım kaleme almaması bu tabloda dikkat çeken ilk husustur. Bununla birlikte tamamı Türkçe yazılan bir esere iktibas da olsa Arapça ve Farsça manzûmeler eklemesi eserdeki çeşitliliği ve zenginliği sağlaması açısından önemlidir.

Tabloda sayısal ifadesini bulan manzûmelerin farklı bir yönü daha vardır. O da söz konusu manzûmelerin çoğunun Hz. Yakûb ile Yûsuf kıssasında geçmesidir. Türk edebiyatında Hz. Muhammed ile birlikte üzerine en çok eser yazılan peygamberlerin başında Hz. Yûsuf gelmektedir.⁷⁴ Kur'ân-ı Kerîm'de onun hikâyesine geniş bir şekilde yer verilmesi ve yaşadığı olayların dramatikliği sebebiyle müslüman halkın ve ediplerin büyük ilgisini kazanan mezkûr kıssa, sahip olduğu bu özel yeri *Mir'âtu's-Safâ*'da da muhafaza etmiş; hem eserin en uzun bölümlerinden birini teşkil etmesiyle hem de en çok manzûmeyi ihtiva etmesiyle bunu ortaya koymuştur.

2.4.2.3. Muhtelif Tabirler

Eserini sanatlı bir üslûpla yazmayı tercih eden Abdülaziz Efendi, bu konudaki maharetini göstermek için pek tabiidir ki kelimelerin gücünden yararlanmıştır. Bahsedeceği olayları ve tasvir edeceği durumları uzun terkiplerle süsleyerek anlatmaya çalışmış, eserinde zikrettiği şahsiyetlerin her birinin doğumunu ve vefatını farklı bir ifade ile okuyucuya sunma gayreti içinde olmuştur.

⁷⁴ Türkdoğan, "a.g.m.", s. 65.

2.4.2.3.1. Doğum ile İlgili Tabirler

Eserde doğumu anlatan ifadeler şu şekildedir:

Hābil, Kābil, İklimyā, Lebūdā: Rehān-ı tev'emān-ı pīrāye-baḥş-ı gehvāre-i zuhūr olmak (7b)

Hız. İdrīs: Gülçīn-i ravza-i vücūd olmak (9b)

Hız. Nūḥ: Pīrāye-baḥş-ı gülzār-ı şuhūd olmak (10b)

Sām: Şaḥn-ı serāy-ı 'āleme vaz'-ı kadem itmek (14a)

Hız. İbrāhīm: Şaḥn-ı serāy-ı 'ālem-i vücūda nūr-ı şuhūd itmek (20b)

Hız. İsmā'il: Hūb-ı nūşīn-i ḥafādan bīdār ve revzen-i rūşen-i vücūddan perde-güşā-yı dīdār olmak (26a)

Medīn ve Müdān: Hırāmān-ı ḥıyābān-ı şuhūd olmak (30a)

Hız. İshāq: Zīver-i şafaḥāt-ı kāināt olmak (35b)

Hız. Ya'kūb: Feyz-i nūr-ı şuhūd itmek (36a)

Hız. Ya'kūb'un çocukları: Zīnet-sāz-ı gülşen-i āmāl olmak (36b)

Hız. Yūsuf ve Bünyāmīn: Sebze-zār-ı vücūdı tezyīn eylemek (36b)

Hız. Hārūn: Zīnet-sarāy-ı dünyāya vaz'-ı kadem itmek (54a)

Hız. Mūsā: Kevkeb-i raḥşān-ı vücūd-ı behbūd-ı Müsevī es'ad-i ezmān-ı feyż-resānda sene-i 'ademden dīde-güşā ve nergis-i şehllā-āsā şaḥn-ı sarāy-ı hestīye revnaḥ-baḥşā olmak (54b)

Hız. Hızır: Serāy-ı 'ademden şaḥn-ı 'āleme pertev-endāz-ı vücūd olmak (65a)

Hız. İşmuyel: Tayy-i merāḥil-i 'adem ve şaḥn-ı vücūda vaz'-ı kadem itmek (70b)

Hız. Dāvūd: Gevher-i vücūd-ı mes'ūdları zīver-i sāḥil-i lücce-i şuhūd olmak (72a)

Hız. Süleymān: Firūzende-i meclis-i şuhūd olmak (74b)

Belkīs: Cilve-sāz-ı evc-i şuhūd olmak (75b)

Hız. Meryem: Sāḥa-i vücūda vaz'-ı kadem itmek (87a)

Hız. İsa: Kevkeb-i vücūd-ı İsa evc-i şuhūdda ta'n-zen-i mäh-ı şeb-ārā olmak (87b)

Hız. Muhammed: Ufķ-ı sa'adetden tāli' ve āftāb-ı gītī-tāb-āsā 'ālem-i vücūda lāmi' olmak (93a)

Hız. Fātima: Maṭla'-ı çār-ender-çār-ı şuhūddan 'ālem-i vücūda feyz-i nūr-ı sūrūr eylemek (94b)

Hız. Hasan: Encümen-efrüz-ı vücūd ve şem'-i nūr-efşān-ı meclis-i şuhūd olmak (104a)

Hız. Hüseyin: Hırāmān-ı gülīstān-ı vücūd ve revnaķ-efzā-yı bustān-sarāy-ı şuhūd olmak (107b)

İbrāhīm: Sāḫa-i şuhūda feyz-baḫş-ı nūr-ı zuhūr olmak (117a)

Kāsım: Çemen-pīrā-yı gülşen-i vücūd olmak (117b)

2.4.2.3.2. Ölüm ile İlgili Tabirler

Abdülaziz Efendi, peygamberlerin vefatlarını hürmet ve muhabbet duyguları uyandıracak şekilde kibar ve uzun bir şekilde yazarken; hak davetin karşısında yer alan veya bu konudaki tavrı bilinmeyen insanlar için de, herhangi bir duygu katmadan, sadece öldüğünü ifade ederek geçiştirmeye çalışmıştır. Kimlerin ölümünü nasıl ifade ettiğİ aşağıda sıralanmıştır:

Hız. Ādem: 'Azm-i nüzhet-gāh-ı mülk-i bekā itmek (9a)

Bāğ-ı 'ālemden taḫrīk-i tūğ u 'ālem itmek (10a)

Naḫl-i vücūd-ı Ādem, bāğ-ı 'ālemden mefķūd olmak (10b)

Hız. Şit: 'Āzim-i seyr-i serābistān-ı cinān olmak (9b)

Hız. Nūḫ: İcābet-i da'vet-i İzid-i Müte'al itmek (14a)

Hız. Hūd: Şem'-i ḫayāt-ı bī-şebāta tünd-bād-ı memātdan gezend irişmek (16b)

Hız. Şālīḫ: 'Azm-i ḫuld-ı berīn itmek (19a)

Hız. Hacer: 'Āzim-i dāru'n-na'im olmak (30a)

Hız. Sāre ve Hız. Danyāl: Dāru'l-üns-i ḫudse irtihāl itmek (30a, 80a)

Hız. İbrāhīm: Mazīk-i fenādan mekānların füşhat-sarāy-ı beķāya tebdil buyurmak (30b)

Hız. Lūt: Tāyir-i rūh-ı pür-fütūhı āşiyān-ı cināna pervāz itmek (31b)

Hız. İsmā'ıl: Kām-zen-i seyr-i serābistān-ı cinān olmak (35a)

Hız. İshāķ: Rūz-nāme-i şubh-ı hayātları hatm-i Şām-ı memāt ile miskiyyü'l-ħitām olmak (36a)

Rāhıl: Misāfir-ħāne-i dünyādan maħmil-bend-i rahıl olmak (36b)

Ķatfir: 'Unvān-ı bī-şebāt-ı cihān ve bī-nām u nişān-ı maħalle-i ħāmūşān olmak (43a)

Hız. Ya'ķub: Terk-i şeşder-i 'ālem-i fānī ve 'azm-i heşt behişt-i cāvidānī olmak (47b)

Mülk-i hayāt-ı bī-şebātdan kütāh olmak (48a)

'Azm-i dāru'l-ķarār itmek (48a)

Hız. Yūsuf: Na'īm-i mülk-i dünyā-yı bī-beķādan seyr ve bu dām-gāh-ı renc ü 'anāda pā-beste olmaķdan dilgīr olup ... 'āzim-i ravza-i behişt-i berīn olmak (48a)

Hız. Eyyüb: Terk-i ālāyiş-i 'ālem-i fānī ve 'azm-i āsāyiş-i mülk-i cāvidānī itmek (52b)

'Azm-i dāru's-selām itmek (52b)

Hız. Şu'ayb: Ķalvet-güzīn-i ķabr-i pür-nūr olmak (53b)

Hız. Hārūn: Kār-gāh-ı fenādan bārgāh-ı beķāya intiķāl itmek (68a)

Hız. Mūsā: 'Azm-i nūzhet-gāh-ı ħuld-ı berīn itmek (68a)

'Azm-i seyr-i serābistān-ı dāru'n-na'īm olmak (68a)

Dāmen-çīn-i ħāk-dān fenā olmak (72a)

Hız. Yūşā': 'Āzim-i ravza-i rıķvān olmak (69a)

Hız. Dāvūd: Pertev-i nūr-ı vücūd-ı Ķazret-i Dāvūd 'ālem-i şuhūddan mefķūd olmak (74b)

Hız. Süleymān: Müteveccih-i dāru'n-na'īm-i cāvidānī olmak (79b)

Rāhat-ābād-ı 'ālem-i āħirete rıķlet itmek (79b)

Buhtunnasr: Menzil-i dünyā-yı bī-bekādān intikāl itmek (80a)

Hızır: ‘Uzeyr: Teng-nā-yı fenādan fezā-yı bekāya kām-zen-i ‘azīmet olmak (81b)

Hızır: Bu serāy-ı sipenc-i vaḥṣet-medārdan ravzātü’l-üns-i dāru’l-
karāra ḥatfe enfihī teṣrif-sāz olmak (86b)

Hızır: ‘Azm-i nüzhet-gāh-ı ḥuld-ı berīn itmek” ‘āzim-i seyr-i serābistān-ı
dāru’n-na‘īm olmak”

Hezekiyel: ‘Āzim-i ravza-i rıdvān olmak

Meryem: Mütevārī-i cilbāb-ı ‘adem olmak (91b)

Abdullah: Sīrāb-ı zehr-āb-ı fenā olmak (92b)

Āmine: Berzah-peymā-yı iklīm-i bekā olmak (93b)

Abdulmuṭṭalib: Dest-i āḥir-i peymāne-i bezm-i ḥayāt itmek (94a)

Hadice: Dāru’s-sa‘āde-i mülk-i bekāya ḥıram idüp ḥāk-i pāk-i mu‘allāda
mütevārī-i gūṣe-i laḥd olmak (95b)

Ebū Ṭālib: İklīm-i ‘ademe vaż‘-ı kadem itmek (96a)

Ebū Cehl ve Bedir’de ölen diğer müşrikler: ‘Āzim-i bi’sel-maḥarr-i şakar
olmak (101b)

Hamza ve Uhud’da şehid olan diğer müslümanlar: Mest-i şahbā-yı
şehādet olup mütevārī-i künām-ı meşāhid-i münevvere olmak (105b)

Cafer: Bu ḥaṭire-i fenādan āhenk-i ‘azīmet-i dāru’s-sa‘āde-i bekā itmek
(115a)

Abdullah b. Revāḥa: Bāg-ı ‘ālemden mıṣr-ı ‘ademe ḥıram itmek (115b)

Muhammed: Bu tengnā-yı bī-bekādān füşḥat-sarāy-ı ‘ālem-i ‘uqbāya
ḥıramān olup rūḥ-ı revānları vāṣıl-ı a‘lā-yı ‘illiyīn ve şadr-ı pīrā-yı ravza-i ḥuld-ı
berīn olmak (119a)

Bunlardan ayrı olarak geleneksel İslam literatüründe yükseltildiğine inanılan
Hz. İdris ile Hz. İsa’nın durumları için ise şu tabirler kullanılmıştır:

Hız. İdrīs: Şadr-nişin-i bālā-hāne-i çerh-i berin ve ... āram-gir-i kaşr-ı bī-kuşūr-ı sipih-r-i çārumīn olmak (10b)

Hız. Īsā: Bu teng-nā-yı ‘ademden refi’u’ş-şān-ı bālā-hāne-i āsumān olmak (90b)

Müteveccih-i gülşen-sarāy-ı ‘ālem-i ‘ulvī olmak (91b)

‘Āric-i me‘āric-i ‘illiyyīn olmak (92a)

2.4.2.3.3. Allah İçin Kullanılan Tabirler

Abdülaziz Efendi, Allah için kullandığı tabirleri seçerken de konunun muhtevasına uygunluğunu gözetmiş; mesela kâfirlere azap edildiğini ifade ederken *Kahhâr* ismini kullanmış, peygamberler ve onlara iman edenlerden bahseden kısımlarda *Rahîm*, *Rahmân* gibi isimleri kullanmayı tercih etmiştir.

Bu seçme işleminde dikkate aldığı bir diğer husus da eserin tamamında görülen ve ahengi sağlayan unsurlardan biri olan secidir. Kendisinden önceki ve sonraki kelimelere seci açısından uygun olan isimleri kullanmaya özen göstermiştir. Aynı durum diğer madde başlarında ifade edilen konular için de geçerlidir.

Ĥudāvend-i enām (1b, 3b, 35a, 95a)

Ĥazret-i āferīnende-i hest u būd (2b)

Īzid-i Mūte‘āl (3b, 9b, 11a, 14a, 28b, 42a, 47b, 63b)

Şāni‘-i Ĥakīm (4a)

Ĥazret-i Rabbu’l-‘ibād (4a)

Üstād-ı ezel ‘azze ve celle (4b, 74b, 88a)

Cenāb-ı Rabbü’l-erbāb (7a)

Ĥazret-i Bārī (10a, 21b, 49b, 51a, 82b, 96a, 102a)

Ĥazret-i Ġiyāşü’l-Müstagişīn (12b)

Ĥazret-i Ĥālīk-ı hest u būd (13a)

Ĥazret-i Feyyāz-ı muṭlāk (15a)

Ĥahhār (15a, 35a, 59a, 82a)

Rabb-i Celīl (21a, 35a)

Settār (21a)

Fāṭıru’s-semāvāti ve’l-‘arz cenābı (22a)

Ĥazret-i Ĥudāvend-i zemīn ü āsumān āferinende-i ins ü cān (25b)

Ḥazret-i İzid-i Zü'l-celāl (25b, 102b, 115b)
Ġaffār (26a, 82b)
Ḥudāvend-i Kerīm (28a)
Rabb-i Kerīm (29a, 84a)
Ḳāḍiye'l-ḥacāt (33a)
Ḥazret-i Ḥaḳḳ celle ṣānehū (33b)
Sultān-ı ḥıṭṭa-i lā yūs'el 'ammā yef'al 'azze ve celle ḥazreti (44a)
Ḥazret-i Ma'būd (46a)
Rabb-i Eyyüb (50a)
Rabb-i celīl (50b)
Ṭabīb-i ḥaste-dilān (51b)
Çāre-sāz-ı derd-mendān (51b)
Ḥazret-i Zü'l-celāl (51b)
Ḥazret-i Ḥakīm (52a, 83b)
Āferinende-i ḥāk u eflāk
Ḥazret-i Cebbār-ı Münteķīm (53a, 63a)
Perverdīgār (56b, 57a, 81b, 85a)
İlāh-ı zemīn ü āsmān (58b)
Ḥudā (62b, 94b, 118b)
Ḥazret-i Rabb-i Raḥīm (63a)
Zü'l-celāl-i ve'l-ikrām (66a)
Kerīm-i pūziş-pezīr (73a)
Cenāb-ı Muḥavvilu'l-aḥvāl (80a)
Ḥazret-i Ḥallāḳ-ı cihān-ı āferīn (89a)
Ḥazret-i Ma'būd-ı ḥaḳīḳī (89a)
Ḥazret-i 'Ālimu's-sırr ve'l-ḥafıyyāt (109a)
Ḥazret-i Mursilu'r-riyāḥ (110a)

Görüldüğü üzere olabildiğince farklı terimler kullanılmış ancak içlerinde en çok “İzid” ismi tekrarlanmıştır (11 yerde). “İzid” ise aslen Zerdüştlükte iyilik tanrısının adı iken, İslam’ın kabulünden sonra İranlıların Allah’a has kıldıkları bir

isim hâline gelmiştir.⁷⁵ Karaçelebizâde'nin bu kelimeyi diğer isimlere nazaran daha fazla kullanması, kelime seçiminde Farsçanın önemli derecede etkili olduğunun kanıtlarından biri olarak gösterilebilir.

2.4.2.3.4. Hz. Muhammed İçin Kullanılan Tabirler

Hz. Muhammed için kullanılan ifadeler de yine çok çeşitlilik göstermekle birlikte daha çok onun insanların en şerefli, peygamberlerin en üstünü olduğu vurgulanmıştır.

Ḥazret-i Ḥâtemu'n-nebiyyîn (9b, 92a)

Ḥazret-i Ḥayru'l-beşer (20a)

Ḥâce-i kâinât ḥazretleri 'aleyhi şerâifu't-taḥiyyât (34a, 97a, 99a)

Ber-güzîde-i 'âlem ḥazretleri şallallâhu 'aleyhi ve sellem (34a)

Efşah-ı evlâd-ı Âdem şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem (34b)

Yegâne-i 'âlim-i 'âlem ḥazretleri (77b)

Ḥazret-i ḥatmü'l-mürselîn (92a)

Ḥabîbu'n-neccâr (92a)

Güzîde-i 'âlem seyyid-i sened-i benî Âdem ḥazretleri (92b)

Ḡonçe-i nev-şugufte-i bâğ-ı câh u celâl (93a)

Ser-çeşme-i enbiyâ ḥazretleri (94a)

Sultân-ı kişver-i risâlet (94a, 95b)

Mühendis-i kâr-ḥâne-i dîn ḥazretleri (94a)

Ḥazret-i Nebiyy-i ümmî (94b)

Ḥazret-i Sultânu'l-enbiyâ (95b, 100b)

Sultân-ı 'azîmu'ş-şân-ı taḥt-gâh-ı risâlet ḥazretleri (97a)

Seyyidü'l-beşer ḥazretleri (97b)

Mi'mâr-ı kâmilü'l-ḥads-i kâr-ḥâne-i İslâm ḥazretleri (97b)

İmâm-ı şaff-ı enbiyâ ḥazretleri (98a)

Zât-ı fâizu'l-berekât Ḥazret-i Ḥâce-i kâinât 'aleyhi efdalu't-taḥiyyât (99a)

Ḥazret-i Seyyidü'l-mürselîn (99a, 105b, 113b)

Süvâr-ı mızmar li-ma'allâh ḥazretleri (99b)

Ḥazret-i seyyid-i veled-i Âdem şallallâhu 'aleyhi ve sellem (101b)

⁷⁵ Şemseddin Sami, a.g.e., s. 240.

Ḥazret-i Seyyidü'l-beşer şallallāhu 'aleyhi ve sellem (104b, 114a)
Ḥazret-i Ḥayru'l-enām (106a)
Naḥl-i mevzūn-ḥırām-ı gülşen-i vaḥy u ilhām ḥazretleri (106b)
Yegāne-i 'ālem ḥazretleri şallallāhu 'aleyhi ve sellem (107a)
Şādıķu'l-lehce-i nuşret bi's-şabā ḥazretleri (110b)
Seyyid-i sūtūde-ḥişāl ḥazretleri (111b)
Sultān-ı kalem ü 'Acem ü 'Arab ḥazretleri (112b)
Sipeh-sālār-ı enbiyā kāidü'l-cünd-i aşfiyā ḥazretleri (113b)
Zıbende-i nihāl-i bāğ-ı risālet ḥazretleri (114b)
Ḥazret-i Sultān-ı evvān-ı risālet (115a)
Ḥazret-i Seyyidü'l-ebrār (117a)
Bihterīn-i gevher-i pākize-kān-ı imkān ḥazretleri (117a)
İmām-ı şaff-ı enbiyā ḥazretleri 'aleyhi tuḥafü't-teḥāyā (118b)
Āftāb-ı evc-i risālet ḥazretleri (118b)
Cevher-i yektā-yı zāt-ı sūtūde-şifāt Ḥazret-i Ḥāce-i kāināt (119a)

2.4.2.3.5. Diğer Peygamberler İçin Kullanılan Tabirler

Hazret-i Âdem: Ḥalīfetullāhi fi'l-'ālem (3a), Ebu'l-beşer (3a, 5b, 7a, 9b, 13b, 57a), Ḥazret-i Şafī (5a), Ḥazret-i Şafiyullāh (5b, 9a, 92b), Cenāb-ı Âdem Şafiyullāh (6a, 8a).

Hz. İdris: Zū-fünūn-ı 'ālem (10a), İdrīs-i refī'u'l-mekān (66b).

Hz. Nuh: Ḥaḍret-i Neciyullāh (12b, 13b), Nūḥ-ı neciyy (66b).

Hz. Salih: Fer'-i zekī (17b), Zā'if-i mükerrerem (18b).

Hz. İbrahim:⁷⁶ İbrīz-i kāmīlü'l-'ıyār (23b), Fārisü'l-ḥayl-i 'arzgāh-ı risālet-destgāh (25a), Ḥāiz-i ḳasabu's-sebķ-i mızmār-ı ḥalīlullāhī ḥazretleri (25a), Rasūl-i muḥterem (29a).

Hz. İsmail: Zebīḥullāh İsmā'īl (26a), Zāt-ı mükerrerem-i 'ālī-cenāb (32b).

Hz. İshak: Ḥāşıl-ı 'ömr-i girān-māye-i Ḥalīlu'r-Raḥmān (35a), Dürr-i girān-behā-yı lücce-i nübüvvet (35b).

⁷⁶ Burada peygamberlerle ilgili onların sık bilinen lakablarındansa Abdülaziz Efendi'ye has tabirlerin seçimine gayret edilmiştir. Hz. İbrahim için genellikle "Halil" ismi kullanılmış, ancak çok fazla yer kaplayabileceği endişesiyle listeye alınmamıştır.

Hız. Yakub: Ya'küb-ı mümtehan (28a), Muķım-i beytü'l-aķzân (39b), sâkin-i beytü'l-hazen, Ya'küb-ı hazîn (41b, 46a), Pır-i Ken'ân (46a), Ya'küb-ı mekrüb (46b, 69a), Nebiyy-i celîl (46a), Gevher-i pāk (48b), Dürr-i nâ-yâb-ı baķrû'l-ensâb-ı Hâlîl İbrâhîm (48b).

Hız. Yusuf: Yūsuf-ı gümgeşte (28a), Yūsuf-ı Şiddîķ (34a), Tezerv-i hoş-hırâm-ı deşt-i hūsn-i Yūsufî (37b), Yūsuf-ı mazlûm (40b), Āftâb-ı evc-i nübüvvet (41a), Peyker-i nemekîn-simâ (41a), Bâlâ-yı hoş-nümâ (41a), Maĥbûb-ı Őehr-âşûb (41a), Őem'-i Őebistân-ı hūsn (41a), Yūsuf-ı pāk-dâmen-i pîrâhen (41b), Mîhr-i sipîhr-i melâĥat (42a), Āhû-yı deşt-i melâĥat (42a), Mâh-ı burc-ı câh u celâl (42b), İbrîz-i ĥâlîŐ-i ma'den-i 'izz ü iķbâl (42b), Mîhr-i sipîhr-i 'ulüvv-i cenâb (45b).

Hız. Eyyub: Nebiyy-i mükerrrem (49a), Kıtıb-ı Şâbit-ķadem (49b), Eyyüb-ı Őabûr (51a).

Hız. Şuayb: Zât-ı ferîşte-Őîfât (53a).

Hız. Musa: Ĥazret-i Kelîm (13b, 57a, 65b, 84a, 87b), Nâz-perver-i mehd-i sa'âdet (55a), Rasûl-i muĥterem (56b), Cenâb-ı Kelîmullâĥ (57a, 63a), Ĥatıbu'l-ĥayy-i belâĥat (63a), Baĥr-i zehĥâr-ı 'ilm-i dîn (64b) musa-hızır- sa'deyn-i neyyireyn (65b).

Hız. Yuşa: Nebiyy-i 'aliyyü'l-miķdâr (68b).

Hız. Hezekiyel: Nebiyy-i bülend-mekân (69a).

Hız. Davud: Peyĥamber-i 'âlî-güher (73a).

Hız. Süleyman: Peyĥamber-i 'âlî-cenâb (75a).

Hız. Danyal: Dürr-i nâ-yâb-ı lücce-i sa'âdet (80a).

Hız. Yunus: Peyĥamber-i 'âlî-neĥâd (83b).

Hız. Zekeriyya: Serv-i bâĥ-ı risâlet (86b).

Hız. İsa: Cenâb-ı Rûĥullâĥ (87b, 88a, 88b, 90b), Ĥazret-i Mesîĥ (89b, 90a), Tâbende-i âftâb-ı evc-i risâlet (91a), Yekke-tâz-ı meydân-ı âsumân (91b), Rasûl-i güzîn (91b), 'Aliyyü'z-zât (91b).

En çok farklı tanımlamanın Hız. Yusuf hakkında yapılmış olması dikkat çekicidir. Őöz konusu tanımlamalardaki vurgu ise onun güzelliĥinedir.

Bazı sıfatlar birden çok peyĥamber için kullanılmıştır. Mesela, Hız. Davud ve Süleyman “Zât-ı melekiiyyü'Ő-Őîfât” (71b, 73a, 76a); Hız. İbrahim, Musa, Yuşa ve Elyesa “Zât-ı sûtüde-Őîfât” (28a, 54a, 68a, 69a); Hız. Nuh, İbrahim, Musa, Süleyman

ve İsa “*Peygamber-i sa’d-aḥter*” (14a, 23a, 63a, 76b, 88b) olarak nitelendirilmişlerdir.

Kıssa anlatımlarında kimi zaman peygamberler konuşturulmuş, bu sırada onların dilinden kendilerini ifade eden tanımlamalar metne yerleştirilmiştir. Örneğin Hz. İbrahim kendisini “*Ben zerre-i bī-vücūd*” (24b); Hz. İsmail “*Ben zerre-i ḥaḳīr, ben küşte-i şemşīr-i taḳdīr*” (27b); Hz. Yakub “*Ben za’īf-i nātuvān*” (39a) olarak tanımlamışlardır.

Peygamberlere vahiy getiren melek olması hasebiyle *Mir’ātu’s-Safā*’da Cebrail’in adı da sıklıkla geçmektedir. Her seferinde farklı bir sıfatla tanımlanıp ifade zenginliği sağlanması onun zikredildiği zamanlarda da geçerliliğini korumuştur. Cebrail için aşağıdaki isimlendirmeler kullanılmıştır:

Emīnū’l-vaḥy Ḥazret-i Cibrīl (11a, 24b), Ḥazret-i emīnū’l-vaḥy (18b), Rāz-dār-ı vaḥy-i mübīn Cibrīl-i Emīn (24b, 61a), Fermū-deres-i Rabb-i Kerīm (24b), Kerrūbiyān-ı bülend-mekān (31a) (burada hem Cebrail hem Mikail hem İsrail kastedilmektedir), Ḥazret-i Rūḥu’l-emīn (31b), Cenāb-ı Rūḥu’l-emīn (40b, 53a), Cibrīl-i emīn (41b, 61a), Gencūr-ı vaḥy-i celīl Ḥazret-i Cibrīl (57a, 93b), Nāmūs-ı Ekber (58b, 94b), Mu’temenu’s-sırr-ı vaḥy-i Ḥudā (94b), Emīnū’l-vaḥy-i ilāhī (106b), Tāvūs-ı zerrīn-pāl-i dergāh-ı ilāh-ı Ḥazret-i Cibrīl (110b), Nāmūs-ı celīl Ḥazret-i Cibrīl (117b).

2.4.2.3.6. Peygamberlerin Karşısında Yer Alan Kişiler İçin Kullanılan Tabirler

Buradaki ortak vurgu ise söz konusu kişilerin kötü karakterli, fena işler yapan, dinsiz ve lanetli kişiler olma özelliklerine yapılmıştır.

Kâbil: Kâbīl-i bed-‘amel (8a), Kâbīl-i küštenī (8b), Kâbīl-i şeḳā-nihād (11a).

Nemrud: Nemrūd-ı merdūd (21a, 25a), Nemrūd-ı bī-dīn (22b), Herze-vekīl-i ḥalk-ı ‘ālem (24a), Nemrūd-ı cebbār (25b), Nemrūd-ı merdūd (80a).

Firavun: Fir‘avn-ı bī-dīn-i bed-āyīn (54a), Fir‘avn-ı la‘īn (54b, 58a), Bed-sīret (57a), Bed-nihād (58b), Bed-fi‘āl (59a), Fir‘avn-ı küštenī (59a).

Velid b. Musab ve Belam: Küštenī-i bī-edeb (54a, 68a).

Sâmirî: Sâmirī-i bed-nihād (60b).

Kârûn: Kârûn-ı siyeh-kefīm-i bed-rüz (62b)

Bel‘am: Bel‘am-ı bed-nihād (67b)

Buhtunnasr, Hirdos: Seffāk-i bī-bāk (80a, 85b)

Haccac: Haccāc-ı bed-nihād (33b)

Tālut: Tālūt-ı seffāke (71a)

Cālut: Cālūt-ı küštenī (71a), Cālūt-ı bed-nejād (72a)

2.4.2.3.7. Şeytan İçin Kullanılan Tabirler

Şeytan için kullanılan ifadelerde ilgi çekici olan nokta, onun lanetlenmiş olma özelliğine yapılan vurgudur. *La ʿīn* tabiri birçoğunda geçmektedir. Ayrıca doğru yoldan saptırma ve hile ile kandırma gibi özelliklerine de değinilmektedir.

Leīm denī racīm küštenī (4a)

La ʿīn-i bī-dīn (4b, 49b)

Mu ʿallim-i debistān-ı fenn-i telbīs (4b, 8b)

Kelb-i mu ʿallem-i ser-i kūy-ı hīle vü tedlīs (4b)

Mel ʿūn-ı ebedī İblīs (4b)

Maḥzūl-i merdūd (5a)

La ʿīn-i ebed (5b)

Ḍāll u muḍıll (5b)

La ʿīn-i racīm (24a)

La ʿīn muḍıll u Ḍāll İblīs-i bed-fi ʿāl (49b)

Mekkār-ı bed-kirdār (49b)

La ʿīn-i bed-sīret (49b)

Mel ʿūn (50b)

Tāzende-i seg-i kūçe-i bāzār-ı mekr ü telbīs İblīs (86a)

2.4.2.3.8. Evliliği Anlatan İfadeler

Asiye-Firavun: ʿAqd-i ʿıkd-i izdivāc itmek (54b)

Sāre-İbrahim: Dāḥil-i ḥarem-serāy-ı izdivāc olmak (25b) sāre

Hacer-İbrahim: Dāḥil-i ḥavza-i milki ʿl-yemīn-i Ḥazret-i İbrāhīm olmak (26a)

Rahil-Yakub: ʿAqd-i ʿıkd ile mazhar-ı şeref-iḥtişāş ve şem ʿ-ı serā-perde-i ḥarīm-i ḥāşş olmak (36b)

Leyya, Rahil-Yakub: Dāḥil-i şebistān-ı izdivāc olmak (36b)

Urya-Davud: Pīrāye-bend-i ʿaqd-i izdivāc (73a)

Reyhane-Şerahil: Āğūş-ı tezevvüce almak (75b)

Hatice-Muhammed: Maḥrem-i ḥalvet-serāy-ı izdivāc itmek (94a)

Hafsa, Zeyneb-Muhammed: Silsile-i ümmehāt-ı mü'minîne munḥariṭ olmak (104a)

Ümmü Gülsüm-Osman: Tenhā-nişīn-i ḥayme-i zifāf olmak (104a)

Rukayye-Osman: Āğūş-ı nikāḥa almak (104a)

Safiye-Muhammed: Ḥuliy-bend-i 'aḳd-i nikāḥ olmak (114b)

Meymune-Muhammed: Maḥremiyet-i şebistān-ı zifāf ile muḥterem olmak (115a)

2.4.2.3.9. Dünya İçin Kullanılan Tabirler

Bu tabirlerde dikkat çeken taraf hemen hemen hepsinin dünyanın geçici ve sıkıntı dolu bir yer oluşuna dair yaptıkları vurgudur. Dünya, en çok fani olma özelliği ile anılmıştır. Aşağıda sırasıyla dünyanın sıkıntılı ve geçici olduğuna işaret eden ifadeler ile bunların dışında kalanlar ayrı paragraflarda verilmiştir.

Teng-nā-yı renc ü 'anā (6b, 83b), Dār-ı vaḥşet-medār (7b, 9a), Ḥazīre-i fenā (8a), Serāy-ı sipenc-i vaḥşet-medār (14a, 86b), Mazīk-i fenā (30b), Dāmgāh-ı renc ü 'anā (48a), Dāmgāh-ı miḥan u ālām (90a), Ḥarab-ābād (91b), Ḥaṭīre-i fenā (115a);

Müsāfir-ḥāne-i dünyā (36b), Cihān-ı fānī (38b), Müsāfir-ḥāne-i dünyā-yı bī-beḳā (39b), Dünyā-yı bī-beḳā (40b, 48a, 50a, 80a), 'Ālem-i şūrī (44a), Müsāfir-ḥāne-i 'ālem-i şuhūd (47b), 'Ālem-i fānī (52b), Teng-nā-yı bī-beḳā (57a, 119a), Kārgāh-ı fenā (68a), Dehr-i nā-pāyidār (71b), Mülk-i bī-beḳā (75b), Mülk-i fānī (79b), Teng-nā-yı fenā (81b), Dünyā-yı nā-pāyidār (85a), Teng-nā-yı 'adem (90b), 'Ālem-i gün-ı fesād (91b);

Zīnet-sarāy-ı dünyā (7b, 54a), Zen-i mekkāre-i mekārīh-i dünyā-yı bī-beḳā (49a), Teng-nā-yı ḡurūr (65b).

2.4.2.3.10. Arapça İfadeler

Müellif bazı farklı rivayetler aktardıktan sonra eğer kesin bir hükme ulaşamadıysa –geleneğe uygun olarak- *V/allāhu a'lem (bi ḥaḳīkatihī)* (13b, 35a, 36a, 58b, 63b, 86b, 89a, 111b) cümlesini eklemiştir.

Bundan başka, eserde geçen cümlelere şunlar da örnek olarak zikredilebilir: *Vallāhu'l-muvaffik* (12a, 99a), *Lā 'an i'tikādin 'alā vechi'n-naẓar ve'l-istidlāl* (22a), *Lā yūs'el 'ammā yef'al* (44a), *Ni'me lebūsu'l-ḥarb* (74a), *Kezebe'n-nessābūne* (92b), *Fe lillāhi'l-ḥamd ve'l-minne* (95a), *Vallāhu yehdī ilā sevāi's-sebīl ve hüve ḥasbī ve ni'me'l-vekīl* (119b).

Eserde çok sayıda dua cümlesi de bulunmaktadır: *Şallallāhu (te'ālā) 'aleyhi ve sellem* (3a, 34a, 34b, 101b, 104b, 107a, 114a), *Radıyallāhu 'anh* (20a, 104a, 107b), *Şerrefhallāhu te'ālā* (26b), *Ḳuddise sirruhu'l-'azīz* (53b), *el-İyāzū billāhi te'ālā* (65a, 95a, 96b, 114b).

Ayrıca bazı deyimlere de yer verilmiştir: *Ve'l-'uzru makbūlun* (84b), *el-Ḥarbu sicālūn* (104a), *Lā nāḳate lī ve lā cemelūn* (108b) gibi.

Bir cümle oluşturma da cümle içinde farklı görevler üstlenen, Arapça kâidelere göre oluşturulmuş ifadeler de mevcuttur: *'Alā şākileti aşlihī* (18a, 78a), *Bi ḥükmi beşeriyyet bi lā reviyet* (42b), *Bi ağbeti ḥālin ve ehnā 'ayşin* (47b), *Müeyyed min 'indilāh* (12a), *Vāhidun ke elf* (12a), *Şükran li'n-ni'am* (29a), *Ta'zīmen li'l-mekān ve'l-mekīn* (29b), *Ānen fe ānen* (50b, 119a), *Mā beyne 'iştirin ve sittin* (59a), *Naẓaran li zāhiri'n-nās* (88a), *Mede'd-duhūr ve'l-a'vām* (95b), *Mestūrīn fi'l-aşfād* (112b).

2.4.2.3.11. Rivayet Lafızları

Abdülaziz Efendi anlattığı konuyla ilgili bir nakilde bulunacaksa “*Bir ḳavilde* (26 yerde), *Mervīdür ki* (18), *Bir rivāyetde/'alā rivāyetin* (7), *Eşher-i rivāyāt/aḳvāl üzre* (6)” gibi lafızlar kullanarak bunu yapar. Naklettiği rivayetler arasında kendisinin tercih ettiklerini “*Ercāh-ı rivāyet/nuḳūl/ekāvil/aḳvāl* (8), *Eşāḥḥ-ı nuḳūl/aḳvāl/rivāyeteyn üzre* (5), *Ḳavl-i muḥtār üzre* (1), *Naḳl-i şāḥiḥ üzre* (1), *Bir rivāyet-i za'ife* (1),” gibi ibarelerle diğerlerinden ayırır.

Eğer kitaplara vurgu yapacaksa “*Ba'z-ı mu'teberātda* (8), *Ba'z-ı/ekşer-i kütüb-i siyerde/mefādi üzre* (7), *Ekşer-i tefāsīrde* (3), *Ba'z-ı kütüb-i tevārīḥde* (2), *Ba'z-ı kütüb-i meğāzīde* (1)” ifadelerini kullanır.

Vurguyu âlimlere yapacaksa “*Ecille-i müfessirīn* (4), *(ekşer-i) 'Ulemā-yı aḥyar* (4), *Ba'z-ı dānişverler* (2), *Ba'z-ı 'ulemā* (2), *Mehere-i fenn-i siyer* (2),

Çābük-süvārān-ı meydān-ı tefsīr (1), *Ekşer-i şikāt-ı ‘ulemā* (1), *Mu‘tekad-i bazı ‘ulemā üzre* (1), *Üstādān-ı fenn-i tefsīr* (1), *Mehere-i fenn-i esrar-ı aḥbār* (1), *Esrār-ı Qur‘āniyyeden ḥabīr ba‘z-ı ‘ulemā* (1), *Cumhūr-ı ehl-i siyer* (1), *Kibār-ı ‘ulemādan niceler* (1), *Küberā-ı müfessirīn* (1), *Ba‘z-ı vākıfān-ı mezāyā-yı siyer-i ‘ibret-eşer* (1), *Ba‘z-ı fużalā* (1), *Danişveran-ı fenn-i ensab* (1), *Ba‘z-ı dānişverān-ı fenn-i tefsīr* (1), *Ekşer-i muḥakḳıkīn* (1), *Ba‘z-ı müfessirīn* (1), *Ba‘z-ı erbāb-ı siyer* (1), *Muḥtār-ı ba‘z-ı ruvāt* (1) *Ekşer-i müfessirīn* (1)” sözlerini serd eder.

Elbette bu ifadelerle kimleri kastettiğini anlamak güçtür. Sadece bir yerde verdiği ipucuyla “*ecille-i müfessirīn*” kapsamına giren ancak iki âlimi kesin bir şekilde öğrenebiliyoruz. 73a numaralı varakta geçen “*Hāzret-i Kaḍı Beyzāvī ve ‘allāme Zemahşerī ve sāir ecille-i müfessirīn*” ifadesinden Abdülaziz Efendi’nin, Kadı Beyzāvī ile Zemahşerī’yi büyük müfessirler arasında saydığını görebiliyoruz. Zaten bu iki âlime verdiği kıymeti, onlara sıklıkla atıfta bulunmasından da anlayabiliriz (bkz: Atıf Sıklığına Göre Kaynaklar).

2.5. Kaynakları

Mir‘ātu’s-Safā edebî bir eser olmanın yanında, aynı zamanda ilmî bir hüviyete sahiptir. Sahih rivâyetleri ma‘nâ ile nakletme gayreti içinde olduğunu ifade eden (bk. 2b) Karaçelebizade Abdülaziz Efendi eserini inşa ederken birçok kaynaktan aktarma yapmış, ki bunlardan 35’inin ismini bizzat zikretmiştir, zaman zaman bu rivayetleri tenkide tabi tutmuş ve kendi görüşünü de ifade etmiştir.

Eserde bazı sahabe ve tabiûn ulemasından da nakiller yapılmıştır. Abdülaziz Efendi her ne kadar şahıs ismi verse de aslında onlara ait rivayetleri aşağıda ismi verilecek çeşitli kitaplardan almıştır. Mezkûr şahıslar arasında Hz. Ali (1 yerde), İbn Abbas⁷⁷ (8), İbn Mes‘ûd⁷⁸ (2), Süddî⁷⁹ (1), İbn Ömer⁸⁰ (1), Mücâhid⁸¹ (1) yer

⁷⁷ Hz. Muhammed’in amcasının oğlu olan Abdullah b. Abbas (ö. 68/687) en çok hadis rivayet eden sahabiler arasında yer alır. Tefsir ve fıkıhta da otorite kabul edilir. İ. Lütfi Çakan, Muhammed Eroğlu, “Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib”, *DİA*, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 76-79.

⁷⁸ Müslüman olan ilk kişilerden biri olan Abdullah b. Mes‘ûd (ö. 32/652) Kûfe fıkıh ve tefsir ekollerinin de kurucusudur. Hz. Peygamber’den çok sayıda hadis rivayet etmiş, tefsirde re‘ye önem vermiş, pek çok talebe yetiştirmiştir. İsmail Cerrahoğlu, “Abdullah b. Mes‘ûd”, *DİA*, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 114-117.

⁷⁹ Tâbiûn döneminden Kûfeli bir müfessir olan Süddî (ö. 127/745) Buhârî ve Ahmed b. Hanbel’in sika kabul ettiği ravilerdendir. Tefsirde ehl-i kitaptan en çok rivayet nakledenler arasında yer almasından,

almaktadır. Bazen de istifade ettiği daha sonraki dönemlerden âlimlerin sadece isimlerini söylemiş, eser adı vermemiştir. Pek çok eserleri bulunan söz konusu âlimler arasında Taberânî (ö. 360/971)⁸², İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449)⁸³, Suyûtî (ö. 911/1505)⁸⁴ bulunmaktadır. Hal böyle olunca rivayetlerin, müelliflerin hangi eserinde geçtiğini tespit etmek oldukça zorlaşmıştır.

Abdülaziz Efendi'nin *Mir'âtu's-Safâ*'yı hazırlarken istifade ettiği kaynakların isimlerini bazen açıkça belirtirken bazen de “*mervîdür ki*” veya benzeri ifadelerle (bkz: Rivayet Lafızları) isim vermeden onlardan nakiller yapmıştır. Bu tip ibarelerle hangi kaynağı kastettiğini anlamak oldukça zordur. Söz konusu eserlerle ilgili tahminler yürütmek mümkün ise de kesin bir hükme varılamayacağı için “Kaynaklar” bölümünde sadece Abdülaziz Efendi'nin ismini açık bir şekilde belirttiği eserler değerlendirilecektir.

Mir'âtu's-Safâ'nın kaynaklarını şöyle sınıflandırabiliriz:

2.5.1. Tefsir Kitapları

- **El-Keşşâf:** Zemahşerî (ö. 538/1144)'nin 1134'te tamamladığı ve dirayet metoduyla yazdığı tefsiridir. Fakat yer yer rivayetleri de zikrederek iki metodu birleştirmeye çalıştığı görülür. Kur'ân'a edebî sanatlar zâviyesinden bakarak anlamlandırma gayretinde olması, onun edebi üstünlüğünü ortaya koyması ve anlamların tasvir ve temsil yoluyla anlatılmasının etkili bir yöntem olduğunu göstermesi gibi özellikleriyle, daha yazıldığı günlerden bugüne değin âlimlerin

---

isrâiliyyât içeren dersler vermesinden dolayı tenkit edilmiştir. Eserleri günümüze ulaşmamıştır. İsmail Cerrahoğlu, “Süddî”, **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 17-18.

⁸⁰ Hz. Ömer'in oğlu olan Abdullah b. Ömer (ö. 73/692) en çok hadis rivayet eden ve en çok fetva veren sahabilerdendir. Hadisleri Hz. Peygamber'den duyduğu lafızlarla aynen aktarmaya çalışmasıyla, muâdili kelimelerle rivayette bulunmaktan sakınmasıyla temayüz etmiştir. M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Ömer b. Hattab”, **DİA**, C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 126-128.

⁸¹ Tabiün müfessirlerinden olan Mücâhid (ö. 103/721), hocası İbn Abbas gibi, tefsirini talebelerine imla ettirmiştir. Süfyan es-Sevrî, Buhârî ve İmam Şâfiî gibi âlimler kendisine itimat edip ondan gelen rivayetleri eserlerine almışlardır. Muhammet Fatih Kesler, “Mücâhid b. Cebr”, **DİA**, C. XXXI, İstanbul, TDV, 2006, s. 442-443.

⁸² Mu'cemleriyle tanınan hadis hâfızıdır. Bkz. Mehmet Görmez, “Taberani”, **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 310-312.

⁸³ Fıkıh, tefsir, edebiyat ve tarihle de meşgul olmuş hadis hâfızıdır. Bkz. M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, **DİA**, C. XVIII, İstanbul, TDV, 1999, s. 514-531.

⁸⁴ Tefsir, hadis, fıkıh, Arap dili ve edebiyatına dair eserler vermiş, son derece velûd âlimlerdendir. Bkz. Halit Özkan vd., “Süyuti”, **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 188-198.

beğenisini kazanmıştır. Sünnî âlimlerin bir kısmı (Râzî, Beyzâvî, Nişaburî, Ebu'l-berekât en-Nesefî, Ebussuud Efendi, Hamdi Yazır gibi) onu kaynak eser olarak kullanmakla birlikte, sahip olduğu Mutezilî görüşler nedeniyle onun okunmasını dahi câiz görmeyen sünnî âlimler de olmuştur.⁸⁵

Karaçelebizâde'nin Zemahşerî'den iktibas yaparken kullandığı tanımlamalar onun bu husustaki tavrını ele vermektedir. En çok nakilde bulunduğu ikinci eser olan Keşşâf'tan alıntı yaparken 6 yerde “*‘allāme Zemahşerî*” ifadesini kullanmış, 3 yerde de “*Ebu'l-müfessirîn ‘allāme Zemahşerî*” olarak zikretmiştir. Buradan onun Zemahşerî'yi özel bir yere oturttuğunu ve onun fikirlerini önemseydiğini anlıyoruz.

- **Envâru't-Tenzîl:** Kadî Beyzâvî (ö. 685/1286) bu eserinde kendinden önce kaleme alınmış temel tefsir kitaplarını büyük bir maharetle özetlemiş, dil kurallarına uygun olarak açıklamalar yapma yoluna gitmiştir. Tenkit edildiği birkaç nokta bulunmakla birlikte, yine de alanında önemli eserlerden kabul edilmektedir.⁸⁶

Karaçelebizâde'nin Beyzâvî'ye de husûsî bir değer atfettiğini, hem ondan yaptığı çok sayıdaki rivayetten hem de rivayet esnasında Beyzâvî için kullandığı ifadelerden anlamak mümkündür. Nitekim Beyzâvî için “*sālār-ı muḥakkıqîn el-‘allāmetü'l-Beyzāvî, ‘allāme-i Beyzāvî, Ḥazret-i Kaḍı Beyzāvî, Ḥazret-i Beyzāvî*” gibi yakıştırmalarda bulunmuştur.

- **Me'âlimu't-Tenzîl:** Eserin müellifi İmam Begavî (ö. 516/1122)'ye Kur'ân ve sünnet kültürünün yayılması için gösterdiği gayret neticesinde “Muhyi's-sünne” lakabı verilmiştir. Karaçelebizâde de bu lakabı eserinde kullanmıştır. “*Muhyi's-sünne el-Begavî*” ve “*Muhyi's-sünne el-İmām el-Begavî*” gibi ifadelerle söz konusu âlim hakkındaki genel kanıya ortak olduğunu göstermiştir.

Me'âlimu't-Tenzîl'in en belirgin özelliği, ayetleri hadis, sahabe ve tabiûn müfessirlerinin ve daha sonraki âlimlerin sözleriyle açıklamaya çalışmasıdır.⁸⁷ Bir rivayet tefsiri olan söz konusu eserin Abdülaziz Efendi'nin sıklıkla müracaat ettiği

⁸⁵ Ali Özek, “el-Keşşaf”, **DİA**, C. XXV, İstanbul, TDV, 2002, s. 330.

⁸⁶ Yusuf Şevki Yavuz, “Beyzavî”, **DİA**, C. VI, İstanbul, TDV, 1992, s. 101.

⁸⁷ Mevlüt Güngör, “Begavî”, **DİA**, C. V, İstanbul, TDV, 1992, s. 340.

kitaplar arasında yer alması, hatta onu “*tefsîr-i dil-pezîr*” olarak tanımlaması (77a) el-Keşşâf ile birlikte düşünüldüğünde bizleri, Karaçelebizâde’nin rivayet ile dirayet arasında orta bir yol benimsediği kanaatine ulaştırır.

- **Lübâbu’t-Te’vîl:** El-Hâzin el-Bağdâdî (ö. 741/1341)’ye ait olan bu tefsir, Abdülaziz Efendi’nin eserinde “*Tefsîru Lübâb*” olarak geçer. Me’âlimü’t-Tenzîl, el-Keşşâf, Mefâtihu’l-gayb ve Envâru’t-Tenzîl eserlerinden istifade edilerek hazırlanmıştır (725/1325). Hem rivayet hem dirayet tefsiri özelliklerini taşır.⁸⁸
- **Bahru’l-Muhît:** Endülüslü dil bilgini ve müfessir olan Ebû Hayyan (ö. 745/1344)’ın, bu iki özelliğini birleştirdiği, nahvî-edebî bir tefsirdir.⁸⁹
- **Hâşiye ‘alâ Tefsîri Beyzâvî:** Şeyhülislam Sadi Çelebi (ö. 945/1539)’ye ait olan bu eser İstanbul medreselerinde tefsir dersi için yardımcı kitap olarak okutulmuştur. Kâhire, Bağdat, Şam gibi beldelerde oldukça fazla nüshası bulunan eserin oralarda da beğenildiği anlaşılmaktadır.⁹⁰ Abdülaziz Efendi, eserin müellifini büyük bir ta’zim ile anar ve onu “*‘allâme-i Rûm el-Mevlâ Sa’dî Çelebi merhûm*” olarak zikreder.
- **El-Câmi‘ li-Ahkâmi’l-Kur’ân:** Kurtubî (ö. 671/1273)’nin en mühim eseridir. İlim çevrelerince oldukça rağbet görmüş, üzerinde çeşitli çalışmalar yürütülmüştür.⁹¹

2.5.2. Tarih Kitapları

- **Ünsü’l-Celîl bi-Târîhi’l-Kuds ve’l-Halîl:** Mücîruddîn el-Uleymî (ö. 928/1522)’ye aittir. Yazarın ismini Abdülaziz Efendi, Abdurrahman el-Mecrî olarak verir (vr. 53b). *Mir’âtu’s-Safâ*’da kendisine en çok atıfta bulunulan eserdir. Yaratılıştan yazıldığı tarih olan 1494’e kadar Kudüs ve çevresinde meydana gelen

⁸⁸ Ali Eroğlu, “Hâzin”, **DİA**, C. XVII, İstanbul, TDV, 1998, s. 125.

⁸⁹ Mahmut Kafes, “Ebu Hayyan el-Endelüsî”, **DİA**, C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 152.

⁹⁰ Mehmet İpşirli, Ziya Demir, “Sadi Çelebi”, **DİA**, C. XXXV, İstanbul, TDV, 2008, s. 404.

⁹¹ Tayyar Altıkulaç, “Muhammed b. Ahmed Kurtubî”, **DİA**, C. XXVI, İstanbul, TDV, 2002, s. 455.

olayların anlatıldığı 2 ciltlik kitaptır. Bizzat müellif tarafından kaleme alınmış bir zeyli de mevcuttur.⁹²

- **Târîh-i Hamîs fî Ahvâl-i Enfes-i Nefis:** Kadı Hüseyin b. Muhammed ed-Diyarбекrî (ö. 990/1582)'nin telif ettiği en mühim eser addedilir. Eser esasında bir siyer kitabı olmasına rağmen yaratılıştan başlar ve Hz. Muhammed'e kadar gelmiş peygamberlerden de bahseder. Ansiklopedik bir tarih kitabı olma özelliği gösteren *Târîh-i Hamîs*, güvenilir kaynakları esas alması ve rivayetlerin kritiğini yapıp en doğrusunu tercih etmek suretiyle ilmî bir metod takip etmesiyle de temâyüz etmiştir.⁹³ Abdülaziz Efendi'nin sık atıfta bulunduğu eserler arasında yer almaktadır.
- **el-Kâmil fi't-Târîh:** Rivayetleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirdikten sonra kullanması ve sadece güvenilir kaynakları kullanmasıyla öne çıkan İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233)'e Orta çağın en güvenilir tarihçilerinden biri olma özelliği kazandıran umumî bir tarih kitabıdır.⁹⁴
- **es-Sîretü'n Nebeviyye:** İbn Hişam (ö. 218/833) tarafından telif edilen bu eseri, *Mir'âtu's-Safâ*'nın kaynakları arasında da yer alan İbn Kesîr ve Sehâvî gibi âlimler, en sağlam ve en iyi siyer kitabı olarak kabul etmişlerdir.⁹⁵
- **Mevâhib-i Ledünniye:** Siyer yazıcılığında takip edilen iki yol vardır. Birincisi, Hz. Peygamber'in hayatını doğumundan ölümüne değin kronolojik olarak anlatılması; ikincisi ise onun daha çok ahlakından, mucizelerinden, peygamberliğe has durumlarının anlatılması. Eserin müellifi İmam Kastallânî (ö. 923/1517), bu iki metodu birleştirmiş ve söz konusu eseri büyük beğeni toplamıştır. Bu eser, Veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'nın

⁹² Abdülkerim Özeydın, "Ebü'l-Yümn el-Uleymî", **DİA**, C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 352.

⁹³ Abdülkerim Özeydın, "Diyarбекrî", **DİA**, C. IX, İstanbul, TDV, 1994, s. 473.

⁹⁴ Abdülkerim Özeydın, "İzzeddin İbnü'l-Esîr", **DİA**, C. XXI, İstanbul, TDV, 2000, s. 27.

⁹⁵ Mustafa Fayda, "İbn Hişam", **DİA**, C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 72.

teşvikiyle şair Baki tarafından *Meâlimu'l-yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-mürselîn* adıyla Türkçeye de çevrilmiştir.⁹⁶

- **Kitâbu'l-Megâzî:** İbn İshak (ö. 151/768)'ın Hz. Peygamber ile birlikte diğer peygamberlerin kıssalarına da yer verdiği bu eser ilk siyer kitabı kabul edilir. İbn İshak aynı zamanda muhaddis olduğu için yer verdiği mevzular ile hadisler arasında sıkı bir ilişki kurmuştur. İsrailî rivayetlere yer vermekten ve kaynağını sorgulamadan her şiiri eserine almasından dolayı muasırları ve tabiiileri tarafından eleştirilmişse de kendisinden sonra gelen siyer ve tarih yazıcılarının üstadı addedilmiştir.⁹⁷
- **Ravzatu'l-Ahbâb:** İranlı vâiz ve tarihçi Cemal el-Hüseynî (ö. 927/1521), Ali Şir Nevâyî'nin isteği üzerine bu eseri kaleme almıştır (1494). Üç bölümden oluşan eserin ilk bölümü Hz. Muhammed'e, ikinci bölümü hulefâ-yı râşidîne ve üçüncü bölümü Hz. Ali ile on iki imama hasredilmiştir.⁹⁸
- **Er-Ravzu'l-Ünüf:** İmam Süheylî (ö. 581/1185) tarafından İbn Hişam'ın siyeri üzerine yazılan bir şerh çalışmasıdır. İlgili şerhler arasında en kapsamlı olanıdır. İbn Hişam'ın özellikle şiir nakilleriyle ilgili bazı düzeltmeler ve ilaveler yapmıştır. Bugüne kadar ulaşamamış bazı eserlerden iktibas yapması, bazı tarihi verileri eklemesi, fikhî hükümler çıkarması, sosyal hayata ilişkin bilgiler aktarması, şiirlerde geçen bazı kelimelerin okunuşunu göstermesi ve Farsça ile İbranice karşılıklarını vermesi onun mühim hususiyetlerindedir.⁹⁹
- **Ravzatu's-Safâ:** Mevlana Mirhond b. Seyyid Harizmşah tarafından yazılan umumi tarih kitabı olan bu eser, *Mir'âtu's-Safâ*'da *Târîh-i Mirhond* olarak geçer. Ali Şir Nevâyî'den feyz alan Mirhond bu eseri 7.cilde kadar getirdi fakat tamamlamaya ömrü vefa etmedi (904/1498). Eser yaratılıştan başlayıp, kısas-ı

⁹⁶ Hüseyin Algül, "Mevâhibü'l-Ledünniyye", *DİA*, C. XXVIII, İstanbul, TDV, 2004, s. 421.

⁹⁷ Mustafa Fayda, "İbn İshak", *DİA*, C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 96.

⁹⁸ Mehmet Aykaç, "Cemal el-Hüseynî", *DİA*, C. VII, İstanbul, TDV, 1993, s. 303.

⁹⁹ Mustafa Sabri Küçükkaşçı, "Süheylî", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 31.

enbiya ile devam edip eski İrandan ve İslam tarihinden bahsetmektedir.¹⁰⁰

- **Nihâyetü'l-Ereb:** Ahmed b. Abdülvehhab en-Nüveyrî (ö. 733/1333)'ye ait olan Nihâyetü'l-Ereb 5 bölümden oluşan ansiklopedik bir eserdir. Son bölümünde peygamberler tarihine de yer verilmiştir.¹⁰¹
- **el-Milel ve'n-Nihal:** Muhammed Şehristânî'nin (ö. 548/1153) dinler, mezhepler ve felsefe tarihiyle ilgili yazdığı kitaptır. Bir mukaddime ile iki bölümden oluşan eserin ilk bölümünde vahiy kaynaklı dinler ve bunlara ait mezhepler, ikinci bölümde ise akla dayanan inanç ve görüşler anlatılır. Eser söz konusu alandaki en iyi kitaplardan biri kabul edilir. Objektif kalma gibi bir iddia taşıması ve buna uygun olarak her fırkanın görüşlerini kendi kaynaklarından aktararak anlatması onun kıymetli eserler arasına girmesini sağlamıştır.¹⁰²
- **Muhâdaratu'l-ebrâr ve Müsâmeretü'-ahyâr:** Muhyiddin ibnü'l-Arabî (ö. 638/1240)'ye ait olan eserde peygamber kıssaları, Hz. Muhammed'in hayatı, hulefâ-yı râşidîn ile Emevî ve Abbâsî halifelerinin hikâyeleri ve ahlâkî öğütler yer alır.¹⁰³
- **El-Ensâb:** Abdülkerim es-Sem'ânî (ö. 562/1166)'ye ait olan eserde kabileler nesepleriyle birlikte mezhep, meslek, şehir ve ülkelere mensubiyetlerine göre alfabetik olarak sıralanmıştır.¹⁰⁴
- **Târîhu Dımaşk:** Ebu'l-Kâsım İbn Asakir (ö. 571/1176)'e aittir. Dımaşk'la ilgili en hacimli eserdir. Halep, Ba'lebek, Sayda gibi

---

¹⁰⁰ Şemseddin Günaltay, **İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler-**, İstanbul, Endülüs, 1991, s. 400.

¹⁰¹ Mustafa Öz, “Ahmed b. Abdüşvehhab Nüveyrî”, **DİA**, C. XXXIII, İstanbul, TDV, 2007, s. 305.

¹⁰² Ömer Faruk Harman, “el-Milel ve'n-Nihal”, **DİA**, C. XXX, İstanbul, TDV, 2005, s. 59.

¹⁰³ Nebi Bozkurt, “Müsamere”, **DİA**, C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 76.

¹⁰⁴ Mehmet Efendioğlu, “Sem'ânî”, **DİA**, C. XXXVI, İstanbul, TDV, 2009, s. 461.

şehirlerde yaşamış önemli âlimler hakkında bilgi de ihtiva eder. Son cildinde kadın muhaddis ve şairlerden bahsedilir.¹⁰⁵

- **Et-Tabakâtü'l-Kübrâ:** İbn Sa'd (ö. 230/845)'ın bu eseri siyer-megâzî ve tabakât bölümlerinden oluşur. Kendinden önceki aynı konulu eserlerden en mühim farkı Hz. Peygamberin Tevrat ve İncil'de anılan vasıfları ile başlaması, onun ahlâkî ve şahsî özelliklerinin irdelenmesidir.¹⁰⁶
- **Sıfatu's-Safve:** İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201)'ye ait olan eser Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ* adlı kitabındaki bazı bilgilerin özetlenmesi ve bir takım ekleme ile çıkarmanın yapılmasıyla oluşturulmuştur.¹⁰⁷

2.5.3. Hadis Kitapları

- **El-Câmi'u's-Sahîh:** Buhârî (ö. 256/870)'nin 600.000 civarı hadis arasından seçerek on altı yılda tamamladığı eseridir. Hadis kitapları içerisinde en muteber kabul edilen çalışmadır.¹⁰⁸
- **El-Câmi'u's-Sahîh:** Müslim (ö. 261/875)'in kaleme aldığı ve Buhârî'nin aynı isimli eseriyle en güvenilir hadis kitabı kabul edilen ve bu nedenle ikisinin "*şahîhayn*" diye anılmasına sebep olan eseridir.¹⁰⁹ Buhârî ve Müslim'in bir arada anılacağı durumlarda "*şeyhayn*" tabiri yaygın olarak kullanılmıştır. Abdülaziz Efendi de bir yerde onları bu unvan ile anmıştır.
- **Câmi'u'l-Usûl:** Mecdüddin İbnü'l-Esîr (ö. 606/1210) tarafından yazılan eser Kütüb-i Sitte'deki hadislerin konularına göre alfabetik olarak sıralanmasıyla oluşturulmuştur.

¹⁰⁵ M. Sabri Küçükbaşçı ve Cengiz Tomar, "Ebu'l-Kâsım İbn Asakir", **DİA**, C. XIX, İstanbul, TDV, 1999, s. 323.

¹⁰⁶ Mustafa Fayda, "İbn Sa'd", **DİA**, C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 295.

¹⁰⁷ Yusuf Şevki Yavuz ve Casım Avcı, "İbnü'l-Cevzî" **DİA**, C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 545.

¹⁰⁸ M. Mustafa el-A'zami, "Buhari", **DİA**, C. VI, İstanbul, TDV, 1992, s. 368.

¹⁰⁹ M. Yaşar Kandemir, "Müslim b. Haccac", **DİA**, C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 93.

- **Es-Sünenü'l-Kübrâ:** Beyhakî (ö. 458/1066)'nin ahkâm hadislerini bir araya topladığı eseridir. 26.490 müsned rivayetle en çok hadis içeren sünenler arasında yer alır.¹¹⁰
- **Es-Sünen:** İbn Mâce (ö. 273/887)'nin kütüb-i sitteye dâhil olan eseridir. Eser üzerinde birçok şerh, hâşiye, zevâid ve rical türü çalışmalar yapılmıştır.¹¹¹
- **El-Müstedrek:** Hâkim en-Nîsâbü'rî (ö. 405/1014)'nin *Sahîhayn*'in sıhhat şartlarını taşımakla beraber bu iki kitapta bulunmayan sahih hadisleri topladığı eseridir. Sahabe ve tâbiin sözleri dâhil 8803 rivayet ihtiva etmektedir.¹¹²

2.5.4. Sözlükler

- **Kâmûsu'l-Muhît:** Firuzâbâdî (ö. 817/1415)'ye ait olan bu meşhur sözlük, Arapçadan Arapçaya olacak şekilde düzenlenmiş ve müellifin vefatından beş yıl önce tamamlanmıştır. Cevherî ekolününe (son harfi aynı olanların bir araya getirilmesi) göre tanzim edilmiş, bu yönüyle ediplere kafiye ve seci bulma kolaylığı sağlanmıştır.¹¹³

2.5.6. Edebî Eserler

Abdülaziz Efendi edebî eserlerden bazı manzum parçalar alıntılادığında bunların kime ait olduğunu bildirmemiştir. Dolayısıyla hepsini tespit etmek mümkün olmamıştır. Belirlenebilenler aşağıdaki gibidir:

- **Hadîkatü's-Süadâ:** Dîvân şiiirinin zirve isimlerinden addedilen Fuzûlî (ö. 963/1556)'nin Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit oluşunu anlattığı mensur bir eseridir. Bununla birlikte baş tarafta bazı peygamberlerin çektiği sıkıntılarla ilgili manzûmeler de yer alır.¹¹⁴ Abdülaziz Efendi'nin iktibas yaptığı kısım da burasıdır.

¹¹⁰ Mehmet Efendioğlu, “es-Sünenü'l-Kübrâ”, **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 149.

¹¹¹ M. Yaşar Kandemir, “es-Sünen”, **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 144.

¹¹² İbrahim Hatiboğlu, “el-Müstedrek”, **DİA**, C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 134.

¹¹³ Hulusi Kılıç, “el-Kamusu'l-Muhit”, **DİA**, C. XXIV, İstanbul, TDV, 2001, s. 287.

¹¹⁴ Abdülkadir Karahan, “Fuzuli”, **DİA**, C. XIII, İstanbul, TDV, 1996, s. 245.

Hz. İbrahim kıssasında ilgili bölümden bir beyte yer vermiştir (vr. 28a).

- **Dîvân-ı Bâkî:** Bâkî (ö. 1008/1600)'nin *Dîvân*'ı ilk kez Kanuni Sultan Süleyman'ın isteği üzere tertip edilmiştir. Sultânü'ş-şuarâ lakabıyla anılan Bâkî'nin şöhreti Hint saraylarına kadar ulaşmıştır. Hem şairin yaşadığı dönemde hem de vefatından sonra *Dîvân*'ı çokça istinsah edilmiştir. Bu da onun ne kadar sevildiğinin ve ne denli okunduğunun bir göstergesidir.¹¹⁵ Abdülaziz Efendi, Hz. Yusuf kıssasında onun dîvânından bir beyit alıntılamıştır (vr. 40a).
- **Dîvân-ı Hâletî:** Azmizâde Mustafa Hâletî (ö. 1040/1631) dîvânını 1012 (1603) yılından önce tertip etmiş ve Sultan III. Mehmed'e takdim etmiştir. Bu eser hem oldukça hacimlidir hem de birçok nüshası bulunmaktadır.¹¹⁶
- **Zehru'l-Kimâm:** Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. İbrahim el-Ensârî'nin Hz. Yusuf kıssasını anlattığı eseridir. 972 (1565) yılında Celalzâde Mustafa Çelebi (ö. 975/1567) tarafından *Cevâhiru'l-Ahbâr fî Hasâili'l-Ahyâr* adıyla Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiştir.¹¹⁷
- **Cemheretü'l-Emsâl:** Arap dili ve edebiyatı bilgini Ebû Hilal el-Askerî (ö. 400/1009'dan sonra) bu kitapta eski Arapların kullandığı ve hadislerde geçen darb-ı meselleri toplamış ve şerh etmiştir.¹¹⁸
- **Şerhu'l-Mu'allakâti's-Seb':** Dil ve sözlükbilimci Ebû Abdullah ez-Zevzenî (ö. 486/1093)'in anlaşılır bir üslûba ve öz bilgilere sahip bu eseri çok rağbet görmüştür.¹¹⁹ Cahiliye dönemi Arap şairlerinin Kabe duvarına asılan yedi şiirinin şerhinden oluşan

¹¹⁵ Mehmet Çavuşoğlu, "Bakî", **DİA**, C. IV, İstanbul, TDV, 1991, s. 539.

¹¹⁶ Haluk İpekten, "Azmizâde Mustafa Hâletî", **DİA**, C. IV, İstanbul, TDV, 1991, s. 349.

¹¹⁷ Celia J. Kerslake, "Celalzâde Mustafa Çelebi", **DİA**, C. VII, İstanbul, TDV, 1993, s. 262.

¹¹⁸ Ahmet Turan Arslan, "Ebû Hilal Askerî", **DİA**, C. III, İstanbul, TDV, 1991, s. 489.

¹¹⁹ Ahmet Özel, "Hüseyn b. Ahmed Zevzenî", **DİA**, C. XLIV, İstanbul, TDV, 2013, s. 312.

bu çalışmada Abdülaziz Efendi'nin alıntı yaptığı şiir İmruülkays (ö. 540 civarı)'a aittir.

Tablo 4: Atıf Sıklığına Göre Kaynaklar¹²⁰

Kaynak	Atıf Sıklığı	Atıf Yeri	Kaynak	Atıf Sıklığı	Atıf Yeri
Ünsü'l-celîl	10	11a, 14b, 20a, 31b, 49a, 53b, 74a, 79b, 84a, 86b	Ravzatu'l-Ahbâb	1	20a
El-Keşşâf	9	19a, 20a, 25b, 32b, 73a, 75a, 78b, 88b,	Lübâbu't-Te'vîl	1	7a

¹²⁰ Burada genel itibariyle kaynak kitabın ismi verilmiştir. Fakat eserde müellif veya ravi isminin zikredildiği kısımlarda ya ravinin kendi yazdığı bir eserin bulunmaması nedeniyle ondan sözlü olarak rivayet edildiğinden ya da müellifin konuyla alakalı biden fazla eserinin bulunması sebebiyle söz konusu bilginin hangi eserinde geçtiği bulunamadığından kaynak ismi değil, müellif veya ravi ismi verilmiştir. Mir'âtu's-Safâ'da şiir, hadis vb. iktibaslarda kaynak ismi verilmiş, ancak bunlar büyük ölçüde tespit edilip "Kaynaklar" bölümünde tanıtılmıştır. Abdülaziz Efendi açıkça atıfta bulunmadığı bu kaynaklara tabloda yer verilmemiş, bununla birlikte transkripsiyon metni içerisinde ilgili yerlere dipnot düşülmüştür.

		91a			
İbn Abbas	8	4a, 5a, 7b, 8a, 32b, 66b, 72b, 90a	Câmi'ü'l- Usûl	1	20b
Envâru't- Tenzîl	5	20b, 59b, 73a, 75b, 91a	İbn Ömer	1	32b
Târîh-i Hamîs	4	9b (2), 14a, 117b	İbn Hacer	1	34b
Meâlimu't- Tenzîl	4	19a, 53b, 69a, 76b	Mevâhib-i Ledünniye	1	40b
Vehb b. Münebbih	3	8b, 52b, 54a	Milel ve Nihal	1	48a
Kâmûsu'l- Muhît	2	12b,81b	Süddî	1	7b
İbn Mes'ûd	2	5a, 66b	Suyûfî	1	25b
Ravzu'l-Ünüf	2	26a, 102a	Ravzatu's- Safâ	1	25b

El-Kâmil	2	65a, 81b	El-Aslu'l- Asîl	1	35b
Süfyân-ı Sevrî	1	16b	Taberânî	1	52a
Bahru'l- Muhît	1	86b	Nihâyetü'l- Ereb	1	75b
Hâşiye	1	76a	Mücâhid	1	73b
Kitâbu'l- Megâzî	1	65a	Es- Sîretü'n- Nebeviyye	1	107a
Sahîh-i Buhârî	2	7a, 77b	Sahîh-i Müslim	1	77b
Muhâdaratu'l- ahbâr	1	53b			

Tablo 5: Kaynakların Konularına Göre Dağılımı

Görüldüğü üzere, Abdülaziz Efendi'nin kaynaklarının neredeyse yarısını tarih kitapları oluşturmaktadır. Zira konu itibariyle en çok malumat toplayabileceği eserler bu gruptandır. Hemen arkasından gelen tefsirler ise en güvenilir kaynak olan Kur'ân-ı Kerîm'in yorumu olduğu için en çok başvurulan ikinci kategoriye oluşturmaktadır. En güvenilir kaynak olmasına rağmen ikinci sırada yer alması ise Kur'ân-ı Kerîm'de kıssaların ayrıntılarına girilmemiş olmasıyla açıklanabilir.

2.6. Mir'âtu's-Safâ'nın Kısas-ı Enbiya Türü ve XVII. Yüzyıl Nesri İçerisinde Yeri

Mir'âtu's-Safâ, giriş bölümünde de ifade edildiği üzere ilmî / edebî kategorisinde değerlendirilebilecek bir eserdir. Müellifin sanatlı bir üslûp benimsemesi ve kullandığı kaynakların isimlerini verip bunları değerlendirmeye tabi tutması nedeniyle bu yargıya ulaşılmaktadır.

Mir'âtu's-Safâ'nın hem içerik hem de üslûp açısından diğer kısas-ı enbiya kitapları ile arasında daha iyi bir mukayese yapılabilmesi için aşağıda birkaç örnek verilecektir. Örneklerden ilki Hz. Yakub ile Hz. Yusuf'un yıllar sonra kavuşmalarını

ve bu ilk karşılaşmadan sonra Hz. Yusuf'un babasına söylediği bir cümleyi içermektedir.

Karaçelebizâde	Rabguzî	Ahmed Bican
<p>“Kışsa-i kütâh-ı bismillâh ile rikâba vaz^c-ı kadem olunup ferzend ü peder şād u hurrem Mışr’a dâhil ve sarây-ı dilârâ-yı Yūsufiye vâşıl olıcağ ol iki bedr-i münîr ve halîle-i celîle-i Hâzret-i Pîr şadr-nişîn-i serîr-i ‘izzet-i Mışr olup yâzdeh birâder-i be-resm-i taḥiyyet vaqt-i yekser-i rû-nihâde ḥâk-i sücûd oldılar. Cemâl-i hürşîd-mişâl-i Şiddîk nûr-ı surûr ile ta‘na zen-i mihr-i ḥâveri olup gonça-i leb-i la‘linlerin şeker-ḥand [47b] ve “Ey peder-i büzürgvâr ḥâlâ bu güne tevķira mazhar oldığım muḥaddemen mir’ât-ı ‘âlem-i ru’yâda görülen vâkı‘a-i bedî‘u’r-resmin ta‘bîridür” deyu zemzeme-i</p>	<p>“Atası, ḥâlası birle on bir qarındaşı kamuğ Yūsufğa secde kıldılar. Qavluhū te‘âlâ ‘ve rafe‘a ebeveyhi ‘ale’l-‘arşi ve ḥarrū lehū secden’ Ol ḥâlde Yūsuf aydı: ey atam, ol kün Ken‘ân’da tüş körgenim kim on bir yulduz ay kün maña secde kıldılar tegenimmiñ ta‘bîri bu kün râst keldi.”¹²¹</p>	<p>“Çün Ya‘qûb ‘aleyhisselâm oğlanları ile taḥta çıqdılar Yūsuf ‘aleyhisselâma secde-i taḥiyye kıldılar Yūsuf ‘aleyhisselâm eyitdi yâ baba düşümiñ te’vîli budur didi.”¹²²</p>
<p>¹²¹ Aysrı Atı 149-150 s. 149 ¹²² mübaharî bülehd eyledi.” Ahmed Bican, <i>Envârü’l-âşîkîn</i>, İstanbul Matbaa-i Osmâniye, 1301, s. 83.</p>		

Görüldüğü üzere üç örnek de birbirinden farklılık arz etmektedir. Zira her birinin yazıldığı çağ ve yazılma amaçları farklıdır. Rabguzi'nin *Kıyasü'l-enbiyâ*'sı 1311'de Harizm'de bir emirin isteği üzerine kaleme almıştır. Dolayısıyla o vaktin ve o bölgenin Türkçesiyle yazılmıştır. Diğer ikisi Anadolu sahası eserleri olmakla birlikte Ahmed Bican'ın peygamber kıssalarına yer verdiği kitabı olan *Envâru'l-âşıkîn*, halka yönelik olarak telif edilmiş dînî / didaktik türde bir eserdir. Bu sebeple sade bir üslûp kullanmayı tercih etmiştir. Abdülaziz Efendi ise sanatlı nesrin revaçta olduğu bir dönemde yaşamış, ayrıca eserini padişaha takdim etmiştir. Bu sebeple estetik kaygısı yüksek bir eserle karşımıza çıkmıştır.

Aşağıdaki örnekte ise Hz. Yusuf ile Hz. Yakub'un birbirlerine sarılmaları ve bu manzaradan dolayı onları izleyen insanların ne kadar etkilendikleri ifade edilmektedir.

Karaçelebizâde	Altıparmak Mehmed Efendi
<p>“Dîde-i asret-keşîdeleri birbirilerinin âftâb-ı dîdârından iktibâs-ı envâr idicek zimâm-ı ihtiyâr ellerinden sâkıt olup Hâzret-i Ya‘kûb şütür-i gerden-ferâzdan ve Cenâb-ı Şiddik rahş-ı tîz-tâzdan kendülerin zemîne pertâb itdiler ve adem-i müsâra‘at [47a] u şitâb birle birbirlerine karşı segirdüp ol iki yâr-ı am-güsâr hem-âgûş-ı vişâl olıcak Hâzret-i Ya‘kûb istilâ-yı ‘arîza-i aşy ile andan mânend-i necm-i hâbiţ rû-yı</p>	<p>“Ya‘kûb ‘aleyhisselâm piyâde olıcak Yûsuf ‘aleyhisselâm dağı piyâde oldı ve bir yere gelip sarmaşdılar ve bî-hoş oldılar. Halk bunu görüp feryâd ve ıriv itdiler.”¹²³</p>

¹²³ Arzu Çiftoğlu, “Muhammed b. Muhammed Altıparmak'ın Mensur Yusuf u Zeliha'sı: transkripsiyonlu metin – inceleme – sözlük”, C. I, Yayınlanmamış Doktora Tezi, MÜ, SBE, İstanbul 2006, s. 542.

<p>zemîne sâkıf oldu. Ol hâlde herkes çeşme-i çeşminden icrâ-yı zülâl-i eşk-i rikakat-hîz idüp Hazret-i Şiddik dahi benefşe-zâr-ı ‘izârdan jâle-dâr-ı sirişk-i gülâb-âmiz eyledi.”</p>	
--	--

Aşağıdaki misalde de Hz. Adem’in yaratılış sürecinde topraktan bir parça alınacağı sırada toprak ile meleklerin aralarında geçen temsîlî diyaloglarına yer verilmektedir.

Karaçelebizâde	Nişancızâde	Muhyiddin
<p>Fermân-ı Sübhânî üzre nigh-dârân-ı bârgâh-ı Şamedânî Hazret-i Cebraîl u Mîkâil u İsrâfil vâhiden ba‘de vâhidin nişimen-gâh-ı bâlâ-hâne-i lâhûtten cilve-ger-i hıttâ-i nâsût olup hamîr-mâye-i fıtrat-ı nev‘-i insânî olmak için şafha-i zemînden bir kabza hâk-i pâk almağa tahrik-i bâl-i ‘azîmet itdiler. Bu vaz‘-ı hikmet-şî‘ârdan muntehe’l-merâm ne idüğün zemîn istiş‘âr idicek ber-hemzede-i ıztırâb olup ‘Ey kerrübiyyân-ı ‘illiyyîn-mekân bu zerre-i hâksârda tâb [u] taħammül-i âteş-i dūzah yokdur. Dest-i ta‘arruzunuzdan taħlîs-i girîbân-ı selâmet recâsına nâm-ı lâzimu’l-ihtirâm-ı Hazret-i</p>	<p>Mehmed Hazret-i Rabb-i ‘âlem halk-ı Âdem diledikde İbn Mes‘ūd kavlince evvelâ Cebraîl’i ba‘de Mîkâil’i ba‘de İsrâfil’i ba‘zılar kavlince Derdâil adlu meleği dünyânın dört köşesinden ve cümle topraklarıñ envâ‘ından bir kabza hâk almağa gönderdikde ‘Sâbıkan yeryüzine senden bir tâife yaradup muṭî‘leri cennete ‘âşileri cehenneme kōsam gerekdür.’ deyu vahy-i Hudâ</p>	

<p>Ḥudāvend-i enāma tevessül iderüm.’ deyu dilbeste-i fitrāk-ı niyāz olmağın ta‘zīmen li’l-ismi’l-celīl ḥiṣsemend-i feyz-i ‘ātıfet olup cāygīr-i ḥazīre-i emān oldu. Nevbet-i ḥizmet-i ḳabz-ı ḳabza-i ḥāk-i ‘ıtırnāk Ḥazret-i ‘Azrāil’e değıcek eğerçi zemīn-i resm-i dīrīn üzre istīnāf-ı merāsım recā eyleyüp bünyād-ı tazarru‘ u zārī eyledi. Lākin ol ferīšte-i nūr-sirište ‘İmtiṣāl-i fermān-ı İzid-i müte‘āl yanında merḥamet ü ṣefḳatin ne vaḳ‘ u i‘tibārı ola?’ deyüp ‘urūk u a‘ṣāb-ı zemīne bī-bāk pençe-i iktidār ṣaldı ve sehl ü ḥüzn-i edīm-i arzdan [4a] kırk arṣ miḳdārı ḥāk alup ḥasebe’l-emr beyne Mekke ve‘ṭ-Ṭāyif müsta‘idd-i funūn-ı avāṭıf u leṭāyif eyledi. Ol dem münṣıyān-ı dīvān-ḥāne-i ḥikmet-menṣūr ḥizmet-i ḳabz-ı ervāḥa ḳalem-zen-i terḳīm olup dest-i istiḥḳākı Ḥazret-i ‘Azrāil’e teslīm itdiler.</p>	<p>olmağın işbu melekleriñ her biri vardıḳda ‘Allah ḥaḳḳıçün benden toprak alma.’ deyu yalvarmağın ta‘zīmen li ismi’llāh ḥiçbiri iḳdam itmeyüp Cenāb-ı Ḥaḳḳ’a varup i‘tizār itdiklerinde Ḥaḳḳ te‘ālā ‘Azrāil’i gönderüp rū-yı zemīn aña daḫi ... ‘Sana merḥametden emrullāha iṭā‘at evlādur.’ deyüp dünyāñın dört tarafı türābınıñ elvān u envā‘ından cümle kırk zirā‘ ḳadar bir ḳabza ḥāk alup maḥall-i me’mūra getürdükde ‘Çünki anın zemīne teraḥḥum itmediñ andan yaradılan maḥlūḳatıñ ḳābız-ı ervāḫı ol.’ deyu buyurulup...¹²⁴</p>
--	--

Aynı dönemde yaşamış bu iki müellifin üslupları birbirlerine cümlelerinin uzunluğu yönüyle benzetmekteyse de Karaçelebizâde’nin, Nişancızâde’ye nispeten, aynı durumu daha fazla kelime ile ifade ettiği, bunu yaparken de

¹²⁴ Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, **Mir’ât-ı Kâinât**, Bulak, Bulak Matbaası, 1258, s. 55.

Arapça ve Farsça kelime ve terkipleri daha çok kullandığı müşahede edilmektedir.

Türk edebiyatında sade, orta ve sanatlı nesir¹²⁵ çağlar boyunca paralel bir şekilde gelişme göstermiştir.¹²⁶ Eski edebiyatın hemen her türünde üç üslûptan da eserler kaleme alınmışsa bile en çok tercih edilen tarz orta nesir olmuş, sade ve sanatlı nesir nispeten daha dar bir çerçevede kendine yer bulmuştur.¹²⁷

Fatih dönemi ile başlayan¹²⁸ sanatlı nesir üslûbu XVII. Yüzyılda daha da gelişmiş, mensur eser sayısı bir önceki çağa nazaran artmış¹²⁹ ve söz konusu asır, bu üslûbun en çok rağbet gördüğü dönem¹³⁰ olmasının bir neticesi olarak önemli münşilerin yetiştiği bir devir olmuştur. Arapça ve Fasça kelimelerin Türkçe kelimelere göre oldukça yoğun bir şekilde kullanıldığı¹³¹, uzun terkipler ve sanatlı ifadeler ile cümlelerin olabildiğince uzatıldığı, yazının secilerle ve çeşitli kelime oyunları ile süslendiği, anlatılmak istenen konu kadar nasıl anlatıldığına da önem kazandığı, hüner gösterme amacı taşıyan bu üslûbu benimseyenler, Okçuzâde hariç tutulursa, nişancılardan çok ulema sınıfı mensuplarından – bilhassa hukukçulardan- oluşuyordu.¹³² Bu çağda Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi ile birlikte Taşköprüzâde Kemaleddin (ö. 1030 / 1621), Ganizâde Nâdirî (ö. 1036 / 1627), Veysî (ö. 1037 / 1628), Azmizâde Hâletî (ö. 1040 / 1631), Nev'izâde Ata'î (ö. 1044 / 1635), Nergisî (ö. 1044 / 1635), Şeyhülislam Yahya (ö. 1053 / 1644) gibi hukukçular münşiyâne tarzda eserler vermişlerdir.

Abdülaziz Efendi ile ismi geçen şahısların üslûplarının karşılaştırılması *Mir'âtu's-Safâ* müellifinin konumunu belirginleştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bunun için çok daha kapsamlı incelemeler yapılması gerektiğinin bilincinde

¹²⁵ Günümüzde bu üçlü tasnifin biraz daha geliştirildiği bir anlayış ortaya çıkmıştır. Buna göre klasik nesirde üslûplar sade, orta, süslü ve ağıdalı olarak dört kısımda mütalaa edilmelidir. Detaylı malumat için bkz.: Cihan Okuyucu vd., **Klasik Dönem Osmanlı Nesri**, İstanbul, Kesit, 2014, s. 16.

¹²⁶ Fahir İz, **Eski Türk Edebiyatında Nesir**, Ankara, Akçağ, 1996, s. V.

¹²⁷ **A.g.e.**, s. XIII.

¹²⁸ **A.g.e.**, s. X.

¹²⁹ Mine Mengi, "Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 5, S. 10, İstanbul 2007, s. 52.

¹³⁰ Christine Woodhead, "Estetik Nesir", çev.: Yurdanur Salman, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C. II, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, s. 319.

¹³¹ Woodhead'e göre bunun sebebi hem kelime zenginliği hem de kafiyeli nesrin müzikalitesini arttıran uzun ve kısa ünlülerin karşıtlanarak bir araya getirilmesidir. Bkz.: "a.g.m.", s. 319.

¹³² "a.g.m.", s. 321.

olmakla birlikte eserlerden yapılacak kısa bir alıntının az çok bir fikir vereceği kanaatini taşıtmaktayız. Bu sebeple XVII. yuzyılın sanatlı nesrinin zirvelerinden kabul edilen Veysî'nin *Siyer*'i ile *Mir'âtu's-Safâ*'daki Hz. Muhammed bahsinden bir bölümü aşağıya alıyoruz.

Karaçelebizâde	Veysî
<p>İhtilâfât-ı ruvâtdan kaç^ç-ı nazar on ikinci ‘âm-ı huceste encâm-ı şehir-i Recebu’l-Ḥarâm’ın yigirmi yedinci gicesi beyne’ş-Şafâ ve’l-Merve Ümmü Hânî ḥânesinden ḥâlet-i bîdârîde cism-i muṭahharları maḥmûl-i zâmile-i rûḥ-ı muḥaddes oldığı ḥâlde Mescid-i Aḫşâ’ya andan maḳâm-ı ḳâbe ḳavseyn ev ednâ’ya teşrîf-sâz olup bî- mümâna‘at-ı aḡyâr şeref-i müṣâhede-i didâr müyesser oldu. (96b)</p>	<p>Muḫyi’s-sünne el-İmâmü’l-Begavî Ma‘lümü’t- Tenzîl’de nigâşte-i yerâ‘a-i beyân itdükleri naḳl-i ṣaḫîḫ-i ṣariḫ üzere sene-i hicriyyeden bir yıl muḳaddem ve târiḫ-i bi‘setün onüçüncü senesi Rebî‘u’l-evvelinüñ yidinci işneyn gicesinde Sulṫân- ı iḳlîm-i ‘Arab ve ‘Acem ve şehin-şâh-ı hej-deh hezâr-ı ‘âlem şallallâhu ‘aleyhi ve sellem dârü’z- ziyâfe-i melekûte da‘vet olındı... Ol şeb cenâb-ı ‘âlîleri daḫi sâye-nişîn-i kefâlet-i Ebû Ṭâlib olmaḡla behcet-ḥâne-i Ümmi Hânî binti Ebû Ṭâlib’de tehiyye-i esbâb-ı ḥâbe iştiḡalde iken ḳâ‘idü’l-muḳarrebîn olan bülbül-i ḫoş-lehce-i güلزâr-ı ḳuds-ı ḥâb-gâh-ı behişt-pîrây-ı Seyyidü’l- verâ’ya ruḫşat-ı temessül bulup meger Mıṣrâ‘ “Uyumuş ser-bâlin-i sa‘âdetde o yâr” çemen-ârâ- yı bâḡ-ı mâzâḡ olan şükûfe-i bādâmları nesîm-i şeh-per peyk-i Ḥudâ’dan küşâde olduḡda ḫâzret-i Cibrîl müjde-res-i da‘vet-i zü’l-celâl olmaḡla südde-büs-ı iclâl oldu.¹³³</p>

¹³³ Nuran Öztürk, “Siyer Türü ve Siyer-i Veysi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1997, s. 253-254.

Abdülaziz Efendi muhtasar bir risale yazma niyetinde olduğu için daha az kelime ile aynı olayı anlatmışsa da üslûp açısından Veysî'den bir farkı olmadığı görülmektedir.

İÜ Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunan 1151 tarihli, T2603 numaralı nüshanın 126 ve 127. varaklarında *Mir'ātu's-Safâ* ve onun müellifi ile ilgili şu değerlendirmeler dikkat çekicidir:

“Müellif ve müellefin mehâsin-i ahvâlinden ba'z-ı mertebe yâd u tizkâr müttâla'ası rağbetinde bâ'is-i neşât u istibşâr olmağın hâme-i bedâyi'-nigâr o menhec-i müsteħabbe şu vech-ile refât u güzâr ider ki işbu kitâb-ı belâgat-intisâb 'ulemâ-i a'lâm u kirâm ve fuzalâ-yı zevi'l-kelem ve'l-aqlâmdan bin elli tokuz târîhinde şadr-ı Rûm'a kaz'asker ve bin altmış birde şeyhu'l-islâm-ı fezâil-güster olan Qaraçelebizâde 'Abdülazîz Efendi cenâblarınıñ sahte-i tab'-ı feşâhat-âsar ve perdâhte-i mizbâr-ı sahbânî-güftârlarıdır.

Bu güne münşiyâne-i Rûmiyâneyi bin târîhi eşnâsı ricâlınden kuğât-ı sûtüde-şifâtdan ibtidâlarda Veysî-i Kussıyyü'l-belâğa ibdâ' u ihtirâ' ve siyer-i nebeviyye hîdmetine muvaffakiyet ile izhâr-ı 'ulüvv-i ka'b ve medd-i bâ' eylediği ke-nârin 'alâ 'alemin bedîdâr u zâhir ve beyne'l-udebâ i'tibâr u şöretde mişle'l-meşeli's-sâirdür. Mümâ ileyhın mu'âşırları Oqçızâde Muhammed Şâh Efendi ve şârih-i Mesnevî 'Abdullâh Efendi binden elliye varınca mükerreren [126a] reisü'l-küttâb ve tuğrâ-nüvis-i dîvân-ı me'âlî-ekâb olmalarına binâen hasebe muktedâ't-tarîka meydân-ı inşâda her tarafa türk-tâz u müsâbaka itmişlerken münşeâtları ekşeriyâ mütercemât-ı Fârisiyye ve tekellüfât-ı nâ-mülâyimeden ğayr-ı 'âriye olmağla insicâm u selâset-i Rûmiyeden bî-vâye ve ancak Oqçızâde'nin Ahmed Hân-ı Geylânî maddesini muhtevî devlet-i 'aliyye tarafından Şâh 'Abbâs cānibine tesvîd itdiği nâmesi metānet ü belâgatde ile'l-ğâyedür.

Bunlar âvânında ve a'kâbında ser-zede-i büstân-ı imlâl u imlâ olanlardan biri Hoca Sa'deddînzâde Mes'ûd Efendi'dür ki 'aşrında ba'z-ı muharrerât-ı sulţāniyyeye müdâhâleden nâşî Oqçızâde'nin inşâsı dîbâcesinde sihâm-ı ta'n u teşnî'a hedef ü âmâc ve mazhar-ı şerâre-i kadeh-i kıdâh-ı vehhâc olmuşdur. Biri

*daḥi mūmā ileyh ‘Azīz Efendi ḥazretleridür ki ğazāret-i fūnūn u ‘ulūm ve keşret-i taşahḥuf-ı manṭūk u mefhūm ve bu bābda rükn-i a ‘zam-ı mebānī-i ḥuşūş olan dest-yārī-i ṭab ‘-ı leṭāfet-mersūmdan nāşī eşbāh [126b] u akrānına tefavvuk u tekaddüm ve engüştērī-i rusūḥ u rüçhānla teḥattüm itmegin müşārun bi ‘l-benān-ı aşḥāb-ı belāgat ve dest ber-sīne-i inşāf-ı erbāb-ı zekā vü feṭānet olarak merḥūm Nābī Efendi evāsıt-ı ḥālinde āvihte-i ṭākçe-i iştiḥār itdigi Kamanıçe Fetih-nāmesi’nde ve ‘Osmānzāde merḥūm ḥarīde-i şudūr-ı kirām u eyyām olmaḥ üzre nigāreş-pezīr-i şahāyif u aqlām itdigi **Ḥadīkatu’s-selāfīn ve ‘l-vüzerā**’sında Ḥazret-i ‘Azīz’in ta ‘bīrāt-ı fāika ve taḥrīrāt-ı şāyikasına pey-revi ve iktifā ve ekser-i envār u eşmārını iktitāf ve ictinā eyledikleri tettebbu ‘a āşikār u hüveydādur.*

*Bu muḥaddimeden ğaraż ışkī rakāşī fe-innehā saḥḥāye meşelince ḥālā sukāta-çīn-i nevāle olduĝumuz risāle-i cemīlenin rüçhān u nefāsetini işbāt u i ‘lān ve bu cādde-i meyāmin-nihādeye sālīk olanlar feyz ü bereket ile merzūk ve münşerihu ‘l-cinān idüklerin izāḥ u tibyāndur. Şöyle ki Veysī Efendi Siyer’inde ve Nābī Efendi zeylinde ve Cenāb-ı Azīz bu kitāb-ı celīlinde muvaffaḥ oldukları ṭalāvet [127a] ü ḥalāvete āşār-ı sāirelerinde merzūk olamadıkları ma ‘rūf u meşḥūd ve bu maḥūle kütiib-i siyeriyye beyne ‘l-aḥyār yümn ü bereket ile şöhret-şi ‘ār olan şifā-i şerīfe ve şemāil-i münīfe kabīlinden olmaĝla istişḥāb ve müṭāla ‘ası min külli ‘l-vücūhi mūcib-i feyz ü sa ‘ādet-i ūlā vü uḥrā idüğü mekşūf zamāir-i ḥuddām-ı dāire-i ‘ulyā buyrula. ‘Azīz-i mūmā ileyhın bu risāle-i müşkīn-külāle ile muşaddar ve veḳāyi ‘-i Sulṭān Muḥammed Ḥān-ı rābi ‘ ile müzeyyel ü muahḥar tāriḥi ve āḥir-i kitābda imā kıldığı **el-Fevāyiḥu’n-nebeviyye fi’s-siyeri ‘l-Muştafaviyye** nām siyer-i ‘anberiyetü ‘r-riyāḥı ve münşiyāne edā ile şifā-i şerīf şerḥi ve sāir manzūm u menşūr taḥrīrātı mütedāvel ü meşḥūrdur. Raḥimehullāhü ‘l-kerīmü ‘l-celīl ve tecāveze ‘an hefevātınā bi-fazlihi ‘l-‘amīmi ‘l-cemīl.”*

Buradaki ifadelere göre “münşiyāne-i Rūmiyāne”yi ilk ortaya çıkaran Veysī’dir. Onun çağdaşları olan Okçuzāde Muhammed ile Mesnevī şārihi Abdullah Efendi de birbirleriyle bu alanda yarış içindelerdi. Abdülaziz Efendi ise

ilim ve sanatta akranlarını geride bırakmış, parmakla gösterilen biriydi. Eserleri meşhur ve bu sebeple tedâvülde olan Abdülaziz Efendi, Nâbî'yi ve Osmanzâde'yi inşâ konusunda etkileyen kişilerdendi.

SONUÇ

Bu tezde, Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan ve mühim ediplerin kalem oynattığı alan olarak karşımıza çıkan kısas-ı enbiya kitaplarına genel bir bakış açısıyla yaklaşma amaçlandı. Söz konusu amaca binâen telif olduğu düşünülen ilgili eserlerden öne çıkanlar bir tasnif denemesine tabi tutuldu. İlmî /edebî, öğretici / ders kitabı, manzum, müstakil olup olmama ve bütün peygamberleri ihtiva edip etmemesine göre gruplara ayrıldı. Buna göre incelemeye konu olan, XVII. yüzyıl şeyhülislamlarından Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi'nin kaleme aldığı *Mir'âtu's-Safâ*'nın ilmî / edebî, mensur, müstakil ve bütün peygamberlerin kıssalarına yer veren bir eser olduğu tespit edildi. Diğer kısas-ı enbiya eserlerine göre, biraz da yaşadığı devrin edebî muhitinin etkisiyle olacak, daha edebî bir dile sahip olduğu ve XVII. yüzyılın zirve kabul edilen Nergisî ve Veysî gibi münşîlerinin eserleriyle aynı anlatım tarzını benimsediği belirlendi.

Eserini sanatlı bir üslûpla kaleme alan Abdülaziz Efendi'nin, secileri yoğun bir şekilde kullanmış, yer yer manzumeler eklediği, yararlandığı kaynakların isimlerini verdiği ve bunları zaman zaman gerekçeleriyle birlikte tenkit etmiştir. Mümkün olduğunca tekrardan kaçınmaya çalışan müellif aynı durumları her seferinde farklı bir şekilde ifade etme gayretinde olmuştur. Bu hâliyle eser, okuyucuya hem estetik zevk verecek hem de onu ilmî yönden önemli ölçüde tatmin edebilecek niteliktedir.

METİN TENKİDİNDE TAKİP EDİLEN USÛL

1. Nüsha tavsifleri kısmında da belirtildiği üzere tenkitli metinde iki nüshayı esas aldık. Bu nüshalar arasında ciddi farklılıklar bulunmamaktadır. Sadece bazı kelimelerin yazılışında farklılıklar, bazen de İÜ nüshasında birkaç cümle eksikliği bulunmaktadır. Doğru yazımları esas metne alıp farklı olanları dipnotta gösterdik. Eksik olan yerlerin de hangi nüshada ne kadar eksik olduğunu yine dipnot yardımıyla belirttik.
2. Metinde geçen âyetlerin sûrelerini ve numaralarını, hadislerin kaynağını ve şiirlerin de kime ait olduğunu göstermeye çalıştık. Bunların Türkçe tercümelerini dipnota ekledik.
3. Nüshalarda farklı şekilde yazılmış olan kâinât-kâyinât, dâim-dâyim gibi kelimelerde doğru yazımı tercih etmekle birlikte her ikisinde de y’li şekilde yazıldıysa bunları aynen muhafaza ettik.
4. Bazen atıf harfi “ve”nin bulunması daha uygun olup da bulunmadığında bunları köşeli parantez içinde, “[ve]” şeklinde gösterdik.
5. Peygamber isimlerinden oluşan başlıkları koyu harflerle yazdık.
6. İstanbul Üniversitesi’nde bulunan nüshayı İÜ, Süleymaniye Kütüphanesinde bulunan nüshayı E olarak kodladık.
7. Sayfa numaralarında İÜ’ye ait olanları parantez içinde, E’ye ait olanları köşeli parantez içinde gösterdik.
8. “Nebiyullah, radıyallah” vb. kelimelerde Allah lafzının önüne kesme işareti koymadık, bitişik yazdık.
9. Vâv-ı ma’dûleleri göstermedik.
10. Metnin daha iyi anlaşılması için noktalama işaretleri ekledik. Bazen de metni paragraflara ayırdık.
11. Okuyamadığımız birkaç kelime olmuştur. Bunları da üç nokta koyarak belirttik.

3. MİR'ÂTU'S-SAFÂ

[1b] Pîşgâh-ı bārgâh-ı kibriyâ-penâha ez-ser iclâl u ta'zîm tuhfe-i hamd u sipâs-ı bî-kiyâs taqdîm olunup dergâh-ı risâlet-destgâha ithâf-ı güldeste-i taşliye vü teslim ve mecâlis-i âl-i hidâyet-meâl ve meḥâfil-i aşḥâb-ı şeref-intisâba ihdâ-yı şerâyif-i tarḍiye vü tekrîmden şoñra 'arza-dâşt-ı kemîne-i dâ'î-i ḥaḳîr Ḳaraçelebizâde 'Abdü'l-'azîz-i faḳîr oldur ki bu eyyâm-ı fâzıla-i şiyâmda teberrüken menâkıb-ı sa'âdet-'avâkıb-ı rusul-i kirâm ve eṭvâr-ı huçeste-âşâr ve meḳâdir-i a'mâr-ı enbiyâ-ı 'izâm 'aleyhim şalâtu¹³⁴ ve's-selâm tettebbu'ı ile iğtinâm ve ber-feḥvâ-yı (عِنْدَ ذِكْرِ) ¹³⁵istinzâl-i bārân-ı raḥmet-i 'âm-ı Hudâvend-i enâm olunup deşt-peymâ-yı ṭaleb olan erbâb-ı 'ilm ü edebe zabṭı âsân ve de'avât-ı şâlihaları câmi'u'l-ḥurûfa vesile-i 'afv u gufrân olmaḳ recâsına ber-vech-i icmâl aḥvâl-i huçeste-meâllerin ḥâvî [2a] bir risâle-i 'anberîn-i külâliye ki meşşâta-i ḳalem-i i'câz-ṭırâz bu deme dek ol ṭarz-ı nağz üzre şâna-zen-i gîsû-yı muṭarrâ-yı şâhid-i müdde'â olmuşdur pîrâye-bend-i yerâ'a-i taḥrîr olup şâyeste-i mir'ât-ı nazâr-ı mütâla'a-i ḥâş u 'âm olmaḳ için ḳabâ-yı zîbâ-yı rûmiyâne birle¹³⁶ cilve-nümâ-yı çemenistân-ı ḥüsn-i beyân olmaḳ semîr-i zamîr-i 'abd-i faḳîr olduğı hengâm-ı surûr-encâmında teshîr-i dâru'l-ḥilâfe-i Bağdâd-ı behişt-âbâd ḥaber-i behcet-eşeri ḥayât-baḥş-ı ḳâlîb-ı bî-cân-ı 'âlem ü 'âlemiyân olup gülşen-i ümîd ü recâ gonçeleri şüguft vü ḥandân ve esbâb-ı cem'îyyet-i ḥavâṭır şad çendân oldı.

Li münşi'ihî

¹³⁴ iÜ: 'aleyhim şilâtu's-şalât

¹³⁵ "Sâlihler anıldığında oraya rahmet iner." Bu sözün Süfyan b. Uyeyne'ye ait olduğı söylenir. Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Sifatü's-Safve*, C. I, thk. Mahmud Fâhûrî, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1985, s. 45.

¹³⁶ iÜ: ile

Ḥamdü lillah Ḥazret-i Sulṭān-ı Ğāzī Ḥān Murād

Zīr-i fermānunda olsun şark-ı ‘ālem ğarb ile

Dest-burd-i himmet-i şāhib-kırānı gösterüp

Mülk-i Bağdād-ı behişt-ābādı aldı ḥarb ile

Surḥ-serler bulmadı çün tiĝ-i kahrından emān

Hātif-i ğaybī didi tārīḥ-i fethin ḍarb ile¹³⁷

Lā cerem niyyet-i ḥālīşa ile kaşd-i teyemmun bā‘is-i teekküd-i ‘azīmet-i (3a) şādika olup ifā-yı merāsım-i şükr ü sipās-ı feyz-i fazl-ı Ḥudā ve du‘ā-yı [2b] devām-ı devlet-i Ḥazret-i Sulṭān-ı bülend-mekān edā olunduğdan soñra ḥuşūş-ı mādde şikāt-ı ruvāt raqamkeş-i ḥarīṭa-i rivāyet oldukları şafaḥāt-ı eḳāvīl-i şaḥīḥaya ibrişīm¹³⁸-i müşkintār naql-i bi’l-ma‘nā birle şīrāze-bend-i tertīb-i dilfirīb olmaḳ bābında naḳdīne-i sa‘y u ictihād ḥarc ve perveriş-yäfte-i şadefçe-i muteḥayyile olan ferāyidu’l-fevāyid Mir’ātu’ş-şafā nām dürcü’d-düerde derc olunup ol āyine-i ğitī-nümā şaḥīfe-i cilādāde-i Mani-āsā musaḥḥar-sāz-ı kürsī-i mülk-i ‘Irāḳ ru‘b-endāz-ı ḥavāṭır-ı selāṭin-i āfāk müceddid-i erkān-ı Ḥarem-i muḥterem mumehhid-i umūr-ı ma‘müre-i ‘ālem sulṭān-ı cihān-sitān-ı tāc-baḥş ḥākān-ı bülend-eyvān-ı gerdün-raḥş māye-i ibtisām-ı şuğūr-ı İslām pīrāye-i şafaḥāt-ı şuhūr u a‘vām muşliḥ-i mizāc-ı salṭanat ve tāc-dārī-i müessis-i mebānī-i ḥilāfet ü şehriyārī fermān-fermā-yı heft kişver dāver-i nīk-baḥt-ı sa‘d-aḥter ḥāiz-i kaşabu’s-sebḳ mızmār-ı ḍarb u ḥarb Sulṭān-ı Selātīn-i Şark u Ğarb

¹³⁷ Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün. Tarih hicrî 1048’e denk gelmektedir.

¹³⁸ E: isbrisīm

Li munşiihî

Hân-ı a'zam yegâne-i 'âlem

Zât-ı pâki şecâ'at içre 'âlem

Dürr-i şehvâr-ı dürc-i câh u celâl

Dürrî-i burc-ı devlet u iqbâl

[3a] Pâdişâh-ı mücâhid-i ğâzî

Gevher-i efser-i ser-efrâzi¹³⁹

Vāsıtatı'l-ıkd-i manzūme-i 'Osmaniyân şāhib-kırān-ı zemīn u zamān Sulţān Murād
Hân-ı 'ālīşān-ı cem-nişān ḥāzretlerinin nīm-nigāh-ı iltifātlarına maẓhar olmak
ümīdiyle secencelu'l-ervāḥ-ı naẓar-ı enverlerine 'arza ikdām olundu.

Li münşiihî

Gülşen-i dehr içre şād olsun

Bāğ-ı 'âlemde ber-murād olsun

Salţanat taḥt-ı üzre ide karar

Durduğunca bu kubbe-i devvār

Budur ümmīd her zaman ki eser

Şāne-i tūğ-ı ola bād-ı zafer¹⁴⁰

---

¹³⁹ Fâilâtú mefâilü feûlün.

¹⁴⁰ Fâilâtün mefâilün feilün.

Dergāh-ı sa‘adet-destgāhdan ki müzdeham-ı cibāh-ı erbāb-ı rütbe vü cāhdur ümīd-i niyāz-mendāne-i zerre-i nāçiz oldur ki bu dest-āvīz-i müstemendāne mażhar-ı şadaqa-i iltifāt-ı kabūl-i şāhāne olup kışar-ı bā‘ ve kuşūr-ı ıttılā‘dan nāşī habt u haṭā mestūr-ı gūşe-i dāmān-ı ‘afv u ‘atā-yı kerīmāne ola. Vallāhu’l-müste‘ān.

Li münşihī

İmdi olsun hemān cevād-ı kalem

Bu reviş üzre cılve-sāz-ı raqam¹⁴¹

[Ḥazret-i Ādem]

Ḥazret-i Ādem şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ol dem ki irādet-i bī-‘illet-i Ḥazret-i Āferīnende-i hest u būd ber-muktezā-yı hükm-i nā-maḥdūd ḫalīfetullāhi fi’l-‘ālem Ebu’l-Beşer Ādem şallallāhu ‘aleyhi ve sellem¹⁴² (3b) ḫırāmān-ı şahn-ı serāy-ı [3b] vücūd ve serv-i çemen-tırāz-ı qadd-i dil-sitānı revnaq-efzā-yı bāğ-ı şühūd olmağa ta‘alluk yāfte oldı. Fermān-ı Sübhānī üzre nigeḥ-dārān-ı bārgāh-ı Şamedānī Ḥazret-i Cebraīl u Mīkāil u İsrāfīl vāḫiden ba‘de vāḫidin nişimen-gāh-ı bālā-ḫāne-i lāhūtden cılve-ger-i ḫıṭṭa-i nāsūt olup ḫamīr-māye-i fiṭrat-ı nev‘-i insānī olmağ için şafḫa-i zemīnden bir kabza ḫāk-i pāk almağa taḫrīk-i bāl-ı ‘azīmet itdiler. Bu vaz‘-ı ḫikmet-şī‘ārdan müntehe’l-merām ne idügin zemīn istiş‘ār idicek ber-hemzede-i ıztırāb olup “Ey kerrūbiyyān-ı ‘illiyīn-mekān! Bu zerre-i ḫāksārda tāb-ı taḫammül tāb-ı¹⁴³ āteş-i dūzah yokdur. Dest-i ta‘arrūzunuzdan taḫlīs-i girībān-ı selāmet recāsına nām-ı lāzimu’l-iḫtirām-ı Ḥazret-i Ḥudāvend-i enāma tevessül iderüm.” deyu dilbeste-i fitrāk-ı niyāz olmağın ta‘zīmen li’l-ismi’l-celīl ḫişsemend-i

¹⁴¹ Feilātün mefāilün feilün.

¹⁴² İÜ: ‘aleyhi’s-selām

¹⁴³ E’de yok.

feyz-i ‘atıfet olup cāygır-i ḥazīre-i emān oldu. Nevbet-i ḥidmet-i ḳabz-ı ḳabza-i ḥāk-ı ‘ıṭırnāk¹⁴⁴ Ḥazret-i ‘Azrāil’e deġecek eġerçi zemīn-i resm-i dīrīn üzre istīnāf-ı merāsīm recā eyleyüp bünyād-ı tazarru‘ u zārī eyledi. Lākin ol ferīşte-i nūr-sirişte “İmtisāl-i fermān-ı İzid-i müte‘āl yanında merḥamet ü şefḳatin ne vaḳ‘ u i‘tibārı ola!” deyüp ‘urūk u a‘şāb-ı zemīne bī-bāk pençe-i iḳtidār şaldı ve sehl ü ḥüzn-i edīm-i arzdan **[4a]** kırk arş miḳdārı ḥāk alup ḥasebe’l-emr beyne Mekke ve’ṭ-Ṭayīf müsta‘idd-i funūn-ı avāṭıf u leṭāyif eyledi. Ol dem münşiyān-ı dīvān-ḥāne-i ḥikmet-menşūr ḥidmet-i ḳabz-ı ervāḥa ḳalem-zen-i terḳīm olup dest-i istiḥḳākı Ḥazret-i ‘Azrāil’e teslim itdiler.

Pes Şāni‘-i ḥākīm ḥod be-ḥod kırk gün ki kırk bin yıldan ‘ibāretdür dest-i ḳudret ile müteşaddī-i taḥmīr-i tīnet-i Ādem olup ahsen-i taḳvīm üzre cevāriḥ u a‘zāsı tesviye vü ta‘dil ve çār-erkān-ı bünyān-ı vücūdı tekmil olduḳdan şoñra İbn ‘Abbās raḍiyallāhu ‘anhu naḳli üzre¹⁴⁵ kırk yıl daḥi ol ḳalīb-i bu’l-‘aceb sāye-i serv-āsā sāhire-i ġabrāya düşüp bu müddetde gürūh-ı pür-şükūh-ı ferīşte-ġān bāl-efşān-ı şevḳ cevḳ cevḳ temāşāsına gelirler ve naḳḳāş-ı ḳudret ḳalem-i fiṭrat ile resm itdüġi naḳş-ı dilkeşi taḥsīn idüp bu ḥāk-rīzin üstādına şad hezār āferīn dirler idi. İttifāk bir gün leīm denī racīm küştenī daḥi gerden-beste-i silsile-i ittibā‘ı olan etbā‘ı ile ol ser-zemīne vaż‘-ı ḳadem-i **(4a)** şüm idüp tefahḥuş-ı ḥudūd u rusūm-ı şehristān-ı vücūd-ı Ādemī itdikden şoñra “Eger Ḥazret-i Rabbu’l-‘ibād bu ḥāk-i nejādı tafḍīl ile sizi tezlīl iderse ne gūne mu‘āmeleyi pīş-nihād idersiz?” deyu **[4b]** aşḥābına tevcīh-i ḥitāb idüp anlar “Bī-tereddūd fermān-ı mutaḥattimü’l-iz‘ānı ez-ser-i teslim pesend ve kemer-i inḳiyādı miyān-ı cāna bend iderüz.” deyu redd-i cevāb idicek la‘īn-i bī-

¹⁴⁴ E’de yok.

¹⁴⁵ E: İbn ‘Abbās naḳli üzre raḍiyallāhu ‘anhumā

din ğarķ-āb-ı ħayret ü ıztırāb olup rişte-i ızmār-ı ‘ıŝyānı retīme-i benān-ı cinān eyledi.

Mıŝrā‘

Ṭavķ-ı la‘net be-gerden-i cāneŝ¹⁴⁶

Çille-i erba‘in tamāmından ŝoñra āvāre-i ŝahrā-yı tecerrüd olan verķā-yı bülend-pervāz-ı rüh-ı revān āŝinā-yı dām-gāh-ı ten ve āŝiyān-sāz-ı burc-ı beden olup ol ṭūṭi-i ŝeker-ŝiken-i Mıŝr ve “ ‘alleme ādeme”¹⁴⁷ mir’āt-ı irŝād-ı üstād-ı ezelden ‘azze ve celle esmā-i cemī‘-i müsemmeyāta müsta‘idd-i feyz-i ta‘līm ve ṭāķ-ı cebīn-i mübīni ‘alā vechi’t-taḥiyye ve’t-tekrīm secde-gāh-ı melāik olmaĝla¹⁴⁸ maḫhar-ı ŝunūf-ı ta‘zīm oldı. Mu‘allim-i debistān-ı fenn-i telbīs kelb-i mu‘allem-i ser-i kūy-ı ḫīle vü tedlīs mel‘ūn-ı ebedī İblīs asl-ı ṭineti olan¹⁴⁹ nāra iĝtirār ile “en-nār ve le’l-‘ār” deyüp ‘inād u istikbār üzre ıŝrār itmegin ŝüret-i zībā-yı melekiyetden peyker-i bed-manzar-ı İblīsiyyete meŝḫ ve āyet-i taķarrubı naŝŝ-ı kerīm-i¹⁵⁰ (فَأَخْرَجَ مِنْهَا فِتْنًا) (رَجِيمًا) ile neŝḫ olunup dāru’t-tekrīm-i cennet-i na‘imden ṭard u ib‘ād olundı ve giriftār-ı dü-ŝāḫa-i la‘n u nefrīn olup a‘lā-i ‘illiyyīnden esfel-i sāfilīne sürüldi.

Ol maḫzūl-i [5a] merdūd ravzatu’ŝ-ŝafā-yı cināndan maṭrūd olıcaķ Ḥazret-i ŝafī kendülere enīs ü celīs olmaķ için ‘azm-i gül-geŝt-i behiŝt etmezden muķaddem çeŝm-i ğazālāneleri li maŝlaḫatin pā-beste-i dām-gāh-ı sīne-i laṭīfe iken Ḳuŝayrā nām ustuhān-ı pehlū-yı çebe-i Ādem’dan dīde-güŝā-yı ḫāb-ı ‘adem olup pezīrā-yı ŝüret-i tekvīn ve tāc-ı bāhiru’l-ibtihāc-ı izdivācları birle ğayret-i ḫūr-ı ‘in olan

¹⁴⁶ Lanet halkası boynuna takılsın.

¹⁴⁷ “Ādem’e öğretti.”

¹⁴⁸ İÜ: olmaķ ile

¹⁴⁹ İÜ: üzre

¹⁵⁰ “Öyleyse çık oradan. Çünkü sen kovuldun!” El-Hicr, 15/34; Sad, 38/ 77.

Hazret-i Havvâ dūş-i melâike üzre zerrîn-erâike ile ziyâfet-hâne-i bâğ-ı cinâna nakl ü taḥvîl olunup dâru'l-kerâmet-i cennât-ı ‘Adn’de ¹⁵¹(فِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ) ḥân-ı bî-imtinânı birle ikrâm u tevķîr ve imtiḥânen taḫarrub-ı şecere-i menhiyyeden nehy ü taḫzîr olundılar. İbn-i ‘Abbâs ve İbn Mes‘ûd ve aşḫâb-ı sa‘âdet-intisâbdan cem‘-i nâ-maḥdûd vücûd-ı behbûd-ı Havvâ cennet-i â‘lâda revnaḫ-efrûz-ı manaşşa-i şuhûd (4b) olmaları ḫarafını meslûk-i ḫadem-i ḫalem rivâyet itmişlerdür. Şecere-i menhiyye sünbüle veyâ kerm ve bir ḫavilde deraḫt-ı incîr olmaḫ nigâşte-i şafaḫât-ı tefâsîrdür. Pes Hazret-i Âdem ve Havvâ ‘ayş u neşât ve ḫoş-dilî ve inbisât birle riyâz-ı ḫuds u ḫaḫâ bir insde nişf-ı nehâr ki beş yüz seneden ‘ibâretdür ârâm u ḫarâr idüp ber feḫvâ-yı

Mışrâ‘-ı

(وَأَيُّ نَعِيمٍ لَا يَكْدِرُهُ الدَّهْرُ)¹⁵²

ḫurşîd-i iḫbâl derece-i [5b] zevâle irmegin gûşe-gîr-i kemin-gâh-ı buğz u ḫased-i la‘în-i ebed li ḫikmetin sedene-i behiştten mâr mededgârlığı ile serâbistân-ı cinâna ruḫşat-ı duḫûl ve ser-i vakt Âdem ü Havvâ’ya vuşûl bulup ol ḫâll ü muḫîll (هَلْ أَدُلُّكَ) müeddâsıyla irâet-i sûret-i nuşḫ u pend ve şıdk-ı müdde‘â üzre nâm-ı şerîf-i lâzımu’t-teşrîf-i Ḥudâvendîye yâd-ı sevgend eyledi. Hazret-i Şafiyullâh itikâd-ı pâki üzre çirk-i durûğ-ı bî-furûğ ile telvîş-i lisân olunup ism-i muteḫattimu’t-tebcîl-i Hazret-i Rabb-i celîl tervîc-i ebâḫîle tevsîḫ olunmaḫ muḫâlâtndan ma‘dûd olduğından mâ‘adâ dest-i taḫdîr-i mumteni‘u’t-tağyîr

¹⁵¹ “Canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı her şey oradadır.” Zuhruf, 43/71.

¹⁵² “Zaman hangi nimeti bulandırmaz?” Şiir Ebu Abdullah el-Hüseyn b. Abdullah el-Ganâdustî’ye nispet edilmektedir. Bkz. Es-Sem‘ânî, Abdülkerîm, **el-Ensâb**, thk. Abdurrahman el-Yemânî, Meclis Dâireti’l-Meârif el-Usmâniyye, Haydarabad 1962, c. 10, s. 76.

¹⁵³ “Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayan bir saltanatı göstereyim mi?” Taha, 20/120.

rū-yı ‘ahd u peymāne perde-keş-i nisyān ve rizā-cūyī-i Ḥazret-i Ḥavvā daḥi muḥarrik-i mādde-i ‘iṣyān olmağın Ḥazret-i Ebu’l-Beşer ol şemere-i şecere-i şūr u şer tenāvülüne iḳdām idüp henüz keffe-i mizān-ı ḥavşalada ḳarār u ārām itmemiş idi ki pūşiş-i ḳadd-i bālā-yı Ādem ü Ḥavvā olan tāc u ḳabā ğāret-zede-i dest-i şabā olup nihāl-i ḳāmet-i tūbā-mişālleri deraḥt-ı ḥazān-dīde gibi ḥulle-hā-yı behiştiden ‘ārī oldı. İstīlā-yı ḥaclet ve şermsārī birle mütevārī olmaḳ recāsına sāye-i ‘āṭifet-i eşcāra ilticā idüp deraḥt-ı incīr [6a] berā-yı setr-i ‘avret birkaç berg-i sebz-i dervīşāne ile ri‘āyet-i ḥakk-ı civār eyledi. Telāṭum-i deryā-yı endūh u perīşānī ešnāsında ṭaraf-ı bārgāh-ı kibriyā-penāh-ı sübhānīden ¹⁵⁴ (أَلَمْ أَنهَمَا عَنْ تَلْكُمَا الشَّجَرَةَ وَأَقْل) ¹⁵⁴ tünd-bād-ı ḥitāb-ı ‘itāb-āmīzi mevc-engiz-i lücce-i ḥayret ü izṭirab olup az ḳaldı ki zevraḳ-ı vücūdları nābūd ola. Ammā yine feyz-i seḥāb-ı merḥamet mülhimu’ş-şavāb birle pejmürde-i berg-i zebānları sīrāb-ı tāb-ı tekellüm olup ¹⁵⁵ (رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ) ¹⁵⁵ zemzemesiyle izḥār-ı nedāmet ü peşimānī ve istid‘ā-yı raḥmet-i raḥmānī itdiler. Bu mu‘āmeleden şoñra ¹⁵⁶ (اهْبُطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ) ¹⁵⁶ fermān-ı bī-dermānı (5a) şeref-şudūr bulmağın şad hezār endūh u ḡam-ı bī-şumār-ı miḥnet ü elem birle tevdī‘-i ‘ālem-i eflāk ve teşrīf-i dāru’l-ḡurbet-i rūy-ı ḥāk idüp Cenāb-ı Ādem¹⁵⁷ şafiyyullāh cānib-i Serendīb’e ve Ḥazret-i Havvā ṭaraf-ı Cidde’ye hubūṭ itdiler vesīle-i germiyyet-i āteş-i fitne vü fesād mār-ı bed-kirdār Işfahān’a sürülüp leṭāfet-i cism iḳtizāsıyla vāzī‘u’l-aşl ḳānūn-ı mühmel-i şeyṭanet ve telbīs-i İblīs içün ta‘yīn-i mekān olunmamışdur.

Mışrā‘

¹⁵⁴ “Ben size bu ağacı yasaklamadım mı, şeytan size apaçık bir düşmandır demedim mi?” El-Araf, 7/22.

¹⁵⁵ “Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.” El-Araf, 7/23.

¹⁵⁶ “Birbirinizin düşmanı olarak inin (ordan).” El-Bakara, 2/36; el-Araf, 7/24.

¹⁵⁷ İÜ’de yok.

(إِلَى حَيْثُ أَلْقَتْ رَحْلَهَا أُمَّ قَشْعَمٍ)¹⁵⁸

Bir kavilde ol iki menhūs [6b] miyânında behem ta‘alluḡ-dih-i āşināi olan ṭāvus daḡi arz-ı Habeş’e veyā Kābil¹⁵⁹-zemīne nefy olundu. Ḥazret-i Ādem bu teng-nā-yı renc ü ‘anāya vaz‘-ı ḡadem idicek dīde-i ḡam-dīdelerinden üç yüz yıl ḡaṭarāt-ı ḡünābe-i eṣk-i nedāmet sübhā-i mercān gibi müteselsilü’l-vürūd olup ol çeşme-sārdan rūd-ḡāneler cārī oldu. Bu müddetde istilā-yı şerm ü ḡayā birle ṭaraf-ı bālā-ḡāne-i āsumāna dīde-ḡüşā-yı nazḡāra olmayup ser fūrū-bürde-i ḡirībān-ı nāle vü eḡḡān olmaḡ pīşesi ve kelimāt-ı ṭayyibe-i¹⁶⁰ (سُبْحَانَكَ اللَّهُ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ) vird-i zebān-ı endīşesi idi. A‘vām-ı ma‘hūde tamāmında mu‘allā bārgāh-ı re’fet-penāh-ı ḡaffārīden müjde-i maḡfiret irişüp zülāl-i şafā baḡş-i ‘afv u ‘atā taṭhīr-i dāmen-i cürm ü ḡaṭā itdüḡi peyām-ı surūr-encāmı vāşıl-ı sem‘-i şu‘ūr olmaḡın sebep-i ḡuşul-i nev‘-i ārāmiş ü ḡuzūr oldu. Mervīdür ki bu dār-ı vaḡşet-medār maḡaṭṭ-ı raḡl-i ḡarār oldıḡı rüz-ı ḡam-endüzda kemāl-i ḡüzn ü melāl ve nihāyet-i ḡayret ü infi‘āl birle her cānibe nigāh-ı müstemendāne iderken nāḡāh sāyebān-ı zerrīn-ṭanāb-ı āftāb nūr-ı¹⁶¹ dīde-i ferrāşān-ı dīvān-ḡāne-i ḡazā vü ḡader olup ḡāder-i kuḡlī-fām-ı şām ‘ālem u ‘ālemiyāna [7a] sāye-ḡüster-i zalām oldu. Bu şūret-i hevl-engīz ol deme dek cilveḡer-i mir‘āt-ı nazār-ı ‘azīzleri olmaḡı cihetden revātīb-i endūh u ḡamları merātīb-i a‘dād gibi izdiyād bulup her tār-ı müjḡānı bir sinān-ı cān-sitān olmaḡın ol şeb-i

¹⁵⁸ Gidip de geri gelmeyecek şey için kullanılan bir atasözüdür. Burada أم قشعم ile kastedilen ölüm veya savaştır. Ebu Hilal el-Askeri, *Kitabu Cemhereti’l-emsâl*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Abdulmecid Katâmiş, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1988, C. I, s. 47.

¹⁵⁹ İÜ: ḡābul

¹⁶⁰ “Allah’ım sen noksan sıfatlardan münezzehsin. Sana hamd olsun. İsmiñ yücedir. Senden başka ilah yoktur. Nefsime zulmettim. Beni baḡışla. Şüphesiz ki günahları senden başka baḡışlayacak yoktur.”

¹⁶¹ İÜ: never

bu'l-‘acebde duzd-ı h̄āb-ı rāḥat-ı külb-e-i aḥzānı dīde-i miḥnet-dīdesine bir ʔarīḫ ile yol bulmadı. Ol deme dek ḥayme-i du-renk-i leyl ü nehārdan dāmene-i zerrīn-tār-ı şafaḫ-ı lāmi‘u’l-envār olup tebāşīr-i şabāḥu’l-ḥayr-i ‘ālem-i eflāk ‘arşa-i ḥāke pertev-endāz olmaḡa āḡāz (5b) eyledi. Ḥāzret-i Ādem şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem¹⁶² bend-i ḡamdan nev‘an rehā bulup şarşar-ı kıyāmet-ḥīz-i ḥūzn ü melāl birle şikeste-nihāl-āsā dutā olan naḥl-i ḫāmet-i ṭübā-mişāllerine kıyām virdi ve dergāḥ-ı re’fet-destḡāḥa yüz urup bir rek‘at indifā‘-ı dāhiye-i zūlmet-i leyl-i pūr-veyl iḫün ve rek‘at-ı uḥrā ‘avd-ı behār-ı nehār iḫün iki rek‘at namāz ile Cenāb-ı Rabbü’l-erbāba ‘arz-ı sūz u ḡudāz eyledi. Ḥāzret-i Ādem’in ol demde taṭavvu‘an edā buyurduḡları dü rek‘at namāz anlara iḫtidā-yı ümmet-i nāciye-i Ahmed-i Muḥtār’a farz oldı.

Tefsīr-i Lübbāb’da ser-i sa‘ādet-efser-i Ḥāzret-i Ebu’l-Beşer seḫābda olup ba‘dehū altmış zirā‘a tenzīl olunmuşdur deyu ārāyiş-i kitābe-i rivāyet olan naḫle naḥl-i ḫāmet-i Ādem bālā-keşide-i sāme-i hestī oldıḡı demde bī-kem ü kāst rāst altmış zirā‘ idi deyu pīrāye-i şadr-ı şaḫīfe-i Şaḫīḥ-i Buḥārī olan ḥadīş-i şerīf ḫarb-ı ḫalem-i tezyīf¹⁶³ ider. Nihāyet zirā‘dan murād zirā‘-ı Ādem midür yoḡsa zirā‘-ı müte‘āref midür, muḫtelefün fiḥdür. Zūrriyyet-i benī Ādem ḫitāb-ı müsteṭāb-ı (أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ)¹⁶⁴ maḡzarı olduḡları cāy-ḡāḥ-ı maḡşer-iştibāḥ-ı zībende-nihāl-i bāḡ-ı risālet [7b] olan naḥl-i ḫāmet-i ṭübā-nemüdları nişānde-i ravza-i şuhūd oldıḡı mekān veyā dāmen-i cebel-i ‘Arafāt’da vādi-i Nu‘mān olup İbn ‘Abbās naḫli üzre Hind’de ḫarb-ı ḥayme-i nüzül itdikleri ser-zemīn ve Süddī rivāyeti üzre bālā-ḫāne-i sipihr-i berīn idi. Resīde-i ḫadd-i şıḫḫat olmuşdur ki Ḥāzret-i Ādem bu dār-ı vaḫşet-medāra vaz‘-ı ḫadem itdikden soñra yüz yıl reh-i āmed-şud-i nazzāra-i cemāl-i Ḥavvā münsed

¹⁶² İÜ: ‘aleyhi’s-selām

¹⁶³ E: tezyinet

¹⁶⁴ “Ben sizin rabbiniz deḡil miyim?” El-Araf, 7/172.

olup bu müddetde tenhâ-rev-i bâdiye-i firâk ve ciger-suhte-i âteş-i zebâne-keş-i iştiyâk idiler. Dimâğ-ı cânlarına kıbûl-i kıbûl vezân olduğdan sonra şükür-güzârî-i ni‘met-i perverdigârî için ĥasebe’l-emr imdâd-ı melâike ile¹⁶⁵ beyt-i Ĥuda binâsına bezl-i himmet-i bî-hem-tâ idüp ba‘de’l-itmâm a‘vâm-ı ibtilâda suhte-i âteş-i firqati olduğı Ĥavvâ ile eşher-i rivâyât üzre yevm-i ‘arefede¹⁶⁶ mevkıf-i ‘Arafat’da devlet-i mülâkât müyesser oldu. Ba‘de’l-kazâi’l-müddet şeb-i firqat rûz-ı vuşlata mübeddel olup eşher-i rivâyât üzre mevkıf-i ‘Arafât’da¹⁶⁷ ol iki yâr-ı ģam-güsâr ģülçin-i ravza-i müşâhede-i didâr olıcağ eşk-feşân-ı behcet-i vişâl ve sübhâ-gerdân-ı şükür-i ittışâl olarak ĥaraf-ı Hind’e maħmil-i bend-i ‘azîmet oldılar.

Ol sene meşîme-i raħm-i Ĥavvâ’dan Kıbîl ü İklîmyâ ve ‘âm-ı kıbilde Hâbil ü Lebūdâ¹⁶⁸ keferesi rehân-ı tev’emân-ı pîrâye-baħş-ı ģehvâre-i zuhûr olup peder ü mâder nesak-ı mezbûr üzre yigirmi def‘a müşâhede-i didâr-ı evlâd-ı emcâd ile kıarîru’l-‘ayn oldılar. Bu kıaide-i muĥtaride ancak Ĥazret-i Şis’de (6a) taħallûf idüp ol dürr-i yektâ bî-tekellûf tek ü tenhâ teşrif-sâz-ı sâħa-i zînet-sarây-ı dünyâ [8a] olmuşlardur. Naħl-i bürûmend-i nesl-i şerîfu’l-asılları¹⁶⁹ yevmen fe yevmen neşv ü nümâ bulup Ĥazret-i Âdem bu ĥazîre-i fenâdan dâru’s-sa‘âde-i beķâya muntaķil olduğlarında a‘dâd-ı evlâd u aħfâd kırk bine vâşıl olmuş idi. Kıbîl ü Hâbil meblağ-i ricâle bâliğ olıcağ ta‘yîn-i ĥükm-i şerî‘atu’l-vaķt üzre İklîmyâ Hâbil’e ve Lebūdâ Kıbîl’e nâmzed olup İklîmyâ zîb-i dil-firîb-i ĥüsn ü bahâ ve zîver-i tenâsüb-i a‘zâ ile maħbûbu’l-ķulûb-i nâzenîn-i şehr-âşûb olmağın Kıbîl bu kısmet-i ‘âdileye kıail olmayup taħrîk-i nefis-i bed ve iktizâ-yı ĥased ile Hâbil-i nev-civânı ki sinn-i ‘ömri

---

¹⁶⁵ İÜ: birle

¹⁶⁶ İÜ’de yok.

¹⁶⁷ Cümle başından buraya kadar olan kısım İÜ’de yoktur.

¹⁶⁸ İÜ: Kebūdâ

¹⁶⁹ E: asl

henüz ‘ıkd-i şālise vāşıl ve dāire-i nışfı’n-nehār-ı haṭṭ-ı müşk-bārı kāmil olmamış idi İbn ‘Abbās naqli üzre cibāl-i Hind’den Nūd nām kūhda berzaḥ-peymā-yı iqlīm-i bekā idüp serv-i sidre-sīmā-yı kadd-i bālāsın üftāde-i ḥāk-i helāk eyledi. Ḳānūn-ı mühmel-i ihrāk-ı dem ve izhāk-ı nefse vāzı‘-ı evvel Ḳābıl-i bed-‘ameldür. Bu ḥāl-i müşmiru’l-melāl zuhūrı Cenāb-ı Şafıyyullāha ḥamır-māye-i teḏā‘uf-ı esbāb-ı gam u endūh zārūrī olup derd-i derūnı şad çendān ve eşk-i çeşm-i pür-ḥünundan ser-nigūn-ı ḥayme-i āsumānı terd-dāmān oldı vird-i zebān-ı faşıḥu’l-beyānları

Şi‘r.¹⁷⁰

[8b] تغیرت البلاد ومن علیها * ووجه الأرض مغبر قبیح

تغیر کل ذی لون وطعم * وقل بشاشة الوجه الملیح¹⁷¹

Mazmūn-ı rikḳat-ḥızı ile bi-tarīki’n-neşr merşiye-ḥān-ı ferzend-i ‘azızleri olup ba‘de bürhetin mine’z-zamān Ya‘rub b. Ḳaḥṭān ki ‘arabiyye ve süryāniyyeye medd-i bā‘-ı ittḥılā‘ itmiş bir ‘arīf-i nüktedān idi ol le‘ālī-i mensūreye rişte-keş-i nazm olup ol manzūme-i bedī‘u’n-nizāmı ṭurfe-ṭarzı bu iki beyt ile müstezād itmişdür.

Şi‘r

وما لي لا أجود بسكب دمع * وها بیل تضمنه ضريح

أرى طول الحياة علي غما * فهل أنا من حياة مستريح¹⁷²

¹⁷⁰ “Diyarlar ve içindekiler değıştiler. Yeryüzü tozlu ve çirkindir. Tadı ve rengi olan her şey değışti. Kıymetli insanların gülyüzlülüğü azaldı.” İbnü’l-Esir, **el-Kamil**, I, 44-45. Fakat bu şiirin Hz Âdem’e ait olmadığı görüşünü savunan ve Abdülaziz Efendinin bu eseri yazarken kullandığı kaynaklar arasında yer alan Keşşaf da vardır (bkz: Zemaşşeri, Tefsir, I, 626.) Bu durum, Abdülaziz Efendinin seçiciliğini ve dirayetini göstermektedir.

¹⁷¹ İbn Asâkir, **Tarihu Dimaşk**, thk. Amr b. Garâme el-Amrî, Daru’l-Fikr, 1995, c. 9, s. 64.

Bu kār-ı nā-şavāb irtikābından şoñra Qābil-i küştēni dergāh-ı nübüvvet-destgāhdan tārđ u ib‘ād olunup ol şaķī-i bed-nihād sebeb-i işti‘āl-i āteş-i fitne vü fesād olan hāheri iklīmyā ile arz-ı Yemen’e firār ve ‘Aden’de tārđ-ı esās-ı ārām u qarār eyledi. Vesāvis-i şeytāniyye ile anda dağı ğubār-ı şerr u şūr-āşāra ve zülmet-gede-i āyīn-i menhūs-ı Mecūs’ı ināra idüp belki icād-ı şunūf-ı menāhī vü melāhīde sebaķ-āmūz-ı iblīs mu‘allim-i debistān-ı fenn-i telbīs oldı.

Mışra^c

Rūz¹⁷³-i bāz āmeden-et nīst çū reftī reftī¹⁷⁴

Vehb b. Münebbih (6b) naķli üzre [9a] Hāzret-i Ādem sinīn-i ‘ömrden beş yüzüncü dereceye vaż-ı kadem itdikde manşib-ı celīl-i risālet birle bülend-pāye olup beyān-ı şerāyi^c vü va‘d-i va‘id[e] muṭī^c vü ‘āşī ve aḥbār-ı māziye vü müstaķbeleyi mütażammın yigirmi bir ve eşher-i rivāyāt üzre on şaḥīfe-i şerīfe-i āsumāniyye¹⁷⁵ ile teşrīf olundılar şumār-ı ‘ömrleri toķuz yüz altmış ve bir ķavilde elf-i kāmīl iken ser-zemīn-i Ümmü’l-Ķurā’da ‘azm-i nūzhet-ġāh-ı mülk-i beķā idüp Cebel-i Ebī Ķubeys’de ġāru’l-kenz nām maķāmda mütevārī-i nihān-ḥāne-i laḥd olmışlardır. Bu dār-ı vaḥşet-medārda ibtidā ḥatfe enfihī¹⁷⁶ ‘āzim-i mülk-i beķā olan Hāzret-i Ādem’dür. Zamān-ı tūfānda cesed-i müṭahharları maḥmūl-i sefīne-i neciyyullāh olup ol dāhiye-i dehyā indifā‘ından şoñra yine menzil-i evvelde idā‘ olındı. Ammā bir ķavilde menzil-i şānī ḥāk-i ‘ıṭır-nāk-ı Beyti’l- Maķdis olmışdır. Hāzret-i Ādem

¹⁷² “Bana ne oluyor da gözyaşlarım akıyor? Ve Habil mezara girdikten sonra bütün hayatı keder olarak görüyorum. Ben hayatta müsterih olabilir miyim?” Ebu Muhammed, el-Begavî, **Meālimu’t-Tenzil**, thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Damiriyye, Süleyman Müslim el-Hareş, Riyad, Daru Taybe, 1989, C. VI, s. 45.

¹⁷³ E: rūy

¹⁷⁴ “Geri dönüş günün yoktur.”, Hayyam.

¹⁷⁵ E: āsumānī

¹⁷⁶ Katl olmadan, eceliyle ölmek.

‘azm-i huld-i berîn itdiklerinden bir sene güzār itdikde Havvā daḡi hūdec-niṣ̄n-i rāh-ı fenā olup civār-ı ḡabr-i ŧevher-i ‘ālī-gūherde ḡarb-ı ḡayme-i nüzül ü ḡarār itdiler.

Ḥazret-i ŧiṣ̄ ‘aleyhi’s-selām

Ma‘nā-yı ‘Arabisi hibetullāhdur. Tārīh-i velādet-i bā-sa‘ādetleri ba‘de’l-hubūṭ yüz otuzuncı sene-i seniyyedür. Şafḡa-i pīṣānī-i Ḥazret-i Şafiyullāhda mānend-i ḡurṣīd-i raḡṣān dıraḡṣān olan nūr-ı sātı’ı’z-zuhūr-ı [9b] Ḥazret-i Ḥātemu’n-nebiyyīn cenāb-ı Havvā vesāṭatıyla ṭāḡ-ı cebīn-i ŧiṣ̄’de ḡayret-i āftāb-ı ‘ālem-tāb olmaḡın Ḥazret-i Ebu’l-beṣer taraf-ı pūr-ṣereflerinden menṣūr-ı vesāyet ü velāyet-i ‘ahd-ı ‘unvān-ı nām-ı nāmīleriyle ta‘ayyün-i ‘uluvv-i ṣān bulup ṭaraf-ı İzid-i müte‘ālden evlād u aḡfād-ı Ḥazret-i Âdem’i ŧerī‘a-i ŧerī‘at-i Şafiyullāha delālet için irsāl ve ‘ulūm-ı ḡikemiyye vü riyāziyye vü iksīr ve emṣālını muḡtevī elli ṣaḡıfe ile iclāl olundılar. Tārīḡ-i Ḥamīs’de nübüvvet-i ŧiṣ̄ muḡtelefün fihdür. Ḥazret-i Âdem’den ŧoñra ḡil‘at-ı nübüvvet ile evvel mükerrrem olan İdrīs’dür deyu ḡālīb-i taḡrīre sebk olunan rivāyet miḡakk-i i‘tibārda kāmīlül-‘ıyār ḡörünmez ve ekṣer-i evḡāt ḡayāt-ı fāizu’l-berekātları arz-ı ŧām’da ārām ile güzār idüp¹⁷⁷ āḡād-ı a‘vām-ı ‘ömr-i ‘azizleri mie-i ‘āşireden ‘aşr-i evvel ḡaddini tecāvüz itdikden ŧoñra ‘āzim-i seyr-i serābistān-ı cinān oldılar. Ba‘z-ı kütüb-i siyerde nev‘-i benī Âdem’de ibtidā iltihā ve ŧehir ve ḡurā binā ve sell-i ŧemṣīr-i ḡazā¹⁷⁸ iden ŧiṣ̄ olmaḡ rivāyeti¹⁷⁹ nigāṣte-i ḡalem-i bedāyi‘-i raḡam-ı ruvāt olmuṣdur. Kitāb-ı nefīs-i Tārīḡ-i Ḥamīs’de medfen-i ŧiṣ̄ (7a) daḡi ḡāru’l-kenz olmaḡ üzre irād olunmuṣdur.

¹⁷⁷ “ve”den buraya kadar olan kısım E’de “Tarih-i Hamis” ile başlayan cümlemin ibtidasında yer alır.

¹⁷⁸ İÜ: ḡarrā

¹⁷⁹ İÜ’de yok.

Ḥazret-i İdrīs ‘aleyhi’s-selām

Neseb-i ‘ālileri beşinci mertebede cenāb-ı müsteṭāb-ı Şīṣ’e müntheī olur. Mesḳatu’r-ra’si arz-ı Mıṣr-ı zātu’l-ehrām olup gülçin-i ravza-i vücūd olduklarında naḥl-i ferişte-firīb-i Ḥazret-i¹⁸⁰ Ādem henüz nişānde-i bāğ-ı şuhūd idi. Eşher-i rivāyāt üzere yüz sene daḥi sāye-i sa‘ādet-pirāyelerinde āsūde oldılar. İsm-i sāmileri “Uḥnuḥ” olup hemvāre müdārese-i şuhuf-ı semāviye [10a] sübhā-i dest-i endişesi olmaḡın zebān-ı faşih-i ‘Arabī’de İdrīs nāmiyle mezḳūr ve maḫhar-ı ni‘am-i behiyye-i nübüvvet ü ḥikmet ü ḥükümet oldukları cihetden müşelleṣ bi’n-ni‘me ve ṭabaḳāt-ı celāliyye-i ḥukemāda üçüncü olmalarına bināen “uryā-yı ṣālīṣ” elḳābiyla meşhūr olmışlardır. Ma‘rifet-i aḥkām-ı ḫareket ve ārām-ı kevākib ve mahāret-i fenn-i ḫavāşş ve mezāyā-yı nücüm ve ibdā‘-ı ḫuṭūṭ u rusüm münāsebeti ile Uṭārid irāde olunmaḫ üzere Hermes daḥi dirler. Ḥazret-i Ādem bāğ-ı ‘ālemden taḫriḳ-i ṭūḡ u ‘ālem itdiklerinden iki yüz yıl şoñra ḫil‘at-i isti‘dād-ı māderzādları zīver-i nübüvvet ile muṭarrez olup otuz şaḫīfe-i şerīfe ile mu‘azzez olmuşlardır ki ol dürcü’d-düerde münderic olan ferāyid-i pür-fevāyid tevḫīd-i Ḥazret-i Bārī ve ‘adl-güzārī ve tergīb-i edā-i zekāt ve bezl-i şadaḳāt ve her māh rüze-i çend-rüze ve evlād-ı şeḳā-nihād-ı Ḳābil’i ḳatl ü esr ile tezlil için sell-i şemşir-i ḡazā vü cihāda taḫriḳ idi. Bināberin tertīb-i esliḫa-i ḫarb u ḳitāl emrinde efkār-ı işābet-şi‘ār i‘māl idüp irşād-ı isti‘dād-ı Ḥudā-dād ile kemān u tīr ü nīze vü şemşir emşāl-i edevāt-ı kārzār icād itmişlerdür. Taḫarrur-ı vuḳū‘-ı ṭūfān ma‘lūmı olmaḡın şanāyi‘ vü ‘ulūmı taşvīr ü taḫrīr idüp ol neshi vü ḫıfzı mühim ba‘z-ı edviye vü ‘aḳāḳiri ḍayā‘dan şavn için ehrām-ı Mıṣr bināsına şarf-ı himmet-i bī-hem-tā olunmaḫ ba‘z-ı kütüb-i tevārīḫde Ḥazret-i İdrīs’e müstenid olup belde-i Ruhā anlar zamānında ābādān olan yüz seksen

¹⁸⁰ İÜ’de yok.

mu‘teber şehirden olmak raqam-zede-i yerā‘a-i rivāyetdür ve fenn-i hıyāṭat daḡı ol zū-fünūn-ı ‘āleme müntemī idüğü müsellemler olup kedd-i yemīn ve ‘araq-ı [10b] cebīni ile iktisāb itdikleri māl-i ḡelālden şülüşini fuqarāya infāq ile yevm-i me‘ād içün i‘dād-ı zād buyururlar idi. Kıyām-ı leyle mülāzım ve şıyām-ı nehāra müdāvim olup kemāl-i ‘ıffet ve nihāyet-i nezāhet ve iksār-ı revātib-i tesbīḡ ü ezkār birle yüz elli yıl mübāşir-i ḡidmet-i celīle-i (7b) nübüvvet olduklarından şoñra rif‘at-ı derece ve ‘ulüvv-i şān ile muvaqqar ¹⁸¹(وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا) tekrimine mazhar olup keyfiyyet-i selāf-ı şāf-ı ḡayāt-ı ebedī ile şadr-nişīn-i bālā-ḡāne-i çerḡ-i berīn ve aḡleb-i ihtimālāt üzre mānend-i mihr-i münīr ārām-ḡir-i kaşr-ı bī-kuşūr-ı sipihr-i çārumīn oldı. Ğarībe-i Hārūt u Mārūt¹⁸² ihtimāl-i ba‘īd vuqū‘ı üzre nevbet-i nübüvvet-i Ḥazret-i İdrīs’de ta‘ayyun-i zuḡūr bulmuşdur.

Ḥazret-i Nūḡ ‘aleyhi’s-selām

Silkü’l-leāl-i neseb-i nefisleri vesāṭat-ı eb ü cedd ile Ḥazret-i İdrīs’e murtabıṭdur. Naḡl-i vücūd-ı Ādem bāḡ-ı ‘ālemden mefkūd olduğundan yüz yigirmi altı sene güzār itdikde pīrāye-baḡş-ı gülzār-ı şuhūd olmuşlardur. Lisān-ı Süryānī üzre ism-i sāmīleri “Yeşkur” veyā “Sākeb” olup ḡaşyet-i Bārī birle bisyārī-i nevḡa-güzārī ve zārīleri miyān-ı ‘Arabda Nūḡ tesmiyesine sebep olmuşdur. Telāṭum-i emvāc-ı tūfān [11a] ḡahr-ı ḡahhārī bir ferde taḡrīk-i dest ü pā itdürmeyüp fülk-i vücūdları sāḡil-i selāmete iren cem‘-i ma‘dūd daḡı az müddetde ṭa‘n-ı ṭā‘ūn ile ma‘dūm ve li-maşlahatin ni‘met-i ta‘ḡīb-i evlāddan maḡrūm oldukları cihetden silsile-i ensāb-ı şeyḡ u şāb ber feḡvā-yı ¹⁸³(وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُمُ الْبَاقِينَ) neciyullāḡ cenābları evlād u aḡḡādına vābeste olmaḡın Ādem-i şānī ‘unvānı ile mezkūr ve şadr-nişīnān-ı eyvān-ı

¹⁸¹ “Onu yüce bir makama yükselttik.” Meryem, 19/57.

¹⁸² Kur’an’da adları geçen ve insanlara sihir öğreten iki melek.

¹⁸³ “Onun neslini yerüzünde kalanlar kıldık.” Es-Sāffāt, 37/77.

risālet miyānında imtiyāz-ı imtidād-ı devlet-i nübüvvet takrībi ile şeyḥu'l-enbiyā laḳab-ı müsteḥabbı birle daḫi meşhūrdurlar. Kāffe-i enāma risālet-i 'āmmе ile meb'ūs olan ulū'l-'azm peygāmbеrlerden olup şerī'at-i şerīfeleri ol deme dek düstūru'l-'amel-i ḥalḳ-ı 'ālem olan şerīa't-ı Ādem'i neşḫ ve bu ḳānūn-ı cedīd ol āyīn-i dīrīni feshḫ itmiş idi. Ṭaraf-ı 'ālī-i İzīd-i Müte'āl'den yed-i emānetlerine teslīm olunan şuḫuf-i muṭahharanın kemmiyeti ve me'mūr oldukları ḫıdemāt-ı celīlenin keyfiyeti manzūr-ı nazār-ı muṭāla'a olan mu'teberātta nigāşte-i ḫāme-i ta'yīn-i ruvāt olmayup ancak Ünsü'l-Celīl'de dergāh-ı risālet-destgāhları elli kere mehbeṭ-i emīnū'l-vaḫy Ḥazret-i Cibrīl olmaḫ üzre mersūm-ı kilḳ-i taḫrīr olmuşdur. Evlād-ı Ḳābīl-i şeḳā-nihād ḫilāf-ı rızā-yı ilāhī [11b] envā'-ı muḫarremāt u menāḫiyi mürtekib ve ifā-i muḳtezeyāt-ı nefis-i emmāreye mükib olup ṭaraf-ı aḫḳām-ı İzīdī'ye perde-keş-i nisyān ve gūşe-güzīn-i dāru'ş-şeḳāvet-i 'ışyān olmaḫın ol eṣrār-ı bī-dīn eṣīrrā-i müşrikīni ṭarīḳ-ı (8a) müstaḳīm-i dīn-i ḳavīm-i tevḫīd-i Ḥudā ve taṣḫīk-i enbiyāya delālet için ercaḫ-ı rivāyāt üzre pencāh-sāle irsāle sezā görölüp lisān-ı şādīḳu'l-beyān-ı tenzīl-i celīl nāṭıḳ oldığı üzre ṭoḳüz yüz elli yıl mutesāddī-i emr-i ḫaṭīr-i da'vet oldılar.¹⁸⁴ Bu müddetde ancak seksen kimesne ḳabūl-i ṭavḳ-ı bey'at idüp sāirleri merkez-i 'inād u istikbārda ḳarār ve ḫāşā ālihe ittiḫāz itdikleri Vüdd ve Suvā' ve Yeḡūs ve Ye'ūḳ ve Nesr¹⁸⁵ nām eṣnāma perestiş üzre ıṣrār itdiklerinden mā'adā ekser-i eyyāmda vücūd-ı nāzenīn-i Ḥazret-i Nebiyyullāhı seng-i sitem birle zaḫmdār ve gül-berg-i ten-i sīminlerin āzurde-i ḫār-ı āzār idüp ba'z-ı evḳātta yakīn olurdu ki şem'-i şebistān-ı ḫayātları medd-i nefes-i vāpesīn ide, bā īn heme şāyed ki bir gün iḳrār-ı vaḫdet-i Ḥudā'ya mühtedī olalar deyu¹⁸⁶ (اللهم اهد قومى فانهم لا يعلمون)

¹⁸⁴ “And olsun ki biz Nūh'u kendi kavmine gönderdik de, o, dokuz yüz elli yıl onların arasında kaldı...” el-Ankebut, 29/14.

¹⁸⁵ Bu isimler Kur'an-ı Kerim'de geçmektedir. Bkz. Nuh, 71/23.

¹⁸⁶ Allah'ım kavmime hidayet ver, onlar gerçekten bilmiyorlar.

du‘āsını dergāh-ı kibriyā-penāha vāsiṭa-i sırr-ı zamīr idüp ol şerirleri vech-i besīm ile telaḳḳī ve rātibe-i da‘vetde teraḳḳī buyururlar idi. Ḥakkā ki emed-i medīd ol cebbār-ı ‘anīdler [12a] tarafından hemvāre eziyyet-i günāgün rū-nümün olup ol küşteniler miyānında bu ḳānūn-ı muzahref murā‘atı şaḳıyyen ‘an şaḳıyyin eslāf-ı bī-inşāfdan ahlāf-ı eclāfa bi-tarīḳi’t-tevārūs intikāl ve ol bed-nihād-ı māder-zādları sinn-i temyīze bālīg olan evlādını bu vādī-i ḳalāle izlāl iderken i‘lā-yı kelimetullāhı ‘ulyā recāsına ḥār ḥār-ı sitem ve āzār-ı küffāra taḥammül merkezinde rāsiḥ-dem ve dāire-i da‘vetde s̄abit-kadem olup bir kerre dehān-ı gile vü şikāyeti bāz ve dergāh-ı pādişāh-ı çāre-sāza nāle vü feryāda āgāz itmek öyle müeyyed min ‘indillāh aşḥāb-ı nūfūs-ı zekiyye ulū’l-‘azm peygamberlerin ḥāşşa-i lāzıme-i zāt-ı fāizu’l-berekātlarıdır. Rāstī şıdk-ı müdde‘ālarına şuhūd-ı ‘udül-i mu‘cize-i¹⁸⁷ bāhireleri içre bu güvāh-ı şādık vāhidun ke elf dinse ḥük-m-i şer‘ ve ḳānūn-ı ‘aḳla muvāfiḳdur. Vallāhu’l-muvaffıḳ.

El-Ḳışşa: Ḥazret-i Nūḥ ‘aleyhi’s-selām nişāne-i neşşābe-i miḥen ü ālām ve elif-āsā ḳadd-i bālāları bār-ı cefā ile kemān gibi lām iken peykān-ı nāvek-i zaḥm-ı dil-nişini sīne-i bī-kīnelerinde nihān idüp bir kerre tīr-i āhı cāngāha küşād virmedi ol deme dek naşş-ı celil-i lāzimu’t-tebcil¹⁸⁸ (لَنْ يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَنْ قَدْ آمَنَ) rüy-ı recāya perde-keş-i ye’s ü nā-ümīdī olup menba-ı şūr-ābe-i şerr ü şūr olan vücūd-ı bed-būdları [12b] ḥār u ḥāşāk-ı tedmīr ü ihlāk ile ṭams (8b) ve ol gürūh-ı mekrūh¹⁸⁹ (كَأَنْ لَمْ تُغْنِ) (gümgeşte nām ḡiyābetu’r-remis olunmaḳ mahz-ı ḥayr idüḡi s̄abitü’ş-şihḥa) oldu. Ḥazret-i Neciyyullāh girye-i ṭufān-ḥız-i rikḳat-i ḳalb-i ḥazīn ile istinzāl-ı bārān-ı raḥmet-i Ḥazret-i Ḡıyāşü’l-müstaḡişin idüp ol bed-gümānlar ḥaḳḳında

¹⁸⁷ iÜ: mu‘cizāt-ı

¹⁸⁸ “Kavminden daha önce iman etmiş olanlardan başka artık hiç kimse iman etmeyecek.” Hud, 11/36.

¹⁸⁹ “Sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi” Yunus, 10/24.

kemān-ı dil-i bī-gilden ¹⁹⁰ (رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْأَرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَارًا) sehm-i şāibine küşād virüp tīr-i du‘ā hedef-i icābete işābetde ḥaṭā itmedi. ¹⁹¹ (وَقَارَ النَّوْرُ) ḥikmet-i ḥafiyyesi zuhūr idüp kırk gün ber-feḥvā-yı (فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنْهَمِرٍ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى ¹⁹² الماء عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ) ¹⁹² zīr ü bālādan ṭūfān-ı belā cūş u ḥurūş ve bāde-i ḥumār-engīz-i merg ol sekre-i ḡaflet ü ḡurūr maḥmūrların sermest¹⁹³ ü ḥāmūş eyledi. Tennūr edīm-i arzdan kināye olup ‘alā ḥarḳi’l-‘āde ḥaḳīḳati irāde olunmaḳ ve maḳarrı arz-ı cezīreden ‘ayn-ı verde veyā ‘ūṭa-i Şām ve yāḥūd mevzı‘-i mescid-i Kūfe olmaḳ ihtimālātı nigāşte-i ḥāme-i ta‘yīn-i müfessirīn olmuştur. Ḳavl-i aḥīr ile naḳş-ṭırāz-ı şaḥīfe-i taḥrīr olanlar ‘allāme-i Fīrūzābādī Ḳāmūs’da “el-ḡārūḳ mescidü’l-Kūfeti li enne’l-ḡarḳ kāne minhu.” deyu raḳamkeş-i ḥarīṭa-i iddi‘ā olmalarıyla şedd-i ‘aḍudi müdde‘ā itse revādur. Sāhire-i [13a] ḡabrāda aşḥāb-ı sefine seksen ‘aded erbāb-ı sekīneden mā‘adā bir müteneffis mecāl-i teneffūs bulmayup yek-dest ve hemvār pā-yı laḡzīde-i vādī-i ‘adem ve üftāde-i çāh-ı cehennem oldılar ḥattā ḥarem-serāy-ı risālet-perestārlarından rā‘ile ve andan tevellūd iden Ken‘ān daḥi dāru’l-emān-ı imāna ilticādan ictināb itdikleri cihetden ḥānedān-ı nübüvvete intisāb şūret-i da‘vāsına debīr-i taḳdīr ¹⁹⁴ (إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ) ḥaṭṭ-ı buṭlānın çekmiş idi ṭūl-i emel-i ¹⁹⁵ (سَأُولِي إِلَى الْجَبَلِ) netīce-baḥş-ı fūşḥat-i ecel olmayup şademāt-ı efvāc-ı emvāc ile ḡūṭe-ḥār-ı ḳulzüm-i nā-ḳa‘r-yāb-ı¹⁹⁶ ‘azāb oldu. Mervīdür ki ol baḥr-i zehḥār-ı bī-bün ü kenār ki ‘an‘ane-i şaḥīḥa ile şīḳāt-ı ruvāt aḥbārı üzre şevāḥīḳ-ı cibāl-i rāsīyātndan kırḳ zīrā‘ irtifā‘ itmiş idi ‘amūd-ı memdūd sernigūn-ı ḥayme-i çerḥ-i kebūd maḥz-ı

¹⁹⁰ “Ey Rabbim, kâfirlerden hiç kimseyi yeryüzünde bırakma!” Nuh, 71/26.

¹⁹¹ “Tandır kaynadı.” Hud, 11/40; el-Mü’minun, 23/27.

¹⁹² “Biz de göğün kapılarını dökülürcesine yağın bir yağmurla açtık. Yeryüzünü pınar pınar fişkırttık. Derken sular takdir edilmiş bir iş için birleşti.” El-Kamer, 54/11-12.

¹⁹³ E: mest

¹⁹⁴ “O asla senin ailenden değildir.” Hud, 11/46.

¹⁹⁵ “Bir dağa sığınacağım.” Hud, 11/43.

¹⁹⁶ E: nā-ḳa‘r-ı bāb

kudret-i kāmile-i Hāzret-i Hālīk-ı hest ü būd ‘Ūc b. ‘Unuḡ nām u‘cūbetü’d-dehrin miyān-bendine bir ḡavilde ḡod ancaḡ ser-i zānūsına šu‘ūd idüp dāru’š-šinā‘ā-i ‘ālemde Hāzret-i Nūḡ mübāšir-i ḡidmet-i ‘amel-i sefīne iken eṡrāf-ı bilāddan i‘dād-ı edevāt ḡušušunda nev‘an imdādı zḡhūr itmegin ešher-i rivāyāt üzre ol varṡa-i hevl-nākde helāk olmadan mu‘āf olup (9a) a‘dād-ı [13b] a‘vām-ı ‘ömri tamām üç bin altı yüz olduḡda küšte-i ‘ašā-yı ejder-peyker-i Hāzret-i kelīm olinca ol ḡar-ı bī-nevā ṡerā-gāḡ-ı dūnyāda ḡalī‘u’l-‘izār ve gusiste-mehār-ı ra‘y ü ṡerā eyledi. ‘Unuḡ ebu’l-bešer ḡazretlerinin šabīyye duḡteri olup mešīme-i raḡminden ‘Ūc bi-ṡarīḡı’l-fücūr ḡurūc ve ol šūm-ḡadem dem-be-dem zirve-i taḡayyüre ‘urūc itmišdür. Māderi hedef-i tīr-i dešnām-ı ebu’l-bešer olup derrende cānverler penṡe-i šikencesinde helak olduḡı ba‘z-ı mu‘tebarāt šafaḡātında mersūm-ı ḡalem-i ta‘yīn-i šīḡāt-ı ruvāṡdur. Vallāhu a‘lemü bi ḡaḡīḡatihī. Ekšer-i müfessirīn ta‘yīni ile ḡadr-i ṡūl-ı sefīne üç yüz ve ‘arzı elli ve irtifā‘ı otuz zirāc olup üç tabaḡa üzre ṡarḡ buyurulmuş idi. ṡabaḡa-i süflā vü ‘ulyā ber-mücib-i ta‘yīn-i ¹⁹⁷(قَلْنَا اَحْمَلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ) cem‘-i ziddeyn-i zulmet ü āftāb ve ıšlāḡ-ı zātu’l-beyn-i āteš ü āb ṡarīḡası üzre maḡmūl-i zahr-ı sefīne olan envāc-ı muḡtelife-i vuḡuš ve ešnāf-ı ḡayr-ı mu’telife-i ṡuyūr iṡün nāmzed-i ta‘yīn¹⁹⁸ olup mülteciyān-ı ḡavme-i imān ḡaḡḡında ¹⁹⁹(خَيْرُ الْأُمُورِ أَوْسَطُهَا) nūktesi zḡhūr eyledi. Ol fūlk-i mešḡūn ṡār cihet-i rub‘-i meskūnı seyāḡat ve kāmīl altı ay bir maḡāmda ḡarār u ārām itmeyüp ²⁰⁰(فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ) seyāḡat²⁰¹ itdikden šoḡra a‘māl-i Mūšil’dan cezīrede Cūdī nām kūh-ḡullesinde lenger-i sūkūn šaldı.

Nazm

¹⁹⁷ “Dedik ki her cins canlıdan birer çift ona yükle.” Hud, 11/40.

¹⁹⁸ E: ta‘ayyūn

¹⁹⁹ “İšlerin hayırlısı orta yollu olandır.” Beyhaki, **es-Sūnenu’l-kūbra**, c. 3, s. 373, hadis no: 5897.

²⁰⁰ “Daḡlar gibi dalgalar arasında” Hud, 11/42.

²⁰¹ İÜ: sibāḡat

Bu lücce kiştî-i Nûh'a necât virmiş işitdin

Zamânla o da bir kerre rüzgârını bulmuş²⁰²

Hzret-i Necî şükr-güzârî-i ni'met-i Bârî için ol rûz-ı firûzda [14a] rûze-dâr olup 'ahd-i ba'îd müşâhede-i dîdâr-ı ferhunde-âşâr-ı ziyâ ve tenessüm-i nesim-i şabâdan nâ-ümîd muķîm-i künc-i teng ü târ olmağla çeşme-i çeşmleri hîre olup pertev-i âftâb-ı 'âlem-tâba tâb-ı nazẓâra getürmedikleri cihetden mir'ât-ı dîde-i bî-niş-fezâlarına iktihâl ile cilâ virüp yevm-i 'âşûrada bu iki sünnet-i hasene ol peygamber-i sa'd-ahterden şafha-i rüzgârda yâdigâr ҡalmışdur. 'Âşir-i mâh-ı muharrem idi ki sâha-i zemîne vaz'-ı ҡadem idüp def'-i zurr-ı berd ü harr için dâmene-i kûhda bir muhtaşar ҡarye binâsına teşmîr-i sâ'id-i ihtimâm ve kendilere izâfet ile sūku's-semânin deyu ta'yîn-i nâm itdiler. Eşher-i aqvâl üzre Hzret-i Nûh altmış sene dahî muķîm-i şehristân-ı vücûd olduğdan soñra icâbet-i da'vet-i İzîd-i müte'âl idüp evlâd-ı emcâdı miyânında gencür-ı nûr-ı sâtı'u'z-zuhûr-ı Muştafâvî olan Sâm müteşaddî-i dâd u sited-i umûr-ı hîlâfet olup bir ҡavilde hûd mu'allâ rütbet-i eyvân-ı nübüvvet oldu. Târîh-i Hamîs'de tûfândan toķsan sekiz sene muķaddem şahn-ı serây-ı 'âleme vaz'-ı ҡadem idüp medîne-i Ґuds ve Mescid-i Akşâ'yı te'sîs itdügi naķş-ı harîr-i taħrîr olmuşdur. Bu serây-ı sipenc-i vahşet-medârda anlar dahî beş yüz sene müsâfirâne haţt-ı²⁰³ rahl-i ҡarâr idüp cümle enbiyâ vü ekşer-i evliyâ vü selâtin (9b) ü hûkemâ ol ırķ-ı tâhirden zâhir olmuşlardur. Meşhed-i muķaddes-i neciyyullâh a'mâl-i Ґuds'den [14b] kerk-i Nûh nâm maķâmda olmaķ rivâyeti mersûm-ı şafha-i Üsû'l-Celîl'dür.

²⁰² Mefâîlün feûlün mefâîlün feûlün.

²⁰³ İÜ'de yok.

Hazret-i Hüd ‘aleyhi’s-selām cedd-i a‘laları Sām ve zebān-ı ‘ibrāniyānda ‘Ābirnāmdur. A‘dād-ı sinin-i ‘ömri serḥadd-i erba‘ine vāşil olduḡda bahru’l-ensāb-ı Nūḥ’dan münşe‘ib cedvel-i neseb-i sāmī-i Sām’a muttaşıl olup Yemen’de beyne ‘Ammān ve ‘Aden Şecer²⁰⁴ nām maḡāmda ḡarb-ı mazalle-i ārām ve verziş-i perestiş-i eşnām iden fırḡa-i ḡalle-i evlād-ı ‘Ād’ı minhāc-ı müstaḡim-i şer‘-i kavīm-i Hazret-i Nūḥ’a hādī olmak için ba‘ş olundılar. Lisān-ı furḡān-ı şādiḡu’l-beyān ḡākī olduḡı üzere ‘Ādiyān baştat-ı ḡilḡatlerine istinād ve şiddet-i ḡuvvetlerine ḡüsn-i i‘tikādları olmaḡın pā ber-cāy-ı ‘inād olup nevbet-i nübüvvetlerinde ki elli sene olmuştur ancak dört yüz kimesne²⁰⁵ ser-menzil-i taşdıḡa mühtedī olup anların daḡı ḡār-ı ta‘arruz-ı aḡyārdan bī-āzār olmak için iş‘ār-ı şi‘ār-ı imāna iḡtidārları yoḡidi. Hazret-i Hüd ber-muḡtezā-yı ḡuḡūḡ-ı ḡarābet her ḡend ki ol derrende ḡürgān-ı deşt-i ‘ışyān-ı ²⁰⁶ (أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيْعٍ آيَةً تَعْبَثُونَ وَتَتَّخِذُونَ مَصَافِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ) mażmūn-ı se‘ādet-maḡrūnı üzere kemend-i leḡāyifü’l-ḡiyel-i nuşḡ u pend ile teşḡir itmek ḡaşdına ²⁰⁷ (أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَيْنٍ وَجَنَاتٍ وَعَيْونٍ) [15a] feḡvā-yı şıḡḡ-iḡtivāsı ile mażḡar olduḡları celāil-i ni‘am-ı nā-maḡdūdı tezkīr ve küfr ü inkār ile muḡābele üzere işrār olunduḡı şüretde ḡavm-i Nūḡ gibi ḡarḡa-ı ḡūfān-ı ḡahr-ı ḡahḡārī olmak ile taḡzīr idüp lāzıme-i mañşib-ı celīli’ş-şān-ı nübüvvet olan temhīd mebānī-i va‘d u vaīd emrinde nāşıye-i dil ü cānı dāḡdār-ı tōḡmet-i taḡşīr olmadı. Lākin te’sīr-i pend-i sūdmendlerinden ol āhen-dillerin ḡulūb-ı ḡāsiyesi nerm ve şümūl-i pertev-i ‘ināyet birle ḡabūl-i vāye-i hidāyete dilgerm olmadıḡlarından mā‘adā ber-muḡtezā-yı şeḡāvet ü ḡümrahī vüçūd-ı behbūd-ı Hazret-i Hüd’ı i‘dāma sa‘y u ikdām itdiler. Pes cezā-i sū-i şanı‘leri

²⁰⁴ E: şeḡar

²⁰⁵ E: kimse

²⁰⁶ “Siz her yüksek yere bir alamet bina yapıp boş şeylerle eğleniyor musunuz? İçlerinde ebedî yaşama ümidiyle sağlam yapılar mı ediniyorsunuz?” Eş-Şuara, 26/128-129.

²⁰⁷ “Bildiğiniz her şeyi size veren, size hayvanlar, oğullar, bahçeler ve pınarlar veen Allah’a karşı gelmekten sakının.” Eş-Şuara, 26/133-134.

içün be-fermân-ı Hâzret-i Feyyâz-ı muṭlak feyz-i ğays-i midrâr üç yıl munḳatı‘u’l-vurūd ve ol müddetde velâdet-i mevlūd daḡı mefkūd olup zürū‘ ve zerū‘ında neşv ü nümâ olmamağın kânûn-ı derûnlarından âteş-i ḡayret ü izṭırâb iltihâb idüp ḡasret-i nân-ı huşk ile ḡurş-ı âftâba nigâh-ı şereh-âlūd ve dūd-i âh-ı cân-gâhı hemser-i çerḡ-i kebūd iderlerken (10a) da‘vet-i ḡân-ı îmâna icâbet ile ni‘am-ı elṭâf-ı ilâhiyyeden ḡişse-yâb olmağdan imtinâ‘ üzre taḡarrub ve ictimâ‘ları bâ‘iṣ-i temevvüc-i baḡr-i ğazab-ı ilâhî olup şademât-ı rîḡ-ı şarşar-ı âtiye birle ki müddet-i imtidâdı furḡân-ı ‘azîmu’ş-şânda ²⁰⁸ (وَسَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَانِيَةَ أَيَّامٍ جُسُومًا) [15b] naşş-ı celîl ‘unvâmı ile mezkûr ve elsine-i nâsda eyyâm-ı ‘acüz deyu meşhûrdur ol ṭâife-i ṭâġiyeyi ²⁰⁹ (كَأَنَّهُمْ) (أَعْجَازُ نَخْلٍ خَاوِيَةٍ) zîr ü zeber ve hemser-i ṭâḡ-ı nüh-revâḡ-ı eflâk olan ḡâne vü kâşânelerin basîṭ-i ḡâke berâber eyledi. Eyyâm-ı naḡsâtta deryâ-yı mevc-rîz gibi cûş u ḡurûş iden rîḡ-ı ‘aḡîm ki ²¹⁰ (مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَنْتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَالرَّمِيمِ) vaşf-ı şân-ı ‘utüvv ü ṭuġyâmidur Hâzret-i Hüd vesâye-nişîn-i ‘ilm-i îmân olan cem‘-i ma‘dûda şavn-ı şamedânî viḡâye olmağın ravḡ-ı rûḡ-efzâ olup her nefḡası peyâm-ı vişâl-i ḡübân gibi cân-perver ve her şemmesi râyiḡa-i ‘anber-şemîm kâkül-i meh-ruyân-âsâ ğayret-i bûy-ı misk-i ezfer idi. Mervîdür ki miyân-ı ‘Ādiyânda işti‘âl-i nâire-i sâmân-sûz-ı kaḡṭ u ğalâ birle âteş-i cû‘ u ‘aṭş zebâna-keş olup ḡırmen-i şabr u ḡarâr dest-zede-i şarşar-ı ḡiyâmet-eşer-i ‘acz ü izṭırâr olıcaḡ mübtelâ oldukları belâya taḡşîl-i ‘ilâc-ı ber’ü’s-sâ‘a için ṭabîb-i ḡâzîḡ tedbîr-i işâbet-pezîr-i Hâzret-i Hüd’a mürâca‘atdan ictinâb idüp nihâyet her milletde maḡanne-i icâbet-i du‘â olan ḡarîm-i ḡaremullâhdaki ol târîḡde mu‘tekef-i ümmü’l-ḡurâ bir rebve-i ḡamrâ [16a] idi istinzâl-i bârân-ı iḡsân recâsına beynlerinde mu‘teber yedi nefer kimesneyi nâmzed-i ḡidmet-i sefâret itmişler idi. Müstesḡiyân henüz menhel-i ‘azb-ı ḡâcet-

²⁰⁸ “Allah onu kesintisiz olarak yedi gece, sekiz gün onlara musallat etti.” El-Hakka, 69/7.

²⁰⁹ “İçi boş hurma kütükleri gibi” El-Hakka, 69/7.

²¹⁰ “Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül ediyordu.” Ez-Zariyat, 51/42.

gāhda pür-sāz-ı sebū-yı ārzū olup rûbe-rāh-ı ‘azm-i rucū‘ olmamışlar idi ki es‘ad-i ezmānda bir berid-i beşāret-i nüvīd ki maḥşūl-i baḥr u kān pāymuzd olmağa şāyāndur peyām-ı helāk-ı ‘Ādiyān ile müjde-resān olup hem milletleri sīrāb-ı zehrāb-ı merk olduğdan şoñra meclis-i emānī-i ‘iṣ ü zindegānīden ḥayr olmamak mülāḥazasīle ṭālib-i ke’sü’l-meniyye olmağın

Nazm

Ez-ān cāmī ki hem-rāhān çeşīdend

Refīkān nīz rıṭlı der keşīdend²¹¹

fehvasınca anlar daḥi medhūş-ı rıṭl-ı girān-ı merg²¹² oldılar. Şāḥibü’n-nūsūr **Loḳmān b. ‘Ād** daḥil-i ḥalkā-i müstesḳıyān olup anlar ser-āğāz neşīde-i du‘ā-yı istiskā itdiklerinde Loḳmān dergāh-ı pādīşāh-ı bī-niyāzdan mütemennī-i ‘aṭıyye-i ‘ömr-i deraz olup mes’ūlı **(10b)** ḳarīn-i ḳabūl ü rızā oldı ve ṭaraf-ı dīvān-ı ḳazādan yedine her biri seksen yıl āşıyān-sāz-ı şāḥsār-ı beḳā olmaḳ üzre yedi kerkes ‘ömrince rīze-çīn-i sofrā-i ḥayāt-i bī-şebāt olmasını mutazammın berāt-ı müsellemi virüldi. Esbāb-ı cem‘ıyyet-i ‘Ādiyān **[16b]** maḫhar-ı teferruḳ idi. Sebā ve dār-ı diyārları pā-zede-i gāret-gerān-ı debūr u şabā olup gurābu’l-beyn-i vaḫşet her cānibde mütecāvib olmağın Ḥāzret-i Hūd fırḳa-i nāciye ile ḥıṭṭa-ı ḥaḍramūt’a tevcīh-i rāḥile-i rıḥlet idüp eṣāḥḥ-ı nuḳūl üzre şumār-ı ‘ömr-i nā-pāydārları yüz elliye vuşūl bulduḳda şem‘-i ḥayāt-ı bī-şebāta tünd-bād-ı memātdan gezend irişdi. Ġār-ı cebel-i Ḥaḍramūt’dan müsterīḥ-i ravzatü’l-üns-i ḍarīḥ olmışlardur. Ammā Süfyān-ı Şevrī ve ba‘z-ı şıḳāt naḳli üzre ḡulāz u şidād-ı ḳavm-i ‘Ād maṭmüre-nişīn-i ḥāk-ı helāk olduğdan şoñra dāru’l-emn-i ḥaremullāha iḥrām-bend-i ‘azīmet-i

²¹¹ “Yol arkadaşlarının içtikleri o kadehten arkadaşları da bir kadeh içtiler.”

²¹² İÜ: helāk

mücâveret olup lebbeyk-zen-i da‘vet-i Raḥmānī olduklarında cesed-i muṭahharları beyne’r-rükn ve’l-maḳām ‘āzim-i vaḳfe-i istirāhat u ārām oldu. Ṭarīka-i teslîmi üzre zînet ü zîb-i ma‘nevî vü şûrî ve nüzhet-i ḥadâik-i zât-ı behce ve irtifâ‘-ı kuşûrî birle vişâl-i ‘azîzü’l-mennâli mültemes-i herkes olan ravza-i rıdḩvāna ḥāşâ tanzîr sevdāsîle ‘Aden ḳurbinde şaḥn-ı sebze-zârı mecārî-i enhâr leṭâfet-i hevâda her faşlı rebî‘-i bedî’ü’l-âşâr sâḥa-i fasîḩu’l-ercâ-yı recâ gibi bî-kirân bir şaḥrâda der ü dîvâr-ı eşcâr [17a] ve ezhârı sîm ü zer ve dürr ü güher ve ferş-i zemîni ve ḥâfât-ı mâ-ı ma‘îni rîze-i ‘anber ve sûde-i misk-i ezfer bir bâğ-ı behişt-âsâ binâsına üç yüz yıl bezl-i naḳdîne-i ihtimâm olunan ²¹³ (إِرْمَ دَاتِ الْعِمَادِ) ki (الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلَهَا) vaşf-ı şânıdur ‘Ād-ı ulâ ‘unvāniyla meşhûr olup Ḥazret-i Hüd muḳaddemen meb‘ûs olduğu ṭâife-i ṭâgiye miyânında şaḥib-i tâc u serîr belki bi-ṭarîkı’l-istibdâd ekşer-i rub‘-i meskûna pençe-zen-i teşhîr olan Şeddâd ibn-i ‘Ād’ın muḩteri‘-i mi‘mâr-ı tedbîr-i ḩaṭâ-peziridir. Ba‘de’l-itmâm ol Ḥudâ-nâ-ters kürsî-i memleketinden erkân-ı salṭanatı ile cānib-i İrem’e taḩrîk-i ṭûğ u ‘alem idüp yek şebâne-rüz menzil ḩaldıḩda ṭaraf-ı bālâ-ḩâne-i āsumānîden bir şayḩa-i sehm-gîn ile şāḩ u sipāḩ endāḩte-i çāḩ-ı siccîn oldu. Ol müzahref daḩi eşkâl-i ‘ibret-nümâyı simyâ gibi çeşm-i merdümden nihân olup şāḩid-i müşāhedesi bir kimesnenin kemend-i nazarına bend olmamışdır. Ancak (11a) hengām-ı ḩilâfet-i Mu‘āviye’de Şan‘â’dan ‘Abdullāḩ ibn ḩulābe nām bir merd-i şutur güm-geşte-i bâdiye-peymâ-yı ṭaleb iken nāgāḩ ol genc-i şāyegāniye rast gelüp sū be-sū eṭrāfını cüst ü cū iderek bâb-ı mu‘allā cānibini buldı. ²¹⁴ (وَادْخُلُوا الْبُيُوتَ) (مِنْ أَبْوَابِهَا) medlûliyle ‘āmil olup şafḩa-i müteḩayyilede hergiz mişli [17b] görülmemiş bir naḩş-ı ğarîb-i dil-firîb müşāhede eyledi. Kāḩ kendüyi ‘ālem-i ḩābda olmaḩ taşavvurîle

²¹³ “Benzeri kurulmamış, sütunlarla dolu İrem” El-Fecr, 89/7-8.

²¹⁴ “Evlere kapılarından girin.” El-Bakara, 2/189.

Mışra⁶

Düşüm ise bu hayr ola yâ Rab²¹⁵

deyüp ol şeb-i bu'l-⁶acebin leyletü'l-vişâli gibi sür⁶at-i intikâli gamına düşdi ve gâh bî-takdime-i bezl-i nakd-i cân ruşsat-yäfte-i gülgeşt-i bâğ-ı cinân olmak hayâl-i muhâline vücüd virüp bu mu⁶âmele-i küstâhî hazene-i behişt ma⁶lûmı olduğda bu bî-çâreyi pençe-i şikence-i zebâniye-i cahîme teslim iderler deyu şemşir-i bîm ile zehresi dünim oldı. Hele bārī elde dest-māye-i yesār olsun diyüp seng-rīze-āsā rüy-ı hâkde galţân olan dürr ü güherden bir miqdâr zîr-i beğalde nihân eyledi ve yine germ-i bāzār-ı taleb olup tefak্কud-ı dâlle iderek taraf-ı ahârdan beder olduğu dem ol ⁶ibretnümā-yı ⁶âlem mütevārī-i perde-i ⁶adem oldı.

Hâzret-i Şâlih ⁶aleyhi's-selâm ol fer⁶-i zekî sekiz vâsiţa-i uşul ile cenâb-ı Sām'a muttaşıl olup es⁶ad-i ezmânda ⁶anâşır-ı erba⁶a ve tabâyî⁶-i çehâr-gâneden zühür idüp eşahh-ı rivâyeteyn üzre henüz rey⁶ân-ı şebâbda idiler ki beyne'l-Medîneti ve's-Şâm Hicr nâm maķâmı maķatı-ı rahl-i karar u arâm idüp sebep-i şürî istişâl-i zarûri-i evlâd-ı ⁶Ad olan rih-i [18a] şarşar zararından tevaķķi mülâhazasıyla naht-ı cibâl emrinde i⁶mâl-i edevât-ı a⁶mâl-i şakķa ve mesâ⁶-i nâ-mahdûd ve ittihâz-ı meşâni⁶ ile recâ-yı hulûd iden putperestân-ı kavm-i Şemûd'ı şâhrâh-ı şerî⁶at-i neciyyullâha delâlet için irsâl olındılar. Hâzret-i Şâlih mübâşir-i meşâlih-i mühimme-i nübüvvet olup kaşd-i ta⁶cîz ile²¹⁶ muķterah-ı seng-dilân-ı ümmet üzre Kâşibe nâm şahra-i şammâdan bi-iznillâhi te⁶âlâ fitnetün lehüm bir nâķa-i ⁶aşrâ tevlîdi va⁶dini tencîz²¹⁷ idüp andan daği ⁶alâ şakileti aşlihî el-aşil bir faşil tevellüd

²¹⁵ Feilâtün mefâilün fa'lün. Kaynağı tespit edilemedi.

²¹⁶ İÜ'de kaşd-i ta⁶cîz ile yok.

²¹⁷ E'de va⁶dini tencîz yok.

eyledi. Ammā be-şart-ı ân ki istikâ itdikleri bi'r-i mā' bi-ṭarîki'l-mehâyâ iki günün biri hışşa-i nâkatillâh olup 'uşb u keleden hâtır-hâhı üzre ra'y ü çerâ itdügine çün u çerâ dinilmeye ve illâ ser-i sevdâ-zedeleri leged-küb-ı belâya mübtelâ olmağa tavṭîn-i nefsi emmâre oluna. Bu mu'cize-i bâhiru'd-delâle müşâhedesi seyyidü'l-ḳavm Cündü' (11b) b. 'Ömer ve nice sa'âdet-mendlere vesile-i teyaḳḳun-ı şıdḳ-ı müdde'â olup telaḳḳun-ı âyîn-i tevḥîd-i bârî ve teḳabbül-i merâsim-i ihlâş-güzârî itdiler. Niçe müddet şerâyiṭ-i muḳarrara-i muḳarrara üzre kısmet-i 'ādile-i (هَذِهِ نَاقَةٌ) ²¹⁸ لَهَا شَرِبٌ وَلَكُمْ شَرِبٌ يَوْمٌ) mefhûmı düstûru'l-'amel olup yevm-i nevbet ḥamâ-yı gıbde lüle-i pistân-ı nâkatullâhdan temâmî-i [18b] ḳavm istifâza-i şîr-i şerîn ve ḥarâret-i lâzime-i buḫrân-ı teb-i ḥırmânı mā şadaḳ-ı ²¹⁹ (سَائِعًا لِلشَّارِبِينَ) leben-i ḥâlîş ile teskîn iderler idi. 'Alâ rivâyetin otuz yıldan şoñra tâ ki ²²⁰ bād-peymâyân-ı râh-ı şeḳâ ba'z-ı eşḳiyâ irâet-i şüret-i taḥsîn itmegin eşḳa'l-evvelîn Ḳaddâr nâm ḡaddâr sell-i şemşîr-i ḡadr idüp veliyü'n-ni'am ol za'îf mükerremi rû be-râh-ı çerâ-gâh-ı 'adem eyledi. Faşîl-i mâderinin 'âzim-i zerîbe-i helâk oldıḡın idrâk idicek dîde-i miḥnet-dîdesinden ḥûnâbe-feşân-ı çeşm-i ²²¹ ḥasret olup Ḳârre nâm bir kûha kâm-zen-i firâr ve mâderi zuhûr itdügi ṭarîḳa üzre anda ârâmgîr-i künc-i istitâr oldı. Rûz-ı dîger izḫâr-ı şebât-ı ḳadem-i küfr ü 'ışyân ve bu kâr-ı nâ-şavâbı istiḥsân belki de devesi urulmuş 'Arab gibi ol nâḳa-i mübârekeyi ṭu'me-i dendân-ı didân ²²² iden küştenîlerin çehreleri hem-reng-i berg-i ḥazân ve yevm-i şânîde numûne-nümâ-yı la'l-i Bedeḫşân olup üçüncü gûn şüret-i zîşt-i nâ-meymûnları rûy-ı zengî gibi ḳîr-gûn oldı. Yevm-i râbî'de şayḫa-i sehm-gîn-i Ḥazret-i Emînü'l-valḫy birle be-yek bâr

²¹⁸ "İşte bir dişi devel Onun (belli bir gün) su içme hakkı vardır, sizin de belli bir gün su içme hakkınız vardır." Eş-Şuara, 26/155.

²¹⁹ "İçenlere içimi kolay" En-Nahl, 16/66.

²²⁰ Ta ki İÜ'de cümle başındadır.

²²¹ İÜ'de yok.

²²² "Belki" kelimesinden buraya kadar E'de yok.

zehre-çāk ve üftāde-i hāk-i helāk olup ol eşirrā-i bī-dīn mazhar-ı naşş-ı mübin-i ²²³(فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ) oldılar. Mir'āt-ı jeng-beste-i cemāl-i hāl-i müşrikīn mücellā-yı şüret-i celāl olmak emārātı vāşıl-ı derece-i 'ayne'l-yaķın [19a] olıcaķ Hāzret-i Şālih mülteciyān-ı zıll-i sāyebān-ı imān olan dört bin kadar ıāife-i nāciye ile 'azm-i Şām-ı cennet-meşām idüp Remle-i Filistīn'de 'uzlet-güzīn oldılar. Baħr-i Ebī Hāyyān'da kabır-i celilü'l-ķadrleri 'Akkā nām beldede olmak mersüm-ı ķalem-i ta'yīn olmuşdur. Müddet-i 'ömrleri elli sekiz ve bir ķavilde yüz elli olup bir rivāyette ħod iki yüzden tecāvüz itdügi maħsümdur. Ebu'l-müfessirīn el-'allāme ez-Zemaħşerī Keşşāf'da dāru'l-hicre Hāđramūt olup ol menzile teşrif-i ħuzūr erzānī buyurduķlarında nakd-i revānı be-resm-i icāre-i mu'accele yed-i mütevellī-i ķabz-ı ervāħa teslim itdikleri vech-i tesmiye olmak irād itmişdür. Muħyi's-sünne el-imām el-Begāvī tefsirinde cenāb-ı nebiyyullāh hicretgāhları kıble-i enām Beytullāhi'l-ħarām olup vāşıl-ı ħayāt-ı (12a) cāvidānī olinca ol buķ'a-i celili'ş-şānda āsüde-ħāl-i kenef-i emān u iıminān olduķları daħi nigāşte-i ķalem-i rivāyet olmuşdur. Mervīdür ki noķta-i vücūd-ı bed-būd-ı ķavm-i Şemūd şafħa-i 'ālemden kezālik 'adem birle nā-būd olıcaķ sāhil-i selāmete vaz'-ı ķadem iden mü'minīn ya Hāzret-i Şālih ile yāħūd anlar Filistīn'de 'azm-i ħuld-i berīn itdiklerinden sońra ser-zemīn-i Hāđramūt'da vaz'-ı esās-ı temekkün ü ķarār [19b] idüp şāhiķa-i cebelde bir ķaşr-ı 'ālī ve dāmene-i kūhda bir bi'r-i me'īn yaķınında ħāşūr-ı enām bir ħişār-ı üstüvār bināsına ber-zede-dāmān-ı ihtimām oldılar. Hānzala b. Safvān²²⁴ niçe zamān ol mekānda mazhar-ı celāil-i ni'am-ı nā-mütenāhi-i ilāhi olup ba'de müddetin vesāvis-i şeytāniyye birle 'ādet-i zemīme-i 'ibādet-i eşnāma iķdām itdiler. Ol güm-rāhları ıarıķ-i müstekīm-i dīn-i ķavīme delālet için Hānzala b. Şafvān irsāl olunup küşte-i şemşir-i 'utüvv ü

²²³ “Yurtlarında yüzüstü hareketsiz çökekaldılar.” El-Araf, 7/78,91; Hud, 11/67,94; el-Ankebut, 29/37.

²²⁴ İÜ'de yok.

tuğyân-ı kavm-i dâll olmağın nüzül-i ‘azâb ile kahr u tezlil ve ol bi’r ü kaşr ta‘til olındı.

Hzret-i İbrâhîm ‘aleyhi’t-taḥiyye ve’t-teslîm neseb-i ‘âlileri süllem-i penç-pāye-i ābā vü ecdād ile kaşr-ı bî-kuşūr-ı nesl-i şerîfû’l-aşl-ı Hzret-i Hūd’a şu‘ūd ider. Hıl‘at-i i‘zâz-tırâz-ı şerî‘at-i cedîde birle teşrîf-sâz-ı şadr-ı eyvân-ı risâlet olan ‘ulû’l-‘azm peygamberlerdendir. On altı yaşında iken giriftâr-ı maḍîk-i mancınık olmuşlar idi. Ba‘z-ı mehere-i fenn-i siyer zemzeme-sâz-ı haber olduğu üzere ṭabaḳâtü’l-celâl sinîn-i ‘ömrden kırk birinci dereceye vaż‘-ı kadem-i muḥterem itdiklerinde kâmet-i bâhiri’l-istikâme-i isti‘dâdları câme-i istebrâk beṭâne-i [20a] risâlet-i ‘amme birle iclâl ve ber feḥvâ-yı ²²⁵ (وَاتَّخَذَ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا) nu‘ût-ı sa‘âdet ü iḳbâlleri şöret-i tāmme-i ḥillet ile ikmâl olunup Ravzatü’l-aḥbâb ve Ünsü’l-celil’de cenâb-ı ḥalîl mevâ‘ız u emsâli müştemil on şaḥîfe-i şerîfe ile tebcil olundıkları zebân-zede-i ḥâme-i ‘abbâsî-‘amâme olmuşdur. Ebu’l-müfessirîn el-‘allâme ez-Zemaḥşerî daḥi kerîme-i ²²⁶ (صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى) tefsîrinde eb-i kerîm-i Hzret-i İbrâhîm on ‘âdet şuḥuf-i muṭaḥhara ile maḫhar-ı tekrîm oldukların şaḥâbî-i ‘âlî-güher Ebü Zer raḍiyallâhu ‘anh Hzret-i Ḥayru’l-beşerden şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem râvî olmak üzere kalem-fersâ-yı şaḥîfe-i Keşşâf olmuşdur. Ber-feḥvâ-yı naşş-ı kerîm (إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ ²²⁷ (إِمَامًا) menşūr-ı lâmi‘i’n-nūr-ı imâmet-i ‘amme daḥi ol muḳtedâ-yı enâma müsellemler olmağın şadr-nişîn-i maḥfel-i nübüvvet olan zevât-ı muḳaddese-i silsile-i neseb ve’l-aḥseblerine bāz-beste (12b) olup kâffe-i enbiyâ anlara ittibâ‘ ile me’mûr olmuşlardur. İstiyâk u kaşş-ı şârib ve ḳalm-i ezfâr ve iḥtitân ve istincâ bi’l-mâ’ ve ittiḥâz-ı na‘leyn ve lübs-i serâvil Hzret-i ḥalîl iḫrâz-ı fazl-ı teḳaddüm buyurdıkları

²²⁵ “İbrahim’i dost edindi.” En-Nisa, 4/125.

²²⁶ “İbrahim ve Musa’nın sayfaları” El-A‘lâ, 87/19.

²²⁷ “Ben seni insanlar için önder yapacağım.” El-Bakara, 2/124.

sünen-i seniyye-i müstaḥsenedendir. Vāzī‘u’l-aşl-ı k̄anūn-ı mihmāndārī [20b] eb-i kerīm-i cenāb-ı İbrahīm olup ser-i ḥānlarında mihmān olmadıkça loḡma-i ḥelāl ile ḥall-i ‘uḡde-i şavm-ı vişāl itmezler idi. Bināberīn semāṭ-ı ḥalīl vārid ü şādır muḡīm u müsāfir ḥaḡḡında bu deme dek bezl-i ni‘am idüp ümīddür ki sufre-i ḥūrşīd gibi ilā yevmi’l-ḡiyām ber-devām ola ²²⁸(أحسن صبغة الله) olan ḡilye-i bī-‘ayb-ı şeyb ile muḡallā olup ol kisve-i nūrānī ile nev‘-i insānīde ibtidā muvaḡḡar olan daḡi zāt-ı ḡilye-i²²⁹ sūtūde-şīfāt-ı Ḥazret-i ḡalīlullāhdur. Sālār-ı muḡaḡḡıḡın el-‘allāmetü’l-Beyzāwī ta‘yīni üzre feverān-ı tennūr-ı ṭūfāndan iki bin altı yüz kırḡ sene ve Cāmi‘u’l-uşul’den menḡul oldıḡı üzre bin yüz kırḡ iki sene ḡüzār itdikden şoñra gevher-i tābdār-ı zāt-ı ḡuceste-şīfātları maṭla‘u’l-envār sūs-ı ehvāzdan şaḡn-ı serāy-ı ‘ālem-i vücūda feyz-i nūr-ı şuhūd itmişdür. Naḡl-i ser-sebz-i ḡāmet-i ṭūbā-nemūdları ḡāk-i pāk-i Bābil’de veyā ser-zemīn-i Ḥarrān’da bālā keşīde olup ba‘dehū pederleri Āzer mekānların tebdīl ve ol mihr-i münīr-i sipihr-i risāleti ṭaraf-ı Bābil’e taḡvīl itdüḡi daḡi dest-cīde-i yerā‘a-i ruvātdur ki ‘alā eyyi ḡāl ol tāriḡde ḡār cihet-i ‘āleme dōrt yüz [21a] yıl başt-ı yed-i istīlā iden Sāmī-nejād Nemrūd-ı merdūd ki tamāmī-i rub‘-ı meskūnda ḡākim-i ‘ale’l-ıṭlāḡ olan mülūk-i āfāḡdan olup kemāl-i müsā‘ade-i esbāb-ı cāḡ u celāl ile ṭarīḡ-i müstekīm-i ‘arz-ı ‘ubūdiyyetden ḡurūc ve zirve-i da‘vā-yı bāṭıla-i rubūbiyyete ‘urūc itmiş idi. Bir şeb-i bul-‘acebde āsūde-i cilbāb-ı ḡāb iken²³⁰ ‘ālem-i mişālde meşḡūd-ı dīde-i ḡayālī olan timşāl-i vāḡı‘a-i hāile ufḡ-ı semāda bir kevkeb-i raḡşān nümāyān olup anın nūrundan māḡ u āftāb maḡzar-ı (تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ)²³¹ sebebiyle ki kehene vü müneccimīn ol sāl-i meymenet-iştīmālde bir

²²⁸ El-Bakara, 2/138’e telmih var.

²²⁹ İÜ’de yok.

²³⁰ E’de bu ifadeden sonra “ufḡ-ı semāda bir kevkeb-i raḡşān nümāyān olup anın nūrundan māḡ u āftāb maḡzar-ı (تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ) oldıḡı ‘ālem-i mişālde” şeklinde devam eder.

²³¹ “Gözden kaybolup gittikleri zaman” Sad, 38/32.

mevlūd-ı ‘ākıbet-maḥmūd evc-i su‘ūd-ı iktirān-ı şuhūda şu‘ūd idüp vücūd-ı Nemrūd’a bā‘ıṣ-ı ‘adem ü helāk olmaḫ ta‘bīr itdikleri cihetden ol seffāk-ı bī-bāk ḥāşā ḥükm-i ḫazā-yı müteḥattimü’r-rızāyı taḡyīr recāsıyla ol sene yüz bin ḫadar ma‘şüm-ı pāki küşte-i tīḡ-i helāk eyledi. Be-fermān-ı Rabb-i celīl Ḥāzret-i ḫalīl rūd-ı māu’l-ḫayāt-ı şuhūda vürūd idicek māder-i mihribānı ol genc-i nihānı çeşm-i azrār-ı aḡyārdan dūr itmek için ḫāric-i şehirde bir künc-i ḡār-ı teng ü tārda **(13a)** mestūr idüp setr-i settārī perdedār olmaḡın gülbērg-i vücūd-ı nāzenīnleri işābet-i gezend-i nazar-ı bedden emīn oldu. Şafaḫāt-ı ba‘z-ı mu‘teberātda cilveger-i mir’āt-ı **[21b]** nazar olmuşdur ki Ḥāzret-i İbrāhīm mütevārī-i peḡyūle-i ḡār oldukları şeb-i tārda raşad-dānān-ı fenn-i tencīm olan kehene vü müneccimīne hādī-i rāh-ı ta‘yīn olan kevkeb-i raḫşān li-ḫikmetin şafḫa-i āsumānda nihān olmaḡın sitāre-şināslar Nemrūd’a işābet-i tedbīr ile tebşīr idüp saṭr-ı nā-mevzūn-ı ḫānūn-nāme-i ḫatl-i etfāle ḫarb-ı²³² ḫalem-i ibtāl itdürdiler. Behemeḫāl Ḥāzret-i ḫalīl yevmen fe yevmen kenef-i ḫıfz-ı ilāhīde neşv ü nümā bulup sinn-i temyīze bālīḡ olıcaḫ irşād-ı isti‘dād-ı māder-zād birle mir’āt-ı kāināta müte‘accibāne nigāh idüp bu mümkināt-ı ecrām-ı ‘ulviyye vü süfliyyeye bir mübdi‘-i ḫaḫīḫī lāzım idüḡi vāşıl-ı derece-i ‘ilme’l-yaḫīnleri oldu. Lākin ol hengāmda vaḫdet ü vücūd-ı Bārī’ye bir ferdin iḫrārı olmayup bāde-i nā-ḫoş-güvār küfr ü inkār ile herkes mest ve ṭav‘an ev kerhen Nemrūd-perest olmaḡın ta‘līm-i ṭarīḫa-i sülūk-i cādde-i müstekīm ider bir mürşid olmaḡı cihetden zühre-i zehrā veyā müşterīye mäh-ı şeb-ārā ve mihr-i ḫāveriye nigāh idüp ber-sebīl-i istifhām-ı inkārī ve ḫazf-i edāt-ı istifhām “Hāzā rabbī”²³³ kelāmı ile taḫrīk-i zebān-ı nāṭıḫa itmişler iken ol şuver-i ‘ibret-eşer mütevārī-i perde-i ufūl **[22a]** olıcaḫ lā ‘an itīḫādın ‘alā vechi’n-nazar ve’l-istidlāl şadır olan

²³² E: zabṭ-ı

²³³ Bu, rabbimdir.

maḳāl-i bī-meālden melūl olup ser çeşme-i lisān u cinānı ālūde-i ḥār-ı ḥāşāk-i iştirāk²³⁴ olmadan tenzīh ve vech-i teveccūhi fāṭiru's-semāvāti ve'l-arz cenābına tevcīh eyledi. Mervīdür ki Āzer zu'munca iktisāb-ı māl-i ḥelāl ḳaşdıle meşğūl-i şan'at-ı but-tırāşī olup şeb-hengām perdāḥte-i dest-i ihtimāmı olan eşnāmı 'arza-i hel min mezīd itmek için dest-i but-şiken-i Ḥāzret-i İbrāhīm'e teslim iderdi. Ḥāzret-i Ḥalīl ri'āyet-i ḥaḳḳ-ı ūbūvvet için ol teklīf-i 'anīfe taḥammül idüp lākin mūhimme-i taḥḳīr ve izdirāyı daḥi edā ve mecāmi' u esvāḳda²³⁵ (مَنْ يَشْتَرِي مَا يَضُرُّهُ وَلَا) deyu nidā itdügünden mā'adā aḥyānen ol mürdārı bir bīsmāna bend idüp cīfe-mānend pā-māl-i ḥāk-i mezellet iderdi. Āzer mü'temenü'd-devle ve gencūr-ı beyti'l-eşnām olup ḳalem-rev-i ḥükümet-i Nemrūdī'de ḳazāyā-yı umūr-ı salṭanat u millet müdāḥale-i ra'yı olmadıḳca fayşal bulmamağın ri'āyet-i ḥāṭır için dāmen-i ḥāl-i cenāb-ı İbrāhīm dest-i ta'arruzdan selīm olup yā tevāzu' u meskenet veyā teslim-i ḳıymet ile ol cemādı pence-i şikenceden āzād iderlerdi. (13b) [22b] Egerçi Ḥāzret-i Ḥalīl 'aleyhi's-selām ihānet-i eşnām ile ḡulgule-endāz-ı iştihār olup vesāṭat-ı muḳarrebīn ile sem'ı Nemrūd-ı bī-dīne daḥi vāşıl olmış idi. Lākin naḳş-ı ḡarīb-i ḥāb-ı dūşīn ve ta'bīr-i mūneccimīn şafḥa-i ḳalb-i pūr-kīninden ber-ḥaseb-i irādet-i bī-'illet şūste-i şābūn-ı nisyān olmağın eḳāvīl-i müfsidīne çendān ilḳā-i sem'ı ihtimām itmedi. Ol deme dek ki bayramları olup şubḥ-dem şaḡīr ü kebīr 'ıdgāha çıḳmaḳ ūzre āmāde oldılar. Ḥāzret-i Ḥalīl'e daḥi Āzer teklīf-i refāḳat itdıkde ol pelīdler ile ta'yyidden kendūleri teb'īd için mu'teḳad-i ḳavm ūzre aḥter-şināsāna cānib-i āsumāna tevcīh-i liḥāza-i mülāḥaza idüp ḡalebe-i mevād-ı şuyū'-ı dālāl u fesād ile seḳāmet-i ḳalbīye veyā eşrāf li's-seḳīm irāde buyurulmaḳ ūzre (إِنِّي سَقِيمٌ)²³⁶ kelāmı ile teaḥḥura Āzer'den ārzūmend-i ruḥşat ve şehr tenhā ḳalıcāḳ ṭaraf-ı

²³⁴ E: işrāk

²³⁵ "Kendisine zarar veren ve hiçbir faydası olmayan şeyi kim satın alır?"

²³⁶ "Ben hastayım." Es-Saffat, 37/89.

buthāneye kām-zen-i ‘azīmet oldılar. Niyyet-i hayr ile dāhil-i deyr olıcağ pīş-āhenk-i kaçār-ı eşnām Yehū nām putdan gayrı yetmiş ‘aded şanemi zer-endūd kürsilerinden yüzleri üzre pest ve dest-i [23a] haqqperest ile cümlesin şikest idüp ālet-i cihād olan teber-i mu‘teberi ceres-vār āvīze-i gerden-i şanem-i ekber eyledi. Ol güm-rāhlar şeb-hengām hengāme-i ‘idgāhdan rû be-rāh-ı şehr olup buthāneyi şûriş ü gavğāyı bed-mestāndan şikeste-sebû ve şad pāre sifāl ile mālāmāl şahn-ı meykededen numüne göricek güne-i çehre-i murdārları gāh kāha gāh rûy-ı zengī-i siyāha dönüp dideleri hūnābe-rīz-i gam ve sīneleri tennūr-ı pür-tāb-ı āteş-i elem oldı her biri havşala-i isti‘dād-ı şeqāveti kadar bir söz söyleyüp ‘ākıbet hem-zebān-ı ittifāk-ı (أَنْتَ فَعَلْتَ هَذَا بِأَلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمَ)²³⁷ hitābiyle Hāzret-i Hālil’den istinçāk itdiler. Hāzret-i İbrāhīm²³⁸ (بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا) kelām-ı dürri’n-nizāmı birle redd-i cevāb idüp üslûb-ı ta‘rīzī üzre tebkīt ve ilzām-ı hüccet kaçdıyla irāet-i şüret-i ikrār ve ferīde-i²³⁹ (فَاسْئَلُوهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ) birle kendülere kaçd-ı ızrār idenleri ihbāra kâdir olmayan cemādda isti‘dād-ı rütbe-i vālā-yı ulūhiyyet olmadığın hakīmāne izhār eyledi. Ol peygamber-i sa‘d-ahter Nemrūd ve Āzer ile germ-sāz-ı ma‘reke-i baḥş u [23b] muḥāvere oldukları hilâlde her birine ilkām-ı hacet idüp baş itdikleri muḥaddemāt-ı müsellemlü’l-intācı ki kalem-i zer-nigār-ı şihāb-ı tiz-kām ve midād-ı ‘anber-nihād-ı şeb-i gāliye-fām ile debīr-i felek-eşīr fāiz-i sa‘adet-i kitābeti olmadan ‘acizdür. (14a) Ferden ferden iltizām-ı taḥrīr-i hāric-i dāire-i vüs‘-i zerre-i haḳīr olmağın risāle-i Mir’ātü’ş-Şafā’da bu mertebe ile iktifā revā görildi. El-kışşa hāl-i mütebeyyin ve bu gāzā-yı ekberi iden müte‘ayyen olup ol nā-kaḳbüller vech-i ma‘kûl üzre meḥāccede ‘acz u kuşūrları zūhūr itmegin bir kavilde Nemrūd ammā bir

²³⁷ “Sen mi yaptın bnu ilahlarımıza, ey İbrahim?” El-Enbiya, 21/62.

²³⁸ “Hayır, bunu şu büyükleri yapmıştır.” El-Enbiya, 21/63.

²³⁹ “Konuşabiliyorlarsa onlara sorun, bakalım!” El-Enbiya, 21/63.

rivāyetde ekrād-ı fārsdan Heyūn nām bir kürd-i denī vü dūn²⁴⁰ ilķāsıyla ki cezā-i sū-
i şanı‘i ‘ācilen ifā olunup ‘azm-i milket-i tahte’ş-şerā itmede Qārūn’a reh-nūmā
olmuşdur. Ol ibriz-i kāmilü’l-‘ıyārı zer-i nāb-āsā pūte-i nārda müzāb ya‘nī sūhte-i
āteş-i pūr-tef ü tāb itmek üzre qarār virilüp zu‘m-ı fāsıdlerince berā-yı nuşret-i
ālīhe-i bātıla kāmil bir ay şāh u gedā a‘māl-i Kūfe’den Kūşī nām maķāma mānend-i
ester-i hīzümkeş haṭab-aḥmālını naḳlde izhār-ı şan‘at-ı cerr-i eşķāl itdiler. İ‘dād
olunan hīzem yedi gün her ṭarafdan iķād olunup [24a] germiyet-i āteş ile tennūr-ı
bāz-güne-i āsumānda ḥamel-i büryān ve cevvi-i semādan murgān-ı bülend-pervāz-ı
ḳaṭarāt-ı bārān gibi rīzān olıcaḳ cenāb-ı Ḥalīlullāhı ki mevķūf-ı ‘uḳde-i bend ü
zindān itmişler idi meydāna getürüp beden-i gül-i pīrehenlerin pūşış-i bālā-yı zībā
cāme vü ḳabādan tecrīd itdikden şoñra dest ü pā-beste mütekeffil-i ḥıdmet-i rezīle-i
iltizām-ı mā lā yelzem herze-vekīl-i ḥalķ-ı ‘ālem la‘īn-i racīm ta‘līmī ile peydā
itdikleri mancınıḳ keffesine teslīm itdiler. Ol ḥīnde telķīn-i mülhemi’ş-şavāb birle
mīzāb-ı zebān-ı ḥulvü’l-beyānlarından zülāl-i²⁴¹ ²⁴² (حَسْبِيَ اللهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ) cereyān idüp
ḳalb u ḳālīb ile çāre-sāz-ı derd-mendān feryād-res-i bīçāregān-ı dergāh-ı re’fet-
destgāhına teveccüh eyledi. Ol ḥīnde²⁴³ ḡulḡule-i kerrūbiyyān ile ṭāḳ-ı nūh-revāḳ-ı
āsumānı pūr-ṭanīn ve mecāmi‘-i eflāk mātem-gede-i nişimengāh-ı ḥāḳ gibi pūr āh u
enīn olup “Ey mālike’l-mülk! ‘Ale’l-ıṭlāḳ ḥablü’l-metīn fermān-ı ḳazāya teslīm-i
gerden-i rīzā olundığı muḥāṭ-ı ‘ilm-i ‘ālem-ārādur. Lākin ḥāliyen sāhire-i ḡabrāda
vaḥdet-i zāt-ı pākini idrāk itmiş ḥalīlin İbrāhīm’den ḡayrı kimesne yoḡ iken
düşmenlerin anı sūhte-i nār-ı [24b] helāk itmek revā mıdur?” deyu sūz u güdāza ve
şavn-ı şamedānī destgīr olmaḳ recāsına tazarru‘ ve niyāza āḡāz itdiler. Ol dem

²⁴⁰ İÜ’de yok.

²⁴¹ İÜ’de yok.

²⁴² Allah bana yeter, o ne güzel bir vekildir.

²⁴³ İÜ: ḥālde

peyk-i sebuk-seyr-i bārgāh-ı ceberüt Hāzret-i Cibril izz-i Rabb-i celil ile lemhatü'l-
başarda cilveger manaşsa-i nāsūt olup pā-ber-hevā cenāb-ı hālile irişdi ve “Yā
İbrāhīm vaqt-i teng ü ğarīm müteķādī-i ecel-i bī-direnkdür. Ber-zede-dāmān-ı
hıdmet-i imtişālim ²⁴⁴(هَلْ لَكَ مِنْ حَاجَةٍ)” diyüp muntazır-ı şudūr-ı (14b) fermān olıcaķ
Hāzret-i Hālil

Li münşihī

Çeşm-i ümīd hāzret-i hācet-revāyedür²⁴⁵

Dāim teveccühüm şaraf-ı kibriyāyadur²⁴⁶

Mişdāķınca rüy-ı ümīd ü recā ancaķ kıble-i hācet-mendān olan dergāh-ı merhāmet-
destgāha tevcih olunmaķ üzre ²⁴⁷(يَا جِبْرِيْلُ أَمَا إِلَيْكَ فَلَا كَلَامَ) kelām-ı mu‘ciz-nizāmı birle
māsivādan şüret-i istiġnā gösterdi. Rāz-dār-ı vahy-i mübīn Cibril-i Emīn “İmdi dest-
i du‘āyı şaraf-ı kibriyāya ref idüp tahrik-i hālķa-i der-i niyāza āġāz itsenüz olmaz
mı?” deyiceķ Hāzret-i İbrāhīm “Ey fermū-deres-i Rabb-i Kerīm heme maşnū-ı būd
ve ger nābūd cerīde-i ‘ilm-i ezelīde mevcūd iken ben zerre-i bī-vücūd ķar-ı bāb-ı
recāda nev‘an küstāhlıķ fehm iderüm. ²⁴⁸(حَسْبِي مِنْ سُؤَالِي عِلْمُهُ بِحَالِي) maķāl-i bedī‘i’l-
insicālī birle redd-i cevāb-ı bā-şavāb [25a] itdüġi an āteş-i sūzān hıķāb-ı müsteķāb-ı
²⁴⁹(يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ) mażharı olup mehbit-ı cenāb-ı hālil olan lücce-i
āteş maħmel-i sebzārenk-i çemen ve gül-i nesrīn ve nesteren birle müzeyyen bir
bāġ-ı dilkeş oldı. Lehīb-i nārdan bir tār-ı mū-yı bārike şiken-i āzār irişmeyüp ancaķ

²⁴⁴ “Bir ihtiyacın var mı?” El-Kurtubî, Ebû Abdullah, **el-Câmi li-ahkâmi’l-Kur’ân**, thk. Hişam Semir el-
Buhârî, Riyad, Daru Âlemi’l-kütüb, t.y., C. XI, s. 303.

²⁴⁵ Müfteilün müfteilün müfteilün fâ.

²⁴⁶ Vezin bozuk.

²⁴⁷ “Ey Cibril, sana sığındı. Artık konuşmak yok.” El-Kurtubî, **aynı yer**.

²⁴⁸ Dua etmekle bana yetecek olan şey hâlimin ona malûm olmasıdır.

²⁴⁹ “Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol.” El-Enbiya, 21/69.

vücūd-ı nāzenīnlerinde olan bend-i āhenīn ıatıre-i sīmāb-āsā müzāb olmak ile kayddan hālāş olmuşlardır. Hazret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām²⁵⁰ erāk-i per ve bāl-i melāik birle çemen-i şaffa-i ravzatü’ş-şafāda iclās ve dūş-i sūnbül-pūşlarına harīr-i behişt-i berīnden nesīc-i hūr-i ‘īn bir kamīş-i kāfūr-fām ilbās olunup yedi gün ol hazīre-i hatīrede ferīştegān-ı ravza-i ridvān ile hem şohbet ve çāşt u şām ser-i hān-ı bī-imtinān-ı cennet oldu. Ol fārisü’l-hayl-i ‘arżgāh-ı risālet-destgāhı²⁵¹ hāiz-i kaşabu’s-sebķ-i mızmār-ı halīlullāhī hazretleri imdād-ı şavn-ı ilāhī birle hatā-resīde-i harekāt-ı tūsen-i tūnd-licām-ı sipihr-i bed-rām olmayıcaķ Nemrūd-ı merdūd nāçār kaşd-ı ızrārdan keşīde-‘inān-ı ışrār olup lākin āteş-i ‘utūvv-i tuğyānı feyezān-ı ser-çeşme-i taşdıķ u iķān birle intifā-pezīr olmadığından mā‘adā belki hāşā Hazret-i Hudāvend-i zemīn [25b] ü āsumān Āferīnende-i ins ü cān ile muţāraha-i kar‘a-i dār u gīr mālīhulyāsına mübtelā olmağın bir def‘a icād-ı şundūķ ve etrāfına şedd-i nūsūr ile bālā-hāne-i hazīre-i hadrāya kaşd-ı şu‘ūd ve bir kerre daħi sāhire-i ğabrāda tertīb-i cūnūd itmegīn taslīt-i cūnūd-ı mecennede-i bağūda²⁵² birle kendi ve etbā‘ u eşyā‘ı helāk olup levş-i vücūdlarından şafha-i hāk-i pāk oldu. Ta‘yin-i tevārīķ-i vekāyi‘de eķāvīl-i müteħālifü’l-mefhūm-ı müverrihīn dağdağa-engīz-i hātır olmadan (15a) nāşi²⁵³ ekşerine ta‘arruzdan teħāşī olunmuşdur. Meşelā ol mihr-i tāb-dār-ı evc-i risālet künc-i ğārdan sāha-i zuhūra feyz-i nūr idüp mir‘āt-ı melekūt-i arz u semāvāta ta‘līķ-i nażar-ı enver buyurduķlarında sinn-i ‘ōmr-i ‘azīzleri yedi veyā on üç veyā on altı olup bir rivāyette ol māh-ı çārdeh-şebe ancak on beş aylık idi. Keşākeş-i ser-pençe-i miħnet-i āteşe ibtilālarında sinn-i şerīfleri on altı ve yā yirmi yedi ve yā otuz olup Bābil’den ref‘-i rāyet-i hicret buyurduķlarında

²⁵⁰ İÜ: ‘āleyhi’t-teħiyatü ve’t-teslīm

²⁵¹ İÜ: ‘arşagāh-ı destgāhı

²⁵² İÜ: tasalluţ-ı ceyš-i bağūda

²⁵³ E: işi

a‘vām-ı ‘ömrleri ‘allāme Zemāḥşerī ta‘yīni üzre yetmiş beş ve İmām Suyūṭī naklı üzre otuz yedi idi. Lākin ḥil‘at-i risālet ile teşerrüfleri kırkınıc senede olduğı²⁵⁴ müte‘ayyin olmağın rivāyet-i Suyūṭī nā-dürüst idüğü mütebeyyin olur. Qazıyye-i ihyā-yı ṭuyūr daḥi Tārīḫ-i Mīrḥand’da sāl-i irtiḥālde olmağ üzre meşṭūr olup ammā ekşer-i tefāsırde bu üslüb üzre keşide-i rişte-i suṭürdur ki ḥīn-i meḥāccede Ḥāzret-i İbrāhīm’den şudur iden²⁵⁵ (رَبِّي الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ) kelāmına Nemrūd ‘afv u i‘dām kaşdıyla²⁵⁶ (أَنَا أُحْيِي وَأُمِيتُ) deyu zu‘munca cevāba teşaddī idüp Ḥāzret-i Ḥalīl mu‘āraza-i fātire-i²⁵⁷ Nemrūd’a i‘tirāz ile müşāğaleden i‘rāzan mişāl-i ḥafiden²⁵⁸ (إِنَّ اللَّهَ يَأْتِي بِالشَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ) mişāl-i celisine ‘udül ile ol nā-ḳabūli ilzām u iskāt eyledi. Ba‘z-ı dānişverān-ı fenn-i tefsīr bu güne ḳalem-zen-i şafḥa-i taḥrīr olmışlardur ki Nemrūd cenāb-ı Ḥalīl’e “Yā İbrāhīm rabbīn ihyā-yı mevtā itdüğini re‘yü’l-‘ayn müşāhede itdün mi?” deyu suāl idüp Ḥāzret-i Ḥalīl “Ne‘am” cevābına iḳdāmdan ‘inān-ı kelāmı mişāl-i s̄nāiye s̄nāi oldı. Def‘-i meclisden şoñra bir kerre daḥi suāl-i mezbūra cevāb tedārikine muṣṭar olmağ ihtimāliyle dergāh-ı İzid-i Zü’l-celāle²⁵⁹ (رَبِّ أَرْنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى) ‘arż-ı ḥālīn ref‘ itmegın ḥuşul-i iṭmi’nān için fermān-ı sübhānī ile bir gurab ve ṭāvus ve kebüter ve ḥurūs ‘arza-i yek-āvīz-i ser-tīz idüp serlerinden mā‘adā eczāyı maḥlūṭan dört veyā yedi ṭağa tevzī‘ itdikden şoñra iblāğ-ı peyām-ı da‘vet buyurduḳlarında eczā-yı perīşān içtimā‘ ve fermānların gūş-ı ḳabūl ile istimā‘ idüp ḥidmet-i ḥalīlullāha ez-ser ḳadem-kerde pervāz ve lisān-ı ḥāl ile reīs-i²⁶⁰ a‘zā olan ser-burīdelerin iḥsān recāsına niyāza āğāz itdiler. Ba‘z-ı kütüb-i

²⁵⁴ İÜ’de yok.

²⁵⁵ Benim rabbim öldürür, diriltir.

²⁵⁶ Ben de öldürür ve diriltirim.

²⁵⁷ İÜ: fāsīde-i

²⁵⁸ “Şüphesiz Allah güneşi doğudan getirir. Sen de onu batıdan getir.” El-Bakara, 2/258.

²⁵⁹ “Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster.” El-Bakara, 2/260.

²⁶⁰ E: re’s-i

tevrârhde huşuş-ı mādde huzūr-ı Nemrūd'da olup ol merdūd bu mu'cize-i bāhireyi hāşā sihre haml ile Hāzret-i İbrāhīm'i künc-i zindānda muķim eyledi deyu zebānzede-i yerā'a-i taħrīr (15b) olmuşdur. Vallāhu a'lemu bi-ħaķāyıkı'l-aħvāl.²⁶¹

Be-ħeme hāl²⁶² dest-yārī-i fażl-ı 'amīm birle Hāzret-i İbrāhīm berzaħ-ı nār ve mađık-ı ķahr-ı Nemrūd-ı cebbārdan kenāre-i selāmete ııkıđıđan Őońra peygūlenişin-i 'uzlet ve gūşe-gūzīn-i emn-i rāħat olmaķ iĉün Bābil'de dāmengīr olan 'alāyıkdan inķıķā' ve hicret ilallāh ķaşdına ibn-i 'ammı Lūķ ile ol menzile vedā' idüp hem-rāhı tevfiķ birle 'azm-i ķarīķ itdiler. Ĥarrān'da melik-i Ĥārān'ın duģter-i sa'daħteri Sāre'ye ki Yūsuf-ı Ken'ānī anın ĥüsn-i sāmān-sūzından hişşemend-i sūlūs idügi sābitü'ş-şihħadur dāħil-i ĥarem-serāy-ı izdivāc ve anda niĉe ĥaste-dilān-ı künc-i 'işyāna dārū-yı şifāsāz-ı irşādları birle 'ilāc itdiklerinden Őońra Şām'a ba'dehū Mışır'a teşrīf-i ķudūm-ı meymenet-lüzüm erzānī buyurup andan daħi maħmel-bend-i ķufül ve arz-ı Şām'dan Filistīn'de vādi-i Seb' nām menzile ĥaķķ-ı raħl-i nüzül buyurdular bir ķavilde Āzer daħi muķimen 'alā küfre dūnbāle-dev-i hicret-gūzīnān olarak Ĥarrān'a gelüp anda mürd olmuşdur dāmen-i 'işmet-meāb [26a] Sāre'yi hāşā rahnedār-ı hetk-i ĥürmet itmek sevdā-yı ĥāmı dāmına giriftār olup dest-i bāzūsı penĉe-i ĉınār gibi bī-kār olmaģın tevbe vü istiģfārı vesīle-i neyl-i maģfired-i Ėaffārī idüp ķıbtıyyetü'l-aşl Ĥācer nām cāriyeyi Sāre'ye ĥıbe vü teslim ve şān-ı şeref-nişān-ı ĥalīlu'r-raħmānı mażħar-ı şunūf-ı iclāl u ta'zīm iden küstāħ-ı bī-edeb ekşer-i suķūr-ı şaħāyıf-ı siyerde Fir'avn-ı Mışır Sinān bin 'Ulvān olmaķ üzere muħarrer olup lākin Ravzu'l-Ünüf'de ķalem-i İmām Süheylī raķam-zedesi üzere melik-i Ürdün Şārūf'dur. Hāzret-i Sāre 'āķir olup iķtirān-ı sa'deynden bir eşer-i sırr-ı cevher-i muķaddes zūħūr itmemegin silkü'l-leāl-i nesl-i celīl-i cenāb-ı ĥalīl

²⁶¹ Bu cümle E'de yoktur.

²⁶² E'de bu ifadeden önce İbrāhīm kelimesi vardır.

munkaṭı̄c olmamak için Hācer'i dāḥil-i ḥavza-i milki'l-yemīn-i Ḥazret-i İbrāhīm idüp ol rasūl-i kerīm seksen altı sinnine bāliḡ olmuşlar idi ki zebīḥullāh İsmā'īl ḥāb-ı nūṣīn-i ḥafādan bīdār ve revzen-i rūṣen-i vücūddan perde-güşā-yı dīdār olup lākin āteş-i sāmān-sūz-ı ḡayret-i beşeriyye kānūn-ı derūn-ı Sāre'den zebāne-keş olmaḡın ri'āyet-i merāsım-i rızā-cūyī ve ḥāṭır-ḥāhī için zebīḥullāhı henüz şīr-ḥāra iken māder-i mihrībānı ile ber-vefḡ-ı fermān-ı sübhānī [26b] cilvegāh-ı Ümmü'l-ḡurā olan vādī-i ḡayr-ı zīzer^c arz-ı baḥāya naḡl ü taḥvīl itdiler yūmn-i maḡdem-i cenāb-ı İsmā'īl bā'is-ı feyezān-ı zülāl-i zemzem-i mükerrem olup ol menhel-i 'azb ḡabile-i Cürhüm ve Ḳuṭūr ile keşīru'z-zihām olıcaḡ iḡlīd-i kelīd (16a) riyāset-i ḡarem-i müselleme dest-i taşarruf-ı Cenāb-ı İsmā'īl olup anlar vāşıl-ı me'āric-i 'illiyīn ve dāḥil-i ni'met-gede-i biḡişt-i berīn olduklarında nābit nām fer^c-i şābitü'l-aşl-ı aşıl cānişin oldıḡı ve anlar daḡı berzaḡ-peymā-yı iḡlīm-i beḡā olıcaḡ zimām-ı emānet-i kübrā-yı ḡükümet eyādī-i müteḡallibeye düşdüḡü ve binā-yı ḡalīlīden muḡaddem ve muahḡar muḡaddere-i siyeh-ḡāder-i Ümmü'l-Ḳurā şerrefehallāhu te'ālā manaşşa-i zuḡūrda ne hey'et-i maṭbū'a ile cilveḡer oldıḡı naḡl-bend-i ḡülşen-serāy-ı taḡrīr oldıḡımız siyer-i mu'teberde mufaşşalan mersūm-ı ḡalem-i 'ācizāne raḡam-ı faḡīr olmuşdur. Şumār-ı a'vām-ı ḡayāt-ı fāizü'l-berekāt-ı ḡalīl yüzden ve a'dād-ı 'ömr-i Sāre ṡoksāndan tecāvüz idüp ṡarafeyn ḡasebü'l-'āde sinn-i iyās ile istīnās itmişler idi ki istīşāl-i ḡavm-i ḡāll-i Lūṡ için irsāl olunan kirām-ı berere²⁶³ ki şafāyīḡ-ı şaḡāyif-ı tefāsīrde muḡarrere oldıḡı revāṡib-i şaḡīḡa-i muḡarrara üzre Ḥazret-i Cibrīl ü Mikāil ü İsrāfīl'dürler [27a] şalavātullāhi ve selāmuhū 'aleyhim ecme'in miḡmān-ı ḡān-ı ḡalīl olup taḡarrub-ı ṡulū^c-i kevkeb-i āftāb işrāḡ-ı İshāḡ ile tebşīre ve ol burc-ı nübüvvet-i maṡla'u'l-envār şulb-i pākinden dürr-i tāb-nāḡ vücūd-ı behbūd-ı Yaḡḡūb pertev-endāz-ı şafḡa-i ḡāl olmaḡ ḡarār-dāde-i ḡükme-i taḡdīr

²⁶³ E: berreh

idügin takrîr itdiler. Ferîde-i ²⁶⁴(وَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ) tefsîrinde güher-sencân-ı gencine-i esrâr-ı Qur'âniyye bu üslûb üzre riştekeş-i leâli-i haķâyıķ-ı ğâmîza-i furķâniyye olmışlardur ki Cenâb-ı İsmâ'îl ercaħ-ı rivâyet üzre²⁶⁵ on üç yaşına irdikde Hâzret-i Hâlîl 'âlem-i hâbda ru'yâ-yı şâdıķa-i rahmâniyye üzre üç kerre ol ferzend-i dilbendi 'arza-i yek-âvîz-i sertîz itmek ile me'mûr olup vesâvîs-i şeytâniyye olmadıĝı emârât-ı şahîha ile mir'ât-ı tâb-nâk-ı ħalb-i pâklerinde cilve-i zuhûr göstericek min cânibillâh şudûr iden fermân-ı bî-dermândan necl-i nebîl-i Hâzret-i İsmâ'îl'i âĝâh idüp ²⁶⁶(فَانظُرْ مَاذَا تَرَى) kelâmı ile istikşâf-ı sırr-ı zamîr itdiklerinde bî-sekte-i tereddüd²⁶⁷(يَا أَبَتِ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ) ta'bîr-i dilpezîri ile redd-i cevâb-ı müsteṭâb olunmaĝın imzâ-i hükm-i kazâya teşmîr-i sâ'id-i himmet idüp ol serv-i ser-efrâz-ı [27b] bâĝ-ı risâleti ĝâlibâ mezbaħ-ı Minâ'dâ ber fehvâ-yı ²⁶⁸(وَتَلَّهُ لِلجِيبِ) sâye-âsâ naķş-ı şafha-i rûy-ı zemîn eyledi. Ol hînde²⁶⁹ Hâzret-i İsmâ'îl dîde-güşâ-yı mir'ât-ı cemâl-i cenâb-ı hâlîl olup gülgün eşk-i çeşme itlâķ-ı zimâm ve bu revîş üzre icâle-i kemiyyet-i kelâm eyledi ki "Ey peder-i 'âlî-güher! Hâliyen ki mâh-ı serî'u's-seyr 'ömr-i nâ-pâyidâr giriftâr-ı 'uķde-i muħâķ ve kevkeb-i hayât-ı müste'âr mübtelâ-yı (16b) belâ-yı ihtirâķ olmak üzredür. Bu dem-i vâpesinde der hâst-ı niyâzmendâne-i dil-i hâzîn oldur ki evvelâ âlet-i inķiṭâ' rişte-i hayât olan hânçer-i sertîzi tîz idesiz ki şerbet-i hânzal-ṭabî'at-ı merk ile ziyâde murre'l-mezâķ olmayam ve şâniyen pâ vü destimi muħkem-bend idesiz ki merâret-i imrâr-ı sikkîn ile murĝ-i nîm-i bismil-âsâ zârûrî izṭîrâb idüp ben zerre-i

²⁶⁴ "Çocuk kendisiyle birlikte koşup yürüyecek yaşa gelince" Es-Saffat, 37/102.

²⁶⁵ E'de yok.

²⁶⁶ "Düşün bakalım, ne dersin?" Es-Saffat, 37/102.

²⁶⁷ "Babacıĝım, emrolunduĝun şeyi yap. İnşallah beni sabredenlerden bulacaksın." Es-Saffat, 37/102.

²⁶⁸ "İbrahim onu (boĝazlamak için) yüz üstü yere yatırdı." Es-Saffat, 37/103.

²⁶⁹ E'de yok.

haķırden bî-ihtiyār ser-çeşme-i hāṭır-ı ‘āṭırınuzı²⁷⁰ tekdİR ider bir vaz‘-ı küstāḥāne şudūr itmeye ve şālīşen dem-i besmele gūşe-i izyāl-i iclā-yı kemergāha üstüvār idesiz ki me-bādā rişāşe-i ḥūn-ı şengerf-gūnı ile dāmen-i pākinüz ālūde olup ben küşte-i şemşīr-i taķdīre yevmü’l-ḥisāb bā‘iṣ-i surḥ-rūyī olacaķ nişāb-ı şevāba noķşān terettüb itmeye.

Nazm

Çekmezem baş dökse ķānım tīĝ-i bürrānın senin [28a]

Vehmim andandur ki pūr ḥūn ola dāmānın senin²⁷¹

Rābī‘an māder-i mihribānıma selām-ı vedā‘-encāmımı iblāĝ buyurup zaḥmet olmazsa ḥūnın pirehenimi ki bu şehīd-i tīĝ-i ķazaya la‘līn kefendür ol Ya‘ķūb-ı mümteḥana dest-āvīz idesiz ki sākīn-i beytü’l-ḥazen oldıķda Yūsuf-ı gümgeşteden būy-ı vişāl-i ferdā-yı kıyāmet virmek ile nev‘an bā‘iṣ-i ārāmiş ve sūkūn-ı sūziş-i ķalb-i maḥzūn ola” Ḥāzret-i İbrāhīm ferāyid-i veşāyā-yı rikķat-ḥīz-i ferzend-i ‘azīzi ķarṭa-i benāĝuş teslim idüp her tār-ı müjĝānın mīzāb-ı şurābe-i eşk-i ḥasret iderek şem‘-i kāfūrī-i miḥrāb-ı dīn olan gerden-i sīmīn-i Cenāb-ı İsmā‘īl’e ḥavāle-i miķrāz-ı sikkīn eyledi. Ol anda melāike-i heft āsumān dem-sāz-ı girye-i Ḥāzret-i Ḥalīlu’r-Raḥmān²⁷² olup “Ey Ḥudāvend-i Kerīm! Bende-i fermān-ber-i İbrāhīm’i ḥalīl itmekle ser-efrāz ve ol zāt-ı sūtūde-şifātı bu ‘unvān-ı celīlü’ş-şān ile mümteż itdüĝin ḥikmet-i ḥafiyyeden ḥālī degül imiş.” deyu sebbābe-güzā-yı taḥsīn oldılar. Cenāb-ı Ḥalīl ḳuvvet-ı bāzū-yı risālet birle ḥulķ-ı mübārek üzre mirāran imrār-ı sikkīn idüp ol şafḥa-i billūrīn reşehāt-ı ḥūn ile la‘līn olmayıcaķ Ḥāzret-i İsmā‘īl “Ey peder-i

²⁷⁰ iÜ: ‘ānızı

²⁷¹ Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün. Fuzûlî’ye aittir. Bkz. Fuzûlî, **Hadikatü’s-Süeda**, http://www.recepsen.com/fuzuli_erenler_bahcesi.pdf, e.t. 14.01.2015, s. 16.

²⁷² E’de raḥmān yok.

büzürgvār-ı ‘ālī-tebār! āyīne-i didār-ı āftāb-ı işrākıma ta‘līk-i nazār-ı işfāk itmek ile [28b] cāiz ki dest-i Hakkperestünüz lerze-nāk olup idrāk-i şeref-ımtişāl-i fermān-ı İzid-i müte‘alde nev‘an tekāsül ve ihmāl ihtimāli ola. Kitābe-i eyvān-ı nübüvvet olan şafha-i cebīnimi taqlīb buyursanız yühtemel ki bāzū-yı ‘azīmet-i şādıkadan kayd-ı fütür münhal ola.” deyu mütekāzī-i imzā-yı hükmi-ı kazā oldu. Hazret-i Halil matla‘u’l-envār-ı necābet olan cebīn-i mübīni taqbīl ve mir‘āt-ı tāb-nāk-ı vech-i pāki şüret-i āyīne gibi rüy-ı hāke taḥvīl idüp tīg-i ‘azīmeti tiz ve cebīn-i ihtimāmı ‘araḫ-rīz eyledi. Lākin seyr-i şavn-ı ilāhī ḥāil olmağın yek-āvīz-i sertīz (17a) taraf-ı āḫara māil olup vücūd-ı nāzenīn-i Hazret-i İsmā‘īl’de ser-i mü eşer itmedi. Cenāb-ı Halil bu mu‘amelede cebīn-i ‘azīmetleri dāgdār-ı tōhmet-i taḫşīr olmaḫ ḫavfıyla²⁷³ ol sikkīni kemāl-i gāzab ile şaḫra-i şammāya urup şafha-i seng-i ḫārāda te’sīr-i ‘azīm eyledi. Qarīne-i ḥāl taraf-ı Hazret-i²⁷⁴ İzid-i müte‘alden (يَا إِبْرَاهِيمَ قَدْ صَدَّقْتَ²⁷⁵ الرُّؤْيَا) nidā-yı beşāret ihtivāsına maḫzar olup nüzül-i fedā birle manzūme-i elṭāf-ı ilāhiye müstezād oldu. Mervīdür ki ḫiṣṣeyāb-ı ḫān-ı iḫsān-ı nā-mütenāhī-i ilāhī²⁷⁶ oldukları dem ferḫunde-ḫadem-i murğ-i zerrīn-bāl-i āftāb-ı ‘ālem-tāb nişimengāh-ı [29a] ḫaṭṭ-ı müstekīm-i nişfi’n-nehārdan semt-i āşiyāne-i mağribe taḫrīk-i kādime-i zevāl itdüğü vaḫt-ı mübārek idi. Ol rasūl-i muḫterem şükran li’n-ni‘am seccāde-i niyāza ḫalkup ferzend-i dilbendleri tarafından fermān-ı kazā muzāye bī-tereddüd şudūr-ı rızā vü teslīm ve ta‘qīb-i ḫuşul-i irtizā-yı Rabb-i Kerīm ve nüzül-i zebḫ-i ‘azīm ve selāmet-i vücūd-ı necl-i ḫalīm için dört rek‘at namāz ile secde-güzār-ı ni‘met-i bī-minnet oldılar. Bu mu‘amele-i ḫikmet-ḫarīnden soñra güzār iden efrād-ı sinīn a‘dādı yedi veya on üç olduğda Hazret-i İbrāhīm-i Halil ve Cenāb-ı İsmā‘īl

²⁷³ İÜ: ḫavfindan

²⁷⁴ İÜ’de yok.

²⁷⁵ “Ey İbrahim! Gördüğün rüyanın hükmünü yerine getirdin.” Es-Saffat, 37/105.

²⁷⁶ İÜ’de yok.

terfî-i bünyân-ı raşîfu'l-erkân-ı beytullâh ile me'mûr olup ber-ḥaseb-i fermûde ol kıblegâh-ı enâm pezîrâ-yı şûret-i itmâm bulıcaḡ Ḥazret-i İbrâhîm ²⁷⁷ (وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ) (يَا أَيُّهَا النَّاسُ حَجُّوا بَيْتَ رَبِّكُمْ) fermânına imtişâlen şâhiḡa-i cebel-i Ebî Ḳubeys'den (يا أَيُّهَا النَّاسُ حَجُّوا بَيْتَ رَبِّكُمْ) nidâsını 'âlemgîr idüp se'âdet-i ḡacc-ı beytullâhi'l-ḡarâm ser-defter-i a'mâl berî olmaḡ mersûm-ı ḡalem-i taḡdîr-i mümteni'ut-taḡyîr olan kâffe-i enâm nihân-ḡâne-i aşlâb u erḡâmdan (مَنْ كُلَّ فَجٍّ عَمِيقٍ) lebbeyk-zen-i icâbet-i da'vet-i ḡacc oldı. Zimâm-ı ḡükûmet-i şarḡ u ḡarb-ı 'âlem dest-i taşarrufına [29b] müselleme ve bir ḡavl-i za'îf üzre câme-i zîbâ-yı salḡanatı tîrâz-ı nübüvvet ile daḡi mu'allem olup Ḥızır nebî ḡâidu'l-ceyş-i manşûrî ve ser-keşân-ı cihân-ı tîḡ-i heybeti maḡhûrî olan rûmî-nejâd melik-i 'âdil İskender-i Zü'l-ḡarneyn ki İskenderiye-i Mışır ve sedd-i sedîd-i Ye'cûc muḡteri'-i mi'mâr-ı himmet-i siḡr âşârı olup velvele-i kûs-ı saḡvet ve iḡtidârı eḡall-i müteyaḡḡın üzre bin altı yüz yıl tanîn-endâz-ı tîs-ı felek-i ser-nigûn ve ḡulgûle-perdâz-ı çâr cihet-i rub'-ı meskûn olmuşken ser çeşme-i âb-ı ḡayâtdan teskîn-i 'aḡş-ı ârzû-yı devâm ve şebât recâsıyla kûh u şaḡrâ-yı zulumâtı sû be-sû fersûde-i ḡademi cüst ü cû idüp lâkin be-ḡükmi-ḡazâ vü ḡader

Beyt²⁷⁸

Ummazız câm-ı şafâ dehr-i denî perverden

Bir içim şuyı (17b) dirîḡ eyledi İskender'den²⁷⁹

fehḡvâsınca ol feyyâza-i ḡülistân-ı ḡayât-ı ebedîden pür-sâz-ı sebû-yı ârzû olmaḡ müyesser olmamışdur. Ḥazret-i İbrâhîm ser-kâr-ı binâ-yı beyt-i kerîm olup ol

²⁷⁷ "İnsanlar arasında haccı ilan et." El-Hac, 22/27.

²⁷⁸ iÜ: naẓm

²⁷⁹ Feilâtün feilâtün feilâtün fa'lün. Bu beytin sadece ikinci beyti Hayali Bey'in kerem kasidesinde geçmektedir. Bkz. Mehmet İrkilata, "Nazire Geleneḡi İçerisinde Kerem Kasideleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ÇÜ, SBE, Adana 2007, s. 46.

‘amel-i hayr-ı ‘azîmden esdâl-i ezyâl-i ferâğ itdikleri gûş-güzârı olıcağ vech-i ‘azîmeti vech-i beyti’l-ħarâma tevcîh idüp yek şebâne-rûz menzil kaldıkda ta‘zîmen li’l-mekân ve’l-mekîn teraccül ve cenâb-ı lâzımu’t-tebcîl-i ħalîle ‘arz u meskenet [30a] ve tezellül itmegin eşheb-i tünd-‘inân-ı seħâb-ı âsumânı musaħħar fermânı ve râh-ı ġazâda kendüye ve ‘asker-i zafer-eşerine taħt-ı Süleymânî oldu. Cenâb-ı İbrâhîm henüz beyt-i kerîmi vaz‘-ı esâs-ı maşûnu’l-indirâs itmemişler idi ki Hâcer ‘âzim-i dâru’n-ne‘îm olup Ħicr’de muķîm-i künc-i laħd olmuş idi. Birkaç sene soñra Sâre daħi dâru’l-üns-i ħudse irtihâl idüp mezra‘a-i Cîrûn’da medfûn olıcağ Ħazret-i Ħalîl ‘aleyhi tühâfu’t-teħâyâ mine’r-Rabbi’l-celîl neşve-i köhne-i bahâr-ı ‘ömr-i nâ-pâyidâr ile cünbüş-i pîrâne ser gösterüp

Mışra‘

Ħüblarda seni tutdı gözüm ey kebk-i ħırâm²⁸⁰

mışdâķınca benât-ı kirâm-ı Ken‘âniyândan Ķuţûrâ nâm bir âhû-yı keħilü’t-ťarf deşt-i ħüsn ü melâĥatı şikâr-ı dâm-ı izdivâc itdiler. Ol muħaddere-i beyti’l-‘ıffetden Medîn ve Müdân nâm iki ferzend-i ‘azîzi’l-vücüd ħırâmân-ı ħıyâbân-ı şuhüd olup ammâ bir ħavilde altı ekârim-i²⁸¹ ebnâ cilve-nümâ-yı eyvân-ı hestî olmuşdur. Ünsü’l-celîl’de ârâyiş-i ħarîr-i taħrîr olmuşdur ki Ħazret-i ħalîl henüz dâire-i vücüddan ħâric ve murğ-ı rûĥ-ı pür-fütûĥları şâĥsâr-ı cinâna ‘âric olmamış idi ki ser-i se‘âdet-efser-i Ħazret-i İsmâ‘îl ve fark-ı ferħad-sây-ı cenâb-ı İşĥak tâc-ı bâhirü’l-ibtihâc-ı nübüvvet [30b] birle mażhar-ı tevķîr u ikrâm olup menşûr-ı isti‘dâd-ı Ya‘ķûb-ı mekrûb daħi ol tevķî‘-i refî‘ ile vaķ‘ u ihtirâm bulmuş idi. Mersûm-ı yerâ‘a-i ta‘yîn-i ekşer-i muħaķķikîn oldığı üzre şumâr-ı a‘vâm-ı ħayât-ı fâizü’l-berekâtları

²⁸⁰ Mef‘ûlü feilâtün feilâtün feilün. Kaynağı tespit edilemedi.

²⁸¹ E: mekârim

iki yüzi tekmil itdikde mazîk-i fenâdan mekânların füşhat-serây-ı beķâyâ tebdil buyurup civâr-ı Sâre'ye sâye-endâz-ı teşrîf oldılar.

Ĥazret-i Lût ‘aleyhi’s-selâm cenâb-ı İbrahîm’in birâder-zâdesi ve edîb-i irşâdlarının terbiyet-dâdesidir. Ĥazret-i Ĥalîl müteşaddî-i da‘vâ-yı şahîĥa-i risâlet olduklarında ĥâiz-i kaşabu’s-sebķ taşdik u ikrâr olup belki lafz-ı ni‘am-ı muķaddime-i da‘vet ile tev’em olmağın feyz-i ebr-i güher-bâr-ı ifdâl-ı ‘amm-ı büzürgvâr ile nihâl-i istihâl-i neşv ü nümâ bulup şayķal-ı iĥsânları birle mir’ât-ı dil ü cânı câm-ı cihân-nümâ oldı. Ĥazret-i Ĥalîl ile hicret-güzîn olup anlar devlet-i iķbâl ile arz-ı Filistin’de nüzûl-i **(18a)** iclâl buyurdıklarında bunlar bir merĥale ba‘id Ürdün nâm maķâmda ĥarb-ı ĥayme-i ķarâr-ı ihtiyâr itdiler. Mazĥar-ı ta‘yîn-i naşş-ı **(مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ)**²⁸² olan ehl-i Sodom’ı mücid ü mecd oldukları fi‘l-i mezmûmdan men‘ ve zecr için irsâl olunup ba‘z-ı erbâb-ı siyer **[31a]** rakam-keş-i şafĥa-i ĥaber oldığı üzre yigirmi sene nehy-i münker emrinde temhîd-i muķaddemât-ı va‘d u va‘id itdiler. Muķayyed²⁸³ olmayup ol nâ-sâzlar nağme-i bî-âhenk-i ķânûn-ı küfr ü ĥalâle şu‘beler ziyâde itdiler eyyâm-ı istidrâc tamâm olduğu hengâmda ol ķavm-i ĥallî istişâl için tokuz ferîşte-i nûr sirişte ve bir ķavilde ancaķ Ĥazret-i Cebrâil ve Mîkâil ve İsrâfil irsâl olunup aĥsen-i taķvîm-i insânî ile ‘izzet-serây-ı Lût’da murabba‘-nişîn-i mesned-i miĥmânı oldılar ĥün kerrûbiyân-ı bülend-mekân peyker-i beşerî ile müteşekkil ve her biri kemâl-i ĥüsn-i cemâl birle zîbende bir dilber-i ĥoş-manzar şeklinde mütemessil olmuşlar idi. Ol güm-râĥlar âgâĥ olup ĥâşâ fi‘l-i fâĥiše kaşdiyle kürâzân tîr-ĥürde-âsâ şitâb-künân ‘âzim-i bâb-ı devlet-meâb-ı Lût oldılar. Ol nebiyy-i ĥayûr gümgeşte-i râĥ-ı şu‘ûr olup “Ey ķavm-i müsteĥaķķu’l-levm

²⁸² “Sizden önce âlemlerden hiçbir kimsenin yapmadığı ĥirkin işi mi yapıyorsunuz?” El-Araf, 7/80; el-Ankebut, 29/28.

²⁸³ E: müfid

mihmānlarımı tefzīh u taḥcīl ile beni tezlil revā degüldür. Muḳtezā-yı şerī‘at-ı vakt üzre benāt-ı şulbiyyemi size tezvīc ve ‘alāḳa-i ḳarābeti vesīle-i muşāheret ile tervīc ideyim.” deyu neşīde-i tazarru‘ u niyāza āġāz eyledi. Ol bed-kirdārlar ifā-yı muḳtezeyāt-ı nefsi emmāre üzre ıṣrār idüp ḳayf-ı kerīmlerin [31b] kendülere teslīm-i teklīf-i ‘anīfi ile taḥrīk-i ḫalka-i der-i ilḫāḫ perdesin tīz-ter itmegin küşe-i per-i cibrīl dīde-i bī-nūrlarına āteşin mīl olup rū-gerdān-ı biyābān-ı ḫazelān oldılar. Ḥurūs-ı zerrīn-cenāḫ-ı şabāḫ bāl-efşān-ı nūr zuḫūr olmaġa āġāz itdüġi dem ferḫunde-ḳademde ol meḫāzīl-i herze-gerd küşe-i bāzār-ı rüsvāyī oldukları beş pāre ḳarye-i mühmele ki her birinde taḳrīben yüzer bin nüfūs-ı mu‘aṭṭala zīr-i kilīmi şeqāde-ḫufte idi şehbāl-i iḳtidār-ı Ḥazret-i Rūḫu’l-Emīn ile ber-feḫvā-yı ²⁸⁴(جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا) taḳlīb ve bu taḳrīb ile lisān-ı tenzīl-i celilde mü’tefikāt laḳabıyla telḳīb olunup ol ḫıṭṭa ḫāricinde bulunan müsāfirīn mānend-i aşḫāb-ı fīl ²⁸⁵(بِحِجَارَةٍ مِنْ) ²⁸⁶(إِلَّا أَمْرَاتُهُ) mu‘allak-zen-i ḫufre-i siccīn oldı. Ḥükm-i ḳaṭ‘ī-i istisnā ile ²⁸⁷(فَأَسْرِبْ بِأَهْلِكَ) ²⁸⁸(18b) ḫānedān-ı Lūṭ’a rişte-i şeref-intisābı munkaṭı‘ olan vāhileden mā‘adā ol dergāha ‘alāḳa-i ḫaseb ü neseb ile muttaşıl olanlar ber-mūcib-i fermān-ı ²⁸⁷(فَأَسْرِبْ بِأَهْلِكَ) ²⁸⁸(18b) (فَأَسْرِبْ بِأَهْلِكَ) zeyl-i selāmete teressül idüp dāru’l-emān-ı āsitān-ı İbrahīm’de ‘inān-keş-i şebdīz-ārām oldılar. A‘dād-ı sinīn-i müddet-i ḫayātların ta‘yīn ider rivāyete zafer müyesser olmayup ancaḳ Ünsü’l-celīl’de²⁸⁸ yedi yıl iḫrāz-ı şeref-i ḫidmet-i ‘amm-i mūkerrem ile maḫzar-ı i‘zāz olduğdan şoñra seksen yaşında ṭayir-i rūḫ-ı pūr-fütūḫı āşiyān-ı cināna pervāz idüp mezra‘a-i Cīrūn’da [32a] Ünsü’l-celīl’de naḳl

²⁸⁴ “Oranın altını üstüne getirdik.” Hud, 11/82.

²⁸⁵ “Pişirilmiş balçıktan taşlar” Hud, 11/82.

²⁸⁶ “Karısı dışında” El-Araf, 7/83; el-Hicr, 15/60; en-Neml, 27/57; el-Ankebut, 29/32.

²⁸⁷ “Geceleyin bir vakitte aileni al, götür.” Hud, 11/81; el-15/Hicr, 65.

²⁸⁸ İÜ’de cümle başından buraya kadar olan kısım yoktur.

olundığı üzremerkad-i rahmet-mirşadları meşicid-i Halîlu'r-Rahmân'dan takrîben bir fersah ba'îd Küfr-i Berîk nâm kıaryede olmağ üzere îrâd olunmuşdur.²⁸⁹

Ḥazret-i İsmâ'îl 'aleyhi's-selâm

Ḥazret-i Halîl'in necl-i nebilleri olup ekşer-i aḥvâli ḥilâl-i terceme-i peder-i büzürgvâr-ı 'âlî-tebârlarında niğâşte-i kalem-i ṭurfe-raḳam olmağın hecinne-i tekrâr ihtiyârına ḥâcet yokdur. İrşâd-ı feyz-i Ḥudâ-dâd ile Cürhüm ve 'Amâlîk ve ḳabâil-i Yemen'i şâhrâh-ı millet-i ḥanîf-i İbrâhîmîye delâlet için nebiyy-i meb'ûsudur. Ba'z-ı müfessirîn²⁹⁰ (فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أَوْلُو الْعَزْمِ) kerîmesi tefsîrinde ol zevât-ı muḳaddes min cānibillâh teveccüh iden tîr-i belâya siper-i şabr u taḥammül ile muḳâbil olan rusul-i kirâm olup dem-i ibtilâ-yı belâ-yı zebḥde pâ-y-lağzide-i ḥallâb-ı ıztırâb olmayup²⁹¹ cādde-i müstekîm-i ıştıbârda ḳarâr itdüğü cihetden ba'z-ı müfessirîn 'ism-i sāmîlerin ḥarîṭatü's-su'adâ rusul-i kirâm-ı 'ulü'l-'azmda mersüm-ı kalem-i taḳdîr olmağ üzere cezm itmîşlerdür. Ma'nâ-yı 'arabîyy-i nâm-ı nāmîleri muṭî'ullâh olup laḳab-ı girāmîleri i'râḳu's-serâ idi. Şüzûru'z-zeheb silk-i şuhûr u a'vâm olan meḥâsin-i evşâf-ı şeref-ittişâfları bî-şumâr olup cümleden muntazam rişte-i seb'îl-meşânî olan ferîde-i²⁹² (إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ) mişdâkıncâ benân-ı zebân-ı ḥulvü'l-beyân birle istiḥkâm virdikleri 'aḳd-i 'ahdi müddetü'l-'ömr nâḥun-i naḳz [32b] birle ḥall itmemişlerdür. Ḥattâ bir kimesne ile mekân-ı mu'ayyende ictimâ' üzere ḳarâr virilüp ḥasebe'l-va'd yevm-i mev'udda maḳâm-ı ma'ḥüda sâye-endâz-ı teşrîf olduklarında ol merd-i nâ-üstüvâr-'ahd ḥalef-i va'd itmegin bir sene ol

²⁸⁹ İÜ: Ünsül-celîl naḳlı üzere meşicid-i Halîl'e ḳarîb Küfr-i Berîk nâm kıaryede medfûndurlar.

²⁹⁰ "O hâlde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret." Ahkaf, 46/35.

²⁹¹ İÜ: olmadıkları için ism-i sāmî-i İsmâ'îl 'aleyhisselâm ḥarîṭatü's-su'adâda peygamberân-ı ulü'l-'azmda mevcûd ve cādde-i müstekîm-i ıştıbârda ḳarâr iden İshâḳ ve Ya'ḳûb ve Yûsuf ve Eyyûb ve Dâvûd daḥi 'aleyhimüsselâm ol zümreden ma'düddur deyu gevhher-keş-i silk-i taḥrîr olmuşdur. Vallâhu a'lem.

²⁹² "Şüphesiz o sözünde duran biriydi." Meryem, 19/54.

maḳāmda mevḳūf-ı ‘uḳde-i intizār olmışlardır. Netice-i kelām ol zāt-ı mükerrem-i ‘ālī-cenāb bu bāba ziyāde intisāb ile iḥrāz-ı şeref-ımtiyāz bulup ²⁹³ (سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ) (مِنَ الصَّابِرِينَ) va‘d-i kerimine vefādan ser-piç olmadıkları ḥaḳḳā ki şāhid-i ‘ādil-i müdde‘ādur deyu Ebu’l-müfessir’in el-‘allāme ez-Zemaḥşerī Keşşāf’da gülefşān-ı çemenistān-ı taḥḳīḳ olmuştur.

Egerçi bu mādde şecere-i sābitu’l-aşl-ı ḥadīs zū-şücūn-ı müteşa‘abu’l-ḡuşūn olup ba‘zı dānişverān-ı ‘ālem zebīḥullāhī ḥil‘at-i vālāsın bālā-yı istiḥḳāḳı cenāb-ı (19a) İshāḳ’a müselleḡ tıtmışlardır. Ammā İbn-i ‘Abbās ve İbn ‘Ömer ve tābi‘in ve ‘ulemā-ı dīnden cemm-i ḡafīr rıḍvānullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecme‘in Ḥāzret-i Ḥalīl zebḥ-i İsmā‘il ile mümteḥān olmaları üzre hem-zebān-ı ittifāḳ olup işbāt-ı müdde‘ā için taḥşil-i ‘ilme’l-yaḳīn ider delāil ü berāhīn irād itmişlerdür.

Bu üslūb-ı mergūb üzre ki evvela Ḥāzret-i [33a] Ḥalīl ‘aleyhi’s-selām arz-ı Şām’a taḥrīk-i rāyet-i hicret buyurup dergāh-ı ḳāḍiye’l-ḥācāta ²⁹⁴ (رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصَّالِحِينَ) deyu dest-i münācāt ref’ itdiklerinde keffe-i mīzān-ı recā girān-bār-ı ḳabūl olup ḡulām-ı ḥalīm ile mübeşşer olduḳdan şoñra şaḥn-ı serāy-ı vüçūda evvel vaż‘-ı ḳadem iden püser-i nīk-aḥter Ḥāzret-i İsmā‘il’dür. Sāniyen Ḥāzret-i Ḥalīl cenāb-ı İshāḳ ile mübeşşer olmaları kendülerin kiber-i sinni ve zevceleri Sāre’nin iyāsı hengāmında fec’eten olup ḥattā ²⁹⁵ (أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَى أَنْ مَسَّنِيَ الْكِبَرُ) deyu melāike-i kirāma mūrāca‘at itmişlerdür. Henüz kendülere ḥüsn-i zann-ı tevālūd ve tenāsül olduḳı eyyāmda istid‘ā-yı veled-i şāliḥ buyurup netice-i muḳaddemāt-ı recā olan ferzend-i ‘azīz a‘māl fi’l-a‘māl olmaḳ mertebesine bāliḡ olduḳda ‘arza-i ḥaḅer-i sertiz itmek ile me’mur olduḳları daḥi şihḥat-ı müdde‘āya şāhid-i ‘adldür. Sālişen

²⁹³ “İnşallah beni sabredenlerden bulacaksınız.” Es-Saffat, 37/102.

²⁹⁴ “Rabbim, bana salihlerden olacak bir çocuk bağışla.” Es-Saffat, 37/100.

²⁹⁵ “Bana yaşlılık gelip çatmışken beni mi müjdeliyorsunuz?” El-Hicr, 15/54.

²⁹⁶(بَشَّرْنَاہُ بِإِسْحَاقَ) kerimesi ²⁹⁷(فَبَشَّرْنَاہُ بِغُلَامٍ حَلِيمٍ) nazm-ı kerimi üzerine ma‘tūf olup beyne’l-ma‘tūf²⁹⁸ ve ma‘tūf-ı ‘aleyh lüzüm-ı muğāyeret kâidesi işbāt-ı müdde‘ā için burhān-ı kavīdür. Rābi‘an cenāb-ı Sāre’den tevellüdüne işāret kaşdiyle anlara tevcih-i beşāret üslūbı üzre [33b] ²⁹⁹(فَبَشَّرْنَاہَا بِإِسْحَاقٍ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقٍ يَعْقُوبُ) kerimesinde Hāzret-i Hālılū’r-raḥmān’a şulb-i pāklerinden āb-yārī-i fazl-ı Hudā birle nahl-i pīrāste-i kāmēt-i bālā-yı İshāk hüveydā olacağını tebşir anların şāḥ-ı devḥa-i vücūdı ve şemere-i şecere-i nesl-i mes‘ūdı olıcaḡ cenāb-ı Ya‘kūb’un nihāl-i ḡadd-i tūbā-nemūdları ravza-i şuhūddan keşide-i bālā olmak müjdesiyle muḡterindür. Mūrāhākan zebḥ-i İshāk ile fermān-ı İzidī şādır olmak ḡable’ṭ-ṭulū‘ ḡurūb-ı kevkeb vücūd-ı behbūd-ı cenāb-ı Ya‘kūb’ı müstelzem olup ḡāşā ḡalef-i va‘d-i muḡarrerü’l-encāza müeddī olmak lāzım gelür. ³⁰⁰(تَعَالَىٰ ذَاتُهُ الْأَسْنَىٰ عَنْ ذَلِكَ عُلُوًّا كَبِيرًا) Hāmisen ḡadiyye-i merzıyye-i zebḥ ser-zemīn-i Hicāz’da olup ḡattā ḡurūn-ı kebş³⁰¹ zamān-ı ḡilāfet-i ‘Abdullāh b. Zübeyr’de dāmen-i muḡaddere-i Ümmü’l-ḡurā’ya işābet iden āteş-i bīdād-ı Haccāc-ı bed-nihād ile muḡterik olınca mīzāb-ı Ka‘be’de mu‘allaḡ idi. Hāzret-i İshāk nebī ḡod Mekke’ye teşrīf-sāz-ı ḡudūm oldukları ma‘lūm degūldür. Sādisen Hāzret-i³⁰² Hāḡḡ celle şānehū şıfat-ı mādiḡa-i (19b) şabr ile cenāb-ı İsmā‘il’i tebcil buyurup lisān-ı tenzīl-i celilde İshāk nebī bu vaşf-ı cemil ile muttaşif olmamışlardır. Hāysü ḡāle [34a] celle ve ‘alā (وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَاكِرْفِيلَ كُلٌّ مِنْ آلِ إِبْرَاهِيمَ) ³⁰³(الصَّابِرِينَ) Sābi‘an ḡāce-i kāināt ḡāzretleri ‘aleyhi şerāifu’t-taḡiyyāt zebān-ı mu‘ciz-

²⁹⁶ “Ona İshak’ı müjdeledik.” Hud, 11/71.

²⁹⁷ “Ona uysal bir oḡul müjdeledik.” Es-Saffat 37/101.

²⁹⁸ E: ma‘tūf

²⁹⁹ “Ona İshak’ı müjdeledik, İshak’ın arkasından da Yakub’u.” Hud, 11/71.

³⁰⁰ Onun zātı bundan ḡok daha yūcedir.

³⁰¹ E: kīş

³⁰² E’de yok.

³⁰³ “İsmail, Elyesa, Zülkifl. Onların her biri iyi kimselerdi.” Sad, 38/48.

beyānlarından şükr-feşān-ı nuṭk-ı cān-baḥş olup “أنا ابنُ الدَّبِيحِينَ”³⁰⁴ ferd-i mücezbedī’i birle mübtehic ve mübāhī olmaları tenvīr-i müdde‘āya ecell-i berāhindür. Zīrā zebḥ-i s̄ānī peder-i büzürgvārları ‘Abdullāh olduğu ḥod müte‘ayyin [ve] mütebeyyin olur ki zebīḥ-i evvelden murād ekārim-i emcād-ı ‘ālī-nejādlarından pertev-i ḥurşīd-i nūr-ı sātī‘u’z-zuhūr-ı Muḥammedī kandīl-i miḥrāb-ı ebrūsı ve ol kevkeb-i dürr-i iḳbāl-i sermedī terence-i muşḥaf-ı rü-yı dīlcūsı olan Ḥazret-i İsmā‘īl ola. Ba‘z-ı e‘izze-i aşḥāb “Yā rasūlallāh! Mültekā’l-ebḥur-ı ensāb olan Cenāb-ı şafiyyullāhdan müteşa‘ab cedāvil-i ensālden ḳangısı eşrefdür?” deyu dil-teşne-i zülāl-i cevāb-ı müsteṭāb olduğda ber-güzīde-i ‘ālem ḥazretleri şallallāhu te‘ālā³⁰⁵ ‘aleyhi ve sellem (يُوسُفُ صِدِّيقُ بْنُ يَعْقُوبَ إِسْرَائِيلَ اللهُ بْنُ إِسْحَاقَ ذَبِيحُ اللهُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلِ اللهِ) kelām-ı bedī‘u’l-insicāmı birle tevcīh buyurdukları ḥiṭāb-ı ‘izzet-nişābda olan zevāid-i taşarrufāt-ı ruvātdan olmaḳ üzere meşṭūr-ı suṭūr-ı mu‘teberātdur. Kezālik Ḥazret-i Yūsuf-ı şiddīḳ [34b] ‘azīz-i mışr-ı sa‘ādet iken Ḥazret-i Ya‘ḳūb istirdād-ı Bünyāmin için ışdār buyurdukları mulaṭṭafa-i güher-nişārda (يُوسُفُ صِدِّيقُ بْنُ يَعْقُوبَ) ³⁰⁶ deyu pīrāye-baḥş-ı ‘unvān-ı nāme-i niyāzmenđi oldukları daḥi vāşıl-ı nişāb-ı şıḥḥat degüldür. Şeyḥu’l-muḥaddisīn İbn Ḥacer el-‘Asḳalānī muḥtere‘āt-ı münşiyāndan olmaḳ üzere ḳalem-fersā-yı şafḥa-i taḥḳīḳ olmuşdur. Lafz-ı İsrāīl luḡat-ı ‘İbriyye olup bi-ḥasebi’l-‘arabiyye ma‘nāsı ‘Abdullāh veyā şafvetullāh olmaḳ üzere laḳab-ı müsteḥabbı Ya‘ḳūb’dur deyu kütüb-i tefāsīrde nigāşte-i ḥāme-i taḥrīr olmuş iken teşrīfen li’l-muzāf lafza-i celāliyyeye izāfet şüretinde lāzım gelen maḥzūr tekrār ihtiyārı efşah-ı evlād-ı Ādem’den degül şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem nişāb-ı belāgatden bā-naşīb olan efrād-ı buleḡādan şudūr itmeyecegi bedīhiyyü’z-zuhūr idügi ḥaḳḳā ki bu ḳavli müeyyiddür.

³⁰⁴ “Ben iki kurban edilmişin oğluyum.”

³⁰⁵ E’de yok.

³⁰⁶ “Yūsuf-ı Şiddīḳ b. Ya‘ḳūb İsrāīlullāh b. İşḥaḳ Zebīḥullāh b. İbrāhīm Ḥalīlullāh.”

Meşriq-ı hürşid-i endişe olan ıtab'-ı kelil-i 'abd-ı za'if-i kem-pişeden sātı'u'z-zuhūr olan bu bāriqa-i hātır-firūz-ı nükte-i rengin ve daqıka-i dil-nişin daği ziyā-bağş-ı sāha-i kabūl-i fuḥūl olsa sezādur ki çün kevkeb-i raḥşān-ı vücūd-ı behbūd-ı İshak nebī bī-takdime-i berā'at-i istihlāl-i tazarru' u ibtihāl (20a) ufq-ı [35a] 'ināyet-i bālīga-i şamedāniyeden ṭulū' idüp ol ni'met-i gayr-ı müteraqqabe ber-feḥvā-yı şıdk-ihtivāyı ³⁰⁷(وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً) ey 'aṭıyyeten maḥz-ı fazl-ı rabb-i celil ile naşib-i Ḥazret-i ḥalil olmuş idi. Ol ferzend-i dil-bendi velev imtiḥānen 'arza-i tīg-i telef itmek teklifi ile 'aṭıyye-i rabbāniyye güyā istirdād buyurılıp şadaqa-i ilāhiyyeye nev'an ezā ta'qib buyurılmaq yüzünden mu'āmele-i kerem-i 'ām-ı Ḥudāvend-i enāmdan müsteb'ad görünür. Ammā cenāb-ı İsmā'il çünki qar'-ı der-i niyāzdan şoñra teşrif-sāz-ı çemen-i şuffa-i 'izz ü nāz olmuşdur. Bi-vechin-mā şun'-ı 'abdin medḥali oldığı cihetden Ḥazret-i ḥalil bu imtiḥān-ı ilāhī maḥzarı olmaları anlar ḥuşuşında rū-nümā olmaq münāsib fehm olunur. Vallāhu a'lem bi ḥaḳıḳatihī. Rukūb-ı şāfinād-ı ciyād mu'tād degül iken anları isrāc u ilcāma rām iden Ḥazret-i İsmā'il 'aleyhi's-selāmdur. Zamān-ı ḥayāt-ı fāizü'l-berekātı yüz otuz yedi serḥaddinden güzerān olduḳda kām-zen-i seyr-i serābistān-ı cinān olup ḥücr-i ḥücre-i kabr-i Hācer'de āsüde oldılar.

Ḥazret-i İshak 'aleyhi's-selām

Ḥāşıl-ı 'ömr-i girān-māye-i Ḥalilu'r-Raḥmān'durlar. Ercaḥ-ı rivāyāt üzre tūde-i ḥākister-i vücūd-ı kavm-i Lūṭ ber-kende-i seyl-i qahr-ı qahhārī oldığı leyletü'l-ḳadrde ol dürr-i girān-behā-yı [35b] lücce-i nübüvvet şadef-i raḥm-i Sāre'ye vişāḥu'ş-şadr-ı ārzü olmuşdur. Birāder-i sa'd-aḥterleri ile bi-ḥasebi's-sinn tefāvüt mā-beynde cedāvil-i ḳil ü ḳāl müteşa'ab olup el-Aşlu'l-aşil fi Taḥrīmi'n-naql mine't-

³⁰⁷ "Ona İshak'ı ve ayrıca da Yakub'u bağışladık." El-Enbiya, 21/72.

Tevrāti ve'l-İncil nām müellifinden İmām Seḥāvī cenāb-ı İshāq ḥazret-i İsmā'īl'den on dört sene şoñra zīver-i şafaḥāt-i kāināt olmaları tarafını meslūk-i ḳadem-i ḳalem rivāyet itmişdür. Mir'āt-ı nazarda ḥilye vü cemāl ü ḥaṭṭ u ḥāl ile gūyā 'aks-i timṣāl-i cenāb-ı Ḥalīl olup ba'ḍe'l-ilticā ḥod ser-i mū fark olunmaḳ ḥadd-i imkāndan güzerān idi. Tā ki ravzatü'l-meḥāsin-i rīş-i 'anber-şemīm Ḥazret-i İbrahīm'de cā be-cā āşār-ı vaḳār ser-zede olup müsvedde-i iştibāh-ı beyāz taşhīḥa ḳıkdı. Ba'ḍe bürhetin mine'z-zamān nüşḥa-i nā-müsteḳīm-i köhne taḳvīm-i cihāne dīde-güşā-yı mütāla'a olmadan keff-i nazar-ı raḡbet olunmaḡın nergis-i şehlāları ḥāb-ālūd-ı bister-i 'amā ve şükūfe-i ḥoş-nümā-yı çeşm-i bādāminleri bī-nümā olup ḥadāyīḳu'l-ḥaḳāyīḳ-ı esrār-ı ilāhiyye temāşāgāḥında icāle-i kemmiyyet-i başar-ı başiretle iktifā ider oldılar idi. Eyyām-ı ḥayāt-ı vālid-i 'ālī-maḳāmlarında otuz sene arz-ı muḳaddese-i Şām'da te'āṭī-i mehāmm-ı da'vet emrinde ḳıyām-ı [36a] tām idüp a'vām-ı 'ömrleri (20b) yüz seksen olduḳda ḥāfid-i keşirü'l-meḥāmidleri Yūsuf-ı şiddīḳ 'azīz-i Mışr-ı se'ādet olmuşlar idi ki rüz-nāme-i şubḥ-i ḥayātleri ḥatm-i şām-ı memāt ile miskiyyü'l-ḥitām olup hem-civār-ı mezār-ı fāizu'l-envār-ı peder-i büzürgvārları oldılar.

Ḥazret-i Ya'ḳūb ve Yūsuf 'aleyhime's-selām

Sinīn-i ḥayāt-ı ṭayyibe-i Cenāb-ı İshāq nişāb-ı sittini tekmil itdikde bi'l-ittifāḳ Ya'ḳūb şaḳīḳ-i şefīḳleri 'İş ile meşīme-i uḥuvvetden ḳuṭb-ı şimālī-i vücūda mānend-i ferḳadān-ı tev'emān feyż-i nūr-ı şuhūd idüp mebālig-i ricāle bālig olduḳlarında

Mışrā'

(ولها قصة فيشرحها طول)³⁰⁸

Ḥazret-i İshak ‘İs’a taḥşîş itdikleri du‘â-yı müstecâb-ı ihrâz-ı şeref-i nübüvvet ile Ya‘kûb i‘zâz olunup ‘İs gayz u gâzab izhâr ve kaşd-ı bed-ızmâr itmegin Ya‘kûb³⁰⁹ iktizâ-yı ḥased ile ‘İş’den kaşd-ı bed-istiş‘âr itmegin mâder-i mihribânı işâreti üzre Ḥarrân’da ḥâlî eyyân âsitânına mültecî olup eyyâm-ı müsâferetde ‘ayyâr-ı siyeh-pûş-ı şeb ile pādâş oldukları laḳab-ı İsrâil ile telaḳḳuba sebep olmuştur.³¹⁰ (الإسرائء) (السيرُ بالليل) bu nükte-i dil-pezîr naḳl-i sarîḥ-i Zehru’l-Kimâm’dur.³¹¹ Lâkin muḳaddemen şüret-i izâfetde muḥarrer olan maḥzûr muḳarrerdür. Vallâhu a‘lem. Ḥazret-i Ya‘kûb dür u dirâz ve neşib ü firâz-ı ṭarîḳ ṭayy olunduḳdan soñra Ḥarrân’a teşrîf-sâz olucaḳ anda [36b] İyyâ’nın duḫter-i sa‘d-aḫterleri Leyyâ’ya sâye-endâz-ı şeref-i izdivâc olup Yahûzâ ve Rûbîl ve Şim‘ûn ve Lâvî ve bunlar emşâli altı nihâl-i bâğ-ı ikbâl zînet-sâz-ı gülşen-i âmâl olduḳdan soñra ol muḫaddere-i şebistân-ı ‘iffet şadr-nişîn-i erîke-i cennet olmaḳın ḥâheri Râḥîl ‘aḳd-i ‘ıḳd ile mazhar-ı şeref-iḫtişâş ve şem‘-i serâ-perde-i ḥarîm-i ḥâşş olup ol ravzatu’l-üns’den ezhâr-ı ḥadîka-i ḳuds-i Yûsuf ve Bünyâmîn sebzezâr-ı vücûdı tezyîn eyledi. Bu fer‘-i³¹² aşîlü’l-aşıldan mâ‘adâ Zülfe vü Belhe nâm iki perestârdan daḫi dört serv-i ser-sebz-i sebzezâr-ı³¹³ vücûddan demîde ve şuffa-i şafâ-efzâ-yı şuhûddan³¹⁴ ârâmîde³¹⁵ olmuştardur. Naşş-ı Tevrât-ı celîl henüz işbât-ı ḥürmet-i cem‘-i beyne’l-uḫteyn itmemegin Leyyâ ve

³⁰⁸ “Açıklaması uzun bir hikâyesi vardır.” Kaynaḳını tespit edemedik.

³⁰⁹ Mısradan sonra buraya kadar olan kısım İÜ’de yoktur.

³¹⁰ El-Kurtubî, **a.g.e.**, c. 10, s20 .

³¹¹ E: bâhiru’l-güvâhdur

³¹² E: fûrû‘

³¹³ E: sebzedâr

³¹⁴ E: şuhûdda

³¹⁵ E: âremîde

Rāhîl bir ʿaşırda dāhîl-i şebistān-ı izdivāc oldukları daḥi meşṭūr-ı suṭūr-ı muʿteberāt olan eḳāvildendür.

Ḥazret-i Yūsuf henüz lüle-i pistān-ı māder-i mihribāndan sîr-i şîr olmadan Rāhîl müsāfir-ḥāne-i dünyādan maḥmil-bend-i raḥîl olup ol dürr-i yetîmi āgūş-ı kefālet-i ḡayra teslîm eyledi. Ol ḥilâlde bālā-yı istiʿdād-ı Ḥazret-i Yaʿḳūb teşrîf-i nübüvvet ile iclāl olunup [37a] Kenʿāniyyān'a telḳîn-i āyîn-i îmān için irsāl olunmaḡın māl ü ʿiyāliyle arz-ı Filistîn'e taḥrîk-i rāyet-i irtihāl eyledi. ʿİş egerçi birāder-i ʿālî-güherleri muḳaddemen ikrām (21a) ile telaḳḳî idüp fevḳa mā yetaşavveruhu'l-evhām riʿāyet-i ḥāṭır-ı ʿaṭır-ı emrinde ihtimām eyledi. Lākin iki şemşîr bir niyāmda ve iki şîr bir künāmda ārām itmek ḥadd-i imkāndan güzērān olmaḡın baʿde eyyām terk-i vaṭan-ı meʿlûfe cāzim ve ṭaraf-ı Rûm'a ʿāzim olup ol diyār-ı behcet-rusûmda tertîb-sāz-ı mehāmm-ı ḳarār u ārām oldı. Ḥazret-i Yaʿḳūb ʿaleyhi's-selām egerçi naʿmā-i celîle-i evlād-ı emcād ile şādkām olup her birinin müşāhede-i didārı ziyā-baḡş-ı dîde-i ārzû idi. Lākin meḡāil-i rüşd-i sedād nāşıye-i evzāʿ u eṭvār-ı Yūsuf'da tebāşîr-i şubḥ-ı şānî gibi pedîdār olmaḡın ḳible-nümā-yı ʿalāḳa-i muḥabbet-i zārûriyye anlar ṭarafına serzede olup ol gül-berg-i muṭarrā-yı bāḡ-ı risālet āsîb-i rûzgār-ı rûzgār ile pejmürde olmamak recāsına hemvāre bülbül-i ḥoş-nevā-yı zebān-ı muʿciz-beyānları zemzeme-sāz-ı niyāz idi. Bu muʿāmeleden nār-ı ḥased kânûn-ı derûn-ı ihvānda nihān olup yaḳîn olmuş idi ki ḥākister-i kîn-i [37b] ḥırmen-i iştîbār ola tā ki on iki yaşında iken mirʿāt-ı rāst-nümā-yı ʿālem-i mişâlde şuver-i ʿibret-eşer ruʿyā-yı şādîḳa-i sücüd-ı şems ü ḳamer ve yāzdeh aḥter cilveger olup zuhūr-ı taʿbîrine bināen ṭaraf-ı Ḥazret-i Yaʿḳūb'dan murāʿāt-ı şerāit-i kitmān ile meʿmūr oldı. Ammā bi-ḥaseb-i iḳtizā-yı taḳdîr ihve-i Yūsuf bu sırr-ı ser-besteden ḥabîr olup iʿmāl-i şunûf-ı ḥiyel birle ol tezerv-i ḥoş-ḥırrām-ı deşt-i ḥüsn-i Yūsufî ki

turra-i ‘anber-i bārī ‘aql u hūşa zencīr-i cünün ve nīm-nigāh-ı ‘iṣve-kārı mülk-i ‘ademe rāh-nümün olup muṣḥaf-ı ḥüsn ü ānı nāsiḥ-i āyet-i melāḥat-i ḥübān-ı ūşehr-āşub-ı çekel ve muḳavves ebruvānı kitābe-i eyvān-ı cemālde ḥāme-i üstād-ı şun‘ ile çekilmiş iki medd-i muttaşıl idi üftāde-i dām-ı intikām idüp on yedi yaşında idi ki ol māh-ı ūşeb-ārāyı cāme vü ḳabādan ‘ārī ve beytu’l-aḥzān-ı Ya‘ḳūb’dan üç fersaḥ dūr çāh-ı nahşeb-āsā bir bi’r-i ba‘ıdu’l-gavrda mütevārī itdiler. Āyīne-i dīdār-ı Yūsuf nazar-ı enver-i Ya‘ḳūb’dan dūr olduḳdan ūşra ihve-i gürg-menişān ḫarafından şudūr iden zebūnküşāne eḫvārı ve Ḥazret-i Yūsuf [38a] cānibinden zuhūr iden müstemendāne güftārı tafşıl vādisinde kemmiyyet-i ḥāme-i tiz-tāzı cilvesāz itmek olurdu. Lākin kūteh-binān-ı zamāneye bā‘iṣ-ı nazar-ı kec ve fikr-i mu‘vec olup belki ḥāşā itlāk-ı zimām-ı deşnām itmeleri maḥzūrı ‘inānkeş-i vaḳfa-i sükūt olmaḡa müeddī olmuşdur. Zīrā ki lisān-ı Furḳān-ı celīlu’ş-şān’da esbāḫ ‘ibāretiyle mezkūr olan ihvānu’ş-şafā ba‘de eyyām kemāl-i ḥoş-dilī (21b) ve inbisāḫ üzre birbirleriyle şīr ü şeker gibi imtizāc u ihtilāt idüp Cenāb-ı Yūsuf ḫarafından (لَا تُثْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ) 316(يَغْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ) du‘ā-yı icābet-meāline mażhar ve bir ḳavilde ḥod menşūr-ı ḥüsn-i ḫālleri ‘unvānu’ş-şeref-i nübüvvet ile muvaḳḫar oldu.

el-Ḳışşa tesvīl-i nefis-i emmāre ile birāderān-ı ḡadr-kāra bu emr-i ‘āḳıbet-mezmūmı irtikābden ictināb itmeyicek tervīc-i müdde‘ā-yı bāḫıl için pūşeş-i ḳāmet-i zībā-yı Yūsuf olan pīreheni ḫıdāb-ı ḥūn-ı güsfend ile şengerf-gūn idüp ūşeb-hengām girye-künān ve nāle-zenān ‘azm-i āsitān-ı Ya‘ḳūb-ı mekrūb itdiler ve ḫuzūr-ı nebıyyullāha vardıklarında destārların yere urup bīçāre gürk-dehen-i ālūde-i [38b] Yūsuf-ı nā-derīdeyi üftāde-i dāmḡāh-ı bühtān itdiler. Ḥazret-i Ya‘ḳūb bir zamān deng ü ḫayrān olup güllberg-i zebānı süsen-āsā bī-tāb-ı tekellüm oldu ve şarşar-ı āh-ı

³¹⁶ “Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın.” Yusuf, 12/92.

cāngāh ile hürmen-i şabr u qarārı berbād idüp ol kühsār-ı hilm-i vaqār bî-ihtiyār
yüzi üzre yıkıldı. Az qaldı ki reh-i āmed-şud-ı nefesi münsed olup terk-i esbāb-ı
ta'alluq-ı cihān-ı fānī ve dest-i āhīr-i bezm-i zindegānī ide. Nesīm-i rūḥ-efzā-yı
seher mürde-dillere ḥayāt-baḥş olmağa āğāz itdügi dem nergis-i maḥmūrlarına bir
miqdār tāb-ı nazẓāra gelüp dīde-güşā-yı ḥayret ü iztirāb oldı ve tūṭī-i şeker-şiken-i
nāṭıkaları ruḥşat-yāfte-i tekellüm ve bülbül-i ḥoş-nevā-yı zebān-ı faşihleri nev'an
müsta'idd-i terennüm olup nağme-i zīr-āheng-i kūhkūh-ı gam u endūh ile bünyād-ı
neşīde-i nāle vü feryād eyledi. Bu tarz-ı ḥayret-engīz ve üslūb-ı rıkkat- ḥīz üzre ki

Nazm

“Dönmesün çerḥ-ı felek ḥāk-ile yeksān olsun

Māh-ı hürşīdi pes-i ebrde pinhān olsun

Dilerüm yerlere geçsün bu kühen-kāh-ı sipih

Hāne-i ḥāṭır-ı maḥzūn gibi vīrān olsun³¹⁷

[39a] Āyā ne cān-güdāz semūm-ı ciger-süz vezān oldı ki henüz şūgufte olmuş iken
ol verd-i ḥandānı gülberg-i gülāb-dāde-āsā pejmürde idüp ruḥsār-ı renginin
mānend-i gül-i nesrīn zerd-gün ve tāb-ı buḥrān-ı teb-i hicrān ile ben za'if-i
nātuvānı zebūn eyledi. Qanı ol naḥl-i bürümend-i gülşen-i 'ömr-i 'azīz qanı ol
sünbül-i gülpüş-i 'anber-rīz tünd-bād-ı şarşar-ı kıyāmet-ḥīz fenā ile üftāde-i ḥāk u

³¹⁷ Feilātün feilātün feilātün feilün. Bu manzûme, Nergisî'nin Kafzâde Fâizî'nin vefatı üzerine yazığı
mersiyenin ilk kısımlarıdır. Ancak bazı kelime farklılıkları bulunmaktadır. Nergisî'nin mersiyesi
şöyle başlamaktadır:

“Dönmesün çerḥ-ı felek ḥāk-ile yeksān olsun

Ṭoğmasun māh-ı cihān ol daḥı pinhān olsun

Dilerin yirlere geçsün bu kühen-kāh-ı felek

Hūne-i ḥāṭır-ı yārān gibi vīrān olsun” Bkz. Bahir Selçuk, “Nergisî'nin Kafzâde Fâizî Mersiyesi”, **FÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XXV, S. 1, Elazığ 2005, s. 16.

seng ve gâret-zede-i dest-i cevr-i sipihr-i bî-direnk olup câme-hâb-ı zer-beft ve bâliş-i âgende pür-berîne türâb ve hâcer-bâlîn-i püster oldı.

Nazm

Yeriyle toğmadığa döndi neyleyem bilmem

Ol âsumân-dilin âftâb-ı rahşanı

Şeh-i serîr-i beķâ oldı Yûsuf-ı cânım

‘Aceb yâ ben niçe bir beklerem bu zindâni³¹⁸

Dest-bürd-i ecel ol gönça-i nev-hîz-ı (22a) gülistân-ı cânı çide ve seng-i sitem-i zamâne ol bülbül-i hoş-elhâni şâhsâr-ı nazarımdan remide idüp ol çeşm ü çerâğ-ı dil mânend-i şem‘-i seherî muzmaḥîl olmaḫ ile bu ḫubbe-i sipihr-i nûrânî dide-i miḫnet-dîdeme zûlmânî oldı. Ḥayf u dîriğ kim ol şehsuvâr-ı yektene-i mızmar-ı [39b] baḫtiyârî ki ser-menzil-i merâtib-i sâmiyeye germ-‘inân-ı ‘azîmet ve girân-rikâb-ı himmet iken nâgâh rahş-ı bed-râm gusiste-licâm-ı eyyâm ḫaḫâsıyla üftâde-i ḫâk-i helâk olup berg-i gül-i ḫazân-dide gibi yüz yire ḫodı. Âh kim ol yâr-ı sefer-kerde müsâfir-ḫâne-i dünyâ-yı bî-bekâda müddet-i müsâfereti tamâm ve ravza-i ḫayâtta ney-şeker-i ‘ömrden şehd-kâm olmadan nâ-murâd u nâ-kâm ḫadem be-ḫadem ‘azm-i mülk-i ‘adem idüp bu muḫîm-i beytü’l-aḫzânı âvâre-i şahrâ-yı perîşânî eyledi.”

Li münşiihi³¹⁹

---

³¹⁸ Mefâilün feilâtün mefâilün fa‘lün. Hâletî‘nin, oğlu için yazdığı mersiyede geçmektedir. Bkz. Özlem Düzlü, “Klasik Şiirimizde Evlat Acısının Bir Yansıması Olarak Şairlerin Çocuklarına Yazdıkları Mersiyeler”, *Turkish Studies Journal*, V. 6/3, Summer 2011, Turkey, s. 1832.

³¹⁹ E: nazm

Dü-şāh-ı ğamda bu bîçāreyi koyup gitdiñ

Sefer sen eylediñ ammā beni ğarīb itdiñ³²⁰

Sirişk-i ğam ve āh-ı dem-ā-dem ile bu resme şuyūn u mātemden şoñra ol pīrehen-i hūn-ālūd girībān ve dāmenin buse-cā-yı leb-i ḥasret idüp yüzine gözine sürdi. Çün anda zaḥm-kārī-i nāḥun u dendān āşārı nümāyān olmayup cīb ü girībānı mānend-i dāmen-i ‘işmet-güzīnān raḥnedār degül idi. Cām-ı cihān-nümā-yı ḥāṭır-ı ilhām-ı mezāhirlerinde şüret-i şekk ü gümān zāhir olup sübhānallāh ğarībdür ki ḥil‘at-i vücūd-ı ferzend-i ‘azīzi ol gürg-i hūnḥār-ı nā-perhīz ḳabā-yı gül gibi çāk çāk idüp bu pīrehene nāḥun-ı āzār iriştirmeye zihī gürg-i çābük-dest³²¹ (بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا)³²² [40a] diyüp³²² saṭr-ı nā-dürüst-i durūğ-ı bī-furūğlarına ḋarb-ı ḳalem-i tezyīf ve her birin sīne-rīş-i zaḥm-i zebān-ı zecr ü ta‘nīf eyledi. Vardıḳça āteş-i sāmān-sūz-ı firḳat müştā‘il olup şafḥa-i dil-i bī-ğilleri dağ dağ ḥırḳat olmağın ḥār-ı ḥāṭır-ḥırāş ta‘alluḳ-ı mā sivādan bi’l-külliyye dāmen-çide olup müteşebbis-i ezyāl-i ifḋāl-i³²³ (فَصَبْرٌ جَمِيلٌ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ) mu‘tekif-i künc-i tārik-i beytu’l-aḥzān oldı ol gūşe-i miḥnetde hemvāre ḥayāl-i cemāl-i Yūsuf gümgeşte-i nuḥbe-i efkārı ve āh u enīn kārı olup hemişe şaḥş-ı ḥayāl-i Yūsuf’a ḥiṭāb ṭarīḳası üzre

Beyt³²⁴

Hep seninçündür benüm dünyā cefāsın çekdüğim

Yohsa ‘ömrüm vārı sensüz neylerem dünyāyı ben³²⁵

³²⁰ Mefâîlün mefâîlün mefâîlün fa‘lün.

³²¹ “Hayır! Nefsleriniz sizi aldatıp böyle bir işe sürükledi.” Yusuf, 12/18, 83.

³²² İÜ: deyu

³²³ “Artık bana düşen, güzel bir sabırdır. Allah yardım istenilecek olandır.” Yusuf, 12/18.

³²⁴ İÜ: nazm

Mazmūniyla zemzeme-perdāz-ı taḥassür ü taḥannun olmaḵ pişesi ve ber-feḥvā-yı

Nazm

Gönül umar niçe gündür o yār-ı ğam-ḥārın

Olursa luṭf-ı ilāhī görür bu gün yārın³²⁶

Encām-ı şām-ı firḳat tebāşir-i şubḥ-ı vuşlat olmaḵ endişesi idi. Müddet-i iftirākda ki sibāk u siyāk-ı tefāsirden (22b) münfehim oldığı üzre taḳrīben elli altı senedir seyl-i eşk-i çeşm-i pürḥūnına bir dem sükūn gelmeyüp ğayret-i Nīl ü Ceyḥūn olan ol iki rūd-ı [40b] sirişk-i ḥüzün ü melāl dāimu'l-ittişāl olmağın ber feḥvā-yı³²⁷ (وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ) (الْحُزْنَ مِنْ هَيْلَةِ-i cemāl-i merdüm-i dīde olan ḥāl-i siyāh tebāh olup

‘Ālemin neyleyim bāğ-ı bahārın sensiz

Bana sen ruḥları gülzārla ḥoşdur ‘ālem³²⁸

mışdāḳınca gūyā ol ğonça-i nev-şügufte-i gülşen-i ḥüsn-i melāḥat ṭarāvet-baḥş-ı ḥadīka-i ḥadaḳa-i ārzū olmamağın ḥükmi-i ḥākim-i şehristān-ı muḥabbet üzre temāşāğāh-ı dünyā-yı bī-beḳāya nāzır manzara-i dīde-i miḥnet-dīdelerine perde-i ḥavāle çekdiler.

Mevāhib-i Ledünniyye’de Ya‘ḳūb ve sāir enbiyā bi-‘avniḥi te‘ālā ‘ayb u ‘amādan müberrā oldukları raḳam-zede-i ḳalem-i iḥtiyār-ı İmām Ḳaşallānī olup kelām-ı rabbānī³²⁹ (ابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنَ) keşret-i bükādan nev‘an za‘f-ı başar ‘arız olmaḵ ile

³²⁵ Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün. Bâkî’ye aittir. Bkz. Furkan Öztürk, “Bakî Divanı Sözlüğü”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, AÜ, SBE, Ankara 2007, s. 223.

³²⁶ Feilâtün feilâtün feilâtün fa’lün. Kaynağı tespit edilemedi.

³²⁷ “Üzüntüden iki gözüne ak düştü.” Yusuf, 12/84.

³²⁸ Vezin bozuk. Kaynağı tespit edilemedi.

³²⁹ “Üzüntüden iki gözüne ak düştü.” Yusuf,12/ 84.

müfesser³³⁰ olmuştur. Lâkin kerîme-i ³³¹(فَارْتَدَّ بِصِيرًا) nazâr-ı müdde‘â-yı Kaştallânî’ye darb-ı³³² kalem-i inkâr ider. Ve’l-‘ilmu ‘indehû te‘âlâ.³³³

Hzret-i Yûsuf ise çeşm-i giryân ve sîne-i suzân ile bün-çâh-ı teng ü târda karar idicek Cenâb-ı Rûhu’l-emîn tuhfe-i vahy-i mübîn ile mütemessil olup müjde-i hüsn-i ‘âkıbet-kâr ile tesliyet ü taṭyîb ve miḥnet-i çend-rûzeve teşebbüt ü işṭibâra terḡib eyledi ve cedd-i kerîm-i Hzret-i İbrâhîm giriftâr-ı maẓîḡ-ı mancınıḡ olduḡda kâmet-i isti‘dâdlarına i‘dâd olunan pîrehen-i behiştî ki bi-ṭarîḡı’t-tevârüs Cenâb-ı Ya‘kûb’a intikâl idüp teberruken temîme-i bâzû-yı ferzend-i dil-bend itmişdi. Yâfte-i destgâh-ı kudret olan ol pîrehen-i ḡarîr-dâmeni bâzû-bend-i sîminden çıkarup serv-i semen-simâ-yı kadd-i bâlâ-yı şiddîka ilbâs eyledi. Üç günden soñra rehneverd-i cânib-i Mışr bir kârbân ḡarîm-i bi’rde ḡaṭṭ-ı raḡl-i nüzûl idüp Yûsuf-ı maẓlûmı [41a] çâh-ı muẓlimden iḡrâc ve kendülere re’su’l-mâl-i ‘izz ü iḡbâl olmak ümîdine ³³⁴(يَا بُشْرَىٰ هَذَا غُلَامٌ) zemzemesiyle izḡâr-ı şâdumânî ve ibtihâc itdiler evlâd-ı Ya‘kûb vâkıf-ı icmâl-i vâkı‘u’l-ḡâl olıcaḡ ol serv-i âzâde töhmet-i rıḡḡıyyet ü ibâk isnâdiyle maḡâm-ı lecc ü ḡişâmda ḡıyâm idüp ba‘de külli kelâm yigirmi kadar dirhem-i kâsid üzre ser-ḡâfile Mâlik b. Za‘r el-ḡuzâ‘î ile ‘aḡd-i bey‘-i fâsid itdiler Mışr’a vâşıl olduḡda dellâl-i bed-mihr-i rûzḡâr ol âftâb-ı evc-i nübüvveti burc-i mîzâna taḡvîl idüp bâzâr-ı i‘tibârda ḡarîn-i revâc ve vezn-i berâberî zer-i³³⁵ kâmilu’l-‘ıyâr teslîmi ile tesellümi ḡaṭṭîr nâm ‘azîz-i Mışr’a dürrütü’t-tâc-ı ibtihâc oldı. Ol peyker-i nemekîn-sîmâ ve bâlâ-yı ḡoş-nümâ şâḡibetu’l-beyt-i ‘Azîz Zeliḡâ’nın muḡâbil-i nazẓâre-i (23a) i‘tibârı olıcaḡ kemân-ı zertüz ebruvânından

³³⁰ İÜ: müte‘assir

³³¹ “Gözleri açılıverdi.” Yusuf, 12/96.

³³² E: ḡurb

³³³ E’de bu cümle yoktur.

³³⁴ “Müjde! Müjde, işte bir oḡlan!” Yusuf Suresi, 12/19.

³³⁵ İü’de yok.

küşād bulan hadeng-i gamze-i dil-nişîne nişâne olup ol maḥbûb-ı şehr-âşûbun metâ^c-ı vaşlına naqd-i cân ile ḥarîdâr oldu. Nihâdında muştâ^cil olan âteş-i sāmān-sûz-ı ğarām jāle-i lālezār-ı ḥasret-i raşahât-ı eşk-i ‘ışk u muḥabbet ile sükûn bulmayıcak bî-iḥtiyar siper-endâz-ı nāmûs u ‘âr olup bir gün ḥücre-i ḥāşşu’l-ḥāşşda ol şem^c-i şebistân-ı ḥüsne karşı sûz-ı dilinden yandı yakıldı. Teşekkül-i [41b] Cibrîl-i emîn veya temessül-i Ya^cḳûb-ı ḥazînile Yûsuf-ı pāk-dâmen-i pîrâhen zeyl-i ṭahâretlerin âlûde-i çirkâb-ı ḥıyânet itmeyüp dür-nişâr-ı cevâb-ı “Ma^câzallâh” ve taḥlîş-i dāmân-ı ‘işmet recâsına Zeliḥâ’yla dest ü girîbân olarak ‘âzim-i dergâh oldu. Pîşgâh-ı dergâhda ‘Azîz ile düçâr olup ḥaclet ü şermsârî birle her biri âḥara isnâd-ı ḥıyânet ile kendüye iḥtişâş-ı ‘iffet iddi^câ ve Ḥazret-i Şiddîk şehâdet-i ḳadd-i ḳamîş ve şabî-i gehvâre-nişîn ile tenvîr-i müdde^câ idicek tünd-bâd-ı ḥiddet birle cebîn-i ḥâl-i ‘Azîz mevc-rîz-i ḥamiyyet olup bî-tereddüd Cenâb-ı Şiddîk’a ketm-i esrâr ve Zeliḥâ’ya tevbe vü istiğfâr ile işdâr-ı fermân eyledi.

Nazm

Nice ḳâbildür esrâr-ı ğam-ı ‘ışkı nihân itmek

Gönül dîvâne ben bîġâne çeşm-i yâr mestâne³³⁶

iḳtizâsınca giderek bu sırr-ı ser-beste ḥarîf-i meclis-i herkes olup ḳışşa-i Yûsuf u Zeliḥâ dillerde destân olmaġın izḥâr-ı ‘özl için perde-nişînân-ı a^cyân-ı Mışr’dan kırık nefer gül‘izâr perî-peykeri Zeliḥâ ḥânesine da^cvet ve kendüye seng-endâz-ı melâmet olan zen-i şarâbdâr u devâtdâr u ḥunsâlâr u zindânbân u derbânı daḥi dâḥil-i hâle-i şoḥbet idüp tertîb-i esbâb-ı ‘ayş ve her birine tefekküh için birer yek-âvîz [42a] ser-tîz derpîş eyledi. Ol bezm-i germ-â-germde keyfiyyet-i şahbâ-yı zevḳ

³³⁶ Mefâîlün mefâîlün mefâîlün feûlün. Kaynaġı tespit edilemedi.

u neşât birle erbâb-ı şoḥbet neşvedâr-ı inbisâṭ oldığı dem nâgâh cemâl-i meh-sîmâ-yı Ḥazret-i Şiddîk pertev-endâz-ı sâḥa-i meclis-i üns olıcaḳ ol bezme rişte-keş-i intizâm olan perî-rüyân yek-dest ü hemvâr selâf-ı sâf-ı ḥüsn-i bî-bahâneye sermest ve ol mihr-i sipihr-i melâḥata karşı ser-nihâde-i mihrâb-ı teslîm-i (ان هذا إلا ملك
³³⁷کریم) olmak yüzünden âftâb-perest olup istilâ-yı lerze vü dehşet birle tenaḳkul itdikleri turunca bedel ellerin ḥidâb-ı ḥûn ile rengîn ve tâb-ı âteş-i sînelerin ol çeşme-sârlardan revân olan ḥûnâbe ile güyâ teskîn itdiler. Zeliḥâ kendüyi töhmet-i mürâvede ile ‘âleme rüsvâ iden ‘işmet-meâbların bir nazẓâra-i merdüm-şikâr birle kaşr-ı nâ-üstüvâr-ı şabr u qarârları ḥarâb olup her biri ol âhû-yı deşt-i melâḥatin dil-dâde-i rû-yı gül-büyü sünbül-müyü (23b) olduğın göricek bî-teḥâşî serpüş-endâz-ı ṭabaḳçe-i râz olup kışşa-ı ‘ışḳ u muḥabbeti girîbân-ı maṭla‘dan dâmân-ı maḳta‘a dek taḳrîr ve fî mâ ba‘d ṭavḳ-ı imtişâl-i fermândan ser-pîç olursa giriftâr-ı dü şâḥa-i bend ü zindân olur deyu taḥvîf u taḥzîr eyledi. Muḳtezâ-yı ḥâl Ḥazret-i İzid-i müte‘âlden der ḥâst-ı ‘âfiyet iken Cenâb-ı Şiddîk [42b] ber ḥaseb-i iḳtizâ-yı ḳader ü ḳaẓa ³³⁸(رَبُّ السَّجْنِ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي إِلَيْهِ) bâdiresi birle miḥnet-i bend-i zindâna şabr u taḥammül maḳâmında ḳıyâm ‘arz itmegin ḳubâle-i rızâsı imzâ-ı ³³⁹(لَيْسَ جُنَّتُهُ حَتَّى حِينَ) ile mümzâ olup ol mâh-ı burc-ı câh u celal ‘ulüvv-i derece-i kemâl bulmaḳ için te’sîr-i riyâzet noḳşân u zevâl birle birḳaç gün hilâl ve ol ibriẓ-i ḥâliş-i ma‘den-i ‘izz ü iḳbâl şâyeste-i sikke-i ḳabûl olmaḳ için bir müddet püte-i miḥnetde ḳâl oldı. Ol hilâlde şarâbdâr-ı mülk-i ittihâm ḳaşd-ı bed ile maşdar-ı fermân-ı ḥabs-i ebed olup bir şeb ‘âlem-i ḥâbda manzûrî olan şüret-i ru’yâ-yı mübeşşereyi giriftâr olduğı varṭadan ḥalâş ve melike yine şeref-i taḳarrub u iḥtişâş bulmaḳ ile ta‘bîr

³³⁷ “Bu ancak şerefli bir melektir.” Yusuf, 12/31.

³³⁸ “Rabbim, zindan bana, bunların beni davet ettiği şeyden daha sevimidir.” Yusuf, 12/33.

³³⁹ “Onu bir süre zindana atmayı uygun buldular.” Yusuf, 12/35.

itdiklerinden sonra bi-ḥükmi beşeriyet bi-lā-ru'yet ³⁴⁰(أَذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ) kelâmını sübḥa-i dest-i nāṭiqa itdikleri ercaḥ-ı rivāyāt üzere yedi sene mütevārī-i künc-i nisyān ve maṭmüre-niṣīn-i miḥnet-i bend-i zindān olmağa müeddī olmuştur.

Müddet-i ma'lūme tamāmında Melik Reyṡān b. el-Velīd gördüğü vākı'a-i meşhūrede anlardan istiftā olunup ol maẓhar-ı feyz-i ta'līm ³⁴¹(وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ) cilveger-i sāḥa-i fesīḥa-i ta'bīr-i ṣaḥīḥ olan cevāb-ı bā-ṣavābı ḥāme-i [43a] zebān-ı taḥrīr birle taḥrīr ve mizāc-ı 'āleme 'arız olacaḥ marāz-ı hāile sāzkār-ı 'ilāc tedārīki bābında muvāfiḳ-ı ḥikmet-i ḥakīm-i ḳadīr izḥār-ı ḥazḳ-ı kāmīl ve ḥüsn-i tedbīr itmegin da'vā-yı ṭahāret-i zeyl-i 'iṣmetleri ṣehādet-i 'ādile-i ³⁴²(الآن حَصَّصَ الْحَقُّ) birle muṣaddaḳ olduḳdan sonra otuz üç yaşında idiler ki ḥil'at-i emānetleri ṭirāz-ı vizāret birle muṭarrāz ve mu'allem olup bi-tamāmihā aḳṭār-ı Mıṣrıyyede zimām-ı ḥāl u 'aḳd-ı umūr-ı cumhūr kef-i kifāyetlerine müselleme oldu. Ol eṣnāda Ḳaṭfir rü-gerdān-ı 'unvān-ı bī-ṣebāt-ı cihān ve bī-nām u niṣān-ı maḥalle-i ḥāmūṣān olup Zelīḥā dürr-i yektā-āsā tek ü tenhā ḳalmıṣ idi. Ḥazret-i Ṣıddīḳ ḥalī-bend-i 'ıḳd-ı 'aḳd olup Ḳaṭfir-i faḳīr bī-dest-māye-i rucūliyyet olmağın ṣadr-niṣīn-i ḥalvet-ḥāne-i zifāf olduḳlarında ol mu'ammānın fetḥi nāmzed-i himmet-i merdāneleri oldu. Melik Reyṡān ser-nihāde-i bāliṣ-i āsāyiṣ olup (24a) ḥātem-i vekālet-i muṭlaḳa dāḥil-i mülk-i yemīn-i ṣıddīḳī olıcaḥ sinīn-i muḥṣibede teḳṣīr-i zirā'āt ve tevfir-i ḡillāt ḥidmetinde ber-zede-dāmān-ı ihtimām olup a'vām-ı mücdibede belā-yı ḳaḥṭ u ḡalā arz-ı Mıṣr u Ṣām'a 'ām olmağın bāb-ı devlet-meābları maḥaṭṭ-ı raḥl-i ümīd-i ḳarīb ü ba'īd olup dört sene [43b] envā'-ı zehāiri naḳd u ḥuliyı u devāb u ḍayā' ile ibtiyā' itdiler. 'Ām-ı ḥāmīde Cenāb-ı Ṣıddīḳ māliku'r-rikāb-ı ṣeyḥ u ṣāb olup iki sene li-

³⁴⁰ "Efendinin yanında beni an." Yusuf, 12/42.

³⁴¹ "Sana (rüyada görülen) olayların yorumunu öğretecek." Yusuf, 12/6.

³⁴² "Şimdi gerçek ortaya çıktı." Yusuf, 12/51.

vechillāh infākdan şoñra sağır ü kebiri tahrİR ü i‘tāk ve şunūf-ı emvāli dağı ki güncāyiş-pezİR-i havşala-i tahmİN olmağdan efvn idi aşhābına ihsān ile cümlesin gerden-beste-i tavk-ı istirkāk eyledi. Tāb-ı āteş-i bİ-nevāyī kāđıd-ı neşşāf-āsā eṭrāfa sirāyet ederek arz-ı Ken‘ān’a dağı şerer-bār-ı ızrār olıcağ BünyāmİN’den mā‘adā evlād-ı emcād-ı Ya‘kūb dağı işāret-i peder-i büzürgvārıları üzre imtiyāz için reh-i kirā-yı arz-ı Mışr olup pāye-i serİR-i Yūsufi’ye ref‘-i ruķ‘a-i niyāz-mendī itdiler. Mir‘āt-ı dīdār-ı āşināyān-ı bİgāne-reviş muķābil-i nazar-ı enverleri olıcağ evvel emirde yegān yegān her birine ta‘yİN-i nām u nişan itdürüp³⁴³ ammā teceddüd-i cedīdān ile peyker-i hoş-manzar-ı Hāzret-i Yūsuf pezİRā-yı naķş-ı dİger oldığından mā‘adā teheyyüb ve isti‘zām-ı şān-ı salṭanat mānİ‘-i ta‘lİķ-ı nazar-ı dİķķat olmağın anlar Cenāb-ı Şiddİķ’ı bilmek degül pİRāmÜN-i hāṭırlarına ğubār-ı şekk ü ğümān dağı işābet itmedi. Hāzret-i Şiddİķ zāt-ı ferİşte-simātların [44a] i‘dāma sell-i şemşİR-i ihtimām idüp bi-ṭarİķi’ş-şulh ilķā-i ğayābeti’l-cubb ile iķtifā iden ihvānu’ş-şafāyī sedd-i şülme-i cū‘ recāsına der-i devlet-meāblarına rücū‘ itdiren sulṭān-ı hıṭṭa-i lā yūs’el ‘ammā yef‘al ‘azze ve celle hāzreti dergāhına taķdīm-i tuḥfe-i ḥamd u minnet ve secde-i şükre mübāderet idüp bİ-iḥtiyār siyeh-tār müjğānları lü’lü-bār oldı. Hāzret-i Yūsuf mütecāhilāne icmāl-i ḥāllerinden suāl idüp anlar dağı ḥaseb ü neseblerin tavşİf ve ol ‘ırķ-ı ṭāhirden on iki necm-i zāhir zāhir olup biri sābİķan terk-i ‘ālem-i şūrī kılduğın ve biri ḥālen ḥİdmet-i pİR-i Ken‘ānda ķaldıđın redİf-i ta‘rİf idicek Hāzret-i Şiddİķ zāhiren taşdıķ itmeyüp “Ĝālibā siz tecessūs-i aḥbāra şūret-i imtiyārı rūkeş itmiş cāsūsırsuz. Lāzime-i resm-i civānmerdī üzre bu def‘a sizi tehİ-dest-i ümİd göndermek olmaz. Fİ mā ba‘d vāyegİR-i ḥān-ı ihsān olmaķ murād ise biriñüzi dergāh-ı meķārim-destğāhda rehİne ķoyup gidesüz ve (24b) pes mānde-i ḥİdmet-i peder-i vālā-ğüher olmaķ iddi‘ā itdigüñüz birāderi ıstİşḥāb ile

³⁴³ E: idüp

şedd-i ‘aḍud-ı müdde‘ā idesüz.” deyu redd-i cevāb-ı müsteṭāb idüp ta‘yīn-i ḡur‘a ile Şem‘ūn [44b] nāmzed-i mülāzemet-i āsitān-ı şıddīkī oldı. Pes Ḥāzret-i Yūsuf her birin maẓhar-ı şunūf-ı nevāziş-i ‘ināyet-i bī-ġāyet idüp şākiren li’n-ni‘am ‘atebe-i mecd ü iḡbāl-i Ya‘ḡūb’a irsāl eyledi ve kīse-yi intizām-ı ḡālleri dest-māye-i yesārdan ḡālī olmaḡ ile ferāhem-keş-i dāmen-i ferāġ-ı sefer olmamaları için re’sü’l-mālların sirran ḡarvārlar içre ta‘biye itdürdi. Ḥuzūr-ı pīre vardıklarında ḡaḡklarında zuhūr iden elṡāf-ı kerīmāne-i nā-maḡşūrı tekrīr ile raṡbu’l-lisān taḡrīr olarak bārların açup ḡarvārlarda ol ni‘met-i ġayr-ı müterāḡḡıbeye zafer bulıcaḡ bā‘iṡ-i teekküd-i şıdk-ı ‘azīmet-i sefer olup hezār zūr u zār ve ‘uḡūd-ı ‘uhūd-ı bī-şumār birle Bünyāmīn’i Ḥāzret-i Ya‘ḡūb’dan tefrīḡ ve ‘azm-i dergāḡ-ı Şıddīḡ itdiler. Peyām-ı vişāl-i³⁴⁴ ihvān vesāṡat-ı muḡarrebān ile ma‘rūz-ı serīr-i Yūsufi olıcaḡ tertīb-i simāṡ-ı ziyāfet ve anları ḡuzūruna da‘vet idüp ḡasebe’l-emr her iki birāder için bir sofrā ṡā‘ām der miyān oldı. Bünyāmīn ferīd-i vaḡīd ḡalmaġın Ḥāzret-i Şıddīḡ şeḡīḡ-ı şefīḡlerin bezl-i nevāl-i merḡamet yüzünden kendülere maḡşūş simāṡa iclās ve ḡiṡāb-ı [45a] iltifat-ı simāṡ-ı³⁴⁵ (إِنِّي أَخُوكَ) ile temḡīd-i merāsīm-i istīnās idüp ḡilāl-i ṡā‘āmda ḡiġūnegī-i ḡāl-i pīr-i Ken‘ān’ı ve sebeb-i inzivā-yı künc-i tārik-i beyti’l-aḡzānı müteġāfilāne suāl eyledi. Bu mu‘āmele-i mücāmeleden sāirleri berhemzede-i ızṡırāb olup İbn Rāḡil ser-germ-i nevāzeş-i peder-i ‘ālī-cenāb olmaḡ ile itdüġi evzā‘-ı bed-mesti haẓm olunmaz idi. Şimdi ḡod neşve-dār-ı raḡīḡ-ı iltifat-ı sulṡānī olmuşdur. Ḥāric-i ṡāḡat-ı beşeriyye etvār-ı maġrūrāne izḡār itse gerekdür deyu birbirleriyle hem-zebān-ı derd oldılar. Müddet-i müsāferet itmāmından soñra evvelki mertebeden ziyāde zād u zevāde ile ḡarb-ı kūs-i raḡīl idüp ittifaḡ Bünyāmīn ile merḡale-i uḡrāda rū-nümā olan mevāzī‘a-i ziyā‘-ı şā‘ bi-ḡükm-i şerī‘at-i Ya‘ḡūb

³⁴⁴ E: vuşūl

³⁴⁵ “Ben senin kardeşinim.” Yusuf, 12/69.

Bünyāmīn mevķūf-ı dāmġāh-ı vuķūf olmak iķtizā idicek evlād-ı Yaķūb dil-beste-i fitrāk-i niyāz olup taķbirāt-ı rikķat-ķiz-i ħāķır-rubā ile taķlīše sāī oldılar. Muķaddemāt-ı recā teekkūd-i mevādd-ı imtinādan ġayrı nesne intāc itmemegin nāķār Rūbīl veyā Őemūn veyā Yehūzādan māadāsı ser-endāķte-i Őermsārī ve eŐķ-feŐān-ı ħaclet rū-be-rāh-ı merkez-i nübüvvet olup naı-i bāzġüne-i iķtiyāl faķd-ı seķāye ħaķķ olmak taŐavvuriyle (25a)³⁴⁶ (يَا أَبَانَا إِنَّ ابْنَكَ سَرَقَ) velvelesin [45b] bülend ve Őaraflarından naķz-ı ahd u eymān olunmadıġına iķmīnān virmek iķün yād-ı sevgend itdiler ve bu peyām-ı nā-ġoŐ taķdīŐ-i sāmīa-i Yaķūb edicek mestūr-ı hākister-i sīne-i sūzān olan aķker-pāre-i derd-i nihān fūrūzān olup tecdīd-i bünyān³⁴⁷ (وَإِسْفَا عَلَى يُوسُفَ) ve yeni baŐdan ser-āġāz neŐideyi telehhūf ü teessūf eyledi ve cilveġer-i sāġa-i taķķīķ itdikleri Őāhid-i müddeā Őehādet-i ķalbiyye ile ħaķīķ-i taŐdīķ olmayup bu emri daġı tesvīl-i nefsanīye ħaml itmegın ebna-i kirām istiķlām-ı aġvāl-i Yūsuf u Bünyāmīn ile me'mūr ve ħırzu'Ő-Őifā³⁴⁸ (إِنَّمَا أَشْكُو بَثِّي وَخُزْنِي إِلَى اللَّهِ) vird-i zebān-ı ķalb-i maġrūr olup Őabr-ı cemīle tevessül birle Őadr-niŐin-i maġfil-i tevekkül oldı. Ber-ġaseb-i fermūde evlād-ı emcād dıġer bāre Őaraf-ı MıŐr'a Őedd-i ħizām-ı azīmet idüp Ĥazret-i Őiddīķ'a mütezellilāne arz-ı biķāa-i müzcāt ile cūyā-yı Őadaķa-i devlet-i aliyye olıcaķ ol mihr-i sipihr-i ulüvv-i cenāb bī-iķtiyār perde-berāndāz-ı seġāb-ı iķticāb olup mānend-i āftāb-ı ālem-tāb kendüyi izġār eyledi. Birāderān-ı ġayūr ġümġeŐte-i rāh-ı Őuūr olup zīr-i bār-ı Őermsārīde dū-tā ve Őafġa-i piŐānīleri arak-rīz-i ġayā oldı. Bir vechile baŐ-ı aķzāra [46a] iķtidārı olmayup ancak cürm ü ħaķāya itirāf ve menhel-i zülāl-i ifdālden iġtirāf itdiler. Ĥazret-i Őiddīķ muāmele-i dil-firīb-i lā teŐrīb ile ķalblerin taķyīb ve her birine yegān yegān taķdīm-i tuġfe-i ikrām u terġīb idüp destārķe-i nevāzeŐ ve pursiŐ birle mir'āt-ı

³⁴⁶ “Ey babamız, Şüphesiz senin oġlun hırsızlık yaptı.” Yusuf, 12/81.

³⁴⁷ “Vah! Yusuf'a vah!” Yusuf, 12/84.

³⁴⁸ “Ben tasa ve üzüntümü ancak Allah'a arz ederim.” Yusuf, 12/86.

hâtırlarından izāle-i gubār-ı ekdār ve dergāh-ı kibriyā-penāh-ı re'fet-destgāhdan anlar hakkında taleb-i 'afv u istiğfār eyledi ve pīr-i Ken'ān'a pertev-i āftāb-rikāb-ı sa'īdleri rūšnāyi-baḥş-ı dīde-i ümīd olmak recāsına mulattāfa-i dil-nevāz ve müfāvaza-i ğam-perdāz-ı terkīm ve pūşiş-i bedenleri olan pīreheni Yahūzā'ya teslīm idüp der 'aḳab kār-sāziyy-i mühimmāt-ı sefer için ḳaṭār ḳaṭār şütürān-ı kūh-peyker ve kīse kīse sīm ü zer irsālinde isti'cāl eyledi. Yahūzā hāric-i şehre vaz'ı ḳadem itdügi dem nesīm-i 'anber-şemīm pīr-i Ken'ān'a müjderes-i bŷy-ı pīrāhen olup ol nūşha-i ḫikmet-ḳarīn vech-i cemīl-i Ya'ḳūb-ı ḫazīne mŷmās olduğı ḫinde nā-şugufte nergis-i çeşm-i bādāmīnleri küşāde ve ol nebiyy-i celīl ḫāk-i sücūd-ı dergāh-ı Ḥazret-i Ma'būd'a rŷ-nihāde olup mehāmm-ı sefer itmām olunduğdan sonra yetmiş nefer [46b] ḫāvāş u müte'allakāt ile ḫıṭṭa-ı zemin-i Mışr'a sebŷk-sāz-ı 'inān-ı müsāra'at oldılar. Zihī ḫikmet-i bālīga-i ḳādir-i bīçŷn ve şun'ı (25b) şāni'ı kārġāh-ı kāf u nŷn ki Ḥazret-i Yŷsuf hakkında bā'ış-ı izdiyād-ı mevādd-ı ḫased-i iḫvān ve sebeb-i imtidād-ı eyyām-ı miḫnet-i bend ü zindān ru'yā olduğı gibi irādet-i müsebbibu'l-esbāb ile nesīm-i müjde-i restegārı daḫi ol ṭarafdan vezān olup kezālik Ya'ḳūb-ı mekrŷb daḫi dīde-güşā-yı temāşā-yı şafḫa-i rŷz-ı rŷşen ve seyr-i şāḫn-ı gülşen olmağā pīrehen-i ḫŷnīn-dāmen perde-keş-i ḫırmān olduğı gibi inti'āş-ı ḳuvvet-i ḫāsse-i³⁴⁹ bāşıraya sebebiyyete daḫi istinşāk-ı rāyiḫa-i fāyiḫa-i ḳamīs taḫşiş olunmuşdur. Musri'ān-ı şabā-seyr peyām-ı ḳurb-i vuşŷl-i rāyāt-ı Ya'ḳūbī ile meserret-baḫş-ı sāmī'a-i Şiddīḳ olıcaḳ ḫaşmet-endŷh ve kevkebe-i gŷrŷh-ā-gŷrŷh birle istikbāle isti'cāl idüp dīde-i ḫasret-keşīdeleri birbirilerinin āftāb-ı dīdārından iḳtibās-ı envār idicek zimām-ı iḫtiyār ellerinden sākıṭ olup Ḥazret-i Ya'ḳūb şütür-i gerden-ferāzdan ve Cenāb-ı Şiddīḳ raḫş-ı tīz-tāzdan kendŷlerin zemīne pertāb itdiler ve ḳadem-i müsāra'at [47a] u şitāb birle birbirlerine ḳarşu segirdŷp ol iki

³⁴⁹ E: ḫaşşa

yār-ı ğam-güsār hem-āġūş-ı vişāl olıcaķ Hāzret-i Ya‘ķūb istilā-yı ‘ārıza-i ğaşy ile andan mānend-i necm-i hābiṭ rŭ-yı zemīne sākıṭ oldı. Ol hālde herkes çeşme-i çeşminden icrā-yı zŭlāl-i eşk-i rikḫat-hīz idŭp Hāzret-i Şiddik daḫi benefşe-zār-ı ‘izārdan jāle-dār-ı sirişk-i ğŭlāb-āmiz eyledi. Bŭy-ı ġisŭ-yı muṭarrā-yı Yŭsuf taḫviyet-i dimāġ-ı cān-ı nātuvān-ı pīr-i Ken‘ān iderek i‘māl-i ḫavāssa bir miḫdār iḫtidār gelŭp dīde-ġŭşā-yı ravzatu’ş-şafā-yı dīdār-ı yār oldı ve şafḫa-i za‘ferān ġŭn-ı ‘izārın ġŭlberg-i ruḫsār-ı Hāzret-i Yŭsuf’a sŭrŭp dŭrcŭ’d-dŭrer-i ḫŭsn-i melāhatde ġaltān olan mervārīd-i eşk-i ḫasreti dest-çīde-i zebān-ı mu‘ciz-beyān eyledi. Kışsa-i kŭtāh-ı bismillāh ile rikāba vaz‘-ı ḫadem olunup ferzend ũ peder şād u ḫurrem Mışr’a dāḫil ve sarāy-ı dilārā-yı Yŭsufiye vāşıl olıcaķ ol iki bedr-i mŭnir ve ḫalīle-i celīle-i Hāzret-i Pīr şadr-nişin-i serir-i ‘izzet-i Mışr olup yazdeh birāder be-resm-i taḫiyyet-i vaḫt yekser rŭ-nihāde-i ḫāk-i sŭcŭd oldılar. Cemāl-i ḫŭrşīd-mişāl-i Şiddik nŭr-ı surŭr ile ṭa‘na zen-i mihr-i ḫāverī olup ġonça-i leb-i la‘linlerin şeker-ḫand [47b] ve “Ey peder-i bŭzŭrgvār ḫālā bu ġŭne tevķire mazḫar oldıġım muḫaddemen mir‘āt-ı ‘ālem-i ru’yāda ġorŭlen vāķı‘a-i bedi‘u’r-resmin ta‘bīridŭr” deyu zemzeme-i mŭbāḫātı bŭlend eyledi.

Leyletŭ’l-ḫadr emn ũ ḫuzŭr-ı şabiḫatu’l-‘id-i şādumānī ve sŭrŭrdan mŭsfir olarak bī-daġdaġa vŭ teşviş bi aġbeṭi ḫālın ve ehnā (26a) ‘ayşin Hāzret-i Ya‘ķūb bu mŭsāfir-ḫāne-i ‘ālem-i şuhŭdda yigirmi dŭrt seneden daḫi encŭmen-ārā-yı vŭcŭd olduḫdan şoñra sinn-i şerīfleri yŭz kırķ yedi serḫaddin teşrif etmiş idi ki Mışr’da terk-i şeşder-i ‘ālem-i fānī ve ‘azm-i heşt bihişt-i cāvidānī idŭp vaşiyetleri ũzre Hāzret-i Şiddik tābŭt-ı pŭr-sekīnelerin mānend-i heyākilŭ’l-envār kevāhil-i i‘tibār ũzre mezār-ı maġfiret-medar-ı cedd-i celilŭ’ş-şān-ı Hāzret-i ḫalīlu’r-Raḫmān civārına naḫl eyledi. Ba‘z-ı kŭtŭb-i siyerde bu ḫaber-i şıḫḫat-eşer daḫi nazār-

residedür ki ol hilâlde taraf-ı İzid-i müte‘âl’den “Yâ Ya‘kûb üstâd-ı ter-dest-i ecel şafha-i hâk-rîz-i ‘âlemden maḥv-i mâhiyet-i vücûd itmek üzredür. El-‘acel el-‘acel ki maṭıyye-i rûḥ-ı revân bâr-ı şakîl-i cism-i nâtuvânı arz-ı Ken‘ân’a irgüre.” deyu fermân olunmağın mütebettilen³⁵⁰ ilallah ‘azm-i râh idüp meşâhid-i muḳaddese civârında ḥaṭṭ-ı raḥl-i qarâr itdiklerinde dest-i kuvâ-yı [48a] bedeniyye taşarruf-ı mülk-i ḥayât-ı bî-şebâtdan kûtâh oldı. Ḥaḳḳâ ki bu rivâyet Muḥammed-i Şehristânî ziver-i şaḥâyif-i Milel ve Niḥal itdüğü³⁵¹ (الأنبياء يدفنون حيث يموتون) ḥadîs-i şaḥîhine muvâfık oldığı cihetden sezâ-yı imzâ-yı taşḥîhdür. Ḥazret-i Ya‘kûb mütevârî-i nihân-ḥâne-i laḥd olacağı gün cenâze-i ‘İs daḥi rû-nihâde-i şefîr-i kabr olup ol iki birâder raḥm-i mâderde hem-pehlû oldukları gibi bir mezârda vaz‘-ı visâde-i qarâr itdiler.

Mervîdür ki Ḥazret-i Ya‘kûb miḥmân-ı ziyâfet-ḥâne-i daru’s-selâm olduğdan soñra Cenâb-ı Yûsuf ‘aleyhi’s-selâm te‘âṭî-i umûr-ı da‘vet-i tevḥîd ü îmâna kıyâm idüp Melik Reyân daḥi tarîḳ-ı müstaḳîm-i dîn-i ḳavîme mühtedî oldı. Feyyûm-ı Mışır muḥtara‘ât-ı ṭab‘-ı mi‘mârî-i Şiddîkîdendür. Peder-i ‘âlî-tebârları ‘azm-i dâru’l-ḳarâr itdiklerinden yigirmi üç sene güzâr itdikden soñra şumâr-ı sinîn-i ‘ömr-i ‘azîzleri yüz yigirmi idi ki na‘îm-i mülk-i dünyâ-yı bî-beḳâdan seyr ve bu dâmgâh-ı renc ü ‘anâda pâ-beste olmaḳdan dilgîr olup dest-berdâşte-i du‘â-yı müstecâb-ı³⁵² (تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ) ve rehber-i ḳabûl birle ‘âzim-i ravza-i biḥîşt-i berîn oldı. Şarḳıyye vü garbiyye-i Nîl sükkânı yümn-i te’sîr-i [48b] vücûd-ı fâizü’l-cüdları birle âsâr-ı feyz-i ebr-i bereket ü nemâ kendü taraflarında rû-nümâ olmaḳ recâsına ol gevher-i pâki vedî‘a-i şunduḳa-i hâk itmek ḥuşuşunda sell-i şemşîr-i tenâzu‘ idüp

³⁵⁰ E: mütebeşşilen

³⁵¹ “Peygamberler öldükleri yere defnedilirler.” İbn Mâce, Cenâiz, 65.

³⁵² “Benim canımı müslüman olarak al ve beni iyilere kat.” Yusuf, 12/101.

az kaldı ki kâdi-i mâzi'l-ḥukm hüссām-ı hün-âşāma terāfu' ideler. 'Aḳıbet işlāḥ-ı zātü'l-beyn ve tesviye-i umūr-ı cānıbeyn için şavāb-dīd-i 'uḳalā üzre lā şarḳıyyetin ve lā ğarbiyyetin çāk-ı³⁵³ vasaṭ-ı (26b) Nıl'de defın-i zır-i zemın idüp sükkān-ı ṭarafeyn ol şecere-i mübārekü'z-zıll sāye-i meymenet-pırāyesinde āsüde-ḥāl-i refāhiyyet ve şafā-yı bāl oldılar. Ol dürr-i nā-yāb-ı baḫrū'l-ensāb-ı Ḥalıl İbrāhım Ḥazret-i Kelım Mışır'dan rāyet-efrāz-ı raḫıl olunca dört yüz seneden ziyāde müddet ziver-i sadefçe-i Nıl olup Ḥazret-i Mūsā Benı İsrāıl ile ki nigāşte-i ḳalem-i ṭurfe-raḳam olduğı üzre aşılları yetmiş iki merd ü zen iken altı yüz binden ziyāde ricālu'l-ḫarb olmuş idi Mışır'dan taḫrık-i ṭūğ u 'alem itdiklerinde fermān-ı sübhānı üzre tārīḫ-i kühen-sarāy-ı 'ālem bir 'acüz-ı hezār sāle delāletıyle tābüt-ı raḫmet-i men'ütı Nıl'den iḫrāc idüp meḳābir-i şerıfe-i ābā-i kirām civārında ta'yın-i maḳām eyledi.

Ḥazret-i Eyyüb 'aleyhi's-selām

İki derece ile [49a] şuffa-i şafā-efzā-yı nesl-i 'İs'a i'tilā iderler. Ünsü'l-celıl'de mestür olduğı üzre Ḥazret-i Yaḳūb henüz encümen-efrüz-ı vücüd idiler ki neyyir-i ḫayr-ı zāt-ı kerım-i Eyyüb maṭla'u'l-envār-ı feyz-i fazl-ı ilāhıden pertev-i 'āftāb-ı 'ālem-tāb³⁵⁴-ı nübüvvet ile maḫhar-ı sırr-ı meknüz nürun 'alā nür olup ehl-i ḫavrānı sermenzil-i sa'ādet-i imāna işāl için irsāl olınmışdur. Ol nebiyy-i mükerrem celāil-i ni'am-ı evlād-ı emcād ile muğtenim olup yedişer benān u benın ile kām-bın olduğundan mā'adā şervet u ğınāsı daḫi bir mertebe idi ki arz-ı mübāreke-i Şām'dan Şebeniyye nām mezāri'-i münbitede beş yüz feddānı ve anları i'māle mübāşır zerḫaride aşḫāb-ı zen ü ferzend beş yüz ğılmānı olup sāir-i şunūf-ı emvāl bu minvāl

³⁵³ İÜ: ḫāk

³⁵⁴ İÜ: tāb

üzre idi. Ammā şāhbāz-ı hümmā-pervāz-ı himmet-i bī-hemtāsı ol maḥşar³⁵⁵-şikāra dest-bāz olmayup zen-i mekkāre-i mekārīh-i dünyā-yı bī-beḳādan müteneffir ve dāimā kārı i‘māl-i a‘māl-i birr idi. Sāḥa-i fesīḥa-i kef-i kerīmi baḥḥā-yı ‘amīmi’l-feyz-i miḥmān-nevāzī olmağın hemīşe şān-ı mekārīm-nişānı ebnā-i sebīle baştı-ı simāt-ı ikrām ve hemvāre āsitān-ı feyz-resānı ḥāne-i bī-minnet-i [49b] erāmil ü eytām olup ifā-yı ḥaḳḳ-ı şükr-güzārī-i ni‘met-i Bārī iderler idi. Bu ḥālden la‘īn muḍill ü ḍāll İblīs-i bed-fi‘āl ḡarḳa-i deryā-yı ḥüzn ü melāl olup dāimā dūd-ı şerer-ālūd-ı renc ü ‘anā ile giryān ve şeb ü rüz āh-ı āteşin-i sāmān-süz ile sīne büryān idi. Āḥir-i kār ol mekkār-ı bed-kirdār Ḥāzret-i perverdigāra “İlāhī Eyyüb niçe ḥāḳ-ı gūzār olmasun ki bu deme dek işābet-i ‘ayni’l-kemāl ile mir’āt-ı ḥālinde şüret-i idbār görmemişdür. Eger terācü‘-i kevkeb-i iḳbāl ile necm-i baḥḫı mütevārī-i şehāb-ı inḳilāb olsa esās-ı şabr u ḳarārı raḥne-dār olup belki binā-yı zühd ü taḳvā pā berhevā olur idi” deyu ref‘-i ruḳ‘a-i şeyṭānet (27a) ü tezvīr itmegin ol müzevviri teşḫīr için ḥāraf-ı bārgāh-ı kibriyā-penāhdan ḥārif ü telīd-i emvāl-i Eyyüb üzre teslīḥ olunup devāb u merātī‘ u mevāşī vü mezārī‘ bi-i‘şārin fīh nār-ı hebā-āsā hevāya munḳalib oldı. Ol la‘īn-i bed-sīret tebdīl-i şüret idüp bu ḥāber-i ‘ibret-eşer birle mütemeşşil-i ‘izzet-serāy-ı nebevī oldı. Ol ḳuḫb-ı sābit-ḳadem dāire-i ‘ulüvv-i himem merkezinden ayrılmayup min vechin ḳayddan ḥālāş olduḳlarına ḥāmd-i Ḥudā-yı bī-minnet ve secde-i şükre mübāderet eyledi. Bu mu‘āmeleden la‘īn-i bī-dīn suḥte-i [50a] nāire-i helāk ve sīne-i pür-kīnesi ḥānçer-i ḡam birle çāk çāk olup tekrār “Yā Rabb Eyyüb metā‘-ı müste‘ār-ı dünyā-yı bī-beḳā istirdād olındıḡından çendān dilḡir ve yed-i emānet irtifā‘ından munḥārifu’z-zāmīr olmasa ba‘īd olmaz. Zīrā yine taḥlīf ile taḫḫīf olunmaḳdan nā-ümīd degüldür. Ḥuşūşān on dört fer‘-i zekiyy-i kerīmi’ḥ-ḥārafeyn müşāhedesiyle ḳarīru’l-‘ayn olup dīde-i ārzūsı her dem

³⁵⁵ İÜ: muḥāffer

cemāl-i āftāb-miṣāllerinden iktibās-ı nūr-ı surūr ider. Anlar üzerine daḥi ruḥṣat-ı tasalluṭ olursa bünyād-ı neṣīde-i āh u enīn ve nāle vü feryādı kıbāb-ı seb‘-i Şeddād’ı pür-ṭanīn itmek muḳarrerdür.” deyu iddi‘ā eyledi. Ol herze vekīl-i her müdde‘ā bu müdde‘āsında daḥi ilzām u taḥcīl olunmaḳ için ber-ḥaseb-i iktizā-yı istidrāc muḳaddemāt-ı recā ḳarīn-i intāc olıcaḳ dāru’t-ta‘līm-i evlād-ı Sāmī-nejād-ı Eyyüb olan ḳaşr-ı müşeyyedü’l-esāsa zelzele-i indirās virüp ol nāzenīnler be-yek bār enbāste-i seng ü ḥāk ve zīr-i bār-ı der ü dīvārda helāk oldılar. Ol şadr-niṣīn-i debistān-ı şeqā mu‘allim-i mekteb sīmāsında kelb-i müsellaḥ-āsā ḥün-ālūd ve tennūr-ı sīne-i pür-kīnesi pür-āteş ü dūd rü-nümā olup ḳubbe-i kūr-ḥānedan [50b] nişān olan destār-ı perīşānın yere urdı ve peyām-ı bī-intizām-ı muşibeti bir üslüb-ı nā-mergüb ile taḳrīr eyledi ki Ḥazret-i Eyyüb bī-iḥtiyār āteşdān-ı dil-i sūzāndan bir āh-ı germ çeküp ferāyid-i eşk-i çeşmi bend-gusiste sübḥa-mānend ḡalṭān oldı. Az ḳaldı ki ḥırmen-ı şabr u ḳarārı berbād ve iṭlāk-ı zimām-ı feryād eyleye. ‘İnāyet-i bī-ḡāyet-i Rabb-i celīl delīl-i şāhrāh-ı şabr-ı cemīl olmaḡın ṭarīḳ-i müstekīm-i istircā’a mühtedī olup ser-menzil-i istiḡfārda ḍarb-ı mażalle-i ḳarār eyledi. Bu kerre mel‘ün dāḡ ber-bālā-yı dāḡ-ı derün olup şu‘le-i āteş-i zebāna-keş gibi bir yerde ārām u sükün itmedi. Tā ki³⁵⁶ bülbül-i ḡülşen-i tevḥīd ve imān-ı zebān ve ḡül-i bāḡ-ı taşdıḳ u iḳān-ı cināndan mā‘adā ma‘müre-i vücūd-ı behbūd-ı Eyyüb’ı pā-zede-i leşker-i menḥūsi’l-eşer-i renc ü ‘anā itmeḡe muraḥḥaş olup Ḥazret-i Eyyüb rü-mālīde-i ḥāk-ı sücūd iken dem-i nefis-i şūm ile merz [ü] büm-ı mizāc-ı şıḥḥat-ımtizācına iḥtilāl ve ḥarf-i (27b) vücūdına i‘tilāl virdi. Ānen fe-ānen tāb-ı teb-i izṭırāb iştīdād ve iltihāb-ı āteş-i tennūr-ı cism ü cān izdiyād bulup şīrāze-i mecmū‘a-i ‘acībī’t-tertīb-i terkīb-i insānī olan ‘urūḳ u a‘şāb miḳrāş-ı dendān-ı didān ile gusiste olmaḡın [51a] yaḳīn oldı ki rişte-i rābiṭa-i ḥayāt munḳaṭı‘ ola. ḳurūḥ u curūḥdan münba‘iṣ olan bū-yı

³⁵⁶ İÜ’de tā ki yok.

bed-mesām meşāmı münsed itmegın ecānib degül hışāvend ü eķārib daħi kendüden³⁵⁷ bī-zār olup āħir-i kār ol cevher-i nefisi hāric-i ķaryede bir kināse üzre ilkā itdiler. Ancaķ şem^c-i şebistān-ı haremeleri olan Raħıme bint-i Efrāim b. Yūsuf ferāyid-i eyyām-ı cān-sipārı ve ĥidmetlerin vāsıtatü'l-ıķd-i manzūme-i sa‘adet-i dāreyn bilüp merkez-i vefādārıde merdāne ķarār eyledi ve bir fırşat bulduķca ba‘z-ı āşınālara kens-i beyt ve saķy-i mā gibi ĥidmet edāsıyla iktisāb-ı ķūt-i helāl idüp şevher-i ‘ālī-güherine infāk iderdi. Eyyüb-ı şabūr müddet-i rencūrıde ki ercaħ-ı eķvāl üzre on sekiz sene olmuşdur bir kerre taħrık-i leb-i şekvā itmeyüp “İndifā^c-ı beliyye recāsına dergāh-ı kibriyāya dest-i du‘ā ref^c itsenüz olmaz mı?” diyen selāmet-cūlara “Eyyām-ı renc ü miħnet-i Bārī a‘vām-ı ĥuzūr ve rāħat-ķader olmadıķca³⁵⁸ (وَإِذَا مَرَضْتَ فَهُوَ يَشْفِين) dār u hāne-i raħmetinden der-ħāst-ı şerbet-i ‘āfiyet itmege ĥicāb iderem.” deyu redd-i cevāb-ı müsteķāb iderler idi. Tā ki fānūs-ı ĥayāl vücūd-ı mevcūdü'l-ism ma‘dūmu'l-cismde ķarārgır olan kirm-i ĥünħārlar te‘addı idicek bir loķma bulmayup laħm-i şanevberiyü’ş-şekl-i [51b] ķalb ve guş-ı maħrūtıyyü’r-resm-i lisāna zaħm-ı dendān-ı te‘addı irgürdiler. Nāķār girye-yi bī-ħāst ve nāle-i bī-iħtiyār ile “Ey ŧabīb-i ĥaste-dilān ķāre-sāz-ı derd-mendān ŧaraf-ı bāhirü’ş-şerefinden her tuħfe-i belā ki teveccüh itmişdür fikr ü zıkrin enīs-i celisim olmaķ ile ol devāhı-i nā-mütenāhı şabr ile telakķı ve revātib-i miħnet izdiyād bulduķca merātib-i şükrde terakķı olındıķına ‘ilm-i ezeli muħıtdür.

Li münşiihı

Dilbeste-i āvāze-i zencır-i ķazāyım³⁵⁹

³⁵⁷ İÜ’de yok.

³⁵⁸ “Hastalandığımda O bana şifa verir.” Eş-Şuara, 26/80.

³⁵⁹ Mef‘ülü mefâilü mefâilü feülün.

Bin cānla lebbeyk-zen-i hükmi-i Hudāyım³⁶⁰

Ammā ḥālā tāb-ḥāne-i cism-i nātuvān mihmānlarına baş-ı sofrā-i iṭcāmdan ‘aciz olduğım cihetden vesīle-i fikr ü zikr olan zebān³⁶¹ u cenānıma dest-i ṭama‘-dırāz ve kişver-i vücūdumda āğāz-ı türk-tāz itdiler. İlāhī baḥt-ı sitize-kār-ı zebūn-küş ol ṭarafa perde-keş olup sebep-i āsāyış-i dil ü cān olan mu‘āmele-i rūḥānīden daḥi ḥırmān görünürse zihī ḥusrān³⁶² (إِنِّي مَسْتَنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ) deyu sīrāb-sāz-ı pejmürde-berg-i zebān oldu. Ol ḥālde ṭaraf-ı Ḥazret-i Zü’l-celāl’den müjde-i (28a) icābet irişüp ḥasebü’l-emr taḥrīk-i pā-yı felek-peymā itdükleri mekāndan bir āb-ı ḥayāt-baḥş feverān eyledi. Ol menhel-i ‘azbden isti‘māl u iḡtisāl olunup derūn u bīrūnı zīver-i ‘āfiyet birle müḥallā [52a] ve ḥüsn ü cemālī ḳable’l-ibtilā olan ḥālinden a‘lā oldu. Cedāvil-i ensāde daḥi yevmen fe yevmen bereket ü nemā rū-nümā olup ekşer-i kütüb-i tefāsīrde mersūm-ı ḥāme-i taḥrīr olduğu üzre ‘alā eḥadi’l-ekvāl muḳaddemen sāye-i serv-āsā rū-nihāde-i ḥāk-i helāk olan evlād-ı emcād tekrār ḥulle-püş-i ḥayāt olduğundan mā‘adā mişli ile daḥi manzūme-i elṭāf müstezād oldu. Ba‘z-ı mu‘teberātda naḗar-resīdedür ki şunūf-ı emvāl ḥāric-i dāire-i i‘tidāl olmaḡın ziyā‘ u aḳārında dört bin ekkār istiḥdām olunup āyīn-i dīrīn üzre şubḥ u şām mānend-i kehkeşān baş-ı ḥān-ı bī-imtinān iderdi. Rivāyet-i İmām Ṭaberānī üzre a‘dād-ı sinīn-i ‘ömrden ṭoksān üçü ikmāl itdikde seyr-i riyāz-ı rıḍvāna isti‘cāl idüp istifāza-i māü’l-ḥayāt itdikleri çeşme-sār civārında mütevārī-i mezār-ı pür-envār oldılar. Sāl-i ibtilāda ‘ömr-i şerīfleri seksen ḥaddine müşerref olup on sekiz sene daḥi ser-nihāde-i visāde-i rencūrī olduğdan soñra tedbīr-i dil-pezīr-i Ḥazret-i Ḥakīm ‘ale’l-iṭlāk ‘ilāc-ı ber’ü’s-sā‘a marāz olıcaḳ keremen ve işfāḳan a‘mār-ı

³⁶⁰ Vezin bozuk.

³⁶¹ İÜ: benān

³⁶² “Şüphesiz ki ben derde uğradım. Sen ise merhametlilerin en merhametlisisin.” El-Enbiya, 21/83.

güzeşte tekrār istināf olunup müddet-i hayāt-ı bā-berekāt³⁶³ iki yüz seneyi tecāvüz [52b] itmek daği mervīdür. Hāzret-i Eyyūb terk-i ālāyiş-i ‘ālem-i fānī ve ‘azm-i āsāyiş-i mülk-i cāvidānī idicek Zū’l-kifl-laķab Bişr nām piser-i sūtūde-siyerleri cānişin-i serhān-ı ni‘met olup de’b-i ķadīm-i eb-i kerīmleri üzre hāreketi bezl-i himmet itdiler. Refī‘u’ş-şān-ı eyvān-ı nübüvvet oldukları sebeb-i telķibleri gibi muhtelefun fihdür. Vehb ibni Münebbih rivāyeti üzre dāru’l-ikāmeleri Şām-ı cennet-meşām olup yetmiş iki yaşında iken ‘azm-i dāru’s-selām itmişdür. Ba‘zılar Zū’l-kifl laķab-ı ilyās veyā Yūşa‘dur deyüp ba‘z-ı āhār laķab-ı Zekerıyyā’dur dimişdür ‘aleyhimü’ş-şalātu³⁶⁴ ve’s-selām.

Hāzret-i Şu‘ayb ‘aleyhi’s-selām

Ser-rişte-i nesebi üç ‘aķde ile silk-i celīl-i Medyen b. İbrāhīm-i Hālıl’e murtabıķ olur. ‘İbādet-i eşnāmı nuħbe-i efkār u mikyāl u mizānda taţfif ve telaķķi-i celb ile ihtikārı kār iden ehl-i Medyen ve aşhāb-ı Eyke’yi vaħdet-i zāt-ı müstecmi‘u’ş-şifāt-ı ħudāya iķrār ve kıştās-ı müstekīmi derkār idüp taşfiye-i cevher-i isti‘dād-ı ħudā-dād itmeleri için irsāl olınmışdur. Müteşaddī oldukları ħidmet-i tebligde sa‘y-ı belig idüp cebīn-i ħālī dāğdār-ı tōhmet-i taķşir u ihmāl olmamağın [53a] ħaţibu’l-enbiyā laķab-ı (28b) vālāsına sezā görülmüşdür. Kūhlü’l-cevāhir-i nübüvvet-destgāhı birle dīde-rūşen olan ol zāt-ı ferişte-şifātın ķavl-i mercūħ üzre mükeħħel çeşm-i siyāhı ba‘de zamānin mīl-i ‘amā birle tebāh olup şafaħāt-ı kāināta dūr-nümā-yı başar-ı başiret birle nigāh iderdi. Meb‘ūs oldukları fırķa-i eş‘ab-menişān-ı dünyāperest bāde-i nā-güvār-ı ġafletle sermest olmağın ol ħaţib-i mişķa‘ maħfil-i nübüvvet ferāid-i kelimāt-ı naşihāt-simātını pīrāye-i ġuş-ı hūş itmeyüp ġāh recm ve ġāh nefy

³⁶³ İÜ: bā-berekātları

³⁶⁴ İÜ’de yok.

ile tahvif ve pey-siper-i şahrâh-ı Ka'be-i 'irfân olan imâniyâna hâşâ irtidâd teklif iderler idi. Sülûk-i râh-ı dâlâlde temâdileri hadd-i i'tidâlden güzerân olıcağ ber-vefk-i irâdet-i Hâzret-i Cebbâr-ı Müntekim ehl-i medyen şayha-i rûhu'l-emîn veyâ zelzele-i sehm-gîn ile mu'tekif-i künc-i helâk ve aşhâb-ı eyke ber-haseb-i iktizâ-yı rızâ-yı ³⁶⁵ (فَأَسْقِطْ عَلَيْنَا مِمَّا فِي السَّمَاءِ) sehâb-ı şerernâk-ı 'azâb-ı yevmi'z-zılle ile tûde-i hâk olup Şu'ayb ve eşyâ'ı âsüde-hâl-i zıll-i zâlil-i selâmet oldılar. Res nâm bi'r-i gayr-ı maṭvî harîminde muḳîm olup âyîn-i mühmel-i putperesti üzre beyhüde güzâr-ı 'ömr-i nâ-pâydar olan tâife-i tâgiye Hâzret-i Şu'ayb [53b] dâ'î-i hân-ı imân bi'l-ğayb oldığı firâk-ı dâlleden olmak rivâyeti daḫi ziver-i şahâyif-ı tefâsîr olan ekâvildendir. Feyz-i irşâdı nûr-baḫş-ı kulûb-ı kâsiye-i zulmânî-nihâd ve te'sîr-i enfâsı musahḫar-sâz-ı nüfûs-ı habîse-i erbâb-ı fesâd olmayup ḳavl-i şâdık-ı Şu'ayb'ı tekzîb üzre sâbit-ḳadem oldukları için dâr-ı diyârları birle ḫasf olunup bü'l-hevesân-ı aşhâb-ı Res'e bir feryâd-res bulunmadı. Hâzret-i Şeyḫi'l-Ekber ḳuddise sirruhu'l-'azîz Müsâmere'de 'aded-i 'ömr-i Şu'ayb vâşıl-ı nişâb-ı taḳrîr-i şikât-ı ruvât olmamışdur deyu gevher-keş-i rişte-i taḫrîr olup müellif-i Ünsü'l-celîl 'Abdu'r-raḫmân el-Mecîrî merḳad-i münevverlerin a'mâl-i şafedden Hıttîn nâm ḳaryede olmak üzre ḳalem-zen-i ta'yîn olmuşdur. Ammâ Tefsîru İmâm Beḡavî'de Hâzret-i Şu'ayb mücâveret-i ḫarem ile muḫterem olup beyne'l-maḳâm ve'z-zemzem ḫalvet-güzîn-i ḳabr-i pür-nûr oldukları meştûrdur.

Hâzret-i Mûsâ ve Hârûn 'aleyhime's-selâm

İmâme-i sübhâ-i nesl-i şerîfü'l-aşilları olan Cenâb-ı Ya'ḳûb'a üç ferîde-i eb ü ced ile murtabıtdurlar. Pederleri 'İmrân vüzerâ-yı Fir'avn içre 'ulüvv-i şân ile mümtâz olup Cenâb-ı Hârûn [54a] Hâzret-i Mûsâ'dan üç sene muḳaddem sâḫa-i zînet-sarây-ı

³⁶⁵ "Haydi gökten üzerimize bir parça düşür." Eş-Şuara, 26/187.

dünyāya vaz‘-ı kadem itmüşlerdür. Maḳām-ı lāzimu’l-ikrām-ı müsevī ṭabaḳātu’l-celāl-i müteḥattimu’l-iclāl meşāhīr-i rusul-i ulü’l-‘azmdan olup zāt-ı sütüde-şifātları (29a) kitāb-ı mu‘ciz-nişāb-ı Tevrāt ile tebcil ve rütbe-i ‘ulüvv-i cenābları ḥaşışa-i şerīfe-i Kelīmullāhī birle tekmil olunmuşdur. Ṭūfān-ı Nūḥ’dan takrīben bin beş yüz sene mürürundan soñra dört yüz yıldan ziyāde Mışır’da telvīş-i mesned-i salṭanat idüp intizām-ı şūrı umūr-ı devlet ü iḳbāle kemāl-i ‘ucb u ğurürdan ḥāşā da‘vā-yı bāṭıla-i rubūbiyyete taşaddī iden küştenī-i bī-edeb Velīd b. Muş‘ab ‘aşrında encümen-ārā-yı vücüd ve pertev-endāz-ı ‘ālem-i şühūd olmuşlardır. Ol sa‘du’s-su‘ūd-ı āsumān-ı risālet burcu’s-sa‘āde-i raḥm-i māderden ṭulū‘ itmeleri ḳarīb olıcaḳ Fir‘avn-ı bī-dīn-i bed-āyīn zevāl-i āftāb-ı devletine dāll menāmāt-ı müz‘ice birle bī-ḥāb u ārām olup şavāb-dīd-i seḫere vü müneccimīn üzre vāzı‘u’l-aşl ḳānūn-ı mühmel-i ḳatl-i eṭfāl olan Nemrūd-ı merdūd āyīn-i mu‘aṭṭalını iḫyāya teşmīr-i dāmen-i ihtimām ve rivāyet-i Vehb b. Münebbih üzre ṭoḳsan bin ma‘şüm-ı bī-ġünāhı i‘dām eyledi. Kevkeb-i raḫşān-ı vücüd-ı behbūd-ı [54b] Müsevī es‘ad-i ezmān-ı feyż-resānda sine-i ‘ademden dīde-ġüşā ve nergis-i şehlā-āsā şaḫn-ı sarāy-ı hestīye revnaḳ-baḫşā olıcaḳ māderi Yūḫāyed ol nāzenīn ġehvāre-i sa‘ādeti tāb-ı naḫar-ı bed-bīġāne birle ġülberg-i ‘izār-ı tābdārı pejmürde olmaḳ iḫtimālī daġdaġa-i perīşānī virmedikce çeşme-sār-ı şīr-i şīrīninden irzā‘ ve üç aydan soñra maḫzūr-ı mezbūr zuḫūrı ḫāṭırası nā-şikībāyī dihi ‘akl u şu‘ūr olmaġın ilhām-ı rabbānī üzre bir sundūḳ ile ḫizāne-i ḫıdāne-i Nīl-i mübāreke idā‘ idüp va‘d-i mübīn-i ³⁶⁶ (إِنَّا رَادُّوهُ) ḳarīn-i incāz olacaġına dilbeste-i ḫabli’l-metīn-i yaḳīn oldı. Ol şadefçe-i dūrretü’t-tāc-ı ibtihāc taḫrīk-i emvāc ile ba‘de yevmin ve leyletin ḫavz-ı bustān-sarāy-ı Fir‘avn’a dāḫil ve yed-i emānet-i Āsīye binti Müzāḫim-i İsrāīliyye’ye vāşıl olup mir’āt-ı cebīn-i mübīn āftāb-ı tābına ta‘līḳ-ı naḫar-ı ferdābīn edicek

³⁶⁶ “Biz onu sana döndüreceġiz ve onu peygamberlerden kılacaġız.” El-Kasas, 28/7.

dā'īye-i 'alāka-i rūhāniyye birle ẓammāt-ı bend-i āgūş-ı muḥabbet oldu. Dānişverān-ı fenn-i ensāb peder-i Āsiye Müzāḥim'i birāder-i 'İmrān olmağ üzre tāriḥ-nüvis-i kitābe-i eyvān-ı beyān olmışlardır. Āsiye şālihāt-ı mü'minātdan olup 'alā kürhin minhā Fir'avn-ı la'īn 'aḳd-i 'ıḳd-i izdivāc etmiş idi. Lākin [55a] şavn-ı ilāhī ḥāil olmağın ol muḥaddere-i nāzenin ḥān-ı vişālinden çāşnīgīr-i ārzū olmayup lezzet-i ni'met-i evlād ile şehd-kām olmamış idi. Āsiye ol nāz-perver-i mehd-i sa'ādeti çeşm-i rağbet-i Fir'avn'a 'arz idüp ʔarafından ẓuhūr idicek ʔaşd-ı bed-maḥzūrun ḥüsn-i sevḳ-i ³⁶⁷ (عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا) ile sedd eyledi. Tahrīm-i ilāhī ile ol şāyeste-i rütbe-i (29b) vālā-yı kelīmullāhı tecarru'-ı leben-i ğayra taḥrīk-i leb-i rağbet itmeyüp maşlahat-güzār-ı bāzārgāh-ı ³⁶⁸ (هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ) delāletiyle māderi namzed-i ḥidmet-i irzā'c oldu. Bāliğ-i sinn-i rüşd ü sedād olup āb-yārī-i feyz-i Ḥudādād ile tekmīl-i meleke-i isti'dād idince ki erbāb-ı tefsīr mā beyne şelāşin ve erba'īn ile ta'bīr itmişlerdür terbiye vü tenmiyesinde Āsiye bezl-i naḳdīne-i ihtimām idüp gūyā rağmen 'alā enfi Fir'avn ḥaşm-ı cānın sarāy-ı ḥāşşında mesned-nişin-i çār-bāliş-i ihtirām eyledi. Ol deme dek ki iğāşe-i İsrāīl'i eşnāsında ʔatl-i ʔıbtī ile iḥrāz-ı fazl-ı ğazā idüp rüz-ı dīger miyān-ı maḥallātda ³⁶⁹ (خَائِفًا يَتَرَقَّبُ) geşt-i güzār iderken bir mü'min-i pāk-i'tiḳād gümāştegān-ı Fir'avn kendüleri su be-sū cüst ü cūde idiklerin āgāh ve irşād-ı rāh-ı ³⁷⁰ (فَقَرُّوا إِلَى اللَّهِ) [55b] itmegin bī-refīḳ u rāhber ve bī-zād-ı sefer ³⁷¹ (عَسَىٰ رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ) medlülün delīl-i rāh ve i'dād-ı zād-ı tevekkel 'alallāh idüp āzürde-pā-yı senglāḥ-ı ber tīh-i bī-āb leb-teşne ve sīne pūr tef ü tāb çābük-rev-i mesāfāt-ı menāzil ve rüz-ı heftem-i harīm bi'r-i Medyen'de nāzil

³⁶⁷ “Belki bize faydası dokunur ya da evlat ediniriz.” Yusuf, 12/21; el-Kasas, 28/9.

³⁶⁸ “Size, onun bakımını, sizin adınıza üstlenecek bir aile göstereyim mi?” El-Kasas, 28/12.

³⁶⁹ “Korkarak, etrafımı gözetleyerek” El-Kasas, 28/18, 21.

³⁷⁰ “O hâlde Allah'a koşun.” Ez-Zariyat, 51/50.

³⁷¹ “Umarım, rabbim beni doğru yola iletir.” El-Kasas, 28/22.

oldı. Ser-i çāhda gūsfendān-ı nebiyyullāh Şu‘ayb’ı iskā itdikden şoñra gürüsneġi ve kūft-ı rāhdan bī-mecāl olmaġın sāye-i deraħtda ārāmgīr ve zemzeme-keş-i niyāz-ı ³⁷²(رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنْزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ) olup hān-ı bī-imtinān-ı ilāhīden deryūze-i hişşa-i ġāib eyledi. Bu ħidmet-i bāyeste Ĥāzret-i Şu‘ayb’a mun‘akis olıcaġ devlet-ħānelerine da‘vet ve başt-ı simāt-ı zıyāfet idüp destārçe-i taġvıyet-i ³⁷³(لَا تَخَفُ نَجَوْتَ) (مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ) ile mir‘āt-ı ħātır-ı đayf-ı mūkerremelerinden tīre-i ġubār-ı evhāmı ber-ťaraf ve müddet-i ma‘lūmede edā-i ħidmet-i ra‘y-i aġnām itmek üzere kerīmeleri³⁷⁴ şāfūrā’yı tezvīc va‘di ile te’sīs-i di‘āme-i ‘izz ü şeref eyledi. Aġşa’l-eceleyn ‘aşereyi tekmīl ile müstaħaġġ olduġı ecri istifā idüp on sene daġı pā-beste-i dām-ı şoġbet-i şıhr-ı ‘azizleri olduġdan [56a] şoñra tezekkür-i cīrān-ı zī selem ve tefekkür-i bān u ‘alem birle bī-ārām olup şavb-ı Mışr-ı zātü’l-ehrāma sebük-sāz-ı licām-ı mūrāca‘at oldu. Finā-i vādī-i Eymen’de đarb-ı ħayme-i nüzül olunduġı leyletü’l-ġadrde ħarem-i muġteremleri i‘tirāz-ı meġāz birle ser-nihāde-i visāde-i nātuvānī ve gele-i aġnāmı āvāre-i şaġra-yı teferruġ ve perīşānī olup şiddet-i bürüdet-i havā serbār-ı ekdār olduġından mā‘adā ol ġün li-ħikmetin şavb-ı şavābdan semt-i ħilāfa inġirāf olunmaġın müteġayyirāne her ŗarafa nigāh iderken nāġāh cānib-i Ťūr-i Sīnā’dan bir şu‘le-i āteş zamīme-i envār-ı dīde olup ba‘z-ı erbāb-ı aġbiye vü ħıyām ol maġāmda đarb-ı mażalle-i ārām itmek mülāġazasıyla iġtibās-ı nār ve (30a) veche-i merāmdan istiġbār içün ol şavba kāmzen-i ‘azīmet oldu. Ĥarīb olıcaġ ġördi ki ol nūr-ı nār-nümā bir şecere-i ħađrādan ‘inān-ı āsumāna zebāne-keş olup lehībi şeb-i zūlmānī nihādı reşk-i nehār-ı nūrānī-neġād eylemiş. Ammā ġarīb ki tāb-ı āteş birle berg ü bār-ı deraġt pejmürde olmayup belki ser-sebzī ve ŗarāveti şad

³⁷² “Rabbim, bana göndereceğin her hayra muhtacım.” El-Kasas, 28/24.

³⁷³ “Korkma, o zalim kavimden kurtuldun.” El-Kasas, 28/25.

³⁷⁴ E’de yok.

hezār ve ḥarr-i nār gūyā ana gülgüne-i ‘izār olmuş maṭla³⁷⁵-i envār-i nūr olan şecer-i mezbūr ‘innāb veyā ‘avsec olmak üzere keşide-i silkü’l-leāl-i suṭūr-ı tefāsīrdür. Ḥāzret-i Mūsā ‘aleyhisselām bu şuver-i ‘ibret-eşer müşāhedesi [56b] birle ber-hemzede-i ḥayret iken şeş cihetden ḥiṭāb-ı ‘izzet-niṣāb-ı **يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا** (يا موسى إني أنا) ³⁷⁶dürr-i mengüş sāmi‘a-i hūş olup ḥil‘at-i vālā-yı risālet kāmēt-i bālā-yı isti‘dādlarına zīb ü zīn ve mu‘cize-i bāhire-i ‘aşā ve ḥāriḳa-i yed-i beyzā da‘vā-yı şādıklarına şāhideyn-i ‘ādileyn oldı ve Fir‘avn ve etbā‘ını ṭarīḳ-ı ittibā‘-ı emr-i ilāhiye irşād ile me‘mūr olup ‘arza-dāştları üzere birāder-i mihter ve şınv-i ‘aziz-i bülend-aḫter Hārūn şerik fi’l-umūr oldı. Mervīdür ki bu güne mazḥar-ı elṭāf olup mültemesleri ḳarīn-i is‘āf oldığı vaḳt-i mübārek ‘ayyār-ı siyeh-pūş-i ğasaḳ berzede-dāmān-ı şafaḳ olup leyl-i ṭavīlu’z-zeyl cārū-keş-i sāhire-i ğabrā oldığı dem idi. Pes ol rasūl-i muḫterem tāc-ı ḥürşid-i revāc-ı risālet birle ser-firāz ve mu‘cizāt-ı bāhire ile ḥulle-pūş-i i‘zāz olup recāları üzere vezāret-i Hārūn taḫşil-i ḳuvvet-i ḳalb ve va‘d-i şādık ³⁷⁷(**أَنْتُمْ وَمَنْ اتَّبَعَكُمْ الْغَالِبُونَ**) Fir‘avniyāndan gezend irişmek vāhimesin sāḫa-i sīneden selb itdügücün vech-i teveccühi şem‘-i miḥrāb-ı secde-güzārī idüp dört rek‘at namāza niyyet ve edā-i deyn-i şükre himmet itdiler. ‘Aşā-yı ejder-peyker ās-ı cennetden [57a] perdāhte-i dest-i ḳudret-i perverdigār bir yādigār idi. Üss-i bünyān-ı nev‘-i insānī Ebu’l-beşer Ādem bu tengnā-yı bī-beḳāya vaż‘-ı ḳadem itdikde refīḳ-ı ṭarīḳ-ı ğurbet olup ol tuḫfe-i behiştī sāniḫu’l-yemīn-i iḳbāl gibi kefi kifāyet-i nücevā-i evlād-ı emcāda intikāl iderek yed-i emānet-i Kelīmullāh’a müsellemler oldığı rivāyet ḥuşūş-ı mādde-i irād olunan eḳāvildendür. Bir ḳavilde cenāb-ı kelīmullāh rū-be-rāh-ı Medyen olduḳda gencūr-ı vaḫy-i celil Ḥāzret-i Cibril ihdā idüp bir rivāyetde tesmiye-i ücret ve ta‘yīn-i müddet ile ecir-i ḥāşş-ı

³⁷⁵ İÜ: āftāb-ı

³⁷⁶ “Ey Musa, ben senin rabbinim!” Taha, 20/12.

³⁷⁷ “Siz ve size uyanlar galip gelecek olanlardır.” El-Kasas, 28/35.

nebiyyullāh Őu‘ayb olduklarında anlar ithāf itmişlerdűr. Ziver-i dűrci‘d-dűrer-i tefāsir olan ferāyid-i fevāiddendűr ki Hāzret-i Kelim muķim-i hűcr-i terbiyet-i Āsiye olup henűz sinn-i temyize bālig olmadın bir gűn zānű-yı Fir‘avn űzre murabba‘-niűin-i ar-bāliű-i ‘izz ű temkīn olup hareket-i asriyye-i (30b) eťfāl űzre rīű-i dırāzı ile bāzı iderken nihādında i‘dād olunan zűr-ı bāzu-yı kuvvet-i nűbűvveti fi‘le getűrűp ol bed-sireti műbtelā-yı maraz-ı hāil-i dāru’s-űa‘leb űretine dűndűrdi. Bu mu‘ameleden Fir‘avn’un ‘ırķ-ı hiddet ű azabı arabān ve űreyānında dem-i fāsıd aleyān idűp [57b] kendűnűn bā‘iű-i zevāl-i āftāb-ı iķbāli olıcaķ mevlűd-ı ma‘hűd bu vűcűd-ı mes‘űd idűğine cāzim ve ol serv-i űbā-hıramı berkende-i seyl-i i‘dām itmege ‘āzim oldı. Āsiye āteű-i ahr u kīn-i la‘ini teskīn iűn ‘Műsā’dan bu vaz‘-ı kűstāhı iķtizā-yı űabā űzre lā ‘an aűdin űudűr itdűgi cihetden ma‘zűrdur.” diyűp taűűil-i iķmīnān iűn Cenāb-ı Kelime bir abaķ ire cemre ve dűrre ‘arz eyledi. Hāzret-i Műsā bī-tehāűi la‘l-i rummānī-āsā bir pāre aķker-i sűzānı alıp hoķķa-i dehāna vaz‘ eyledi. Eűer-i hāűűiyyet-i sűzende-i āteű muħriz-i űevāb-ı azā ola dest-i haķķ-perestlerinde zāhir olmayup ammā zebān-ı mu‘ciz-beyānlarında pedīdār ve manzűme-i kelimāt-ı feűāhat-simātları sekte-dār olmuű idi. Kıble-i hācāta tevcīh-i rű-yı műnācāt itdiklerinde ³⁷⁸(وَاخْلُقْ عَفْءَةً مِنْ لِسَانِي) buyurmaları ol ‘arızānın irtifā‘ı recāsına olup ol ‘uķdenin bi-kemālihā inħilālīn iddi‘ā idenler kelām-ı rabbānī-i (قَدْ ³⁷⁹(أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَا مُوسَى) ile istidlāl itmişlerdűr. El-Ķıűűa surűr-ı nā-maħűűr ile ayy-i merāħil olunup Mıűr’a vāűıl ve meclis-i Fir‘avn’a dāħil olduķda ol gűm-rāhı girīve-i alāl-i adīmden arīķ-ı műstakīme [58a] taħvīl iűn merāsım-i hıdmet-i celīle-i nűbűvveti műrā‘i ve Benī İsrāil’i pene-i űikence-i tekālīf-i űaķķadan taħliűe sā‘i olup iħhār-ı mu‘cizāt-ı bāhirede yed-i beyzā osterdi. Mervīdűr ki Hāzret-i Műsā

³⁷⁸ ‘‘Dilimdeki tutukluğu öz.’’ Taha, 20/27.

³⁷⁹ ‘‘İstediğin sana verildi ey Musa!’’ Taha, 20/36.

‘aşâyı zemîne ilķā idüp be-fermān-ı sübhānī ejder-peykerine taħavvül itdikde seksen zırā^c dervāze-i dehān-ı āteş-feşān açup serīr-i Fir‘avn’a şīrāne ħamle eyledi. Te’şīr-i saķamūniyāyı ru‘b u herās birle Fir‘avn telvīs-i maķ‘ad ü libās idüp mu‘allak-zen-i kürsī-i salţanat oldı. Şüreyyā-āsā müctemi‘ olan erbāb-ı dīvān hevl-i cān ile benātu’n-na‘ş gibi perişān olup hengām-ı izdiĥāmda şütür-gerden-keş-i fenā yigirmi beş binden ziyāde ādemi ħışşayāb-ı leged-küb-i ‘adem eyledi. Fir‘avn-ı la‘īn nām-ı pāk-i Ĥazret-i Āferinende-i ħāk u eflāke yemīn virüp īmān-ı fācire birle murġ-i cānın dām-ı kām-ı ejdehādan taĥlīş idicek bu burhān-ı mübīni siĥre ħaml üzre ısrār ve ķalem-rev-i ĥükmünde olan seĥarayı iĥdār idüp yevm-i mev‘ūd-ı ma’ĥüdda ‘aşā-yı Mūsā üç yüz yük ālāt-ı siĥri güncāyiş-pezīr-i ħavşala-i iştihā-yı şādık ve seyirci zarar itmez iken ol temāşāgāhda ĥāzır ve ‘ākıbet-i (31a) kāra nāzır olanlardan nice bin kimesneyi mübtelā-yı ĥummā-yı [58b] daķķ idicek seĥara-i Fir‘avn ki arz-ı Mışır’da ġülgüle-endāz-ı iştihār yetmiş bin nefer üstād-ı siĥr-āsār idi demişlerdür. Hem-zebān-ı ittifāk³⁸⁰ (أَمَّا رَبُّ هُرُونَ وَمُوسَى) zemzemesin zīver-i mesāmi‘-i ‘ākifān-ı mecāmi‘-i çerĥ-i kebūd ve yüzlerin fersüde-i ĥāk-i sücüd idüp Fir‘avn tarafından küşād bulıcaķ siĥām u miĥan ü ālāma sīne-i taĥammül tıtdılar. Ol bed-nihād seĥarayı ī‘ād itdüġi dāhiye-i kaţ‘ ve şulb-i ĥayyiz-i vukū‘a yitdüġi İmām Kelbī muĥtārı olup taĥaķķuķını selb idenler kerīme-i³⁸¹ (أَنْتُمْ وَمَنْ اتَّبَعْتُمَا الْغَالِبُونَ) ile istiżĥār itmişlerdür. Bu mu‘cize-i bāhire daĥi ol ālūde-i ĥāb-ı ġaflete bā‘iş-i intibāĥ olmayup ilāh-ı zemīn ü āsumāna ĥāşā iţţilā‘ için semā-i zātü’l-burūca ‘urüc recāsına Ĥāmān serkārlığı ile bir şarĥ-ı ‘ālī bināsına teşmīr-i sā‘id-i himmet ve elli binden ziyāde bennāyı nāmzed-i ĥıdmet eyledi. İrtifā‘ı ĥadd-i imtinā‘a resīde olıcaķ ol binā-yı ser be-felek keşīde şadme-i per-i Nāmūs-ı Ekber birle zīr ü zeber olup

³⁸⁰ “Harun ve Musa’nın rabbine inandık.” Taha, 20/70.

³⁸¹ “Siz ve size uyanlar galip gelecek olanlardır.” El-Kasas, 28/35.

bennā ve ‘askerden niçe yüz bin nüfūs-ı mu‘aṭṭala seng ü ḥāk altında helāk oldu. Kerīme-i ³⁸²(يَا هَامَانُ ابْنُ لِي صِرْحًا) tefsīrinde esrār-ı Qur’āniyyeden ḥabīr ba‘z-ı ‘ulemā şarḥdan murād mekân-ı mürtefī‘de rasad bināsıdır ki andan şafahāt-ı semāvāta ta‘līk-i naẓar-ı mütāla‘a idüp ḥavādiş-i arzıyyeye dālle esbāb u alāmāt-ı semāviyye olan şevābid ü seyyārāt keyfiyyet-i sükün u ḥarekātından ol ḥilālde ba‘ṣ-i rasūl veyā ḥilāfete istidlāl olınacak aḥvāle taḥşil ve iṭṭilā‘dan şoñra kelām-ı Ḥazret-i Kelīm’i redd veyā istimā‘ eyleye deyu ruḥsāre-ṭırāz-ı şāhid-i taḥrīr olmışlardır. Vallāhu a‘lem. Bu gūne tenbīh-i ilāhīden şoñra inḳitā‘-ı bārān u feyezān-ı ṭūfān ve istilā-yı cerād ve ḳummel ve ḍafādī‘ ve belā-yı dem-i Fir‘avniyāna birer ay fāşıla-i imhāl [59a] ile yedişer gün dest-māye-i nā-şekībāyī olup her birinde va‘de-i imān ile du‘ā-yı kelīmullāhı vesīle-i iḥrāz-ı rütbe-i iṭmīnān ve indifā‘-ı beliyye-i vāhimefersā-yı ḥāṭır olıcaḳ ‘ahd ü eymānı fersūde-i dest-i nisyān iderler idi. Ba‘z-ı vāḳıfān-ı mezāyā-yı siyer-i ‘ibret-eşer āyāt-ı tis‘i mu‘cize-i ‘aşā ve yed-i beyzā ve ṭams-ı emvāl ile tekmil idüp ba‘z-ı āḥar inḳitā‘-ı bārānı ḳalaḳ-ı baḥr-i Nīl’e tebdil itmüşlerdür. Pey-der-pey āyāt-ı mufaşşalāt zuhūrı fesād ve ḡayy-ı şudūrı üzre ışrār ve Benī İsrāīl’e teraḳḳī-i merātib-i ızrārdan ḡayrı bir ḥāl intāc itmeyüp ‘ulüvv-i āteş-i ‘utüvv ü ṭuḡyānı ānen fe ānen izdiyād buldı. Kerīme-i ³⁸³(فِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ) tefsīrinde ekşer-i ‘ulemā-yı aḥyār ārāyiş-bend-i kitābe-i iḥtiyār olmışlardır ki ol bed-fi‘āl vāḳıf-ı desīse-i aḥvāl-i Āsiye-i Şiddīka ve Māşıṭa-i Mü’mine olıcaḳ teklif-i (31b) ‘anīf-i irtidād üzre anları giriftār-ı şikence-i evtāt idüp çār-terkīb-i vücūdların hevā-yı fenā ile ifsād eyledi. Bu gūne zulm ü fesād ü cevr ü bī-dādından nāle vü feryād-ı ‘acze ve mesākīn-i ḡuş-ı sükkān-ı seb‘-i şidādı pür ṭanīn idicek baḥr-i teyyār-ı ḳahr-ı Ḳahhārī mütelāṭımu’l-emvāc olup Ḥazret-i Kelīm Benī İsrāīl’i

³⁸² “Ey Hāmān! Bana yüksek bir kule yap.” El-Mü’mīn, 40/36.

³⁸³ “Kazıklar sahibi Firavun” Sad Suresi, 38/12.

kenāre-i selāmete iḥrāc ile me'mūr oldu. Hasebe'l-emr Ḥazret-i Mūsā eḫfāl ü nisādan mā'adā mā beyne 'iṣrīn ve sittīn altı yüz yetmiş bin nefer-i dilāver-i delīr ile sūlūs-i evvel-i leyde āvāze-i kū-s-i raḥīli 'ālemgīr idüp āftāb-ı 'ālem-tāb lāmi'ü'l-iṣrāk olduğu dem Fir'avn-ı küṣtenī sipāh-ı ūşē-penāhını kemāl-i zīnet ü zīb ile tertīb ve on beş kerre yüz bin cevşen-pūş-ı cuyūş-ı deryā-ḥurūş ile ta'kīb eyledi. Ṭalī'atu'l-ḥayl-i Mūsevī sāḥil-i baḥr-i ḳulzūme irdikde muḳaddimetü'l-ceyş-i Fir'avn sāḳa-i leşker-i manşūre ḳarīb olmuş idi ki ol deryā-yı ḥāmūş tāziyāne-i 'aşā ile cūş idüp esbāt şumārınca on iki şāhrāh āşikār oldu. Cenāb-ı kelīm [59b] benī İsrāīl ile maşḥūb-ı selāmet cānib-i āḫara güzār ve Fir'avn-ı ḫāll ve erbāb-ı küfr ü ḫalāl bir gūḫta-i germ ile ḳar-ı cehennemde ḳarār idüp taḫşīl-i iṭmīnān-ı ḫāṭır-ı Benī İsrāīl için silī-ḫūrī-i emvāc birle cīfe-i keşīfe-i Fir'avn sāḥil-i baḥrde rū-nihāde-i ḫāk-i mezzellet oldu. A'dād-ı sinīn-i da'veti ta'yīn ider rivāyete zafer müyesser olmayup ancak 'allāme-i Beyḫāvi Ḥazret-i Kelīm gūrūh-ı seḫarayı ifhām u ibḫāt ve ḫarb-ı dest ile ilzām u iskāt itdikden ūşıra bir ḳavilde yigirmi sene daḫi ol bāṭıllara kelām-ı Ḥaḳḳ'ı ismā'a kūşiş ve tekmīl-i³⁸⁴ şerāyiṭ-i risālete iştigāl ve verziş idüp bu müddetde 'alā mehlīn āyāt-ı tis' zūḫūr ve daḫi niçe umūr-ı ḫāriḳa şudūr eyledi deyu ruḫsāra ṫırāz-ı muhaddere-i rivāyet olmuşdur. Bi-'avniḫi subḫānehu Benī İsrāīl müşāhede-i istīşāl-i Fir'avniyān ile ḳarīru'l-'ayn ārzū-yı dil ve maḳşad-ı aḳşālarına vāşıl olup ber-feḫvā-yı kerīme-i³⁸⁵ (وَأَوْرَثْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ) zimām-ı ḫükümrānī-i arāzī-i Mışrıyye bi-tamāmihā bī-münāzi' ü muḫāşım ve bī-şerīk ü müsāhim müsellem-i ḳabza-i teşḫīrleri olicaḳ inzāline va'd-i ilāḫi sebḳ iden kitāb-ı kerīm istinzālī için

Mışrā'

³⁸⁴ İÜ'de yok.

³⁸⁵ "İsrailoğulllarına miras bıraktık." El-Mümin, 40/53.

(أحن شوقا إلى ديار لقيت فيها جمال سلمى)³⁸⁶

mıṣdākınca [60a] rü-be-rāh-ı cānib-i Ṭūr-ı Sīnā olmağa iḳdām ve Hārūn'ı cānişin-i mesned-i ihtirām idüp taşfiye-i derūn u bīrūn içün şehir-i Zī'l-ka'deti'l-ḥarāmı şıyāma niyyet ve fermān-ı İzidī üzre 'aşr-i Zī'l-ḥicce ile tekmil-i çille-i erba'ine himmet eyledi. İtmām-ı mikāt-ı rabb vesile-i ḥuşul-i ereb olup meşā'ir ü ḥavās neşve-i raḥiḳ-ı miskiyyü'l-ḥitām kelām-ı rabbānī ile istinās idicek küllühü kerem-i selāf-ı şāf iltifāt olup zerre-vār (32a) iḳtibās-ı nūr-ı cemāl sevdāsıyla bī-ḳarār ve cüyā-yı vuşlat-ı dīdār olmağın reh-i āmed-şud-ı nazẓāreyi bend içün tāb-ı āftāb-ı tecellī Zübeyr nām kūh-ı ser-bülendi mānend-i sīne-i 'aşıḳ-ı mehcūr şad pāre idüp Ḥazret-i Mūsā şadme-i ru'b u herās ile sāye-i serv-āsā zemīne düşdi ve ba'de'l-ifākā³⁸⁷ (سُبْحَانَكَ ثُبْتُ إِلَيْكَ) nidāsını ḥarīf-i zebān-ı isti'tāf idüp ṭaraf-ı kibriyā-penāhdan ithāf olunan yedi ḳıṭ'a zümrüd-i sebzārenk veyā yāḳūt-ı aḥmer üzre ḥaṭṭ-ı semāvī ile muḥarrer kitāb-ı celīl-i Tevrāt ile tebcil olunduğdan şoñra kāmzen-i mūrāca'at oldı. Süfehā-yı Benī İsrāīl ise on iki binden mā'adāsı eyyām-ı ğaybetlerinde Ḥazret-i Mūsā [60b] ile 'aḳd itdikleri 'ahde perdekeş-i 'özr olup Sāmīrī izlāliyle secde-güzār-ı 'icl-i zī-ḥār olmuşlar idi. Bu ḥāl-i müşmiru'l-melāl müşāhedesiyle zimām-ı temālük dest-i iḳtidār-ı kelīmden sākıṭ olup ḥamiyyet-i dīniyye iḳtizāsı ve farṭ-ı dacret ilcāsıyla bī-iḥtiyār elvāḥı zemīne ilḳā itmegın şikest olup mecmū'a-i mevā'ız ve müştemilü'l-aḥkām-ı ḥelāl u ḥarām olan seb'den mā'adāsı ki umūr-ı ğaybiyye ve esrār-ı ilāhiyyeyi ḥāvī idi şikest olup³⁸⁸ tekrār merfū'-ı ṭākçe-i 'arş-ı berīn oldı. Ba'z-ı kütüb-i tefāsīrde³⁸⁹ (وَأَلْقَى الْأَنْوَاحَ) kerīmesinde ḥāşā taḥfife muḳzī inkisārı muktezī

³⁸⁶ "Selma'nın cemāli bulunan Lekīt yurduna hasretle yanıyorum." Kaynağı tespit edilemedi.

³⁸⁷ "Seni eksikliklerden uzak tutarım, Sana tövbe ettim." El-Araf, 7/143.

³⁸⁸ E'de şikest olup yoktur.

³⁸⁹ "(Öfkesinden) levhaları attı." El-Araf, 7/150.

olıcak üslüb-ı nā-mergüb³⁹⁰ üzre ilkāya delālet olmayup belki (وَلَا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبِ) (أَخَذَ الْأَنْوَاحَ)³⁹¹ naşş-ı celīli ħilāfına kavī delīldür deyu pīrāye-i silk-i taħrīr olmuşdur. Be her ħāl Ĥazret-i Mūsā ol ħiddet ile Cenāb-ı Hārūn'ı muāheze idüp anlar beyān-ı a'zār ile ħışşayāb-ı istiġfār olduġdan ōñra mūcid-i fitne vü fesād olan Sāmīrī-i bed-nihādı vaħīd u ferīd 'asker-i nuşret-eşerden t̄ard u ib'ād ve ġül-i biyābānī ile pā-dāş-ı ittiħād idüp miħrāb-ı 'ibādet itdikleri cemādı ġidā-yı ejder-i şerer-feşān āteş-i sūzān eyledi. Sāmīrī kabāil-i Benī İsrāīl'den Sāmīre kabīlesine t̄araf-ı nisbeti olup fenn-i şıyāġatda kāmīlu'ş-şınā'a³⁹² ġendüm-nümā ve cev-furūş Mūsā b. Zāfer nām bir münāfık idi. Benī İsrāīl Mışr'da iken sūr-ı surūruları iġün biġāne-reviş āşinālardan isti'āre itdikleri [61a] muraşşā'ātı ki aşġābına redd itmedin ref'-i rāyet-i hicret iġtizā idüp kendülerde ħalmış idi veyā ba'de'l-iġrāk sāħil-i baħirde iltiġāt itdikleri esliħa-i mülūkāneyi ki ol tārīħde henüz iħrāz-ı ġanāyim-i ruħşat-yāfte-i cevāz olmamaġın iħrāk niyyetiyle bir ħufraya ilkā itmişler idi vesāvis-i şeytāniyye ve hevācis-i nefsanīyye ile Sāmīrī-i bed-ıynet ityān-ı imkānda olan şunūf-ı ħiyeli 'amele ġetürüp ba'de'l-izābe ibrīz-i ħālīşden bir ġūsāleyi rīħte-i ħālīb-i tekvīn eyledi (32b) ve rāz-dārende-i vaħy-i mübīn-i Cibrīl-i Emīn Cenāb-ı Kelīm'i³⁹³ (وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى) (تَكْلِيمًا) simāt-ı inbisātına da'vet iġün feresu'l-ħayāt nām bir raşş-ı meserret-baħş ile mütemeşşil-i ħuzūr-ı nebevī olduġda li-ħikmetin nażar-ı Sāmīrī'den perde-berāndāz-ı iħticāb olup na'l-i semm-i semend-i dil-pesendleri naşş-ı hilāl-i āsumānı ġösterdigi ser-zemīn sebz-i ħurrem olduġın ġörmüş ve pā-yı eşheb-i felek-peymālarında olan ħāşşıyeti bilüp mevātī-i eġdāmından bir ħabza-i ħāk-i pāk almış idi. İddihār itdigi ġubār-ı kimyā 'ayarı dehen-i ġūsāleye nişār idicek ol ħālīb-i bu'l-

³⁹⁰ E: mergüb

³⁹¹ "Musa'nın öfkesi dinince (attığı) levhaları aldı." El-Araf, 7/154.

³⁹² İÜ: kailü'l-'ıyār

³⁹³ "Allah, Musa ile doğrudan konuştu." En-Nisa,4/ 164.

‘aceb aşıyâne-i verķā-ı rūḥ olup ʔarfe-cünbiş ve şüret-i³⁹⁴ maḥşüşı üzre [61b] gurunbiş gösterdi. Mervîdür ki Ḥazret-i Mūsā ol fitne-engîzi ʔu‘me-i şîr-i şemşîr-i ḥûn-rîz itmek ‘azmini zebân-zede-i yerā‘a-i cezm itmiş iken bālā-ḥâne-i āsumānîden “Yā Mūsā anı ‘alef-i tîğ-i telef itme ki ḥîşāvendî içre ḥaşlet-i pesen-dîde-i sehâ ile meşhûr ve şîfat-ı mâdiḥa-i bezl ü ‘aṭā birle mezķûrdur.” deyu fermān-ı sübhānî şeref-şudûr bulmağın pençe-i şemşîr-i siyâsetden taḥliş-i girîbân-ı ser ü cān itmekle min vechin mażhar-ı iḥsān oldı. Ateş-i felek-peyvend-i fitne iş‘âl ve perestiş-i ‘icle iştiğāl iden erbāb-ı küfr ü ḍalāl dâire-i nedme vaz‘-ı kadem idüp dâmen-i şefâ‘at-i nebevîye tevessül ve ḵabûl-i tevbeleri recāsına ‘arz-ı niyâz-mendî ve tezellül itdiklerinde gül-i bâğ-ı ümîdleri şugufte vü ḥandân olmaḵ ḥûn-ı şengerf-günleri rîzân olmağa vâbeste idüğü mengüş-i sâmi‘a-i ḥûşları olmağın bi’ṭ-ṭav‘i ve’r-rîzā zânû-zede-i meydân-ı ḥükm-i kazâ olup tîğ-i fermāna teslim-i gerden-i iz‘ân itdiler. Ser-fürû bürde-i miḥrâb-ı ‘ibâdet-i ‘icl olmayan fırķa-i nâciye ḥasebe’l-emr-i ilâhî şubḥ-dem şemşîrbâzlığa âğâz idüp şeb-hengām netîce-i muḵaddemât-ı du‘â-yı Mūsā ve te’mîn-i Ḥārûn zîr-i sâyebân-ı ‘afv u ğufrândan rû-nümûn [62a] olunca yetmiş bin âdem rû-nihâde-i ḥāk-i ‘adem oldı. Ṭûfân-ı ğayz u ğaḍab-ı Ḥazret-i Kelîm nev‘an sükûn bulduḵdan soñra nüşḥa-i Tevrât’ı berdâşte-i dest-i ta‘zîm idüp kitâb-ı mübîn aḥkâmını Benî İsrâîl’e ismâ‘ vü telķîn idicek süfehâ-yı ḵavm zîr-i kilîm-i şekâdan yine baş gösterüp resm-i mu‘tâdları üzre şüret-i ‘inâd ‘arz itmegın cebel-i Ṭûr-i Sînâ ebr-i belâ-āsâ ser-i sevdâ-zedelerine sâye-ğüster olup bi’z-zarûra mażalle-i “semi‘nâ ve aṭa‘nâ”ya³⁹⁵ ilticâ itdiler. Ol sermestân-ı mey-kede-i şûr u şer evzâ‘-ı nâdir-i berâberî mükerrer olduğınan Ḥazret-i Kelîm’in egerçi cevher-i

³⁹⁴ İÜ: şavt

³⁹⁵ “İşitk, itaat ettik.” El-Bakara, 2/285; en-Nisa, 4/46; el-Maide, 5/7; en-Nur, 24/51.

hâtır-ı ‘âtırları münkesir ve zülâl-i bâ-şafâ-meâlleri³⁹⁶ mütekedir olmuş idi. Lâkin ol küstâhlar muktezâ-yı manşib-ı (33a) celil-i risâlet olan müvâlât-ı şâbıkayı ‘inâyât-ı lâhikaya vesile ittiḥâz idüp ezyâl-i efdâllerine teşebbüs itdikleri cihetden dergâh-ı kibriyâ-penâha ‘arz-ı ḥâhişgeri için Ka‘be-i ḥâcâta münâcâta iḥrâm-bend-i ‘azîmet olup izn-i ilâhî ile rüesâ-yı Benî İsrâîl’den yetmiş nefer-i mu‘teber kimesneyi daḥi hemrâh eyledi. Maḥaṭṭ-ı raḥl-i âmâl olan ‘Arafât’ı ‘azamet ü celâlde vaḳfe müyesser olıcaḳ Cenâb-ı Kelîm ḥâmûş ve naḥl-i gül gibi ser-tâ-ser gûş olup ancaḳ ḳarṭa-i [62b] benâgûş-i hûş olan ferâyid-i emr ü nehye rişte-keş-i ‘icâbet oluverdi. ‘Uḳalâ ḳann olunan süfehâ ki niṭâḳ-ı nuṭḳdan bîrûn ve ḥavşala-i isti‘dâdlarından efvn elṭâf-ı ilâhîyye maḫharı olup idrâk-i lezzet-i istimâ‘-ı kelâm-ı rabbânî birle şehd-kâm olmuşlar iken bu mertebe ‘inâyete kanâ‘at itmeyüp (لَنْ نُؤْمِنَ) ³⁹⁷ hevâsında bülend-pervâz ve ol ‘anḳâ-yı lâ-mekân-pîrâ şîkârına destbâz olmaḳın suḫte-i şâ‘ikâ-i ḳahr-ı Ḥudâ olup rûz-ı dîger ‘arz-ı niyâz-mendî-i Kelîmullâh ile tecdîd-i berâet-i ḫayât itdiler. Kâfiru’n-ni‘am ³⁹⁸ (وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ) Ḳârûn-ı siyeh-kelîm-i bed-rûz ibn-i ‘amm-ı Ḥazret-i Mûsâ’dur. ³⁹⁹ Debistân-ı irşadlarında ol bed-nihâd ta‘allüm-i fenn-i celilü’l-ḳadr-i kimyâ ve istirşâd-ı ṭarîḳ-ı ‘ıḳd-i sîmâb ve taşfiye-i İḳlimyâ idüp tedbîr-i şan‘at-ı iksîr ile iddiḫâr itdiği dirhem ü dînâr ḫazâyininin ‘ıḳlîd-i kilîdden taḫammül-i ṭâḳat-şiken-i cem‘-i keşîr ve fezleke-i defâtir-i künûz ve meḫâzin-i mazbûṭ maḫfaḫa-i taḫrîr olmaḳ ‘asîr iken bu gûne ni‘am-ı nâ-mütenâhî-i ilâhîye ḳanâ‘at ve edâ-yı ḫidmet-i şükr-i ni‘met itmeyüp zu‘m-i fâsid-i muḫâl-endîşi üzre rûtbe-i vâlâ-yı risâlete dîde-rûz olmaḳın iḳtizâ-yı ḫased [63a] ve teḳzâ-yı nefsi bed ile hemîşe ṭaraf-ı Kelîmullâha seng-

³⁹⁶ E: bâl-i şafâ-meâlleri

³⁹⁷ “Biz Allah’ı açıktan açığa görmedikçe sana asla inanmayız.” El-Bakara, 2/55.

³⁹⁸ “Ona hazineler verdik.” El-Kasas, 28/76.

³⁹⁹ E’de bundan sonra “olup şâhrâh-ı taşdiḳe mühtedî olmuş idi ol bed-nihâd” eki vardır.

endāz-ı eziyyet ü āzār olup ol rasūl-i celīl dā‘iye-i qarābet-i qarībe üzre siper-i şafh-ı cemīl ile müdāfa‘a iderler idi. Tā ki ‘arūs-ı hezār-ḥāne-i āşināyı her bigāne bir zen-i fācireyi bezl-i sīm ü zer birle fermānına musaḥḥar idüp ol peygamber-i sa‘dahterin dāmen-i ‘işmeti şevāyib-i şübehātdan daḥi pāk iken ḥāşā televvüş-i zinā isnādına ḥāṭır-nerm eyledi. Bir gün ol ḥaṭibu’l-ḥayy-i belāgat germ-sāz-ı meclis-i irşād u naşīhat olup tafşil-i icmāl-i ḥarām u ḥelāl ile dillerde olan ‘ıkd-i iştibāha inḥilāl virmek üzre iken Cenāb-ı Kelīmullāh’ı miyān-ı ḥuḍḍār-ı⁴⁰⁰ a‘yān-ı Benī İsrāīl’de taḥcīl kaşdına ol fācireyi ihḍār-ı meclis-i va‘z u tezkīr ve müdde‘āyı anın tarafından fuzūlī takrīr idüp lākin ol zen-i şehvet-perest istintāk olunduḡda inṭāk-ı ilāhī ile sırr-ı serbesteyi izḥār ve beyān-ı vākı‘u’l-ḥālī tavṭıa-i tevbe vü istiḡfār (33b) itmegin tünd-bād-ı ḥamiyyet-i müsevī birle deryā-yı ḥiddet ḥurūş idüp girye-künān Cebbār-ı Münteķim ḥazretine ref‘-i ruķ‘a-i tazallüm eyledi. Eşķ-i ṭūfān-ḥız-i kelīm ile lücce-i nā-ka‘r-yāb ḡazab-ı Ḥazret-i Rabb-i Raḥīm mevc-rīz [63b] olup şüret-i celāliyye-i⁴⁰¹ (فَحَسَفْنَا بِهِ وَبَدَّارِهِ الْأَرْضَ) cilveger-i mir’āt-ı zuhūr oldı. Bu rivāyet-i resīde-i nişāb-ı sıḥḥatdur ki fülk-i felāket-zede-i vücūd-ı Qārūn mużṭarib-i deryā-yı emvāc-ı belā olup şey’en fe şey’en nā-būd olmaḡ emārātı rü-nümün olıcaḡ ol baḥt-ber-geşte dehān-ı ḥāhiş-i ‘afv u ifḍālī bāz u bünyād neşīde-i niyāze ser-āḡāz idüp yetmiş kere ḥaḡḡ-ı qarābet ve ḥürmet-i şoḥbet yād itmiş iken mes’ūlī serḥadd-i ḡabūle vuşūl bulmadı. Ol ḥālde ṭaraf-ı İzid-i Müte‘āl’den “Yā Mūsā ne ‘aceb faẓẓ-ı ḡalīzu’l-ḡalb imişşün ve ‘izzeti vü celāli eger benden cānibe bir kerre zemzeme-perdāz-ı niyāz olmuş olsa ḥışşamend-i feyẓ-ı ‘āṭifet olup āsūde-i kenef-i emān olurdu.” deyu ḥiṭāb-ı ‘izzet-nişāb-ı sübhānī vürüdü Cenāb-ı Kelīm’e daḡdaḡa-i perīşānī viridi. Ba‘z-ı kütüb-i siyerde naẓar-resīdedür ki ol ḥāl-i melāl-efzāda

⁴⁰⁰ İÜ’de yok.

⁴⁰¹ “Sonunda onu da, sarayını da yerin dibine batırdık.” El-Kasas, 28/81.

Hazret-i Mūsā tevfiḳ-i ilhām-ı rabbānī ile “Yā rabb Hārūn-ı ḍalālet-refiḳ ‘arz itdügi tuḥfe-i niyāzıñ ḥātıme vü āğāzı zıkr-i ḥaḳḳ-ı ḳarābet ve yād-ı ḥürmet-i şoḥbet olup nām-ı lāzımu’l-iḥtirāmını vesıle-i neyl-i merām itdi. Zāt-ı bī-çünüñ ḥaḳḳı için eger ol küstāḥ-ı bī-edeb bir kerre ism-i ... ḥarīf-i zebān-ı niyāz-āverī itmiş olsa maḫzar-ı ‘afv u ‘atā olmak recāsına ḫaraf-ı bārgāḥ-ı kibriyā-penāha ref‘-i ruḳ‘a-i şefā‘at ve ḥāhişgerī maḳāmında ben daḫi ḳıyām iderdüm.” deyu redd-i cevāb-ı müsteḫāb ile ref‘-i ḥicāb-ı ıztırāb eyledi.⁴⁰² Mülteḳa’l-baḫreyn Fāris ü Rūm’da mülākāt-ı Hızır u Kelīm bu ḥilālde derece-i ḥuşūle vuşūl bulmuşdur. Ğarībdür ki ecille-i müfessirīn ḥuşūş-ı mādde ve vaż‘-ı ḳabīḥ-i ittiḥāz-ı ‘icl ba‘de’l-‘avdi Mışır’da şüret-i zuhūr bulmaḳ üzre mestūr-ı ḳalem-i ta’yīn itmişlerdür. Benī İsrāīl ise, Allāhu a‘lem, Dāvud nebī zamānına dek Mışır’ı dāḫil-i ḳabza-i teşḫir itmemişlerdür. [64a] Meger ki Mışır’dan murād ḳāide-i salḫanat olan belde-i ma‘hūde olmayup belki irtifā‘-ı mānī‘ ile bī-münāzi‘ arāzī-i Mışırıyyeyi dāḫil-i ḫavza-i teşḫir itmeleri ola. İcmāl-i ḳışşa oldur ki bir gün Hazret-i Mūsā murabba‘-nişin-i kürsiyy-i va‘z u tezkır oldukları bir maḫfel-i ḫāfilde farḫu’l-cevāhir-i enfās-ı ḫayyibeleri ile müşennef-sāz-ı mesāmi‘-i müstemi‘in olup ol meclisde şadefçe-i ferāid-i fevāid olan dürc-i ḫāfızalarından nişār itdikleri dürer-i ābdār-ı güftār-ı belāğat-şi‘ār kendülerün nev‘an i‘cāb itmegin hazman li’n-nefsi min cānibillāḥ me’mūr oldular ki i‘rāḳ-ı bādbān-ı himmet ve mecma‘u’l-baḫreyne imāle-i sükkān-ı ‘azımet idüp mevzū‘-ı maḫfaza-i ḫātır-ı ilhām-ı mezāhirleri olan nüşḫa-i mecma‘u’l-leḫāyifi ‘arīf-i sırr-ı ‘ilm-i ledünn Hızır nebī maḫfūzı olan mecmū‘atu’l-me‘arīf ile muḳābele eyleye. Ḥasebu’l-emr rehneverd-i cānib-i maḳām-ı mev‘ūd olup bir sā‘at-i sa‘dde ḳırān-ı sa‘deyn ile mekān-ı ma‘hūd-ı mecma‘u’l-baḫreyn-i ḫaḳīḳi olıcaḳ merāsım-i terḫīb ü teslīm taḳdīm olunduḳdan şoñra sebeb-i terk-i ḫuzūr-ı Hızır ve irtikāb-ı metā‘ib-i sefer ne idügi

⁴⁰² İÜ’de “ba‘z-ı kütüb-i siyerde...”den başlayan ve buraya kadar gelen kısım yoktur.

Hızır nebînin ma‘lûmı olup muḳtezâ-yı ḥükm-i ḥafiyye üzre kendüden şudûr iden umûra vaz‘-ı engüşt-i i‘tirâz itmemek ‘ahdini tevşîḳ ile [64b] ‘aḳd-i refâḳat itdiler (34a) ve ol iki baḥr-i zehḥâr-ı ‘ilm-i dîn kiştî-nişîn olup miyân-ı deryâda Ḥazret-i Hızır elvâḥ-ı sefineden bir ikisini raḥnedâr idicek Ḥazret-i Kelîm zebân-dirâz-ı inkâr olup maḫhar-ı muâḥaze-i ⁴⁰³ (أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا) olmuş iken beyân-ı ‘özü-i ḳavîyy-i nisyân ile taḥlîş-i girîbân itdikden şoñra ḳatl-i ḡulâm-ı bî-günâḥ ḥuşuşı bâ‘iş-ı tezâyüd-i mevâdd-i inkâr olup tekerrür-i i‘tirâz mücib-i i‘râz oldu. Bu def‘a eger dîger bâre irsâl-i vârid suâl-i vârid ile cüyâ-yı zülâl-i cevâb olursa ḳat‘-ı peyvend-i murâfaḳat olunmaḳ üzre ḳarâr virüldi. Ğâliben Anṭâkiyye ahâlisi ol mihmân-ı ‘azîzlere sofrâ-güşâ-yı ziyâfet olmaḳdan gürîz itmişler iken Hızır nebî ḥâiṭ-i mâili iḳâme ile vaz‘-ı di‘âmeyi idâme idüp Ḥazret-i Mûsâ bu vaz‘-ı ḥikmet-şî‘ârı mâ lâ ya‘niye iştiḡâle ḥaml ile nev‘an inkârı mutazammın kelâma iḳdâm itmegin güşe-i miḳrâş-ı ⁴⁰⁴ (هَذَا فِرَاقٌ بَيْنِي وَبَيْنَكَ) sebep-i inḳitâ‘-ı rişte-i şoḥbet olup benân-ı beyân ‘uḳde-güşâ-yı iştibâḥ oldu. Bu nesâḳ-ı muḫaḳḳaḳ üzre ki mürsâ-yı sefine raḥne-dâr-ı ‘ayb olmayan kiştîye vaz‘-ı yed-i taḡallüb ider bir melik-i cebbârın zîr-i dest-i ḳahrında olup i‘mâl-i ḳâide-i ihtiyâr ehven-i [65a] şerrayn ile maḫzûr-ı mezbûr mündefi‘ olmaḡıñ ḥüsnî bedîhiyyü’z-zuhûrdur. ⁴⁰⁵ ḡulâm-ı maḳtûl ise bâliḡ-i ser-ḥadd-i bulûḡ olsa peder ü mâderine dest-mâye-i iftitân olup el-‘iyâzu billâhi te‘âlâ naḳdîne-i imânlarına ḥüsrân terettübi muḳadder idi. ⁴⁰⁶ Ol ḡâile bu ṭarîḳ ile zâile olmuşdur. Cidâr ise şulaḥâ-yı ümmetden bir mü‘min-i dürüst-i‘tiḳâdın iki yetîmine bi-ṭarîḳı’l-irş muḫṭatla temellük olup zîr-i dîvârda pederlerinden intikâl itmiş kenz var idi. Ol eṭfâl-i ḥurd-sâl mebâliḡ-i ricâle bâliḡ olup mâl-i ḥelâl

⁴⁰³ “Sana, benimle beraberliğe asla sabredemezsin demedim mi?” El-Kehf,18/75.

⁴⁰⁴ “İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir.” El-Kehf, 18/78.

⁴⁰⁵ İÜ: mündefi‘ olmuşdur.

⁴⁰⁶ E: terettübini ḳalem-i debîr-i taḳdîr rûz-i ezelde sebt-i cerîde-i ‘amel itmiş idi.

yed-i müstahaqqına vâşıl olunca nazâr-ı bîgâneden maḥfûz olmak için bu ḥidmet edâsına dâmen-i himmet-i ‘âcizâne der-miyân olmuştur. (وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلٌ مَا لَمْ تَسْطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا)⁴⁰⁷

Ḥazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selâm

İsm-i Sāmî-i Ḥazret-i Hızır ‘aleyhisselâm Bilyā ve İbni İshāq nakli üzre Eremyā olup vaż’-ı zānū-yı ittikā itdikleri köhne pūstīn kisve-i sebzārenk ile reşk-i çemen-i şuffa-i zümrüdīn oldığı laḳab-ı Hızır ile telakḳuba sebep olmuştur. Beş derece ile bālā-ḥāne-i neseb Sām b. Nūḥ’a irtikā idüp Ḥazret-i İbrahīm-i Ḥalīl’den muḳaddem perde-serāy-ı ‘ademden şahn-ı ‘āleme pertev-endāz-ı vūcūd olmuştardur. Tārīḥ-i İbni Eşīr’de Ḥazret-i Hızır ‘aleyhi’s-selâm eyyām-ı salṭanat-ı Güştāsb b. Lührasb’da [65b] tāc-ı bāhiru’l-ibtihāc-ı nübüvvet ile ser-bülend oldukları naḳş-ı ḥarīr-i taḥrīrdür. Nevbet-i nübüvvet-i Ḥazret-i Kelīm’e dek muḳīm-i miḥmān-ḥāne-i ‘ālem-i müşerrefü’l-‘adem olup ol sa‘deyn-i neyyireyn mecma‘u’l-baḥreynde iḳtirān itdikleri müttefeḳun ‘aleyhi cumhūrdur. Lākin evvelīn-nefḥ-i şūra dek bu teng-nā-yı gūrūrdan ṭarab-sarāy-ı surūra (34b) teşrīf-sāz olmadıklarında ‘ulemā-yı aḥyār iki fırḳa olup bir gūrūh melik-i ‘ādīl Zülḳarneyn telḥ-kām-ı zehrāb-ı memāt olmamaḳ arzūsiyla herze-gerd-i vādī-i zulumāt olduḳda sīrāb-sāz-ı teftīde-leb-i taleb olmayup Hızır nebī ki muḳaddimetü’l-ceyş-i İskenderī idi min ḡayri ḳaşd-ı fāiz-i fāiz-i çeşme-i māü’l-ḥayāt olmaḡın dem-i vāpesīn-i ‘āleme dek āb-ı zülāl-i revānları rīzān olmamaḳ üzre ḳarār virmişdür. Ammā bir ṭāife-i firūzende ḳandīl-i ḥayāt-ı bī-şebātı seng-i felāḥın fenā birle şikest olmuştur deyüp āyet-i kerīme-i (أَرَأَيْتُمْ لِيَأْتِكُمْ هَذِهِ فَإِنْ عَلَى رَأْسِ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا لَا⁴⁰⁹ (وَمَا جَعَلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ)

⁴⁰⁷ “Ben bunları kendi görüşüme göre yapmadım. İşte senin sabredemediğin şeylerin iç yüzü budur.” El-Kehf, 18/82.

⁴⁰⁸ “Biz senden önce ölümsüzlük vermedik.” El-Enbiya, 21/34. “Li-beşerin” eksik.

(يعقى ممن هو اليوم على ظهر الأرض أحد) ile te'sis-i binā-yı müdde'ā itmişlerdir. Ve 'indehū 'ilmü'l-ğayb kezālike mehere-i fenn-i esrār-ı aḥbār ḥuṣūṣ-ı devām u beḳā-yı **Ḥazret-i İlyās** nebīde daḥi iḥtilāf ve 'azm-i girīve-i ḥilāf itmişlerdir. Anlar için daḥi ṣadr-ı kāṣāne-i [66a] vüçüdda ber-ḳārār ve semend-i dil-pesend-i ḥayāt üzre üstüvārdur diyenler ol iki vüçüdü mes'ūd her sene Ḳuds-i Şerīf'de edā-yı farīza-yı şıyām-ı Ramazān'ı kıyām idüp mevsim-i ḥaccda daḥi bāzārgāh-ı Minā'da 'aḳd-i şoḥbet-i ictimā' ve du'ā-yı (بسم الله ما شاء الله ، لا يسوق الخير إلا الله ، ما شاء الله لا يصرف الشر إلا الله ، ما شاء الله ما شاء الله ، ما شاء الله لا حول ولا قوة إلا بالله) vird-i zebān-ı ḥulvi'l-beyānları olarak birbirlerin hem-āğūṣ-ı vedā' iderler deyu 'unvān-ṭırāz-ı şaḥīfe-i āṣār olmuşlardır. Bu meslegi veche-i iḥtiyār idenler bu reviş üzre cilve-sāz-ı kemiyet-i ḳalem-i bedāyi'-raḳamdurlar ki Yūṣa' 'aleyhi's-selām teşḥīr-i kişver-i şām itdikde esbāṭ-ı benī İsrāīl beyninde taḳṣim ve her sıbṭa bir ülke teslīm idüp her biri kendüye maḥşūṣ maḳāmda edā-yı vazīfe-i 'ibādet-i Zü'l-celāli ve'l-ikrāma kıyām üzre sübḥa-şumār-ı şuhūr u a'vām iken Ba'lbek sükkānı izlāl-i şeyṭānī birle Ba'l nām bir but icād idüp şāhrāh-ı rüṣd ü sedāddan be-der olıcaḳ üç vāsıṭa ile Cenāb-ı Hārūn b. 'İmrān'a muttaşıl olan Ḥazret-i İlyās ol güm-rāhları ṭarīḳ-i tevfiḳa delālet için irsāl olındı. Ol ḳavm-i ḍāll vādī-i [66b] ḍalālden 'inān-ṭāb-ı semt-i şavāb olmayup merkez-i küfr ü inkārda ber ḳarār olmaḡın ṭaraf-ı bārgāh-ı kibriyā-penāhdan Ḥazret-i İlyās'a ḥil'at-i melikiyyet ilbās olunduḡdan şoñra Ba'l-perestler teslīt-i ilāhī birle bir düşmen-i bī-emān elinde ṭu'me-i neheng-i belā-yı nāgāh-gīr-i şemşīr oldılar. Egerçi mehere-i fenn-i siyerden bir fırḳa Ḥazret-i İlyās cedd-i şaḥīḥ-i Nūḥ-ı neciyy olan İdrīs-i refi'u'l-mekāndur deyu mersūm-ı kilik-i beyān idüp İbni

⁴⁰⁹ “Bu gece sizi gördüğümde yüz sene sonra da sizi görebilir miyim? Bugünkülerden hiç kimse kalmayacak yeryüzünde.” Buhârî, İlim, 41; Mevâkîf, 20, 40.

⁴¹⁰ Allah'ın adıyla başlarım, mâşâllah. Hayrı ancak Allah getirir. Mâşâllah, şerri de ancak Allah giderir. Mâşâllah, bütün nimetler Allah'tandır. Mâşâllah, güç ve kuvvet sahibi ancak Allah'tır.”

‘Abbās ve İbni Mes‘ūd’dan rađıyallāhu ‘anhumā naķil ʔarīķıyle taşhīh-i rivāyet itmişlerdür. Lākin sūre-i En‘ām’da Cenāb-ı İlyās Hāzret-i (35a) Nūh zürriyyetinden oldukları menşüş iken ihtimāl-i mezbūr ser-menzil-i şıhhatden dūr idügi şābitü’ş-şıhha olur. Mā ber ser-i kışşa-i hod āyīm Benī İsrāīl huşul-i ğāyeti’l- ğāyāt emānı birle bālā-nişin-i mesned-i şādumānī olıcaķ mazhar oldukları celāil-i ni‘am-ı nāmütenāhī şükri ifāsı için fermān-ı ilāhī şeref-şudūr buldı ki ārāmgāh-ı Ken‘āniyān olan arz-ı muķaddese televvüş-i vücūd-ı habāşet-ālūd-ı cebābireden tahtır olunup ol buķ‘a-i mübāreke tavaţţuna tevţin-i nefis ideler. Benī İsrāīl ez-ser ķadem-kerde imtişāl-i fermāna isti‘cāl idüp şavāb-dīd-i ‘uķalā üzre mürā‘āt-ı [67a] şerāit-i hāzm u ihtiyāţ için on iki nuķebā-yı esbātı nāmzed-i hıdmet-i tecessüs-i aḥbār itdiler. Baştaţ-ı hilķat ve ķadd u ķāmet-i cebbārın manzūr-ı ‘ayn-i ‘ibret-bīn-i nuķebā olıcaķ şadr-ı sīnelerinden şabr u sekīne meslūb olup ⁴¹¹(من نجا برأسه) bāzārgāhında bezl-i naķdīne-i sa‘y-ı na-maḥdūd ile iktisāb-ı sūd itmek sevdāsına düşdiler. Dāmen-i vādī-i selāmet derdest olıcaķ Benī İsrāīl’e bā‘iş-i tezelzül-i aķdām-ı iķdām olmamaķ için cilveger-i mir‘āt-ı müşāhedeleri olan şūr-ı dehşet-eşere perdekeş-i kitmān olmaķ üzre ‘aķd-i ‘ahd ü eymān itmişler iken içlerinden ancaķ naķīb-i sıbt-ı Yūsuf Yüş‘a b. Nūn ve naķīb-i sıbt-ı Yehūzā Kālīb b. Yūķannā dāire-i vefāda ķuţb-ı şābit-ķadem oldı. Mā‘adāsı mu‘asker-i Benī İsrāīl’e vāşıl oldukları gibi henüz sūķ-ı ḥaşīşden nāşī ḥafaķān-ı ķalb ve debdebe-i sīnelerine sūkūn gelmedin

Mışrā‘

Dildeki yaraları şerḥa ser-āġāz idelüm⁴¹²

⁴¹¹ “Kendi başını kurtaran” anlamında Arapça bir deyimdir.

⁴¹² Fâilâtün feilâtün feilâtün feilün.

deyüp maḥfūzları olan metn-i heyākili nice ḥāşiyeler ile takrîr itmegin Benî İsrâil'in a'şâb u mefâsılına sekte-i ta'çîl 'arîz ve vücūd-ı televvün-âlūdlerinde 'ırq-ı cebn ve bed dili nâbiż olup hem-zebân-ı ittifâḳ⁴¹³ (يَا مُوسَى إِنَّا لَنْ نَدْخُلَهَا أَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا) [67b] nidâsını bülend ve vech-i teveccühlerine der-i imzâ-yı şıdḳ-ı 'azîmeti bend itdiler. Pes cezâ-i sū-i 'amelleri için nuḳebâ-i 'aşere baġteten medhūş-i rıḫl-ı girân-ı şadme-i ecel olup 'anede-i Benî İsrâil daḫi altı fersaḫ bir beriyyede kırk yıl sergerdân ve menn ü selvâ anlara ḳuvvet-i beden ve ḳût-ı cân oldu. A'vâm-ı ... ḫicâb-ı seḫâb-ı viḳâyetü'l-ḫıfzı ḫarr-ı âftâb olup teskîn-i âteş-i 'aṭş için ḫarb-ı 'asâ-yı Mūsâ ile esbâṭ 'adedince on iki çeşme mâ icrâ iden saḫra-i şammâdan istiskâ iderler idi. Ol müddetde ḳadem-nihâde-i sâḫa-i vücūd olan her mevlūd libâs-pūş-ı ḫırmân-ı 'arşa-i şuhūd olup endâze-i isti'dâd ḳâmetince câmesi izdiyâd bulurdu.⁴¹⁴ Ḥâzret-i Hârûn ve Mūsâ daḫi bi't-ṭav' ve'r-rızâ tîh-i ḫayret-i gümgeştelerine muvâfaḳat gösterüp ammâ Benî İsrâil'e dest-mâye-i ġam u miḫnet olan celse-i bî-istirâḫat anlara vesîle-i rûḫ-ı râḫat idi.⁴¹⁵ (وَإِنَّ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا) kerîmesi tefsîrinde küberâ-i müfessirîn bir ḳavl üzre bu resme naḳş-ṭırâz-ı şafḫa-i ta'yîndirler ki bu şıfat-ı zemîme ile muttaşîf olan bed zât min cānibillâḫ müġtenim olduġı ni'am-ı 'ulûm u ḫikemi maṭrûḫ-ı künc-i küfrân idüp ḫırmân ile mücâzât olunan (35b) ken'anî-nejâd Bel'am-ı bed-nihâddur. Esrâr-ı ba'z-ı kütübillâḫa âġâḫ olup bir rivâyetde gencür-ı sırr-ı ismillâḫ-ı a'zam olmaġın tîr-i du'âsı cevşen-i nüh-tû-yı âsumândan güzâr iderdi. Peyâm-ı ḫareket-i râyet-i müsevî güş-zed-i ken'aniyân olıcaḳ dâmen-i himmet-i Bel'am'a teşebbüs idüp ḫâḫ-ı nâ-ḫâḫ sipâḫ-ı zafer-destġâḫı nişâne-i siḫâm-ı deşnâm itdirdiler. Egerçi leşker-i firûzî-eşer-i [68a] mübtelâ-yı miḫnet-i ḫâṭır-perişânî olup tîh-i ḫayret-i sergerdânî oldılar ammâ ol

⁴¹³ “Ey Musa! Onlar orada buldukça biz oraya asla girmeyeceğiz.” El-Maide, 5/24.

⁴¹⁴ İÜ'de “a'vâm”dan başlayan cümleden buraya kadarki kısım yoktur.

⁴¹⁵ “Kendisine âyetlerimizi verdiğimiz hâlde onlardan sıyrılıp da...” El-Araf, 7/175.

küştenî-i bî-edeb daği seg-i teşne-leb gibi lisânı şadrına düşüp cevher-i imândan maħrûm ve şafha-i cebînine saħr-ı nâ-dürüst-i ⁴¹⁶ (خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ) merķûm oldu. Ba‘z-ı mu‘teberâtda bu mu‘âmele Yûşa‘ ‘aleyhisselâm feth-i Eriħa’dan soñra Belķā nām beldeyi muħāşara itdügi eyyâmda anlar ile derece-i zuhûra yitdügi meşûrdur.⁴¹⁷ A‘vâm-ı ma‘hüdeden otuz tokuzuncı sâlde yüz yigirmi iki yaşında iken Hârûn nebî kârgâh-ı fenâdan bârgâh-ı beķaya intikâl idüp merķad-i rahmet-i mirşadları cân gibi bî-nişân olmuşdur. Evâyil-i erba‘inde Hâzret-i Mûsâ daği yüz yigirmi sinnine müşerref olmuşlar idi ki ‘azm-i nüzhetgâh-ı huld-i berîn idüp ķabr-i pür-nûrları meşhûr olan maķâm-ı lâzımü’l-iħtirâmdadur dirler. Bu müddetde lâfzenân bâzârgâh-ı ⁴¹⁸ (إِنَّا لَنُذْخِلُهَا) bezm-i ‘âlemde bâde-i hoşgüvâr-ı zindegâninin soñ ķadehin nûş idüp sekeratü’l-mevt ile ser nihâde-i visâde-i ‘adem olmuşlardur. Hâzret-i kelîm ‘âm-ı seyr-i serâbistân-ı dâru’n-na‘îm olduklarından soñra mesned-i vâlâ menzilet-i nübüvvet ve şadr-ı ‘âlî-ķadr-i riyâset ta‘alluķ-yâfte-i zât-ı sütüde-şifât-ı

Hâzret-i Yûşa‘ ibni Nûn olup eyyâm-ı miħnet temâmında sipehkeş-i cānib-i arz-ı muķķaddese oldu ve altı ay muħāşara ile Eriħā nām ma‘ķıl-i [68b] şa‘bü’l-menâl ve ķal‘a-i sipihr mişâli feth u teşhîr ve cebâbire kellelerin güy-ı [u] çevgân-ı şemşîr idüp temâmi-i arz-ı Şâm’ı çirk-i vücûd-ı erbâb-ı küfr ü şirkden pāk ve nûr-ı imân ile tâb-nâk eyledi. Mervîdür ki âħir-i eyyâm-ı muħāşara-i Eriħa olan rûz-ı firûz-ı Cum‘a’da ol nebiyy-i ‘aliyyü’l-miķdâr mu‘cize-i vuķûf-ı şems izhâr idüp yevm-i sebt’de ħarâm olan ħarb u ķitâle iştiğâl vebâline mübtelâ oldılar.⁴¹⁹ Târîħ-nevîsân-ı rûzgârdan ba‘z-ı dānişverler bu âşâr-ı cemîle Hâzret-i Kelîm’e ‘unvānu’ş-şeref

⁴¹⁶ “O, dünyayı da kaybetmiştir, âhireti de.” El-Hac, 22/11.

⁴¹⁷ İÜ de bu cümle yoktur.

⁴¹⁸ “Biz oraya asla girmeyeceğiz.” El-Maide, 5/24.

⁴¹⁹ İÜ’de bu cümle yok.

menşür-ı me'ser-i celile olmak üzere kalem-fersâ-yı rivâyet olup sipeh-sâlâr-ı cebâbire olan 'Ûc b. 'Unuk şadme-i 'aşâ-yı Mūsâ ile nigûnsâr-ı dâru'l-bevâr olması ile istizhâr itmişdür. Hılâfgîr olan tâife ise Benî İsrâil henüz giriftâr-ı sergerdânî-i tih olmazdan muqâddem 'Ûc-ı bed-güher leşker-i zafer-rehberi güm-nâm-ı vâdî-i 'adem itmek kaşdıyle bir küh-ı pür-şukûhı ebr-i belâ-âsâ mu'asker-i firûzî-eşere havâle idüp küşte-i 'aşâ-yı ejder-peyker-i Müsevî olmak üzere kalem-fersâ-yı şafha-i rivâyet olmuşdur.⁴²⁰ Nûn, Efrâim b. Yûsuf'un ferzendi ve hadîkatu's-su'adâ-yı nesl-i şiddîkînin nahl-i bürümendidür. Kendüler hücr-i hücre-i şalâh u sedâdda perveriş ve gevher-i isti'dâdları terbiyet-i Hazret-i Kelîm birle hüsn-i nevâziş bulup evkât-ı hayâtları hizmet-i dergâh-ı risâlet-destgâha maşşûr olmağın lisân-ı furkân-ı 'azîmü's-şânda fetâ-yı Mūsâ 'unvânıyla mezkûr ol vaşf-ı cemîl ile meşhûrdur. Beher taqdîr Hazret-i Yûşa' aleyhisselâm ihtimâm-ı tām ile yigirmi yedi sene müteşaddî-i icrâ-yı ahkâm-ı nübüvvet müte'ahhid-i hizmet-i riyâset olduqdan soñra yüz yigirmi altı sinninde iken sübha-i eyyâm-ı 'ömri temâm olup a'mâl-i cebel-i (36a) Nablus'dan Kefr-i Hâris nâm kıaryede veyâ ma'arrede mu'tekif-i [69a] halvet-hâne-i meşhed-i muqâddes oldılar. Hasebü'l-vaşıyye Kâlib b. Yûkannâ câlis-i mesned-i hilâfet olup anlardan soñra **Hazret-i Hezekiyel** 'aleyhi's-selâm Cenâb-ı Ya'kûb-ı mekrûbîñ nebîre-zâdesidür. Yûşa'dan soñra Kâlib b. Yûkannâ tavassuţıyla veyâhüd ... mesned-i hilâfet olup ba'de müddetin⁴²¹ mütekeffil-i emânetkârî-i rütbe-i nübüvvet ve mübâşir-i te'âî-i umûr-ı hükümet oldu. Maşdüka-i kerîme-i (ألم تر إلی الذین خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ)⁴²² olan Dâverdân nâm kıarye veyâ Vâsiş sükkânı ki ercah-ı nuqûl üzere on binden ziyâde âdem olup ta'n-ı tã'undan firâr ve hoş havâ bir

⁴²⁰ iÜ'de bu cümle yok.

⁴²¹ iÜ'de aleyhisselâmdan buraya kadar olan kısım yok.

⁴²² "Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terkedenleri görmedin mi?" El-Bakara, 2/243.

şahrâ-yı fesîhatü'l-ercâda darb-ı hayme-i qarâr itdikleri dem be-yek bâr âlûde-i ke'sü'l-meniyye olmuş iken sekiz günden sonra neşvedâr-ı rahîk-i mahtûm-ı hayât-ı müste'âr olmalarına sebep-i şürî yümn-i te'sîr-i du'â-yı Hezekiyel'dür. Muhyi's-sünne el-Îmâmü'l-Begavî tefsîrinde bu güne şaḥîfe-pîrâ-yı rivâyetdür ki ol nebiyy-i bülend-mekân 'âzim-i ravza-i rıdvân olıcaḡ İlyâs nebî 'aleyhi's-selâm 'aliyyü's-şân eyvân-ı nübüvvet olup anlar ḡadîd-i beşeriyetden evc-i melekîyyete terakki itdiklerinde **Hâzret-i Elyesa'** b. Aḡtûb'ı istiḡlâf idüp ba'de zamân ol zât-ı sûtüde-şifât manşib-ı celîlî'l-ḡadr-i nübüvvet birle 'âlî-menzilet oldılar. Anlar daḡi berzaḡ-**[69b]** peymâ-yı iklîm-i beḡâ olıcaḡ cānişîn olur bir rûkn-i rekîn şeref-ta'ayyün bulmamaḡın Benî İsrâîl işâ'at-ı âyîn-i küfr ü ḡalâle bî-pervâ iştiḡâl idüp irşâd u isti'dâd-ı mâderzâd birle gün-â-gün fesâdlar icâd itdiler. Lâ cerem ber feḡvâ-yı)⁴²³ (لَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَهُمْ أُلُوفٌ 'Amâliḡa'dan Câlût cezr ü medd-i deryâ-yı 'asker birle zîr-i dest-i temellüklerinde olan ḡâlib-i memâlike baş-ı yed-i tasalluḡ ve irtifâ' ve hengâm-ı işti'âl-i âteş-i ḡarb u ḡitâlde medâr-ı istizḡarları olan tâbût-ı sekîneyi daḡi zûr-ı bâzû-yı iḡtidâr birle intizâ' idüp ekşer-i ricâlül-ḡarbi tu'me-i ḡiḡ-i ihlâk u tedmîr ve nisâ vü eḡfâli gerden-beste-i ḡavḡ-ı esr ü taḡḡîr eyledi. Şadme-i ḡahr u tezlîl⁴²⁴ birle ḡuvvetü'z-zahr-ı şevket-i Benî İsrâîl şikest ve mâhce-i râyet-i ḡaşmetleri mihr-i ḡârib-âsâ zemîn peyvest olıcaḡ beḡâyâ-yı seyf-i ḡahr ve iz'âc-ı ḡavfiyle iltizâm-ı bâc u ḡarâc idüp âmâç-gâh-ı ḡadeng-i derd ü belâ ve bu tîmâr-âsâ ḡüzn-i dâime mübtelâ oldılar. Tâbût-ı ma'hûd ser zemîn-i cennetde bâlâ keşide deraḡt-ı şemşâddan perdâḡte-i yed-i ḡudret-i üstâd-ı şun' bir şandûḡ-ı zer-endûd olup maḡall-i irtisâm-ı şuver **[70a]** nîkû-manzar-ı enbiyâ-i 'izâm ve maḡfaza-i sekîne ve maḡzen-i beḡiyye-i

⁴²³ "Binlerce kişi oldukları hâlde, ölüm korkusuyla yurtlarını terkedeni görmedin mi?" El-Bakara, 2/243.

⁴²⁴ E: taḡḡîr ü tezlîl

tereke-i Mūsā vü Hārūn idi. Gencūrī-i kenzi'l-esrār-ı hikmet ile Hāzret-i Ādem mükerrerem olup anlardan bi-ṭarīḳi't-tevārūs zevāt-ı muḳaddese-i rusul-i kirāma munteḳıl ve tedāvül-i eyādī ile enbiyā-ı benī isrāile muttaṣıl olmuş idi. Sekīneyi ta'yinde ḥāme-i sihr-āşār-ı (36b) 'ulemā-yı aḥyār birkaç vecih üzre tevşīḥ-i şudūr-ı suṭūr itmişlerdür. Şafāyīḥ-ı şahāyife zīver ve rişte-i 'anberīn-i ḥuṭūṭa māye-i zīb ü fer olan 'uḳūdu'l-cevāhir miyānında sekīneden⁴²⁵ murād Tevrāt-ı celilü'ş-şāndur deyu irād olunan dūrretü't-tāc rivāyetinde rüçhān görünür. Bekıyye-i tereke-i raḍāḍ elvāḥ-ı meksüre ve 'aşā-yı Mūsā ve 'imāme-i Hārūn ve bir ḳafız men idi. Ol tuḥfe-i behiştī dest-i istilā-yı Cālūtiyān-ı dūzaḥ-mekāna düşicek anlara dest-māye-i renc ü 'anā olup her ḳanda ta'yīn-i mekān itdilerse ḥuzūr u rāḥat ol kişverden raḥt-ı ikāmet ḳaldırmaḡın nāçār bir 'arabaya taḥmīl idüp ḥalī'ü'l-'izār reh-girā-yı cānib-i şahrā itdiler. Çün niçe māḥ u sāl āftāb-ı iḳbāl-i Benī İsrāil zevāl ve kevkeb-i baḥtları 'uḳde-i vebāl bulup süveydā-yı ḳalb-i siyāḥları naḳş-ı nā-murādī ve ārāmgāḥları zīr-i ebr-i āteş-bār-ı [70b] nā-şādī oldı. Seḥāb-ı 'ināyet-i ilāhiyye ṭarāvet-baḥş-ı bostān-ı ümīd ü recā ve fāiz-i çeşme-sār-ı merḥamet ābhūr-ı teşne-lebān-ı beriyye-i miḥnet ü 'anā olmaḳ ḳarīb oldıḡı dem müntemiyān-ı nesl-i Hārūn b. 'İmrān'dan

Hāzret-i İşmuyel 'aleyhi's-selām

Ṭayy-i merāḥil-i 'adem ve şaḥn-ı vücūda vaz'ı ḳadem idüp seyr-i muḳanṭarāt-ı 'izz ü iḳbāl iderek sinīn-i 'ömri erba'ini tekmīl itdikde şā'id-i zirve-i ṭabaḳātü'l-celāl-i nübüvvet oldı. Tīre-baḥtān-ı Benī İsrāil ol şem'ı bezm-ārā-yı sa'ādete cem' olup "Yā nebiyallāḥ manşib-ı bülend-i ḳadr-i fermān-fermā-yı bāzār-ı i'tibārına niçe müddetden berū kesād-ı 'aḳd-i te'ātişine fesād gelmeḡin intizām-ı ḥāl-i ḥāb u ḥayāl olup kiştī-i deryā-zede-āsā muṣṭarib-i emvāc-ı ḥavādiş-i rüzgār-ı kīne-güzār

⁴²⁵ İÜ'de yok.

olmuşuzdur. Der hast-ı niyāzmenānemiz oldur ki şāyeste-i iltifāt bir zāt-ı melekıyyü’ş-şıfāt feyz-i nażar-ı envārımız ile iktisāb-ı şeref-i bī-ħisāb idüp mesned-ārā-yı eyvān-ı mülkdārī ola. Tā ki tāzyāne-i himmet birle bizi iħrāz-ı fazīlet-i ğazāya i’rā ve cihād-ı fi sebīlillāh aħkāmını icrā idüp müy-ı jülīde-i zengī-āsā pür-şiken-i ıztırāb olan rişte-i ‘aķde-dār-ı kārımız benān-ı efkār-ı işābet- [71a] şi‘ār ile silk-i gevher gibi ķarīn-i intizām ola.” deyu ‘arz-ı merām itdiler. Pes ıaraf-ı dergāh-ı kibriyā-penāhdan ıālūt-ı seffāke miyān-ı esbātda mefāħir-i nübüvvet ve salıtanatdan bī-naşīb olan sıbı-i Bünyāmīn’den olup lākin ħil‘at-i i‘zāz-ı ıırāz-ı başıat-ı ‘ilm ü cism ile şeref-ımtiyāz bulmuş idi. Rütbe-i vālā-yı mülkdārī ile tekrīm vaşf-ı ni‘ālden mesned-i iclāle taķdīm olunup erkān-ı eyvān-ı salıtanatı ityān-ı tābūt ve taħmīn-i dürüst-endāze-i ‘aşāyla istiħkām buldı. ıālūt ķāidetü’l-mülk-i Benī İsrāīl olan Beytü’l-maķdis’de bir ķāide-i mesned-ārā-yı salıtanat olup ğurre-i iķbālī ‘ālem-efrüz ve necm ü baħtı āftāb burüz olıcaķ (37a) yetmiş seksen bin ğüzide ‘asker ile Cālūt üzre taħrīk-i rāyet-i ‘azīmet idüp dem-i imtiħān-ı iġtirāf-ı nehrde ancaķ üç yüz on üç adam şebāt-ı ķadem göstermiş iken ⁴²⁶ كَمِ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَبِيرَةً) (بِأُذْنِ اللَّهِ) nüvīdine ümīdvār olup şaff-ı sipāh-ı bī-şumār-ı Cālūt’a pür-dilāne muķābil oldılar. Hengām-ı germiyyet-i ma‘reke-i iltihāmda Cālūt-ı küštenī seng-i ķazzāfa-i **Ĥazret-i Dāvud** ile üftāde-i ħāk-i siyāh ve ıetr ü ħırgāhı ħayme-i mezār-āsā nevhā-ġāh olup [71b] leşker-i menħüsü’l-eşeri sebük-ħız-i rāh-ı ğürīz oldu. Kevkeb-i ⁴²⁷ ıālī-ı ıālūt külle-küb-ı ħürşīd ve māhce-i ‘ilm-i iķbālī sille-zen-i rüy-ı nāħīd olıcaķ Ĥazret-i Dāvud’ı teşrīf-i muşāharet birle iclāl u şerīk-i ġālib-i mülk ü māl idüp ol zāt-ı melekıyyü’ş-şıfātı vāşıl-ı kām ve kām-şumār-ı vādī-i merām itmişken āvāze-i şöhret-i Dāvud-ı şabā-mesīr ve ķullāb-ı pür-tāb-ı muħabbetine āzādeler esīr olması

⁴²⁶ “Allah’ın izniyle büyük bir topluluġa galip gelen nice küçük topluluklar vardır.” El-Bakara, 2/249.

⁴²⁷ E’de yok.

bā'ış-i iştī'āl-i āteş-i ḥased ve sebeb-i telāṭum-ı emvāc-ı kaşd-ı bed olup ḥattā deriçe-i dehān-ı dahli ve zebān-ı ṭa'nı dirāz idenlere āmāl-i bī-meāl-i dūnyeviyyeden każā-yı vaṭar ve seyr-i gülzār-ı cihāndan kaṭc-ı nażar itdürdi. Ba' de zamān bu vażc-ı küstāḥiye nādīm ve puşt-i pāzen-i devlet-i dehr-i nā-pāyidār olmağa 'āzim olup mükeffir-i māzī olmaḵ recāsına on nefer-i delīr-i dilāver ferzendi ile rū-nihāde-i rāh-ı cihād ve cümlesi sermest-i şahbā-yı şehādet olunca bezm-i rezmde idāre-i aḳdāḥ-ı sa'y u ictihād eyledi. Ṭālūt medhūş-ı cür'a-i merg olıcaḵ erkān-ı devlet-i Ḥazret-i Dāvud'a 'aḳd u bey'at idüp cülūs-ı meymenet-me'nūsuları ile taḥt-ı ḥilāfet-i revnaḵ-tāze ve ber feḥvā-yı ⁴²⁸ (فَاخُذْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ) [72a] ravza-i ḥāṭır-ı zīr-destān feyz-i bārān-ı 'adl u iḥsānları birle ṭarāvet-i bī-endāze buldı. Ṭaraf-ı silsile-i neseb-i Dāvud 'aleyhi's-selām toḵuz mertebe ile ṭāḵ-ı bülend-revāḵ-ı nesl-i Yahūzā b. Ya'ḳūb'a vāşıl olur. Ḥazret-i Mūsā dāmen-çin-i ḥāk-dān-ı fenā olduklarından taḵrīben dört yüz altmış sene şoñra gevher-i vücūd-ı mes'ūduları zīver-i sāḥil-i lücce-i şuhūd olup sinn-i şerīfleri ḥadd-i şālise mütenāhī iken iḥrāz-ı fażl-ı cihād kaṭl-i Cālūt-ı bed-nejād ser-defter-i a'māl-i birr oldı. Sinn-i 'ömr-i azīzleri otuz sekizden mütecāviz olduḵda maḵhar-ı ḥiṭāb-ı 'izzet-nişāb-ı (يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ) ⁴²⁹ ve ḥablu'l-metīn fermānına teslīm-i gerden-i iz'ān sākinān-ı zevāyā-yı arza farz olup birkaç sene şoñra mezīd-i i'zāz-ı risālet birle tevḵīr ve müdde'āların sifr-i celīl-i Zebūr ile tenvīr olundu. Ol kitāb-ı rabbānī zebān-ı ibrānī üzre olup yüz elli sūre-i şerīfeyi müşt Emil idi ki mezāmīn-i laṭifesi mevā'iz ü ḥikem ve mülūk-i Bābil ve ḵayāşıra-i Rūm'dan Benī İsrāīl'e işābet idecek şunūf-ı cevr ü sitem olup beyān-ı ḥelāl ü ḥarām ve ḥudūd (37b) u aḥkāma ta'arruz yoḡıdi. [72b]

⁴²⁸ "İnsanlar arasında hak ile hüküm ver." Sad, 38/26.

⁴²⁹ "Ey Davud! Biz seni gerçekten yeryüzünde halife yaptık." Sad, 38/26.

İbn ‘Abbās raḍıyallāhu ‘anhumā naḳlı üzre ber feḥvā-yı⁴³⁰ (وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ) bünyān-ı salṭanatı ol denlü raşıfu’l-erkān idi ki her şeb gird-ā-gird-i serāyında otuz altı bin merd-i müsellaḥ pāsdār olur idi. Maḍrab-ı ḥayme-i Ḥazret-i Kelīm olan maḳām-ı muḳaddesde Beytu’l-maḳdis’e vaż‘-ı esās-ı maşūnu’l-indirās itmek şerefi anlara ‘unvān-ı menşūr-ı şavāliḥ-i a‘māl olup ferzend-i ercümendleri Ḥazret-i Süleymān ihtimāmı ile ḥüsn-i ḥitām bulmuşdur. Fāriḳ-ı mubṭıl ve muḥiḳḳ olan silsile-i semāvıye ‘aṭıyyesi ve ḥikmet ü fasl-ı ḥiṭāb-ı mevhibe-i behıyyesi ile şeref-imtiyāz bulup cibāl u ṭuyūr bi-lisānin faşihın Ḥazret-i Dāvūd’a hem-zebān-ı tesbīḥ olmaḳ ile me‘mūr idiler.⁴³¹ Ḥāşşa-i ilāne-i ḥadīd ve ta‘allüm-i şan‘at-ı lebūs ile i‘zāz olunmaḡın beytu’l-māle destbāz olmayup ol vech-i ḥelālden taḥşil-i kifāf-ı mūcibi’l-‘afāf iderler idi. Ḳarṭu’l-cevāhir-i mezāmīr-i Dāvud’ı ki ile’l-ān şenā-yı cemīli bākī ve ṭaṇṭana-i iştihārı ḡulḡule-endāz-ı mesāmi‘-i şehri ve āfākı dür-āvize-i benāḡuş-i hūşı olan rencūr-ı şad-sāleye ‘ilāc-ı ber’ü’s-sā‘a olup şavt-ı şecī ile tertil-i āyāt-ı Zebūr’a ser-āḡāz eylese murḡān-ı bülend-pervāz ṭayarāndan ḳalur ve bādüzāne rükūd ve āb-ı revāna cümūd ‘arız olur idi. Mu‘teḳad-ı ‘avām üzre Dāvud nebi⁴³² ‘aleyhi’s-selām temşit-i ḡarāz-ı nefis için Uryā’yı tehlikeye ilḳā itmek isnādı maḡz-ı iftirā olup zeyl-i ‘işmetleri ol levş-i töhmet ile [73a] ālūde olmaḳ i‘tikād iden küstāḡ-ı bī-edeb ḥükm-i murtaḡavī üzre te’dibe müsteḡaḳḳdur deyu ecille-i müfessirīn ḳalem-zen-i iftā olmuşlardur. Bu mādde ol peyḡamber-i ‘ālī-gühere müsned olan cünḡa şerī‘at-ı vaḳt üzre peyvend-i ‘aḳd-i nikāḡları ṭoḳsan ṭoḳuz muḡaddereye cihet-i cāmi‘a olmuşken maḡṭübe-i Uryā’yı daḡı şeb-çerāḡ-ı ziyā-güster-i şebistān-ı zifāf itdikleri olup yā müvāsātde ‘adet-i ḳavm üzre bi’ṭ-ṭav‘ ve’r-rızā Uryā ḳaşr-ı yed-i mülk-i nikāḡ itdikden soñra ol dürretü’t-tāc-ı ibtihāca rişte-keş-i izdivāc

⁴³⁰ “Biz Davud’un mülkünü güçlendirdik.” Sad, 38/20.

⁴³¹ Bu cümle İÜ’de yoktur.

⁴³² E’de yok.

olmaları ola. Silsile-cünbân-ı taṭvîl olmamak için bu bâbda olan ‘umde-i eḳâvîl tenkîh olunup sâirleri ‘ahde-i muṭavvelâta taḥmîl olunmak münâsib görüldi. İzhâr-ı şüret-i hişâm ve kendü hükmi ile Hâzret-i Dâvud’ı ilzâm idenler aşahh-ı nuḳûl üzere Hâzret-i Cibrîl ve Mikâil olup Dâvud nebî bu mu‘âmeleden âgâh olucaḳ ferâid-i tevbe vü istiḡfârı sübhâ-i dest-i endîşe ve nice müddet feryâd u âhı ve girye-i şâm u şubh-gâhı pîşe itmegin Kerîm-i pûziş-pezir ḥuşûl-i ḳabûl-i me‘âzîr ile tebşîr eyledi.

⁴³³(فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أَوْلُو الْعِظْمِ مِنَ الرُّسُلِ) kerîmesi tefsîrinde Hâzret-i Ḳaḏı Beyzâvî ve ‘allâme Zemaḥşerî ve sâir ecille-i müfessirîn müddet-i girye vü enîn tam kırḳ gün olmak üzere ḳalem-zen-i ta‘yîn olmuşlardur. Hâzret-i Süleymân sebep-i ibtilâ olan maḥṭûbe-i Uryâ’dan teşrîf-sâz-ı teng-nâ-yı dünyâ olup on üç yaşında cânîşîn-i peder-i ‘âlî-güherleri olduḡı ḥod muḳarrerdür. Bu taḳdîr üzere iḳtizâ ider ki tîz neyyir-i ḥayrı zât-ı melekiyyü’ş-şifât-ı Süleymân nebî Hâzret-i Dâvud ‘aleyhimesselâm ol muḥaddere-i ‘işmet-meâba pîrâye-bend-i ‘aḳd-i izdivâc olduklarından ednâ mertebe yigirmi yedi sene soñra pertev-endâz-ı sâḥa-i vücûd olmuş ola. Vallâhu a‘lem. sinîn-i ḥilâfetleri kırḳ veyâ yetmiş olup⁴³⁴ ‘avâm-ı ḥayât-ı müşmiru’l-berekâtları ercaḥ-ı rivâyât üzere ‘ıḳd-i ‘âşîri tekmiîl [73b] itdikden soñra rûḥ-ı revânı ‘âric-i a‘lâ-yı ‘illiyyîn ve gencine-i vücûd-ı mes‘ûdı kible-gâh-ı pîşîn-i ḥâk-i ‘anber-nâkinde defîn olup ḥalef-i bâhiru’ş-şerefleri Hâzret-i Süleymân cânîşîn-i ‘izz ü temkîn oldı. Hâher-i Hâzret-i Eyyûb aḥfâdından veyâ Âzer evlâdından Loḳmân ki ḳavl-i cumhûr üzere intisâb-ı ‘ulûm-i nazariyye ve iktisâb-ı meleke-i tâmme birle istikmâl-i nefis-i (38a) insâniyye itmiş ḥazâne-i müteḥayyile-i ‘âlemde mun‘adimu’l-aḳrân bir ḥakîm-i kârdân olup be-nâm-ı ḳalem-i mu‘ciz-raḳamı ruḥsâre-tîrâz-ı şâhid-i iftâ ve her cevâb-ı bâ-şavâbı maḫzar-ı mantûḳ ve

⁴³³ “O hâlde yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret.” El-Ahkâf, 46/35.

⁴³⁴ Ayetten buraya kadar olan kısım İÜ’de yok.

‘aleyhi’l-fetvā idi ‘aşr-ı Dāvud nebīde henüz hırāmān-ı gülistān-ı vücūd olup mahremiyet-i meclis-i hāşları ile şeref-ihtişāş bulmuşdur. Ba‘z-ı kütüb-i siyerde bin sene hulle-pūş-i hayāt olduğu muharrerdir. Rivāyet-i Mücāhid üzre zerharīde bir ‘abd-i hābeşī iken temeyyüz-i sefid-i siyāh itdikde irşād-ı fazl-ı ilāh birle zimām-ı rāhile-i ‘azīmeti huddā-ger-i üstür-i şevk olarak vādī-i istifāza-i envār-ı envā‘-ı leṭāyif ü me‘ārife şārif ve i‘māl-i meleke-i māderzād birle esrār-ı ‘ulūm-ı gāribeye ‘ārif olmağın mānend-i süveydā-yı dil maṭla‘-ı āftāb-ı küşāyiş-i her müşkil olup mahfūz-ı dürcü’d-dürer hāfızası olan nevādī ve leṭāyif-i merdüm-i dīde gibi [74a] mā şadaķı en-nūru fi’s-sevād⁴³⁵ oldu. Mervīdür ki mebādī-i ittişālede tāze resm-hāme-i icād-ı Dāvudī olan ‘amel-i dür‘a-iştigāllerin görüp ol deme dek nesc-i zerre ma‘hūd olmadığı cihetden ‘aql-ı ‘aķilecū her çend ki idrāk-i hikmeti recāsına sūbesū tek ü pū eyledi vardıkça serdāde-i vādī-i hayret olup güm-kerde-i rāh-ı maķşūd olmuşken ‘izzet-i nefis māni‘-i taḥammül-i zūll-i suāl olup rişte-i nāṭıķa-i sihr-āsāra girih-bend-i sūkūt oldu. Tā ki Ḥāzret-i Dāvud ol ‘amelden isdāl-i āstīn-i ferāğ ve ķālib-i ta‘bīre ni‘me lebūsu’l-ḥarb hazā⁴³⁶ ibriz-i kelām-ı bedī‘u’l-insicāmın ifrāğ itmekle derūnunda olan ‘uķde-i eşķāl inḥilāl bulup terk-i televvūn ve ihtiyār-ı sūkūn u temekkūn itdügine zemzeme-sāz-ı ḥamd u sipās oldu. Bin sene mu‘ammer olup⁴³⁷ ķabri zāhir-i Remle’de olmaķ üzre mersūm-ı şafaḥāt-ı Ünsü’l-celīl’dür. Benī İsrāīl’den hāzıratu’l-baḥrde Eyle⁴³⁸ nām ķaryede temekkūn ü ārām idüp yevm-i sebtde şayd-ı māhī ḥarām iken i‘māl-i şebeke-i ihtiyāl ile ol ķāra iķdām itdikleri için aḥsen-i taķvīm olan peyker-i laṭīf-i beşeriyetden şūret-i keşif-i ķıradeye taḥvīl ve ol ķālib-i mevzūndan bu şekl-i nā-meymūna tebdīl olunup üç [74b]

⁴³⁵ Karanlıktaki aydınlık manasına gelen Arapça bir deyim.

⁴³⁶ Ne güzel savaş elbisesi anlamındadır.

⁴³⁷ İÜ’de cümle başından buraya kadarki kısım yoktur.

⁴³⁸ E: İniye

günden sonra ‘āzim-i bi’sel-maḳarr-ı saḳar olan űirzime-i űūr u űer naűű-ı celilde ⁴³⁹(لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ) nefrīnine mazhar olan meḥāzīldür.

Ḥāzret-i Süleymān ‘aleyhisselām

Ḥāzret-i Dāvud’un ferzend-i firūzende-aḥteri ve ol lücce-i nā-ḳa‘r-yāb-ı risāletin dürr-i űehvār-ı űāfi-cevheridür. Sebeb-i ibtilā-yı Ḥāzret-i Dāvud olan muḥaddere-i ‘iűmet-güzīn-i meűīme-i raḥminden belde-i Ğazze’de firūzende-i meclis-i űuhūd olup ‘uḳūd-ı sinīn-i ‘ömri henüz ‘aűere-i kāmīleye vāűıl olmamıű idi ki destyārī-i irűād-ı üstād-ı ezel birle hem-pāye-i ‘aḳl-ı evvel olmaḡın ekűer-i umūrda müsteűār-ı peder-i büzürgvārları olup ḥattā mādde-i taḥāűum-i aűḥāb-ı ḥarű u ḡanemde Ḥāzret-i (38b) Dāvud kendi ictihādlarından tefhīm-i ilāhī ile ferzend-i ercümendleri ḥükmünü terciḥ itdikleri naűű-ı űarīḥ ile űābitü’s-űiḥḥadur. Pertev-i nūr-ı vücūd-ı Ḥāzret-i Dāvud ‘ālem-i űuhūddan mefḳūd olucaḳ on ḥokuz evlād-ı emcād miyānında Ḥāzret-i Süleymān on üç yaűında iken ber-feḥvā-yı ⁴⁴⁰(و وَرَثَ سُلَيْمَانَ دَاوُدَ) cāniűin-i serīr-i nübüvvet ü ‘ilm ü mülk olup çār cihet-i rub‘-i meskūna fermānları revān oldu. ‘İlm-i mantıḳu’t-ḥayr ve isāle-i ‘ayni’l-ḳaḥr ki nüḥās-i müzābdan ‘ibāretdür [75a] ol peyḡamber-i ‘ālī-cenābın ḥaűāyīű-i kerīmelerinden olup rīḥ-i ‘āűıf ḥāmīl-i kürsiyy-i salḥanatları olmaḡın āftāb-ı ‘ālem-tāb sāḥil-niűin-i bāḥter-zemīn olduḡı demden bir ḡūḥa-i germ ile lücce-i Maḡrib’de hem āűiyāne-i ‘anḳā-yı Maḡrib olunca taḥt-ı Süleymānī ḥayy-i mesāfe-i dü-māha rāḥ iderdi. ‘Allāme-i Zemaḥűerī ⁴⁴¹(وَحْشِرٍ) (لِسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ مِنَ الْجَنِّ وَالْإِنْسِ) kerīmesi tefsīrinde mesāḥa-i ferāsiḥ-i ‘asker-i firūzī-eűeri űad ender-űad olup riűte-i ‘alāḳa-i izdivācları üç yüz ezvāca silk-i ḥüsn-i intizām olduḡından mā‘adā yedi yüz seriyyeyi daḡı ‘aḳd-i ‘ıḳd-i raḡbet birle dāḡil-i űebistān-ı

⁴³⁹ “İsrailoḡullarından inkār edenler Davud’un diliyle lanetlendi.” El-Maide, 5/78.

⁴⁴⁰ “Süleyman, Davud’a vārīs oldu.” En-Neml, 27/16.

⁴⁴¹ “Cinlerden ve insanlardan oluűan orduları Süleyman’ın önünde toplandı.” En-Neml, 27/17.

ihtirām itmişler idi deyu müşk-sā-yı şafha-i Keşşāf olmuşdur. İns ü cin musahhar-ı hükm-i Süleymānī ve vahş u tayr gerden-beste-i tavk-ı fermānı olup hizmet-i maḥbaḥ-ı cūdlarında ‘afārīdden mā‘adā benī ādemden on iki bin ḥabbāz u ṭabbāḥ mevcūd ve çāşt u şām ṭa‘āmlarında yüz bin gusfend ve otuz bin gav ma‘dūd iken ol peygamber-i ‘ālī-cenāb kūt-ı ḥelāl iktisābına rağbet buyurup kifāfī şan‘at-ı zenbili bāfiye⁴⁴² ḥaşr itmegin pūş-i bālā-yı zībāları⁴⁴³ beyāz abā olup gıdāları nān-ı cevīn ve hem-sufreleri zümre-i fuḥarā ve mesākīn idi. Ercaḥ-ı eḳāvīl üzere melike-i Yemen Belkīs binti Şerāḥīl’i daḥi tāc-ı gevher-i revāc-ı izdivāc birle tevķir ve serir-i mülkünde temkīn ü takrīr idüp ol nāzenīn-i kişver-i ḥüsn ü melāḥatin rebūde-i çevgān-ı ‘ışk u muḥabbeti olmağın ayda bir kerre raḥş-ı sebük-seyr-i şabāya cānib-i Sebā’ya irḥā-yı ‘inān idüp anda üç gün muḳīm olmağ de’b-i kerīmleri idi. Ammā bir kavilde kendüler ḥuliy-bend-i rağbet olmayup ḥānedān-ı salṭanatdan birine [75b] tezvīc ve ol ‘aḳd-i şaḥīḥi menşūr-ı mülk-i Yemen ile tervīc itdiler. Peder-i Belkīs kiber-i nefis ve ‘ızam-ı şānından benāt-ı mülük-i eṭrāfī hem-ser-i bister-i zifāf itmeden tereffu‘ ve istinkāf itmegin Reyḥāne binti Seken nām cinniyyeyi āgūş-ı tezevvüce alup kevkeb-i sa‘d-iḳtirān-ı vücūd-ı Belkīs andan cilve-sāz-ı evc-i şuhūd olmuş idi. Şerāḥīl bu mülk-i bī-beḳādan ḍarb-ı kūs-ı raḥīl idicek cānişin olur ferzendi olmamağ ile erkān-ı salṭanatından bir fırça Belkīs’a ittibā‘ ve bir gürūh (39a) ana bey‘atden imtinā‘ idüp mülk-i Yemen’den bir ḥişşa dest-i tasalluṭ-ı ḡayre düşdi. Āḥir-i kār Belkīs kendüyi ana tezvīc bahānesiyle ol bī-gāneyi üftāde-i dām u tiğ-i intikām ile i‘dām idüp ser-çeşme-i mülk-i Yemen ḥār u ḥāşāk-i te‘addī-i aḡyārdan pāk oldı. Belkīs sekiz sene hizmet-i ḥarem-sarāy-ı nebevī ile enīs olduğdan şoñra ‘āzim-i dāru’s-sa‘āde-i mülk-i cāvidānī ve ḥişār-ı Tedmür cidārı

⁴⁴² E: Māfiye

⁴⁴³ E: zībārī

altında defn olunmak muḳtezā-yı re'y-i Süleymānī olup ‘ahd-i ḫilāfet-i Melik b. ‘Abdūlmelik’de sīlī-ḫūrī-i sīl ile⁴⁴⁴ dīvār-ı ḫiṣār inhidāma meyl itmegin tābūt-ı ruḥḫām-ı Belḳīs zuhūr idüp tekrār ol mekānda meṣṣūr-ı nihān-ḫāne-i ḳabr-i zīver oldığı Tārīḫ-i Nüveyrī’de⁴⁴⁵ meṣṣūrdur. Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām a’vām-ı mülklerinden dört sene tamāmında muḫteri‘-i mi‘mār-ı ṭab‘-ı siḫr-āṣār-ı Dāvudī olan Beytū’l-maḳdis’i ḫasebe’l-vaṣıyye itmāma ihtimām idüp ekṣer-i kütüb-i siyer ḫāvī oldığı üzre yedi senede ‘alā aḫseni’l-eṣḳāl cilve-ger-i sāḫa-i kemāl oldı. ‘Acebdür ki Ḥazret-i Beyzāvī Süre-i Neml’de⁴⁴⁶ (وَجِئْتِكَ مِنْ سَبَأٍ بَنِيًّا يَقِينٍ) kerīmesi tefsīrinde Ḥazret-i Süleymān Beytū’l- [76a] Maḳdis’i itmām itdikde iḫrām-bend-i ‘azīmet-i ḫacc-i Beytullāhi’l-ḫarām oldı deyu güher-senc-i gencīne-i beyān olmışken Süre-i Sebe’de⁴⁴⁷ (فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنَّ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمَهِينِ) ferīdesine riṣte-keṣ-i tefsīr oldığı maḫalde Beytū’l-maḳdis henüz tamām olmadın sübḫa-i enfās-ı ḫayāt-ı Süleymānī ‘uḳde-i ḫitām buldığı mun‘akis-i mir’āt-ı ḫāṭır-ı ilhām-ı meḫāhirleri olmağın bināya müṣrif bir maḫalde ‘aṣāya ittikā idüp fermānları üzre ḫābūk-destān-ı dāru’ṣ-ṣınā‘a-i⁴⁴⁸ (وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ) bī-menāfiḫ ve mesālik billūr-ı ṣāfdan kendüleri muḫiṭ bir ḫücre binā itdiler. Ol ḫālde āftāb-ı ‘ömrleri vāṣıl-ı derece-i zevāl olup sene-i kāmileden bir arza nāḫiz ‘aṣāyı bürīde-i erre-i dendān-tīz idince naḫl-i ḳāmet-i bāhiru’l-istikāmetleri pā-bercā olmağın ol zāt-ı melekiyyu’ṣ-ṣifātı ḫulle-berdūṣ-ı ḫayāt olmaḫ i’tikādiyla hem-kārān-ı mühimme-i binā me’mūr oldukları ḫidmete iṣtiḡālde ṣūret-i ihmāl göstermediler deyu ‘anber-rīz-i ṣafḫa-i ḫarīr-i taḫrīr olmuşdur. ‘Allāme-i Rūm el-Mevlā Sa‘dī el-

⁴⁴⁴ E’de yok.

⁴⁴⁵ E: Nūrī

⁴⁴⁶ “Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim.” En-Neml, 27/22.

⁴⁴⁷ “Süleyman’ın cesedi yıkılınca cinler anladılar ki eğer gaybı bilmiş olsalardı aşağılayıcı azap içinde kalmamış olacaktı.” Sebe, 34/14.

⁴⁴⁸ “Bundan başka işler yapanları” El-Enbiya, 21/82.

merhûm egerçi kelâmeyn beyninde olan tenâküz-ı beynini tamâme-i kurbdan itmâm ile ta‘bîr olunmağa haml ıarîki üzre [76b] tevfiğe himmet itmişler. Ammâ tekmîl-i bināya ‘am-ı rābî‘de ibtidā olunup sinîn-i salıtanat-ı tāmmelele vāşıl-ı ser-ıhadd-i erba‘în olduğı müte‘ayyin iken Hızret-i Süleymān ikdāmı ve cünūd-ı maışşüre-i ins ü cin ihtimāmı ile otuz altı yılda encāma irmemek münselibu’l-ıhtimāldür. Nihāyet dāru’l-üns-i Kuds’e irtiıhāllele ıarıb olduıda ba‘ıd degüldür ki Beytü’l-maıdis’den ğayrı ba‘z-ı āşār ğayra iştiğāl üzre bulunalar. Reh-nümāyān-ı dîn-i (39b) küberā-i müfessirîn ⁴⁴⁹ (إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّافِنَاتِ الْجِيَادِ) kerimesi tefsirinde şāhid-i ğacele-pirā-yı ğaybdan bu vech üzre ref‘-i ğııāb-ı iıhticāb itmişlerdür ki bir ğün ol peyğamber-i sa‘d-aııter marbıı-ı temellüklerinde mu‘ad li’l-cihād beste olan bin re’s semend-i burāk-seyr-i şarşar-şitābı teferrüc ve temāşā eşnāsında āftāb-ı ğitī-tāb maııhar-ı ⁴⁵⁰ (تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ) olup şalāt-ı ‘aşr veyā vaııt-i ma‘hüdde mu‘tādları olan evrāddan zuhül vākı‘ oldu. Eşğāl-i dūnyeviyye ile iştiğāl kendüleri rātibe-i ‘ibādetden işğāl itdüğine melül olup ol ğuyül-i ıarıfıyyeyi tāzyāne-i müşrifıyy-i ğün-rız birle mesraıı-ı ‘ademe sevııt eyledi. Muııyi’s-sünne el-İmām el-Begāvı nazm-ı kerım-i ⁴⁵¹ (فَطْفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَغْنَقِ) tefsirinde [77a] ol bād-pāyān-ı āteş-‘inānı li-vechillāh vaııt u tesbıl idüp mücāhidine ta‘yın olındığına ‘alāmet olmaııt için sāk u a‘nākın dāğdār itmek ile ol niyyet-i ğayrı-ı ğātemıyyeti ğüyā ki tescıl itdiler dimekdür⁴⁵² deyu ba‘z-ı ‘ulemādan bir ıavil naııt itmişdür. Hāııkā ki bu tefsir-i dil-pezir ıalıb-i ıabülde cāyğır olmamaııt olmaz. Zırā mesned-i refı‘u’l-ııadr-i celālet-i şān-ı Süleymānı ğerd-i ikdām ‘ale’l-āşāmdan berııyyu’s-sāııa

⁴⁴⁹ “Hani ona akşamüstü bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerinde duran aııımlı ve soylu atlar sunulmuştur.” Sad, 38/31.

⁴⁵⁰ “Gözden kaybolup gitti.” Sad, 38/32.

⁴⁵¹ “Bacaklarını ve boyunlarını okşamaya başladı.” Sad, 38/33.

⁴⁵² E: dađdār itdi dimekdür.

iken bu kadar h n-ı n -hakk ihrak ve n f s-ı zekiyye izhak itmek Őeriat-i vaqt-i m sacid olduğı takdirce dağı m stebad g rin r. Vallahu a lem.

Bu muameleden Őoıra a tab-ı a lem-tab be-ferm n-ı s bh n  tekr r arz-ı cemal-i n r n  id p H zret-i S leyman aleyhisselam vaqtinde eda-i hidmet-i perestise kıyam itd kleri H zret-i Murtaza'dan mervid r. Perde-g Őay n-ı harem-seray-ı tefsir-i naşŞ-ı celil-i ⁴⁵³ (وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ) nih n-h ne-i ma n y-ı Őihhat-mebnasında h me-i m Őkin-i c meye bu y zden ruŐat-ı h sn-i ta bir virmiŐlerd r ki H zret-i S leyman aleyhi's-selam bir g n "Bu gice Őehbaz-ı b lend-pervaz-ı  eŐmim Őehper-i m jg n-ı behem ve dide-i canım aheng-i seyr-i temasagah-ı acayib-i a lem itmes n. Ol deme dek ki n zenin n-ı h remden yetmiş duğter-i simin-berden  aŐnigir-i h n-ı viŐal olmayam. T  ki her birinden bir mihr-i sipihri- izz   ikbal saha-i zuhura feyz-i n r id p r yet-i  izz   cihadı terfi ve daire-i memalik-i [77b] Islamiyye'yi tevsif eyleye." deyu izhar-ı germiyyet id p ve lakin meŐiyyetullaha ta likden be-h km-i beşeriyyet gaflat eyledi. Egerci yetmiş duğter-i per -peykerin ravzatu'Ő-Őafa-y-ı vuŐlatında g l n-i arz -y-ı dil olup taŐil-i semere-i murad eyledi. Amma tuhm-ı emel ancak birinin kiŐt-zar-ı rahminde riŐe-i istikrar Şalup m ddet-i mal me tamamında ol dağı nakıŐu'l-a za bir cesed pare ilka eyledi. Sırr-ı ayet-i ⁴⁵⁴ (وَأَلْقَيْنَا عَلَى كُرْسِيِّهِ جَسَدًا) bu ma n y-ı m fesserd r. Bu rivayet-i meratib-i anane-i Őahih -i Őikat-ı (40a) ruvat ile mu alla kadr-i eyvan-ı ⁴⁵⁵ (وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ) h kimu'l-vaqt-i divan- unvan ⁴⁵⁶ (إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ) cenablarına irtika itd ği Őahihaynda mers m-h me-i ta yin-i Şeyhayn'dur. Hatt  damime-i rivayetd r ki

⁴⁵³ "And olsun, biz S leyman'ı imtihan ettik. Tahtının  st ne bir ceset bıraktık. Sonra t vbe edip bize y neldi." Sad, 38/34.

⁴⁵⁴ "Tahtının  st ne bir ceset bıraktık." Sad, 38/34.

⁴⁵⁵ "O, nefis arzusuyla konuŐmaz." En-Necm, 53/3.

⁴⁵⁶ "Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir." En-Necm, 53/4.

yegâne-i ‘âlim-i ‘âlem hazretleri şallallâhu ‘aleyhi ve sellem buyurdılar: “Kasem be-Hudâ ki cân-ı Muhammed gerden-beste-i tavk-ı fermânıdur eger nesic-i destgâh-ı nuḡk olan perend-i hoş-ṭarḥ-ı kelâmı zibende-i tamgâyı inşâallâh itmiş olaydı mücâhid fi sebîlillâh yetmiş ferzend-i ercümend didârı ile qarîru’l-‘ayn-ı şâdumânî olurdu.” Egerçi taḥayyur-i taḥaḡḡuk vukû‘ını şihḡat-i ḡadîs-i şerîf tezyîf ider bir rivâyet-i za‘îfe daḡi benefşe-zâr-ı suṭûr-ı tefâsîrde mestûrdur. [78a] Bu nesâḡ üzre ki a‘vâm-ı mülk-i Süleymânîden yigirmi sene tamâmında Şaydûn nâm şa‘bu’l-menâl cezîreye taḡrik-i râyet-i ḡazâ ve mülki nâmına olan sermest-i şahbâ-yı ḡalâl seyyiât-ı a‘mâline ber-vech-i sezâ tertîb-i cezâ olunup iḡlîm-i şeh-r-âşûbı ve letâfetin şâhı ve evc-i ḡüsn-i melâḡatin tâbende-mâhı Cerâde nâm duḡter-i ḡurî-manzarın perestârân-ı ḡarem ḡaṭârında şumâr ve murḡ-i dil-âzâdı ol kenîz-i dil-âvîz kebk-i ḡırâmın dâm-ı ḡisû-yı girihḡirine giriftâr itdiler. Ol şūḡ-ı ‘işve-kâr ise hemîşe pederin yâd idüp dil-i nâşâddan ıṭlâḡ-ı âh-ı demâdem ve ḡülbün-i ḡülzâr-ı ruḡsârın sîrâb-ı ḡaṭarât-ı eşk ü ḡam iderdi. Mir’ât-ı cemâli naḡar-gâh-ı ceşm-i cân olmaḡın anı tekdîr iden ḡubâr-ı ḡüzn ü melâli ḡüşe-i destârçe-i talṭîf ile izâle idüp ol vaḡşî ḡazâlî dâm-ı âḡûşa râm itmek iḡün recâsı üzre emr itdiler. Üstâdân-ı kâr-ḡâne-i ⁴⁵⁷ (يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبٍ وَتَمَائِيلٍ) timşâl-i mülk-i Şaydûn’ı ‘alâ şâkileti aşliḡi perdâḡte-i dest-i hüner idüp naḡar-ı duḡtere ‘arz itdiklerinde qarîn-i ḡabûl ü taḡsîn oldu ve ol cemâdı Şaydûn ḡulle-püş-i ḡayât iken mu‘tâdı olan şâḡâne libas ile [78b] ilbâs ve nemâriḡ-ı maşfûfe ve zerâbiyy-i mebsûşe⁴⁵⁸ ile müzeyyen bir kürsî-i zerrîne iclâs idüp kırḡ gün şabâḡ ve revâḡda âyîn-i dirîni üzre anın ṭâḡ-ı cebîni mihrâb-ı perestiş eyledi.

⁴⁵⁷ “Cinler Süleyman için, dilediḡi biçimde kaleler, heykeller yapıyorlardı.” Sebe, 34/13.

⁴⁵⁸ (ونمارق مصفوفة وزرابي ميثوثة)

Hâzret-i Süleymân ise bu mu‘âmeleden gâfil Âşaf b. Berhâyâk’e murabba‘-nişin-i dest-i vezâret olup merkez-i dâire-i mehâmm-ı salţanat ve mu‘avvel ‘aleyh umûr-ı dîn ü devlet idi. Vâkıf-ı desîse-i ahvâl olup ber-dâşte-i serîr-i ‘izz ü iķbâl idicek Hâzret-i Süleymân kâlib-i bî-cân ve deng ü hayrân olup İnnâ lillâh gûyân zemîn-i ‘özü-i taķşîre sücûd ve rûy-i sünbül-i müyün hâk-fersûd eyledi. Rûz-ı dîger behüküm-i iķtizâ-yı każâ vü kağer medâr-ı sulţânî olan hâtem-i Süleymân’ı yed-i emânetkârî-i emîneden dest-i tağallub-ı şahr-ı cinnîye düşüp haramdan mâ‘adâ ‘âmme-i umûr-ı salţanat-ı tâmmede hâkim-i fermân-ı muţâ‘ (40b) oldu. Ba‘z-ı kütüb-i siyerde hâşâ muhadderât-ı beytül-‘işmet perde-i ‘iffetlerin hetke dağı ruşşat-yâfte oldu deyu irâd olunan rivâyet-i seķîme ebâtil-i yehüddan olmaķ üzere ‘allâme-i Zemaşserî Keşşâf’da gülfeşân-ı çemen-i taķķîk olmuşdur. Çün şîrâze-i mecmû‘atu’l-mehâsin hilye-i şerîfeleri gusiste [79a] olup peyker-i hoş-manzarları dîger gün olmuşidi. Kendüleri ta‘rif murâd itdikleri âşinâlardan ancak resm-i bî-gânegi görölüp belki ri‘âyet-i merâsim-i izdirâ ve taķķîrde dağı taķşîr itmemegin fermân-ı każâya dilbeste-i rızâ olup nâçâr terk-i tekellûf ü taşalluf ve şumâr-ı eyyâm-ı haţîe-i tağâful miķdârınca kırık gün devr-i ebvâb ile tekeffûf itdiler. Şeb-i mişnet şubĥ-i râhatdan müsfir olduğı rûz-ı firûzda şahr-ı bed-nejâd-ı nihâdına tâb-ı ıztırâb düşüp zebâne-i âteş gibi âsumâna çekildi ve hâtemi güm itmek recâsına deryâya atup şikence-i şahne-i siyâset havfiyla mekîn-i kemîn-gâh-ı esfel-i sâfilîn oldu. Be-fermân-ı ilâhî hâtem bir mâhî dâm-gâhına bend olup andan dest-i istiĥkâķ-ı Hâzret-i Süleymân’a munteķıl olmağın ke mâ fi’l-evvel ins ü cinn maķâm-ı fermân-beride vâkıf ve vahş u tayr dergâh-ı haşmet ü câhda ‘âkîf olup dest-yârî-i teraķķiyât ve tetâbu‘-i izâfât ile mansıb-ı refî‘u’l-kağer-i iķbâl ve sa‘dı ⁴⁵⁹ (هَبْ لِي مَلَكًا لَا رُتْبَةَ لَهُ مِنْ بَعْدِي) rütbe-i vâlâsına i‘tilâ eyledi. Şahr-ı cinnîye bir şahrayı maĥbes

⁴⁵⁹ “Bana, benden sonra kimseye lâyük olmayacak bir mülk (hükümranlık) bahşet.” Sad, 38/35.

idüp ka‘r-ı ‘ummānda ta‘yīn-i mekān itdiler. Yigirmi sene daħi emn ü rāḥat birle müteşaddī-i [79b] dād u sited-i emr-i ḥilāfet olup a‘vām-ı salṭanatları kırkınıc devreyi tamām idicek elli üç yaşında idiler ki rü-gerdān-ı mülk-i fānī ve müteveccih-i dāru’n-na‘īm-i cāvidānī olup Ünsü’l-celilde meşṭūr oldığı üzre vālid-i keşīru’l-meḥāmidleriyle ḳabr-i vāḥidde āsüdedürler. Muḳtebisān-ı envār-ı tenzīl-i celil-i kerīme-i ⁴⁶⁰(وَقَضَيْنَا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لَتُفْسِدُنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنِ) tefsīrinde bu ṭarīḳ üzre ziyā-baḥş-ı sāḥa-i taḥḳīḳ olurlar ki Ḥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selām rāḥat-ābād-ı ‘ālem-i āḥirete rıḥlet idicek āftāb-ı ḥayātleri işābet-i ‘aynī’l-kemāl ile zevāl bulması bā‘iş-i ihtilāl-i ‘aḳāyid ve sebep-i tefarruḳ-i ḳulüb-ı ricāl olup Benī İsrāīl ‘ādet-i dīrīnlerin pīş-nihād ve te’sīs-i mebānī-i fişḳ u fesād itdiler.

Şa‘yā ve Eremyā ‘aleyhimeselām

Ḥattā ol ḳavm-i dālli şerī‘a-i rüşd ü sedāda irşād için irsāl olunan Şa‘yā b. Emşiyā’yı ‘aleyhisselām erre-i ḡadr birle dūnīm idüp anları ta‘ḳīb iden Eremyā b. Ḥalḳiyā’yı ki mu‘teḳad-i ba‘ż-ı ‘ulemā üzre Ḥızır’dur ‘aleyhisselām da‘vā-yı şādīḳalarında tekzīb ve nice müddet miḥnet-i ḥabs ile ta‘zīb itdiler. Şüret-i ihmālde görinen imhāl temādī fi’ḍ-ḍalālden özge bir ḥāl intāc itmeyicek [80a] taslīṭ-i ilāhī ile melik-i Bābil veyā Lührāsb ṭarafından (41a) anda ‘āmil olan Buḥtunnaşr Beytu’l-Maḳdis’de ⁴⁶¹(إِنَّ) feḥvā-yı şıdḳ-iḥtivāsı ḥükmünü icrā idüp ‘Uzeyr ve Danyāl ve emsāli yetmiş bin evlād-ı enbiyā ve ‘ulemāyı dāḥil-i ḳaṭar-ı sebāyā eyledi⁴⁶². Buḥtunnaşr Bābil’e vardıḳda zaḥm-kārī-i niş-i ba‘ūza birle peyrev-i nemrūd-ı merdūd olup küfr ü işrāk üzre pāy-laḡzīde-i maḡāk-i helāk oldu. Ammā bir

⁴⁶⁰ “Biz, Kitap (Tevrat)’ta İsrailoğullarına ‘Yeryüzünde muhakkak iki defa bozgunculuk yapacaksınız.’ diye hükmettik.” El-İsra, 17/4.

⁴⁶¹ “Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve halkının ileri gelenlerini zelil ederler.” En-Neml, 27/34.

⁴⁶² E: eylediler

kavilde hüküm-i cenâb-ı muhavvilu'l-aḥvâl ol seffâk-i bî-bâke mir'ât-ı kâinâtda
 şüret-i tebdîl-i eşkâl gösterüp yedi yıl gâh murğân-ı hevâyî ile bülend-pervâz ve
 gâh câneverân-ı şahrâyî birle demsâz olduğdan şoñra kâlib-i beşeriyete taḥavvül
 idüp pertev-i hürşid-i tevfiḳ birle ʔarîḳ-i ḫaḳḳa mühtedî oldu. ‘Alâ eyyi ḫâl
 Buḫtunnaşr ser-menzil-i dünyâ-yı bî-beḳâdan intikâl idicek⁴⁶³ Lührâsb aḫfâdından
 Behmen b. İsfendiyâr diyâr-ı Bâbil’e daḫi pençe-zen-i istilâ olıcaḳ cânişini
 ʔarafından⁴⁶⁴ Benî İsrâil mezîd-i i‘zâz birle rucû‘a mücâz olup zîr-i sâye-i râyet-i
 Danyâl’de ‘azm-i vaṭan ve tertîb-ḫâne vü ‘aṭn itdiler. Bir rivâyetde Danyâl Benî
 Sûs’da dâru’l-üns-i Kuds’e irtihâl idüp ḫattâ hengâm-ı fetḫ-i ‘Ömerî’de cesed-i
 muṭahharları dîde-i İslâmiyâna feyz-i nûr-ı zuhûr itmegin emrleri üzre Emîru’l-
 Ceyş [80b] Ebû Mûsâ-yı Eş‘arî nehr-i Sûs’ı ḫarḳ ve ol dürr-i nâ-yâb-ı lücce-i sa‘âdeti
 derûn-ı âbda baḫr-i raḫmet-i bî-ḫisâba ḡarḳ eyledi. Üstâdân-ı fenn-i tefsîr⁴⁶⁵ (أَوْ كَالَّذِي
 مَرَّ عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا)
 nazm-ı kehribâr-ı bülend-i‘tibârında ibriz-i
 kâmilu’l-‘iyâr-ı ḫüsn-i ta‘bîri bu güne ifrâḡ-ı kâlib-i taḫrîr itmişlerdür ki güzâreş-
 pezîr oldığı üzre Benî İsrâil ki Beytu’l-Maḳdis’e ḫaṭṭ-ı raḫl-i ḳarâr idüp ḫâne-i ḫâṭır-
 ı erbâb-ı hüner gibi vîrân ve bûm u ḡurâbe-i âşiyân olan ḫarâb-âbâdı ta‘mîre
 berzede-dâmân-ı ictihâd oldılar,⁴⁶⁶ Ḥazret-i ‘Uzeyr b. Şeraḫyâ ki ḫubb-i vaṭan ḳâ‘id-i
 ‘inân-ı ihtiyâr olup şavb-ı Beyti’l-Maḳdis’e taḫrîk-i rikâb-ı ‘azîmet idenlerden idi,
 bir gün eṭrâf-ı şehri geşt ü güzâr ve zîr ü zeber olan dūr u ḳuşûra ta‘lîḳ-i naḫar-ı
 i‘tibâr idüp bî-ihtiyâr⁴⁶⁷ (أَنَّى يُحْيِي هَذِهِ اللَّهُ بَعْدَ مَوْتِهَا) kelâmiyla taḫrîk-i zebân-ı ta‘accüb
 eyledi. Ol dem rehzen-i ecel ber-hemzen-i kârbân-ı emel olup yüz yıl miyân-ı reh-

⁴⁶³ iÜ: idüp

⁴⁶⁴ iÜ’de bu iki kelime yok.

⁴⁶⁵ “Yahut altı üstüne gelmiş (ıpıssız duran) bir şehre uğrayan kimseyi görmedin mi?” El-Bakara, 2/259.

⁴⁶⁶ iÜ: olıcaḳ Hârûn nebîre-zâdesi

⁴⁶⁷ “Allah burayı ölümünden sonra nasıl diriltecek?” el-Bakara, 2/259.

güzārda ğaltīde-i hāk-i helāk oldu. A‘vām-ı ma‘hüdede kâlbud-i ‘Uzeyr ta‘alluḡ-ı naẓar-ı ḡalkdan mestūr ve işābet-i bād-ı gezendden dūr olup mie-i kāmile tamāmında verḡā-ı rūḡ āşiyān-ı ḡadīmimde dem-keş-i üns-i ülfet oldu. Ol tārīḡe dek baḡyā-yı Benī İsrāīl [81a] her ḡarafdan sīl-i revān gibi devān ve refte refte deryā-yı bī-pāyān olup Beytu’l-Maḡdis ve eḡrāfı zīb ü zīnet-i ābādānī ve ‘imāret birle ḡüsn-i behāda evvelkiden ziyāde olmuş idi. ‘Uzeyr her cānibe çeşm-i ḡayret birle nigāḡ iderken min cānibillāḡ bister-i ḡāke vaż‘-ı tehī-gāḡ-ı āsāyiş idüp şehristān-ı (41b) ḡayālde geşt ü güzār itdüġi müddet-i zamāniyyeden suāl olundu. Mīzāb-ı zebānına ‘alā ḡarīḡı’l-ıẓrāb ⁴⁶⁸(لَيْثٌ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ) zülāl-i cevābı cārī olup ḡaraf-ı Bārī’den (بَل) ⁴⁶⁹(لَيْثٌ مِائَةَ عَامٍ) kelām-ı bedī‘u’n-nizāmı birle maẓḡar-ı şeref-i tevcīḡ-i ḡiḡāb oldu. ḡasebe’l-işāre ḡa‘ām u şarāb u ḡimāra naẓar idüp ḡa‘āmı ki tīn veyā ‘ineb ve şarābı ki ‘aşīr veyā leben idi serī‘u’t-taḡayyūr iken ḡalel-peẓīr olmayup ḡar-ı bī-çārenin āşār-ı bünyān-ı vüçüdından ancaḡ birkaç üstüḡān-ı pūsīde görinür. ḡarīne-i ḡāl be-fermān-ı İzīd-i müte‘āl ‘izām-ı naḡre-i ḡimār ravābıḡ-ı ‘urūḡ u a‘şāb birle behem-ta‘alluḡ-yāfte olup ol şundūḡ-ı üstüḡān-kārı dürc-i cevher-i rūḡ olmaḡın ‘Uzeyr ta‘accüb-künān süvār olup dāḡil-i şehristān oldu. Çün muşībet-i tāmme-i Buḡtunnaşr’da ‘āmme-i nusaḡ-ı Tevrāt nā-būd olup ancaḡ şafḡa-i sīne-i pūr-sekīne-i ‘Uzeyr’de mevcūd idi. Ol rıḡḡ-ı [81b] kerīmi ‘an zāḡrī’l-ḡalb imlā ve terḡīm idüp be-ḡükm-i kitāb işbāt-ı vüçüd eyledi. ḡattā ba‘z-ı eşḡıyā-yı Benī İsrāīl ḡazret-i ‘Uzeyr’den bu ḡüne eşer-i faẓl-ı celīl müşāḡedesıyle tehlike-i iḡrāḡa düşüp ḡüm-rāḡ-ı vādī-i ‘Uzeyr ibnullāḡ oldılar. Elli sene daḡı mübāşīr-i ḡıdmet-i teblīḡ olduḡdan şoñra teng-nā-yı fenādan feẓā-yı beḡyāya kām-zen-i ‘azīmet olup

⁴⁶⁸ “Bir gün veya bir günden daha az kaldım.” El-Bakara, 2/259.

⁴⁶⁹ “Hayır, yüz sene kaldın.” El-Bakara, 2/259.

ķabirlerine zafer műyesser olmamıřdur. Tırāz-ı hāř-ı imāte ve ihyā ile hil‘at-i hillkat-i Hāzret-i Eremyā i‘zāz olunmaķ dađı mervīdűr.

Hāzret-i Yűnus ‘Aleyhi’s-selām

Hāzret-i Yűnus b. Mattā ‘aleyhisselām ‘allāme-i Fīruzābādī ta’yini űzre Mattā peder-i Yűnus ve İbn-i Eřir ve ğayrılar muhtārı űzre māderi olup ęaraf-ı nesebi silsile-i suęűr-ı nesl-i Harűn b. ‘İmrān’a mulāřıķdur. Sinīn-i ‘űmri ser-ĥadd-i selāřinden tecāvűz itdikde a‘māl-i Műřil’dan Nīnuvā ahālīsini ‘ādetleri olan ‘ibādet-i eřnāmdan men‘ ve taĥzīr ięűn tāc-ı hűrřid-i revāc-ı nűbűvvet birle tevķir olunup ba‘z-ı kűtűb-i siyer mefādı űzre seksen yıldan ziyāde zamān-ı da‘vetlerinde ancaķ iki kimesne mazĥar-ı řeref-icābet oldu. Sāirleri đalāl-i ķadīm űzre sābit-ķadem olduklarından mā‘adā hemvāre Hāzret-i Yűnus ęarafına seng-endāz-ı sitem olup cām-ı cihān-nűmā-yı hāęır-ı feyz me’serlerine raĥne-i inkisār virűrler idi. Nāęār dergāh-ı icābet-destgāh-ı Hāzret-i Perverdigāra ref‘-i ruķ‘a-i řikāyet idűp ol kerīm-i ęāre-sāz bir ķavilde űę gűnden řoņra ve bir rivāyetde ęille-i erba‘īn **[82a]** tamāmında mu‘ānidīne irsāl-i seĥāb-ı ‘azāb va‘d-i muķarreru’l-incāzıyla Yűnus cenābların i‘zāz buyurdu. Hāzret-i Nebiyyullāh dest-āvīz-i niyāzları ķarīn-i ķabűl olduęından ķavmini āgāh idűp kemāl-i ğayz u ğāzabından henűz ředd-i raĥl-i hicret huřuřunda fermān-ı İzidī řeref-řudűr bulmadın sevķ-i ķāid-i ĥikmet ve iķtizā-yı beřeriyet ile ęaraf-ı ma‘műre-i selāmete tevcīh-i zāmile-i ‘azīmet eyledi. **(42a)** Egeręi ęābűk-sűvārān-ı meydān-ı tefsīr bu maĥallde řeb-dīz-i hāme-i műřk-rīze irĥā-yı ‘inān idűp kűy-ı taķrīr-i nefsi’l-emre nięe yűzden ęevgān-ı ĥűsn-i beyān ĥavāle itmiřlerdűr. Lākin bu muĥtařar risālede řāhid-i nev-ĥaęęı-ı ķalem-i i‘cāz-ı raķam bu miķdār ru-nűmā olduęı dađı kāfidűr. Yevm-i mev‘űd-ı ma‘ĥűdda řafĥa-i nűrānī-i āsumānī suĥub-i źulmānī birle rűy-ı zengi-āsā ķīrgűn olup efvāc-ı emvāc-ı

lücce-i kahr-ı Kāhhārī fülk-i felâket-zede-i vücūd-ı kavm-i Yūnus'ı sernigün itmek emārâtı rû-nümün oldı. Ber-hemzede-i tākāt-i beşeriyye olan umūr-ı müdhışe zuhūrı perîşānî-dih-i dest-māye-i 'aql u şu'ūr olup bu muqaddemāt-ı muvaḥḥışe netıce-baḥş-ı helāk-i ten ü cān olacağına yakīn ḥāşıl olmağın şamīm-i dilden gül-bāng-i tevḥīd-i Ḥudā'yı bülend idüp dāru'ş-şifā-yı şefā'at-ı nebevīden taḥşil-i dārū-yı [82b] 'ināyet recāsına nāle-künān 'azm-i dergāh-ı nebiyyullāh itdiler. Ol ṭabīb-i ḥaste-dilān cān gibi gözlerinden nihān olup dest-i istimdādları dāmen-i i'ānet ü imdādlarından kūtāh olıcaḳ şağır u kebīr bernā vü pīr palās-pūş olup kemāl-i tevāzu' u inkisār ve nihāyet-i tezellül ü iftikār birle ⁴⁷⁰(أَمْ مَنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَا) dergāhına rüy-ı recā tutdılar ve feryād-ı zārī ve giryeye vü eşk-bārī birle çeşme-sār-ı 'ināyet-i Ḥazret-i Bārī'den istifāda-i zülāl-i merḥamet-i Ğaffārī itdiler. Ol ḥālde şüret-i ḥaşr u neşr 'ayān ve aḥvāl-i pūr-ehvāl-i 'arşa-gāh-ı kıyāmet nümāyān olup gülgüle-i āh u enīn 'ākifān-ı mecāmi'-i çerḥ-ı berīni ḳaṭre-i sīmāb-āsā izṭırāba getürdi. Pes ebr-i nev-bahār 'aṭıfet-i 'aliyye-i ilāhiyye gevher-bār olup çemenistān-ı ümīd-i şādıḳ-tevbe-kārān ser-sebz ü ḥürrem ya'nī irtifā'-ı şehāb-ı 'azāb birle gülşen-i 'ālem reşk-i bāğ-ı irem oldı.

Nazm

Ĝarḳ ider 'ālemleri bir ḳaṭre āb-ı mağfiret

Var kıyās it vüs'at-i deryā-yı rahmet nidügin⁴⁷¹

Ḥazret-i Yūnus ise kavmi ḥişşa-yāb-ı feyz-i 'aṭıfet olup ḥaşışa-i ⁴⁷²(فَلَوْلَا كَانَتْ فَرِيَةً أَمْنَتْ) [83a] ile şeref-ımtiyāz bulduklarından gāfil kahr u kīn ile ve

⁴⁷⁰ "Kendisine dua ettiği zaman zorda kalmışa cevap veren" En-Neml, 27/62.

⁴⁷¹ Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün. Bâkî'ye aittir. Bkz. Furkan Öztürk, "a.g.e.", s. 303.

bir kavilde ise müşâhede-i hizlân-ı ‘inād-pîşegân için fenâ-yı şehrde bir gârda ihtifâ idüp vaqt-i mu‘ayyende hilâf-ı me’mûl naqş-ı zuhûr idicek sebeb-i ma‘lûmı olmadı cihetden ol nebiyy-i ğayûr levm-i kavmden hîfeten çîn-i cebîn ile sâhil-i bahre vâşıl olup cenâh-ı ‘azîmet üzre bir fûlk-i felek-temkînde şadr-nişîn oldı. Ol murğâbî-i Murğâb-âsâ per ü bâl açup pervâza âġâz idicek gencîne-i bād-bân-ı bād-ı hevâ ile mālâmâl iken miyân-ı deryâda âşiyân-sâz-ı qarâr olup ser-i mü harekete iktidârı olmadı. Bahrîler be-ħaseb-i tecrîbe ve “âzmûn-ı kiştide iħrâc-ı lâzım ‘abd-i âbık vardır.” deyüp ta‘yîni için üç def‘a ħâkim-i ħâsim-i ħur‘aye terâfu‘ itdüklerinde kıble-nümâ-yı sehm-i şâib-i ħur‘a her birinde cânib-i Yûnus’a serzede olmaġın ol nebiyy-i mûkerrem “Ni‘me ħur‘a (42b) kavlinde şâdiġdur. Ene’l-‘abdu’l-âbık.” deyüp dürr-i nâyâb-ı vücûdın âba per-tâb eyledi. Henüz şafha-i sîmâb-gün-ı deryâ taġbîl-i pâ-yı felek-peymâları birle müsta‘id olmadın be-fermân-ı ilâh ârâm-gâhları ġayâbeti’l-cubb-ı baṭn-ı ħût oldı. Dört sâ‘at veyâ üç gün ve bir kavilde kırk gün ol mazîk-i imtiħânda tesbîh-i şâhîh-i ⁴⁷³(لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ) vird-i zebân-ı ihtimâmları olup nâle-i ġam ve eşk-i dem-â-dem ġamîme-i evrâd-ı şubḡ u şâm olduġdan soñra saṭr-ı nâ-dürüst-i zelletü’l-ħademi sezâvâr-ı ħalem-i ‘afv u maġfîret olup dest-i istihkâġlarına berât-ı necât virüldi. [83b]

Mervîdür ki teng-nâ-yı renc ü ‘anâdan rehâ bulup sâhil-nişîn-i selâmet olduġları dem ġuceste-ħadem vaqt-i şalât-ı vusṭâ idi. Ol nebiyy-i muħterem kıble-gâh-ı niyâza teveccüh idüp şeb-i deycür ve maḡbes-i bî-nür ve ħa‘r-ı deryâ ve cürm ü ħaṭâ zulumâtına ibtilâ berâziħinden ħalâş bulduġlarıçün dört rek‘at namâza iġâmet ile edâ-yı farîza-i şükr ü ni‘met eyledi. Çün maḡbes-i baṭn-ı ħût’da teşâdum-i

⁴⁷² “Yunus’un kavminden başka keşke (azabı görmeden) iman edip imanı kendisine fayda veren bir tek memleket halkı olsaydı!” Yunus, 10/98.

⁴⁷³ “Senden başka ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum.” El-Enbiya, 21/87.

emvâc-ı miḥan birle kiştî-i deryâ-zede-i vücûd-ı Yûnus beyt-i ‘ankebût-dan evhen olup kıvâm-ı beden olan ‘urûk u a‘şâb za‘îf ve ol peygamber-i âlî-nejâd mânend-i tıfl-i nevzâd-ı naḥîf olmışıdi. Ḥazret-i Ḥakîm ‘ale’l-ıtlâk ber-muktezâ-yı kerem ü işfâk ve ol vücûd-ı mes‘ûdı tâb-ı âftâbdan şıyânet için işbât-ı şecere-i yaḫtîn ile ikrâm ve şîr-i şîrîn-i gâzâle birle iskâ vü iç‘âm idüp te’sîr-i ḍamāvât-ı ‘inâyât-ı ilâhiyye birle kırk gün tamâmında cism ü cânına tâb u tevân gelicek ḥasebe’l-emr kâm-zen-i cānib-i vaṭan oldı. Şecere-i yaḫtîn kara‘ ve ye’tîn olup bir kavilde deraḫt-ı müzdur. Zülâl-i peyâm-ı kurb-i vişâl-i tefsîde-lebân-ı vâdî-i ṭalebe-i ni‘me’l-bedel mâu’l-ḥayât olıcaḫ yüz binden ziyâde mühtediyan-ı ṭarîḫ-i îmân istikbâle isti‘câl idüp girye-i tûfân-ḥîz [84a] ile ‘arz-ı şevḫ u garâm ve gûşe-i dāmân-ı iclâli muḫbil-i leb-i tebcîl ü ikrâm itdiler. Ecille-i müfessirîn ⁴⁷⁴(وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ) kerîmesi tefsîrinde Ḥazret-i Yûnus sâniyen irsâl olunduḫları kavim yine ehl-i Nînuvâ olup ṭâife-i uḫrâ olmaḫ daḫi muḫtâr-ı ba‘z-ı ‘ulemâdur deyu ḥarîr-yâb-ı destgâh-ı taḫrîr olmuşlardur. ‘Allâme-i Zemaḫşerî Keşşâf’da enbiyâ-yı ‘izâm ‘aleyhimüsselâm ref‘-i rāyet-i hicret itdikden soñra ‘alâ ṭarîḫi’l-iḫâme menzil-i evvele mürâca‘at itmişlerdür deyu ḫalem-zen-i naḫl oluḫları rivāyet-i müeyyed-i ḫavl-i sânidür. Be her ḥâl Ḥazret-i Yûnus⁴⁷⁵ nice mâh u sâl bālâ-nişîn-i mesned-i ‘izz ü iḫbâl olup umûr-ı dîniyye vü dünyeviyyede merci‘ ve meâb-ı şeyḫ u şâb oluḫdan soñra eḫibbe vü ḥillâna sâḫî-i bezm-i ḥayât dest-i âḫar idüp teceddüd-i cedîdân ile ṭavr-ı ‘âlem âheng-i naḫş-ı dîger itmegin âsûde-ḥâl-i künc-i ‘uzlet olmaḫ için ḫible-gâh-ı (43a) pîşine tevcîh-i rûy-ı teveccüh idüp cebel-i Şayḫûn’da kemâl-i ‘uzlet ve tebettül birle ferâhem-keş-i dâmen-i tevekkül oldı. Ünsü’l-celîl’de Ḥazret-i Kelîm ‘aleyhi’t-taḫiyyetu ve’t-teslîm ‘âzim-i ziyâfet-ḥâne-i Rabb-i kerîm oluḫlarından

⁴⁷⁴ “Biz onu yüz bin, yahut daha fazla insana peygamber olarak gönderdik.” Es-Saffat, 37/147.

⁴⁷⁵ Ecille-i müfessirîn’den buraya kadar olan kısım E’de yoktur.

sekiz yüz on beş sene sonra Hâzret-i Yûnus icâbet-i da‘vet-i hân-ı rahmet idüp kabr-i pür-nûrları Beytu’l-Mağdis kurbunda Cülcül nâm kıyede olmak üzere meşûrdur.

Hâzret-i Mûsâ’dan⁴⁷⁶ berû ‘aleyhi’ş-şalâtu ve’s-selâm nâm-ı nâmîleri pîrâye-bağş-ı şafha-i Mir’âtü’ş-Şafâ olan zevât-ı muğaddese-i Benî İsrâîl tafşîl-i ahvâl-i hüceste-meâllerinde mersûm-i yerâ‘a-i taḥrîr olan mertebeden ziyâde mühimmeye tefâsîr ve siyerde zafer müyesser olmamağın ol vâdide rahş-ı sebük-hırâm-ı kalem muntehe’l-merâm cünbiş göstermege imkân olmayup [84b] meydân virecek yerlerde bi’z-zarûre ‘inân-keş-i vaḳfa-i nâ-be-hengâm olmak iktizâ itmişdür. Ve’l-‘uzru maḳbûlun.

Hâzret-i Zekerıyyâ ve Yaḥyâ

Hâzret-i Zekerıyyâ ve Yaḥyâ ‘aleyhime’s-selâm ‘ıkd-i nefis-i neseb-i Zekerıyyâ manzûme-i nesl-i Süleymân b. Dâvud’a ittişâlde on dört vâsıḩatu’l-‘ıkd-i eb ü ced vardur. Nihâl-i istihâli âbyârî-i feyz-i fazl-ı Hudâ birle ḩazîre-i ‘ıffet ü şalâḩda keşide-bâlâ olup ḩâyet-i nezâhetden evâil-i ḩâlde tekellûf-i şan‘at-ı neccârî birle dest-i diğereâne nazardan ta‘affuf itmüşler idi. Hilâl-i mâhiyyeti ḩurşid-i fuyûzât-ı ilâhiyyeden iktisâb-ı envâr-ı sa‘âdet iderek bedr ve ol zât-ı ferişte-simât rütbe-i vâlâ-yı nübüvvet birle ‘âlî-ḩadr olup ḩavminin kimi gümnâm-ı vâdî-i tekzîb ü ḩüsrân ve kimi mühtedî-i râh-ı taşdıḩ u iḩân oldu. ḩabaḩa-i ‘ulyâ-yı sinn-i şeyḩûḩata vaz‘-ı ḩadem idince ni‘am-ı celîle-i evlâd-ı kirâm ile iḩtinâm müyesser olmayup pesmânde-i künc-i ye’s ü nâ-ümîdî olduḩdan sonra bir sâ‘at-i sa‘dde ḩâim-i miḩrâb-ı niyâz⁴⁷⁷ (رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ)⁴⁷⁸ olup (رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً)⁴⁷⁸ dest-i

⁴⁷⁶ E: Süleymân

⁴⁷⁷ “Rabbim, beni tek başıma bırakma. Sen vârislerin en hayırlısısın.” El-Enbiya, 21/89.

du‘āsını ber-dāşte-i dergāh-ı kibriyā-penāh itmiş idi ki mübeşşirān-ı gaybī lisānından ⁴⁷⁹ (إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِحَيِّ) [85a] nidā-yı beşāret-ihtivāsı vāşıl-ı sem‘-i şu‘ūr olup müjde-i taḫarrur zuhūri ‘ināyet-i bedīhiyyu’ş-şudūr ile mesrūr oldu. Ol naḥl-i nev-sāye-i gülşen cān u cānān revnaḫ-efrūz-ı gülzār-ı köhne-bahār-ı cihān olup terbiye-i ebr-i ‘āṭifet-i ilāhiyye birle ḫadd-i keşide yani irşād-ı üstād-ı isti‘dād-ı māder-zād birle sebaḫ-ḥān-ı debistān-ı rüşd ü sedād olmaḫ mertebesine resīde olıcaḫ nefis-i serkeşi mücāhedāt-ı şāḫḫa ve riyāzāt-ı şādıḫa birle mücerredāt-ı nūrāniyyeye muttaşıl ve mir‘āt-ı tāb-nāk-ı ḫalb-i pākin mücellā-yı şuver-i vaḫy u ilhām olmaḫ derecesine vāşıl itmegın henüz (43b) sinn-i bulūga bāliḡ olmamuşlar idi ki ber-feḫvā-yı ⁴⁸⁰ (وَأَتَيْنَاهُ الْخُكْمَ صَبِيًّا) teşrif-i laṭif-i nübüvvet birle şeref-ta‘ayyūn ve zuhūr bulup ser-be-cīb-i ḡaflet olan erbāb-ı baṭālete teblīḡ-i aḫkām-ı ilāhiyye birle me‘mūr oldu. Ol vücūd-ı mes‘ūd puşt-i pāzen-i devlet-i dūnyā-yı nā-pāyidār ve kemer-beste-i ḫidmet-i Perverdigār olmaḡın terk ü tecrīd ile teferrūd ve ihtiyār-ı vādī-i tecerrūd idüp müddetü’l-‘ömr kayd-ı bend-i māl u ‘ıyāl pā-yı himmetlerine ‘ıḫāl olmamışdur. Ḥattā ba‘z-ı ‘ulemā (وَسَيِّدًا وَحَصُورًا) kerīmesi bu ma‘nā-yı şıḫḫat-mebnāyı [85b] müfessir olmaḫ meslek-i rivāyetin veche-i ihtiyār idüp ammā ḫavl-i muḫtār üzre ḫuşūr-ı mā lā ya‘niye iştiḡāl anı şavāliḫ-i a‘mālden işḡāl itmeyen merd-i müfliḫ-i sa‘ādet-menddür. Ol tārīḫde miyān-ı Benī İsrāīl’de kürsī-nişin-i ḫükümet olan şaḫş-ı zālīm aṣaḫḫ-ı aḫvāl üzre birāderi duḫterin tezevvüc ḫuşūşunda Ḥazret-i Yaḫyā’dan istiftā idüp “Bu⁴⁸¹ kār-ı nā-şavāb muḫālif-i ḫükmi- kitābdur.” deyu redd-i cevāb olunmaḡın taḫrīben otuz iki ve bir ḫavilde kırk beş yaşında iken Ḥazret-i ‘İsā āsumān-peymā olduklarından bir buḫuḫ sene muḫaddem

⁴⁷⁸ “Rabbim, bana katından temiz bir nesil bahşet.” Al-i İmran, 3/38.

⁴⁷⁹ “Allah sana Yahya’yı müjdeler.” Al-i İmran, 3/39.

⁴⁸⁰ “Biz ona daha çocukken hikmet verdik.” Meryem, 19/12.

⁴⁸¹ E’ yok.

ol duh̄ter-i bed-aḥ̄terin mekr ü tezv̄iri ile şeh̄id olup gusiste-tār-ı ḥabli'l-ver̄id olan ser-i sa'ādet-efser bi-lisānin faṣīḥin ⁴⁸² (لَا يَجِلُّ لَكَ) edā-yı şarīḥini tekr̄ir ve ol vaz'-ı ḳabīḥden men' ü taḥz̄ir iderdi. Merv̄idür ki ḥūn-ı şengerf-gūn-ı Yaḥyā birle sāhire-i ḡabrā hem-reng-i la'l-i bedehşān olıcaḳ ol ḳān fevvāre-āsā 'urūḳ-ı zem̄inden ḡaleyān idüp bir ṭarīḳla tesk̄in mümkin olmadı. Tā ki Ḥazret-i 'Īsā semā-i zātī'l-burūca 'urūc itdikden şoñra Melik-i Bābil Ḥırdos nām bir seffāk-i bī-bāk Beytu'l-Maḳdis'i pā-zede-i sipāh-ı [86a] k̄ine-ḡāh idüp dem-i Yaḥyā üzre fitne-enḡizān-ı Benī İsrāīl'den yetmiş bin küştenī-i ḡüm-rāhı perde-i silāb-ı tīg-ı āteş-i tāb eyledi. Ol dem ṭufān-ı ḥūna sūkūn gelüp bāk̄ilerinin kişti-i girdāb-ı üftāde-i vücūdları müsā'ade-i şurṭa-i 'ināyet birle mirsā-yı selāmetde lenger-i iḳāmet şaldı (وَقَضَيْنَا إِلَى) ⁴⁸³ (هَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ) kerīmesinde meşşāṭa-i tiz-dest-i ḡāme-i taḥḳīḳ-i müfessir̄in arzdan murād Şām ve Beytu'l-Maḳdis olup merra-i ūlā vaḳ'a-i Buḡtunnaşr ve kerre-i sāniye ḡuşuş-ı mādde olmaḳ üzre şāhid-i müdde'āyı tezȳin ve beynehümā dört yüz altmış bir sene taḡallül itdügin ta'ȳin itmişdür. Ḥil'at-i ḡayāt-ı Yaḥyā 'aleyhi's-selām ṭırāz-ı şehādet birle mu'allim olıcaḳ girībān-ı cāme-i şabr u ḳarār-ı Ḥazret-i Zekeriyyā çāk-zede-i dest-endūh u ḡam olup kendülere daḡi ḳaşd-ı bed ihtimālī 'ilāve-i bār-ı ḡūzn ü melāl olmaḡın ⁴⁸⁴ (الفرار مما لا يطاق) mişdāḳınca mütenekkirāne hey'et ile mütemennī-i ⁴⁸⁵ (هَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ) olup herze-gerdān-ı vādī-i ḡüsrāndan tesettür içün bir deraḡt-ı ser be-felek keşideyi kem̄in-ḡāh eyledi. Tāzende-i seg-i kūçe-i bāzār-ı mekr ü telbīs İblīs [86b] dendān-ı ta'arruz birle ḡūşe-i ridā-yı ebr-sāy-ı Ḥazret-i Zekeriyyā'yı ḡāric-i deraḡtda

⁴⁸² "Sana helal değildir." Ahzab, 33/52.

⁴⁸³ "Biz Kitap (Tevrat)'ta İsrailoğullarına 'Yeryüzünde mutlaka iki defa bozgunculuk yapacaksınız.' diye hükmettik." El-İsra, 17/4.

⁴⁸⁴ Tâkat getirilemeyecek şeylerden kaçmak.

⁴⁸⁵ "Şimdi (bu ateşten) bir çıkış yolu var mı?" El-Mümin, 40/11.

alıkomuş idi. Deşt-i taleb-i (44a) ser-gerdânilerine gösterüp ol serv-i bâğ-ı risâlet seksen veyâ yüz yaşında idi ki minşâr-ı sitem-i gaddârân-ı Benî İsrâil ile dūnīm ve şadr-nişīn-i dāru't-tekrīm-i Rabb-i kerīm oldu. Ünsü'l-Celīl'de Yehūd-ı merdūd Hazret-i Zekeriyā'yı hāşā Hazret-i Meryem ile müttehem idüp hırmen-i vücūdların hākister-i āteş-i 'adem itmek kaçdı bā'is-i ihtiyār-ı külfе-i firār olmak üzere karar virülmüşdür. Bu rivāyet muhtār-ı ba'z-ı ruvātdur. Ammā ekşer-i şikāt-ı 'ulemā Hazret-i Zekeriyā 'aleyhi's-selām bu serāy-ı sipenc-i vaḥşet-medārdan ravzatü'l-üns-i dāru'l-ḳarāra hatf-i enfe teşrif-sāz oldukların nigāşte-i ḳalem-i mu'ciz-raḳam itmüşlerdür baḫr-i Ebī Ḥayyān'da daḫi bu menhec-i müstakīm meslek-i ḳadem-i ihtiyār-ı yerā'a-i teslīmdür. Meşāhid-i muḳaddese-i Zekeriyā ve Yaḫyā'yı 'alā vechi'l-yaḳīn ta'yīn ider rivāyete zafer müyesser olmamuşdur. Vallāhu a'lem.

Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām

Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām b. Meryem binti 'İmrān merātib-i neseb-i⁴⁸⁶ 'ālileri on sekiz pāye ile ḳaşr-ı ḫavernaḳ-revnaḳ-ı nesl-i Süleymān b. Dāvud'a irtikā ider. Māder-i Meryem Ḥanne 'ādet-i nās [87a] üzere ḫadd-i iyāsdan tecāvüz ile rişte-i ümīdi girih-gīr-i ye's olmuşken irādet-i bī-'illet iḳtizāsıyla ḫāmil olup mevzū'-ı şadefçe-i raḫmi olan dūrretü't-tācı ferzend olmak i'tikādıyla müsā'ade-i şerī'at-i 'ahd üzere ḫidmet-i sūdāne-i Beytü'l-Maḳdis'e nezr itmüş idi. Ḥazret-i Meryem sāḫa-i vücūda vaz'-ı ḳadem idicek şeref-ḫidmet-i ferāşet-i Ḥarem'e 'adem-i liyāḳat ihtimāli ile ifā-i zimmet-i taḫrīrde taḳşir göründiginden⁴⁸⁷ (رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ)

maḳāliyle baş-ı me'āzīr idüp bu vaz'-ı müstaḫsen müntic-i ḫuşul-i ḳabul-i ḫasen oldu. Ḥazret-i Meryem henüz şebistān-ı 'ademden burüz itmedin şāḡar-ı vücūd-ı

⁴⁸⁶ E'de yok.

⁴⁸⁷ "Rabbim, onu kız doğurdum." Al-i İmran, 3/36.

‘İmrân’dan āb-ı hayāt rīzān olmağın ol nezīreyi ta‘yīn-i hükmi-ı muṭā‘-ı aqlām-ı iktirā‘ üzere şevher-i hāher-i Ḥanne olan Ḥazret-i Zekerıyyā’ya teslim idüp⁴⁸⁸ terbiye vü irzā‘ına tekeffül eyledi. Ḥücr-i hücre-i şalāḥ u ‘iffetde neşv ü nümā bulup on veya on üç yaşına irdikde Ḥazret-i Cibrīl şābb-ı emred-i seviyyi’l-ḥalk şüretinde mütemessil olup cīb-i ver‘-i Meryem’e nefḥ itmegin gencür-ı cevher-i vücūd-ı kelimetullāh olup yedi veya sekiz ay tamāmında ve bir kavilde ḥod hemān ol sā‘at Beytü’l-Laḥm nām maḳāmında kevkeb-i vücūd-ı Ḥazret-i ‘Īsā evc-i şuhūdda [87b] ṭā‘n-zen-i māh-ı şeb-ārā oldı. ⁴⁸⁹ (يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ مُرْسَلُونَ يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَى فِتْرَةٍ مِنَ الرَّسُولِ) kerīmesinde ecille-i müfessirīn ḳalem-zen-i ta‘yīn oldukları üzere Ḥazret-i Kelīm ile cenāb-ı Rūḥullāh ‘aleyhime’t-taḥıyyetü ve’t-teslīm tefāvüt-i mā beyni bin yedi yüz sene olup bu müddetde bin nefer-i sa‘adet-mend iklīl-i celīl-i nübüvvet ile serbülend olmuştur. Āferīniş-i Ādem’den ol deme dek bī-ımdād şulb-i peder meşīme-i raḥm-i māderden piser ḥurūc ve şaffe-i çār-ı ḳadem-i ‘anāşıra ‘urūc itdüğü ma‘hūd olmadıḡı cihetden kütēh-bīnān-ı zāhir-perest tarafından vārid olan suāl-i bārid (44b) cevābına inṭāḳ-ı ilāhī birle henüz kırḳ günlük idi ki Ḥazret-i ‘Īsā muteşaddī olup

(إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَمَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا وَبِرًّا

بِوَالِدَتِي)⁴⁹⁰

kelām-ı dürriyyü’n-nizāmı birle ibrīz-i ḥālīş nefsi’l-emri riḡte-i ḳalīb-i ḥüsn-i ta‘bīr ve levş-i çirkāb-ı töhmetden zeyl-i ‘işmet-i Meryem’i taḥhīr eyledi. Ba‘de eyyām

⁴⁸⁸ İÜ: Zekerıyyā tesellüm idüp

⁴⁸⁹ “Ey kitap ehli! Artık size elçimiz gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu size açıklıyor.” El-Maide, 5/15.

⁴⁹⁰ “Şüphesiz ben Allah’ın kuluyum. Bana Kitab’ı verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam olayım, beni kutlu ve erdemli kıldı ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.” Meryem, 19/30-31.

Ḥazret-i Meryem miyān-ı sufehā-yı Benī İsrāīl'de ḥaṭṭ-ı raḥl-i iḳāmet itmeden remīde-dil olmağın keşmekeş-i zāhir-bīnān-ı kāşır-fehmden taḥlīş-i dāmen-i āzādegi için cānib-i Mışır'a maḥmil-bend-i hicret oldu. Bir ḳavilde kerīme-i **[88a]** ⁴⁹¹(وَآوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ) bu ma'nāyı müfessirdür zīrā hengām-ı ṭuğyān-ı Nīl'de gāile-i ğarḳdan selāmet için ḳurā-yı Mışır'a emākin-i mürtefi'a üzre vaz'-ı esās olunmuşdur. Ḥazret-i 'İsā 'aleyhi's-selām on iki yaşına irince Mışır'da iḳāmet idüp şoñra ṭaraf-ı Arz-ı Muḳaddese'ye imāle-i licām-ı ḳufūl ve ṭāife-i ṭāgiye-i Naşārā'ya maḥaṭṭ-ı raḥl-i intisāb olan Nāşıra nām maḳāma nüzūl eyledi.

Otuz sinnine bāliğ olduklarında mu'allā-rütbet-i eyvān-ı nübüvvet olup nice mu'cizāt-ı bāhire birle müeyyed oldılar. Bu vādī-i rivāyete taḥrik-i rāyet-i ihtiyār iden 'ulemā-yı aḥyār zebān-ı güher-feşān-ı Ḥazret-i Rūḥullāh henüz 'aḳde-dār-ı ṭufūliyyet iken rişte-i nuṭḳ-ı cān-baḥşa ḥüsn-i niżām viren ⁴⁹²(وَجَعَلَنِي نَبِيًّا) ferīdesinde lafz-ı māzī ile ta'bīr buyurulduğın dīvān-ı ḳazāda ḳalem-i taḳdīr pūr-naḳş-ı levḥ-i taḥrīr itdüğü şüret-i sicill-i maḥfūz i'tibārına ḥaml idüp yā muḥaḳḳıḳu'l-vuḳū' olan emr-i vāḳi' menzilesinde tenzīl iderler. Ba'z-ı dānişverler ise nazaran li-zāhiri'n-naşş ol mevlūd-ı 'āḳıbet-i maḥmūd şīr-ḥāre-i gehvāre-i ṭufūliyyet iken dest-yārī-i himmet-i üstād-ı ezel birle 'azze ve celle 'aḳl-i evvel ile müevvel olmağın müsta'idd-i istifāda-i **[88b]** şu'a'-ı mihr-i nübüvvet oldukların zebān-zede-i yerā'a-i rivāyet itmüşler. Behemeḥāl meşāhir-i rusul-i ulū'l-'azmden olup ba'z-ı aḥḳām-ı Tevrāt'ı nesh ve tebdil ider kitāb-ı celīl-i İncil ile tebcil olınmuşlardur. Ol zāt-ı fāizu'l-berekāt şıfat-ı mādiḥa-i rūḥullāhī ile mübtehic ve mübāhī olmağın tiryāk-i erba'a-i terkīb-i 'anāşır-ı havā-yı fenā birle muḥtellu'l-'amel olmuş Sām b. Nūḥ ve

⁴⁹¹ "Her ikisini de oturmaya elverişli, akarsulu yüksek bir yere yerleştirdik." El-Mü'minun, 23/50.

⁴⁹² "Beni peygamber yaptı." Meryem, 19/30.

Āzer ve İbnü'l-‘Acüz zînet-i el-‘aşîre⁴⁹³ niçe rancūr-ı künc-i kıbūra māu'l-ḥayāt-ı de‘avāt-ı şālîḫaları bi-iznillāh ‘ilāc-ı ber’ü’s-sā‘a olup dîde-i ekmehi feyz-i nūr-ı bāşıra birle qarîr ve maraz-ı hâil-i baraşı ‘ilāc-ı rûḫānî ile şifā-pezîr iderler idi. Da‘vā-yı şādîka-i Ḥazret-i Rûḫullāha güvāh oldılar. ⁴⁹⁴(إِنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ بِهَيْئَةِ الطَّيْرِ) tefsîrinde ecille-i müfessirîn gülistān-ı çemenistān-ı taḫkîk ve tebyîn⁴⁹⁵ oldukları üzre ol peygamber-i sa‘d-aḫter ilzām-ı mu‘ānidîn kaşdına tinden Ḥaffāş nām ṭurfe terkîb-i kılib-i bu'l-‘acebi ber-daḫte-i dest-i tekvîn idüp te’sîr-i dem-i enfās-ı mesîḫâyî ile bi-iznihî sübhānehū ol cemād taḫrîk-i per ü bâle āgāz ve cevvi semāda pervāz eyledi. Tütîyā-yı du‘âyı icābet-intimāları nābînâyî māderzādı qarîru'l-‘aynı şādumānî idüp ‘ilāc-ı rûḫānîleri ile maraz-ı hâil-i baraş zâil olmağın⁴⁹⁶ bu sebeble bāb-ı devlet intisābları mercî‘ ü meāb-ı şeyḫ ü şāb olup ḫāme-i siḫr-sāz ‘allāme-i Zemaşşerî zemzeme-perdāz oldığı üzre ba‘z-ı ezmānda elli bin şikestegān-ı emrāz-ı bedeniyye cem‘ olur ve yümni-i te’sîr-i nefes iksîr-i ḫāşşiyetleri birle sākîṭ-ı rütbe-i inti‘āş ol şāḫib-i firāşlar derdine dermān bulur idi. Binā-berîn bir ṭāife (إِنَّ اللَّهَ ثَالِثٌ ⁴⁹⁷ve bir fırka ḫod ⁴⁹⁸(إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ بْنُ مَرْيَمَ) vādî-i (45a) ḫalālinden dem urup ğarḫ-ı girdāb-ı helāk-i küfr ü işrāk oldılar.

Mervîdür ki cenāb-ı Rûḫullāh ⁴⁹⁹(أَنْتَ قَلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخَذُونِي وَأُمِّي الْهَيْنَ مِنْ دُونِ اللَّهِ) ḫiṭāb-ı ‘izzet nişābına [89a] maşhar oldukları vaḫt-ı ğurūb-ı āftāb-ı ‘ālem-tāb idi ki kıim-i miḫrāb-ı perestiş ü niyāz olup töḫmet-i şirketden kendülerin ve māderlerin tenzîḫ ve rütbe-i vālā-yı ulūhiyyeti Ḥazret-i Ḥallāk-ı cihān-ı āferîne taḫşîş için üç rek‘at

⁴⁹³ Sam’dan itibaren buraya kadarki yer İÜ’de yok.

⁴⁹⁴ “Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yaparım.” Al-i İmran, 3/49.

⁴⁹⁵ E: mübeyyin

⁴⁹⁶ Nābînâyî’den itibaren buraya kadar İÜ’de yok.

⁴⁹⁷ “Allah için üçüncüsüdür.” El-Maide, 5/73.

⁴⁹⁸ “Allah, Meryem oğlu Mesih’tir.” El-Maide, 5/72.

⁴⁹⁹ “Sen mi insanlara Allah’ı bırakıp beni ve annemi ilah edinin dedin?” El-Maide, 5/116.

namāz birle dergāh-ı kibriyā-penāha ‘arz-ı ‘ubūdiyyet ve ol tōhmetden tefrīg-i zimmete himmet itdiler. Lākin bu hıṭābın maḥalli yevmü'l-ḥisāb iken ‘acebdür ki kibār-ı ‘ulemādan niçeler bu rivāyeti ṣebt-i ḥarīr-i taḥrīr itmişlerdür. Vallāhu a‘lem bi'l-ḥaḳīkati. Egerçi ḥuṣūṣ-ı iḥtilāf reke‘āt-ı ṣalavāt-ı ḥams fuḥūl-i ‘ulemā kütüb-i uṣūliyyede ḳalem-zen-i iftā oldukları üzre umūr-ı ta‘abbüdiyyeden olup küngüre-i ḳaṣr-ı idrāk ḥabāyā-yı ḥükmi süllem-i ṣad-pāye-i ‘uḳūl-i ḳaṣıra-i beşeriyyeleriyle iriṣūlmek mertebesinden bālā-ter idügi muḳarrerdür. Lākin ba‘z-ı fuḫalā penc-gāne namāzdan her biri mesned-ārāyān-ı eyvān-ı nübüvvetden bir zāt-ı mükerrrem-i ‘ālī-cenāba şeref-intisāb birle şöhret-yāfte-i imtiyāz olup ya‘nī maṣlaḥat-ı vaḳt iḳtizāsı üzre ol a‘māl birden biri ile ḳurūn-ı sālifede dergāh-ı rubūbiyyet-penāh-ı Ḥazret-i ma‘būd-ı ḥaḳīḳiye bir peygamber-i sa‘d-aḥter ‘arz-ı perestiş itdügin mersūm-ı ṣafḥa-i rivāyet itmişdür. Ol ḡavvāṣ-ı lücce-i faẓl u kemāl iḥrāc ve tuḥfe-i bender-gāh-ı [89b] raḡbet ü revāc itdügi ferāyid-i ‘amīmetü'l-fevāyid nüket ü leṭāyifi maḥāllinde pīrāye-i semṭ-i suṭūr itmek fāideden ḥālī olmamaḡın bu bābda ol mürşid-i ṭarīḳ-i ṣavāba ‘ācizāne iḳtidā olundu.

Ḥazret-i ‘İsā ‘aleyhi’s-selām na‘l-i köhne-edīm-i müstelezzāt-ı bī-beḳāya puṣt-i pāzen-i istiḡnā olmaḡın naḳd-i vaḳt-i ‘ömr-i ‘azizleri rūḥ-ı mücerred-āsā tecerrüd ile ḡüzār idüp ṣīḳār-ı zebūn-ı ḥubb-i dünyādan āzāde-fitrāk ve ālāyiṣ-i ta‘alluḳ-ı mā-sivādan pāk idiler. Ṭa‘āmı nebāt-ı arz ve libāsı pelās olup müddetü'l-‘ömr āb u türāba ve seng ü ḥilāba imtizāc virmemiş ve dil-i meyyālleri cūy-ı dīlcū gibi lāzime-i laḳab-ı mesīḥ olan seyāḥate māil olmaḡın bir yerde naṭ‘-endāz-ı ḳarār olmayup belki bir menzilde ṣabāḥı aḥṣāma irgürmemiş idi. Güncāyiṣ-i ḥavṣala-i ṭāḳat-i beşeriyyeden ḥāric ḥāriḳatü'l-āde mu‘cizāt-ı bāhire zāhire olmuşken yehūd-ı merdūd küfr ü inkār üzre ıṣrār izḥār itmegın Ḥazret-i Mesīḥ nuṣret-i dīn-i mübīn

emrinde kendülere mu‘in bulunmak recāsına lā ‘ale’t-ta‘yīn istinşār itdüklerinde havāriyyūn ki on iki nefer-i kaşşār idiler zezeme-keş-i ⁵⁰⁰ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ olup ol serv-i ser-efrāz-ı bāğ-ı risāletden sāye-āsā dūr olmamak [90a] üzre ‘ağd-i ‘ahd itdüler. Mādde-i istinzāl-i māide-i raḥmāniyyede keffe-i mizān-ı (45b) dest-i recāları girān-bār-ı ‘izz ü icābet olup nüzül-i ḥān-ı bī-‘ayb-i ḡaybī ile muğtenim olmuşlar iken beş bin ādem ni‘met-i iḥsāna itāle-i yed-i küfrān itmegin Ḥāzret-i Mesīḥ tarafından mazhar-ı la‘n-ı şarīḥ olup ol şeb şekl-i bu’l-‘aceb ḥanāzīre taḥavvül itmişlerdür. Bir rivāyetde va‘d-i inzāl-i kāfiri’n-ni‘am olanlar ḥaqqında va‘id-i nüzül-i ‘azāb ve nekāl ile muḫterin olması bā‘iṣ-i tezelzül-i aḫdām-ı iḫdām olup nezl-i ilāhiden bī-behre oldılar. Ol ḥān-ı raḥmet müşt Emil olduğu elvān-ı ni‘met bir mäh-i biryān ve beş ‘aded germ ü nerm nān olup eṭrāfında kürrāşdan mā‘adā envā‘-ı buḫūl ve milḥ u ḥil ve raḡifleri üzre semn ü cübün ü ḫadīd u zeytūn ve ‘asel var idi. Sulṭānu’l-müfessirīn İbn ‘Abbās raḍiyallāhu ‘anhumā kerīme-i ⁵⁰¹ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ hilye-i tefsīrinde bu reviş üzre icāle-i kemiyyet-i ḥüsn-i takrīr itmişdür ki sübḥa-gerdān-ı sinīn-i müddet-i da‘vet-i Ḥāzret-i ‘Īsā ‘aleyhi’s-selām üçüncü devreyi itmām idüp bu dāmḡāh-ı miḥan u ālāmda a‘vām-ı ḫarār u ārāmları otuz üç olduğda bir gün meḥāzīl-i yehūddan bir ṭāife ol rast-rev-i ṭarīḫ-i müstaḫīmin [90b] yolun alup ḡüşe-i dāmān-ı ‘arż-ı ‘arīzlerine dest-i ta‘arruz ve ta‘rīz-i derāz itdiler. Gülberg-i mizāc-ı leṭāfet-ımtizācları ḫār-ı ser-tīz-i eziyyet ü āzār birle zaḥm-dār olicaḫ bī-iḫtiyār ol küştenīler ḫaqqında siḫām-ı nefrīn ve deşnāme ḡüşād virüp şekl-i menḫūsları ḫinzīr peyker-i ‘abūsına mutaḥavvil olmaḡın sāirleri aḫz-ı intikām recāsına vücūd-ı nāzenīnlerin ‘arza-ı tīḡ-ı i‘dām itmek için berzede-dāmān-ı ihtimām oldılar ve bir şeb imzā-yı ‘azīmet kaşdıyla Ṭūr-ı Zītā’da ārām-ḡāh-ı Ḥāzret-

⁵⁰⁰ “Biziz Allah yolunun yardımcıları.” Al-i İmran, 3/52.

⁵⁰¹ “Oysa onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi.” En-Nisa, 4/157.

i rūḥullāh olan ḥāne-i bī-bahāneye müteveccih oldılar.⁵⁰² Yehūdā nām bir veled-i ḥarām taḥkīk-i ḥaber için dāḥil-i ṣaḥn-ı serā oldu. Ḥazret-i ‘Īsā ise ber-feḥvā-yı ⁵⁰³ وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ bir iki sâ‘at muḳaddem bu teng-nā-yı ‘ademden refi‘u’ş-şān-ı bālā-ḥāne-i āsumān olup tabī‘at-i beşeriyetden kaṭ‘-ı ta‘alluḳ ve aḥlāk-ı rūḥāniyān ile taḥalluḳ itmiş idi. Yehūdā Ḥazret-i ‘Īsā’dan eşer bulmayup sū-be-sū cüst u cū iderken sāirleri daḥi ta‘āḳub idüp be-ḥükm-i Ḥudā Yehūdā’yı müteşekkil-i şüret-i ‘Īsā bulmaḡın her ṭarafdan derrende kilāb-āsā dāmān u girībānın ṭutdılar. ‘Ucāletu’l-vaḳt ḍarb-ı muşt-i dürüşṭ ile ser-i şeḳāvet-efserin şikeste sebū-āsā [91a] çāk çāk ve rūy u müyün ālūde-i ḥūn u ḥāk idüp keşān keşān meydān-ı siyāsete irgürdiler. Yehūdā her çend ki feryād u fiḡānı redif-i ta‘rif-i nām u nişān idüp beynlerinde ma‘ḥūd niçe esrārı izḥār ile cūyā-yı rāh-ı restegārī oldu. Dāmengirler “yā ‘Īsā bu mertebe senin gibi sāḥir-i māhirden istiḡrāb olunmaz” deyu redd-i cevāb idüp āvīḥte-i çüb-ı siyāset itdiler. Bir ḳavilde taḥavvül-i şüret ve tebdil-i māhiyyet birle bālā-rütbet serdār (46a) olan bed-kirdār irşād-ı şeḳāvet-i ezeliyyeleri birle ‘āzim-i girīve-i ḍalālet ve otuz dirhem pāymuzd ta‘yini ile müte‘ahhid-i ḥidmet-i ḍalālet olup kālā-yı girān-bahā-yı imānı semen-i baḥse tebdil ve bāzār-ı rüzgārda dest-māye-i ḥüsrān-ı dünyā vü āḥiret taḥşil itmiş bir münāfik-ı fāsīḳ idi. Ol tābende āftāb-ı evc-i risālet āsumān-peymā olmazdan muḳaddem giriftār-ı kūsūf-i ‘adem olmuş iken yedi sâ‘atden şoñra pertev-endāz-ı sāḥa-i vücūd olup şadr-pirā-yı evreng-i firūze-reng-i çerḥ-i duvvum oldukları daḥi naḳş-ı şafḥa-i ba‘z-ı mu‘teberāt olan rivāyātdandur. Ḥazret-i Ḳāḍī Beyḍāvī tefsirinde bu cādde-i rivāyeti mezḥeb-i naşārā olmaḳ üzere ḳalem-fersā-yı ḥarir-i

⁵⁰² iÜ: olup

⁵⁰³ “Onu kesin olarak öldürmediler. Fakat Allah onu kendisine yükseltmiştir.” En-Nisa, 4/158.

tahrir olmuşdur. ‘Allāme-i Zemaşşerī ve ğayrılar ⁵⁰⁴ يَا عِيسَى ابْنِي مُتَوَفِّيكَ [91b] kerimesi tefsirinde seng-i naħl-i bürümend-i vücūdını ki seng-i sitem-i Yehūd’dan maşūnu’s-sāħa idüp ħalem-i taħdīr-i ezel-i āzālde taħrīr itdüĝi müddet-i ma‘lūme tamāmına dek ğarīm-i mutekāđi-i ecel dāmengīr-i kār u ‘amel olmaz dimekdür deyu şedd-i şīrāze-i taħķīķ itmüşlerdür. Yedi ve bir ħavilde kırķ ğünden şoñra ol yekke-tāz-ı meydān-ı āsumān māder-i miħribānları sāħa-i sīnesinde olan ğubār-ı inkisārı ruftē-i cārūb-ı tesliyet itmek ićün şebbāl-i iclāl-i melāike üzre dāru’s-sa‘ādelerine sāye-i⁵⁰⁵ teşrīf salup yine ol şeb müteveccih-i ğülşen-sarāy-ı ‘ālem-i ‘ulvī oldu. Ħavāriyyūnı ħidmetlerine da‘vet ve reisleri Şem‘ūn’a ittibā‘ ile vaşiyet idüp ħalķa telķin-i āyīn-i dīn ićün her birin bir ħuṭre ta‘yīn itdikleri daħi şafāyiħ-i muṭavvelātde nigāşte-i ħāme-i müşķin-i medād-ı ruvātdur. Ķıyāmet yakīn olduķda ol rasūl-i ğüzīn bu ‘ālem-i kevn [ü] fesāda şeref-baħş-ı ħudūm-i meymenet-lüzūm olup dest-yārī-i ‘adl u dād birle bu ħarāb-ābādı niće ma‘mūr ve ğüne āşār-ı cemīle zuħūr ideceĝini beyān-ı vażife-i mufaşşalātudur. Ol ‘aliyyü’z-zāt ħađīđ-i ħākten müteveccih-i evc-i eflāk olduĝlarından altı sene şoñra Ħāzret-i Meryem mütevārī-i cilbāb-ı ‘adem olup meşhed-i pūr-nūrları [92a] Beytu’l-Maħdis’de meşhūrdur.

Ħāzret-i ‘İsā ‘āric-i me‘āric-i ‘illiyyīn olduĝları sāl-i ferħunde-fālden ‘ām-ı firūzī-encām-ı hicret-i Ħāzret-i ħātemü’n-nebiyyīn ve ħatmü’l-mürselīne dek ki⁵⁰⁶ altı yüz ve bir ħavilde beş yüz altmış toķuz sene olup zamān-ı fetret-i vahy ‘unvāniyla meşhūrdur Benī İsrāīl’den üç nebiyy-i nebīl ve ‘arabdan Ħālīd b. Sinān el-‘Absī nām bir peyĝamber-i celīl teblīĝ-i aħķām-ı İzīdī’ye ħıyām idüp ğümĝeşteĝān-ı berriyye-i

⁵⁰⁴ “Ey İsa! Şüphesiz senin hayatına ben son vereceğim.” Al-i İmran, 3/55.

⁵⁰⁵ İÜ: endāz

⁵⁰⁶ E’de yok.

küfr ü dālālī vādī-i ittībā^c-ı hükm-i İncil'e hādī olmuşlardır. Ḥabīb-i Neccār şahbā-yı
şehādet birle mest-i evgār olup

‘Ayn

قفا نيك من ذكري حبيب ومنزل⁵⁰⁷

mazmūnı vird-i zebān-ı eḥibbe vü ḥillān oldığı veḳāyī^c-i mebādi-i a‘vam-ı
fetrettendir. Ğarībe-i Circīs (46b) Şālīḥ ve nādīre-i aşḥāb-ı kehf u raḳīm ve tāmme-i
tāmme-i aşḥāb-ı uḥdūd ḥilāl-i sinīn-i fetretde şüret-nümā-yı pes-perde-i zühūr
olmuşdur.

Ḥazret-i Sulṭānu’l-Enbiyā Muḥammed Muşṭafā şallālahu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem b.
‘Abdullāh b. ‘Abdulmuṭṭalib b. Hāşim b. ‘Abdimenāf b. Ḳuşay b. Kilāb b. Mürre b.
Ka‘b b. Lüey b. Ğalīb b. Fīhr b. Mālīk b. Naḍr b. Kināne b. Ḥuzeyme b. Müdrike b.
İlyās b. Muḍar b. Nizār b. Mu‘ad b. ‘Adnān taraf-ı silsile-i neseb-i ‘ālileri cenāb-ı
‘Adnān’a [92b] bu tarīḫ ile muttaşıl idüğü vāşıl-ı derece-i ‘ilme’l-yaḳındır. Lākin
‘Aden-i Adnān’dan ravzatu’ş-şafā-yı Şafiyullāh’a keyfiyet-i ittışālinde cedāvil kıl u
ḳāl mutaşa‘ib olup dūrbāş-ı kezebe’n-nessābūne ol vādīye taḥaṭṭīye sedd-i
mümāna‘at çekmegin kemiyyet-i ḳalem-i bedāyī^c-raḳam bu maḥalde pā-beste-i
‘iḳāl-i ihmāl olmaḳ münāsib görüldi. ‘Ala eyyi ḥāl ber-güzīde-i ‘ālem seyyid-i sened-
i benī ādem ḥazretlerine şallallāhu ‘aleyhi ve sellem şeref-intisāb ile ‘ālī-cenāb olan
ekārim-i ābā vü ümmehāt ü ecdād ü ceddād cenāblarının dāmen-i işmetleri ālāyış-ı
seffāḥdan ‘ārī ve beynlerinde şerī‘at-i peygamber-i vaḳt üzre aḥḳām-ı nikāḥ-ı şer‘ī
cārī idüğüne ḥadīs-i şaḥīḥ-i⁵⁰⁸ (ما نزل تأخر من نكاحك نكاح الإسلام حتى خرجت من أبي وأمي)

⁵⁰⁷ “Durun, sevgilinin ve yurdun hatırasına ağlayalım.” Cahiliye dönemi Arap şairlerinden İmriü’l-
Kays’a aittir. Zevzenî, Ebû Abdullah, **Şerhu’l-Mu‘allakâti’s-seb‘**, ed-Dâru’l-âlemiyeye, s. 13.

⁵⁰⁸ Kaynağı tespit edilemedi. Ayrıca cümlede bir bozukluk vardır.

şāhid-i ‘addür. Aşāḥḥ-ı akvāl üzre ol dürr-i yetīm-i lücce-i risālet-i ‘āmmē henüz erike-nişin-i nihān-ḥāne-i raḥm-i Āmine iken peder-i ‘ālī-güherleri ‘Abdullāh Medīne’de sīrāb-ı zehrāb-ı fenā olup cedd-i emcedleri müte‘ahhid-i ḥidmet-i terbiyetleri olmuşdur. Müddet-i ḥaml-i bī-kem ü kāst rāst ṭokuz ay olduğda aşḥāb-ı fil şadme-i ḥicāra-i siccīl birle mu‘allaḫ-zen-i ḥufre-i nīrān oldukları sāl-i meymenet-iştimāl māh-ı rabī‘u’l-evvelīnin on ikinci düşenbe gicesi şī‘b-i benī Hāşim’de müsā‘ade-i su‘ūd birle ufḫ-ı sa‘ādetden ṭālī‘ [93a] ve āftāb-ı gītī-tāb-āsā ‘ālem-i vücūda lāmi‘ olup şeref-i zāt-ı melekiyyü’ş-şifātları ile⁵⁰⁹ ‘unşur-ı ḥāk-i maḥsūd-ı ecrām-ı eflāk oldu. Ḥamīr-māye-i terkīb-i bedī‘u’t-tertibleri olan nuṭfe-i şerīfe şulb-i ṭayyib-i ‘Abdullāh’dan raḥm-i ṭāhir-i Āmine’ye intikāl idüp andan daḥi şaḥn-ı sarāy-ı ‘ālem-i imkānda naşb-ı sāyebān-ı teşrif-i iclāl idince pertev-endāz-ı sūrādikāt-ı evḫāt-ı zuḥūr olan irhāşāt ve e‘ācīb-i umūrı zīver-i suṭūr itmek ve cevher-i yektā-yı vücūd-ı fāizu’l-cūdları iḥrāz itdüğü fazl-ı bāhir ü şeref-zāhiri müştemil olan mecmū‘a-i maṭbū‘aya şīrāze-bend-i cem‘ u telfīḫ olmak ḥāric-i ‘uhde-i risāle-i Mir’ātu’ş-Şafā olmağın raḥş-ḥāme-i şikeste-zebānı yekke-tāz-ı meydān-ı beyān itmege iḫdām olunmadı. Ārāyiş-i güşe-i destār-ı iḫbāl olan ol gönçe-i nev-şugufte-i bāğ-ı cāh u celāle evvel jāle-rīz-i şīr-i şeker-āmīz olan muḥaddere-i perde-i ‘işmet Süveybe-i Eslemiyye olup ammā ḫavl-i dīgerde⁵¹⁰ yedi gün şīr-i māderden (47a) sīr olduğdan⁵¹¹ şoñra Süveybe iḥrāz-ı rütbe-i celīle-i irzā‘ birle irtifā‘-ı şān ve ‘ulüvv-i mekān bulmuşdur. Üç aydan şoñra ṭavḫ-ı şeref-ḥidāneleri pīrāye-baḥş-ı gerden-ihtimām-ı Ḥalīme-i Sa‘diyye olup ba‘de’l-fiṭām mir’āt-ı dīdār-ı ferḥunde-āsārların naḫar-ı māder-i mihrībānlarına ‘arz eyledi. Te’sīr-i yümni [93b] ḫudūmları birle āşār-ı bereket ü nemā ḥānedān-ı Ḥalīme’de

⁵⁰⁹ İÜ’de yok.

⁵¹⁰ İÜ: bir ḫavilde

⁵¹¹ İÜ: olduklarından

rū-nümā olduğundan mā‘adā tamāmī-i kabīle daḥi ḥiṣṣe-yāb-ı feyz-i ebr-i ‘ināyet-i ilāhiyye olmağın ol verd-i muṭarrā-yı gülzār-ı risāleti ‘ufūnet-i hevā-yı ū‘āb-ı Ümmi’l-Ḳurā’dan ūyānet bahānesiyle tekrār dest-i i‘tibāra alup meṣām-ı ārzū-yı kabīle-i Sa‘dī mānend-i bū-yı sūnbūl-i Sa‘dī nūmū-dār-ı ṭable-i ‘aṭṭār eyledi. Ba‘de müdde kışsa-i teṣriḥ-i ṣadr-ı sīne-i Ḥalīme’den raḥt-ı rāḥat kaldırmağın emāneti maṣḥūb-i selāmet ūḥibine teslīm ile taḥliṣ-i zimmete himmet idüp sāḥa-i fesīḥa-i baṭḥā ol serv-i sidre-sīmā birle maḥsūd-ı cennetu’l-me’vā oldu. Naḳl-i ūḥiḥ üzre mübāṣir-i ḥidmet-i teṣriḥ olanlar Ḥazret-i Cibrīl ve Mikāil olup Enes b. Mālik rivāyeti üzre eṣer-i ūḥḳḳ-ı ūḥḫa-i tābnāk-i ṣadrlarında ūrāk-āsā nūmāyān idi. ūeb-i mi‘rācda rikāb-ı Burāk’a vāz-ı ḳadem olunmazdan muḳaddem bir def‘a daḥi ūḥḳḳ-ı ṣadr olundığı ümmehāt-ı kütüb-i meḡāzī ve ekṣer-i tefāsīrde keṣīde-i silk-i taḥrīr olmuṣdur.

A‘dād-ı sinīn-i ‘ömr-i ‘azīzleri altıya bāliḡ olduḳda Āmine ziyāret-i eḳārib ve ḥiṣāvend için ḥurāmende-i naḥl-i bāḡ-ı risālet sāyesinde ḥiṭṭa-i Yeṣrib-zemīne ṣedd-i raḥl-i ‘azīmet idüp ba‘de’l-ḳuḫūl menzil-i Ebvā’da berzaḥ-peymā-yı iḳlīm-i beḳā olmağın bi-ḥasebi’l-irṣ dāḥil-i milk-i [94a] yemīnleri olan Ümmü Eymen berzede-dāmān-ı ḥidmet-i celīle-i ḥidāne oldu. A‘vām-ı vilādet-i bā-sa‘ādetlerinden⁵¹² yedinci yılda miyān-ı Mekkiyyān’da iṣtī‘āl bulan nāire-i sāmān-sūz-ı ḳaḥṭ u ḡalā ser-ḳeṣme-i enbiyā ḥazretlerinin yüzi ūyuna ilṭifā-pezīr olmuṣdur.

Sultān-ı ḳiṣver-i risālet heft sāle olduḳlarında cedd-i emcedleri dest-i āḫir-i peymāne-i bezm-i ḥayāt idüp ‘ammileri Ebū Ṭālib maḥrez-i rütbe-i vālā-yı lālāyi oldu. On üç yaşında iken Ebū Ṭālib maḥmil-bend-i ‘azīmet-i ūām olup Baḥirā nām zāhid-i mirtāṣ irṣādıyla Buṣrā’dan ṭaraf-ı Ümmi’l-Ḳurā’ya imāle-i licām u ḳuḫūl

---

⁵¹² E: bā-sa‘ādetleri

olundu. Yirmi beşinci sāl-i iḳbālde re’su’l-māl-i Ḥadīce-i Kübrā birle āheng-i sefer-i Şām idüp bu def’a cānişin-i Baḥīrā-yı ‘ārif-i nestūrā-yı mükāşif recāsıyla ‘inān-engīz-i ṭaraf-ı dāru’l-emn-i Mekke oldılar. Ba‘de’l-vuşūl Ḥazret-i Ḥadīce raḍıyallāhu ‘anhā otuz üç yaşında iken maḥrem-i ḥalvet-sarāy-ı izdivāc idüp bir vaḳt-i mes‘ūdda ḳırān-ı sa‘deyn vāḳi‘ oldı.

On sene soñra erkān-ı raşıfu’l-bünyān Ka‘be-i mu‘azzamaya şerrafahallāhu te‘ālā⁵¹³ ṭaṭarruḳ-ı telāşı ihtimāli verilmegin aşḥāb-ı kelime-i Ḳureyş naḳz u ibrāmına iḳdām idüp mühendis-i kārḥāne-i dīn ḥazretleri daḫi (47b) bi’z-zāt mübāşir-i ḥidmet-i binā oldılar ve ḥāl-i cemāl-i [94b] Ümmi’l-Ḳurā olan Ḥacer-i Esved’i yed-i müeyyedleriyle maḥalline vaż’ buyurdılar.

Bu sene-i seniyyede Ḥazret-i Fāṭıma-i Zehrā maṭla‘-ı çār ender-çār-ı şuhūddan ‘ālem-i vücūda feyz-i nūr-ı surūr eyledi. ‘Ām-ı firūzī-encām u ihdā ve erba‘in-i Rabī‘u’l-evveli evāilinden altı ay tamāmına dek tavṭıeten li’l-vaḫyi eşkāl-i menāmāt-ı şādıḳa ‘aks-endāz-ı mir’āt-ı tābnāk-ı ḳalb-i pākleri olup şehr-i şıyāmın on yedinci günü edā-i ḥidmet-i tenessük buyurduḳları gār-ı cebel-i Ḥırā’da Nāmūs-ı Ekber āyine-i nażar-ı enverlerinde cilve-ger oldı ve bāl-efşān-ı ‘arşa-i teblīg olup (اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ، خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ اِقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ)⁵¹⁴ kerimesin naḳş-ı şaḫıfe-i ḥāfıza-i Ḥazret-i Nebīyy-i ümmiyy-i tihāmi itdikden soñra ta‘līm-i merāsım-i vuzū vü namāz ve telkīn-i āyīn-i perestiş ü niyāz eyledi. Ba‘dehū ḥikmet-i bālīga-i şamedāniyye iḳtizāsıyla üç sene rişte-i vaḫy-i ilāhiye ‘uḳde-i te’ḥīr düşüp ṭuruk-ı tevātür-i nüzül-i āyāt-ı beyyināt münsed olmaḡın bu imhāl maḫz-ı ihmāl olmaḳ ihtimāliyle ol mihr-i sipihr-i risālet şāhiḳa-i cebelden mānend-i

⁵¹³ E’de yok.

⁵¹⁴ “Yaratan rabbinin adıyla oku! O, insanı ‘alak’tan yarattı. Oku! Senin rabbin en cömert olandır. O, kalemle yazmayı öğretendir. İnsana bilmediğini öğretendir.” El-Alak, 96/1-5.

pertev-i hürşid niçe kerre kendülerin zemîne per-tâb itmek murâd idüp mu'temenu's-sırr-ı vahy-i Hudâ kemin-gâh-ı hafâdan rû-nümâ olmak ile fesh-i 'azîmet [95a] buyururlar idi. Gulğule-i nevbet-i nübüvvetleri velvele-endâz-ı tāk-ı nüh revāk olup āvāze-i da'vetleri 'ālemgîr olıcağ nev'-i beşerde cümleden muḳaddem telbiye-i icābet-i taḳdîm iden ümmü'l-mü'minîn Ḥazret-i Ḥadîce-i Kübrâ olup henüz heşt sâle iken 'Aliyyu'l-murtażâ anlara iḳtifâ eyledi. Gulâm-ı dergâh-ı risâlet-destgâh Zeyd b. Ḥârîşe derece-i şâlişede bulunup pişrev-i hulefâ-i erba'a Şiddîk-i ekber otuz sekiz yaşında iken râbi'-i sibāk-ı ehl-i îmân ve rehber-i ṭarîk-i 'irfân Ḥazret-i 'Osmân oldu. Bunlardan şoñra menhel-i 'azb-i tevḥîd ü İslâm keşîru'z-zihâm olup a'dâd-ı âḥâd-ı aşḥâb-ı güzîn vücûd-ı ma' delet-nümûd-ı Fârûḳ birle vâşıl-ı ser-ḥadd-i erba'ın olıcağ ehl-i İslâm perestiş-i Hudâvend-i enâma 'alâ ruûsi'l-eşḥâd ihtimâm ider oldılar fe-lillâhi'l-ḥamd ve'l-minne. Meḥâzîl-i Ḳureyş bî-ḳabile ve 'aşere olan du'afâ-yı mühtediyân-ı rāh-ı îmâna el-'iyāzu billâhi te'âlâ teklîf-i 'anîf-i irtidād ve dâire-i taḥammüldeñ ḥâric cevri ü bîdād idüp şerâre-i eziyyet ü ızrârlarından⁵¹⁵ dâru'l-emân-ı ḥaremullâhda ḳarâr-ı düşvâr olmağın ber-ḥaseb-i ızın-i 'ilâhî⁵¹⁶ sene-i ḥâmîse bi'set-i Recebi'l-ḥarâm'ında on bir merd ve dört zen zıll-ı zalîl-i ḥimâyet-i Necâşî'ye ilticâ idüp uḡlûṭa-i⁵¹⁷ (تلك الغرائيق العلى) 'âm-ı mezbûr Şevvâl'inde şavb-ı Beytullâhi'l-ḥarâma [95b] imâle-i licâma sebep olmuş iken lede'l-vuşûl ḥilâf-ı me'mûl-i zuhûrî ḡâret-ger-i kişver-i ârâm u ḥuzûr olup bu def'a yüzden ziyâde ricâl ü nisâ muhreb-i müncî-i ḥavme-i ḥimâyet-i Necâşî'ye (48a) mültecî oldılar.

⁵¹⁵ iÜ: iḳrârlarından

⁵¹⁶ E: 'âlî

⁵¹⁷ "Bunlar yüce kuğulardır." İbn Sa'd, *Kitâbu't-Tabakâti'l-kübrâ*, (Nşr. İhsan Abbas) Beyrut 1968, I, 205-206.

‘Ām-ı sâbi‘de küffâr-ı perîşân-rûzgâr Ebû Tâlib hânesinde ‘ağd-ı cem‘iyyet idüp siper-endâz-ı himâyet-i Hâzret-i Sulţân-ı kişver-i risâlet olmak için itdükleri ilhâh u ibrâm müntic-i huşûl-i merâm olmamağın mede’d-duhûr ve’l-a‘vâm nihâyet istiḥkâm üzre olan ḥablu’l-metîn-i mürâ‘ât-ı şerâit ḳarâbet-i karîbeye⁵¹⁸ infişâm virüp bu mefhûmı⁵¹⁹ muḥtevî veşîka-i saḥîfe tenmîk ve ihtimâmen saḳf-ı mu‘allâ-yı beyt-i Hudâ’ya ta‘lik⁵²⁰ itdiler üç sene ṫarafeynden ebvâb-ı mu‘âmele-i müvâsât ve muşâfât der-i devlet-mendân-ı zamâne gibi münsed oldı. Ol müddetde e‘izze-i Benî Hâşim ve ‘Abdulmuṫṫalib Şu‘ab nâm maḳâmda ḳarâr u ârâm ve tecerru‘ u zehrâb-ı metâ‘ib u âlâm itdiler.

Sene-i şâminede Hâzret-i Ebû Bekr ile Ubeyy b. Hâlef beyninde ḳadıyye-i mürâhene vâki‘ ve ḳable’t-tamâmi’l-müdde kelâm-ı âftâb-ı şıdk-ı kemâl-i⁵²¹ Şiddîk lâmi‘ olup sâl-i âyendede⁵²² mu‘cize-i bâhire-i şaḳḳ sâḥa-i zuhûrda cilveger oldı. Seyyidetü’n-nisâ Hâzret-i Hudâice-i Kübrâ raḳıyallâhu ‘anhâ yigirmi dört yıl beş ay ṫarîk-ı ri‘âyet-i merâsim-i rızâ-cüyide bezl-i naḳdine-i ihtimâm itdüklerinden soñra ‘âm-ı ‘âşirde dâru’s-sa‘âde-i mülk-i beḳâya ḥırâm idüp ḥâk-i pâk-i mu‘allâda mütevârî-i gûşe-i laḥd oldı. Maḥdûm-ı ercümend-i ferzend-i dil-bend İbrâhîm’den mâ‘adâ silsile-i neseb-i vâlâ-ḥaseb-i Hâzret-i Sulţânı’l-enbiyâya bâz-beste olan evlâd-ı emcâd ol şadef-i lücce-i nâ-ḳa‘r-yâb-ı ‘iffetden ârâyişger-i efser-i zuhûr olmuş dürer-i pâkize-nihâddurlar yâr-ı cânı [96a] ‘azm-i mülk-i câvidâni itmek ile sâḥa-i sîne-i bî-kînelerinden râḥile-i şabr u sekîne âheng-i raḥîl itmegin ol seneye ‘âmu’l-ḥüzn tesmiye buyurdılar. Ol sâlde Ebû Tâlib derrende-i gürk-i merk pençesine giriftâr

---

⁵¹⁸ E: ḳarîne

⁵¹⁹ İÜ: mazmûnı

⁵²⁰ E’de yok.

⁵²¹ Bu üç kelime E’de yok.

⁵²² İÜ: âtîde

olup ehl-i sünnet muhtârı üzre iklîm-i ‘ademe bî-dest-māye-i tevḥîd-i Bārî⁵²³ vaz‘-i kadem itmîşdür. Hem ol senede sulṭān-ı her dü serā ḥazretleri Zeyd b. Ḥārîse refākatıyla ‘inān-engîz-i cānib-i Tāîf olup ol gün merāsîm-i da‘vet-i mehāmmını ri‘āyet buyurdılar. İktizā-yı züll-i şekāvet mānî‘-i kabûl-i ‘izz-i icābet olmağın refākat-ı tevfiḳ birle ṭaraf-ı beyt-i ‘atîḳ’a taḥrîk-i rikāb-ı ‘azîmet buyurılıp baṭn-ı naḥle nām maḳāmında çāder-i kuḥlî fām-ı şām ‘amûd-ı memdûd-ı zālām ile efrāşte oldığı dem ṭāife-i⁵²⁴ cinniyyān şüret-i zuḥûr gösterdi.

Yine sene-i ‘āşîrede Ḥazret-i ‘Āişe ve Sevde binti Zem‘a dāḥîl-i ḥalka-i ümmehāt-ı mü‘minîn olup Ḥazret-i Şiddîka derecāt-ı sinni ‘ömrden henûz yedinci dereceye vaz‘-ı kadem itmegin anlara ḥuliyîy-bend-i zifāf olmaları sene-i hicrete te’ḥîr buyurılıp beytu’ş-şeref-i risāletde ‘ucāletu’l-vaḳt Sevde nāmzed-i ḥîdmet-i ferāşet oldu. Sinîn-i şeref-ḳarîn-i bi‘şetden on birinci yılda mutavaṭṭînān-ı **[96b]** Medîne’den edā-i menāsîk-i ḥacc-i beytullāh için iḥrām-bend-i ‘azîmet-i Mekke olan Ḥazrecî altı **(48b)** nefer-i sa‘ādet-mend tāc-ı îmān ile ser-bülend olup Medîne’ye vardıklarında tefsîde-lebān-ı berriyye-i ḍalāletden niceleri ser-çeşme-i hidāyete delālet itdiler. İḥtilāfāt-ı ruvātdan ḳaṭ‘-ı nazār on ikinci ‘ām-ı ḥuceste-encām-ı şehir-i Recebu’l-Ḥarām’ın yigirmi yedinci gicesi beyne’ş-Şafā ve’l-Merve Ümmü Hānî ḥānesinden ḥālet-i bîdārîde cism-i muṭahharları maḥmûl-i zāmîle-i rūḥ-ı muḳaddes oldığı ḥâlde Mescid-i Akşā’ya andan maḳām-ı ḳābe ḳavseyn ev ednā’ya teşrîf-sāz olup bî-mümāna‘at-ı aḡyār şeref-i müşāhede-i didār müyesser oldu. Ol şām-ı ‘anber-fāmında ḥazāne-i ‘ināyet-i bî-gāyetden itḥāf olunan cevāhir-i mekārîm-i elṭāfi keşîde-i rişte-i taḥrîr itmek ḥāric-i ‘uhde-i benān-ı kilik-i beyān olmağın bülbül-i faşîḥu’l-lehce-i ḥāme-i i‘cāz-ṭırāz ol gülşende nağme-i zîr-āheng-i

⁵²³ E: îmān

⁵²⁴ E: îmān

takrîre ser-âgâz itmedi. Ol şeb-i pür-tarabda yed-i müeyyedlerine berât-ı farzıyyet-i şalāvāt-ı hams teslim olunup el-‘iyāzu billāhi te‘ālā şirkden mā‘adā seyyiāt-ı ümmet-i merhūme-i Muhammediyye defter-i muhāsebe ‘amellerinden fürū-nihāde olmak beşāreti ‘ilāve-i elṭāf-ı nā-mütenāhī-i ilāhī oldu. Sulṭān-ı ‘azīmu’ş-şān-ı [97a] taht-gāh-ı risālet ḥazretleri tāc-ı mi‘rāc birle ser-bülend oldukları leyletu’l-ḳadrde müddet-i sefer üç sā‘at-ı nücūmī olup revzene-i bālā-hāne-i eflākden şaḥn-ı sarāy-ı ‘ālem-i ḥāke pertev-endāz-ı nüzūl-i iclāl olduklarında bister-i münevverlerinde eşer-i ḥarāret-i cesed-i muṭahharları henüz bākī idi. Bu ḥaber-i ‘ibret-eşer ḳar‘-ı sem‘-i Şiddik-i ekber idicek mir’āt-ı ḥāṭırlarına zerre ḳadar ḡubār-ı inkār ‘arız olmayup bī-tereddüd ḡül-bāng-i taşdıķı bülend itmegın ⁵²⁵(وَالَّذِي جَاءَ بِالصَّدَقِ وَصَدَّقَ بِهِ) ḥān-ı mekremetinden ḥışsa-mend olup laḳab-ı şerīf-i Şiddik ile telḳīb olundu.

Sene-i mezbūra mevsim-i ḥaccında muḳaddemen ḥilye-i celiyye-i tevḥīdi zīver-i gerden-i ümīd eden ḥazreciyān ve ḡayriden on Ḥazrecī ve iki Evsī bir ‘Aḳabe’de yebū‘-i māi’l-ḥayāt-ı hidāyete irüp ḥablu’l-metīn-i bey‘ata tāb virdiler ve ta‘allum-ı āyāt-ı Ḳur‘āniyye ve telāḳkun-ı ⁵²⁶aḥkām-ı İslāmiyye için Ḳurrā-ı ⁵²⁷aşḥābdan Muş‘ab b. ‘Umeyr’i istişḥāb idüp ol sulṭān-ı fermān-muṭā‘ı vedā‘ itdiler.

‘Ām-ı ḳābilde sa‘ādet-mendān-ı Medīne’den yetmiş üç merd ve iki zen leyle-i şāniye-i eyyām-ı teşrīfde şu‘ab-ı ‘Aḳabe’de nāil-i ‘izz-i mülākāt olup Ḥazret-i Ḥāce-i kāināti ḥıṭṭa-ı nev-tesḥīr-i Yeşrib ṭarafına teşvīḳ itdiler. Ḥuşūş-ı bey‘at elsine-i [97b] eşdikādan mesāmi‘-i a‘dāya irişüp ḳaddāḥa-i sitem ve āzār-ı küffār-ı şerāre-feşān ḥarrāḳa-i şabr u ḳarār-ı islāmiyān olmaḡın izn-i ḥümāyūn ile aşḥāb-ı sa‘ādet-intisāb fevc fevc muḥīṭ-i müterākimu’l-mevc gibi ṭaraf-ı Medīne’ye aḳup ḥattā

⁵²⁵“Dosdoḡru Kur’ân’ı getiren ile onu tasdik edenler” ez-Zümer, 39/33.

⁵²⁶ E: telḳīn

⁵²⁷ E: Ḳur’ân

hizebr-i menî'ü'l-gâb Emîru'l-mü'minîn 'Ömer b. el-Ḥaṭṭâb raḍıyallâhu 'anh daḥi şavb-ı sâḥil-i selâmete imâle-i sükkân-ı 'azîmet eyledi. Sene-i seniyye-i şâliş-i 'aşere şaferu'l-ḥayırında seyyidu'l-beşer ḥazretleri 'alem-efrâz-ı hicret olmaḡ için (49a) ruḡşat-ı ilâhiyye zuhûr itmegin mâh-ı mezbûrun yigirmi sekizinci gicesi delâlet-i rehber-i Tevfîḡ ve refâḡat-ı Şiddiḡ ile mütevekkilen 'alallâh 'azm-i râh idüp ġâr-ı Şevr'de üç gün ḡarâr itdiklerinden şoñra ġurra-i şehri rabî'ü'l-evvelde dâru's-sekîne-i Medîne ḡarafına imâle-i licâm-ı nahzât buyuruldu. On ikinci günü mencûḡ-ı livâ-yı⁵²⁸ zaferü't-tevâruz-ı 'alem-i âftâb-âsâ maḡalle-i Ḳubâ muzâfâtından ḡabile-i 'Amr b. 'Avf-ı Neccârî'de dıraḡşân olup on dört gün ol buḡ'ada ferâhem-keş-i dâmen-i âsâyiş oldılar. Ḳubâ'da iḡâmetleri eşnâsında mevrîd-i kerîme-i⁵²⁹ (لَمَسْجِدِ أُسِّسَ عَلَى النَّقْوَى) olan 'ibâdetġâh-ı felek-iştibâh binâsına fermânları şâdir olup mihrâbına ol mi'mâr-ı kâmilu'l-ḡads-i kârḡâne-i İslâm ḡazretleri bi'z-zât vaz'ı esâs-ı maşûnu'l-indirâs [98a] buyurdılar. Ḥazret-i Murtażâ ḡasebe'l-emr aştḡâbına teslîm-i vedâyi' için Mekke'de taḡalluf itmiş idi. Edâ-i ḡidmetden şoñra şubḡa-i⁵³⁰ yevm-i şâliş-i hicretde piyâde 'azm-i Medîne idüp menzil-i Ḳubâ'da muḡarrez-i şeref-i taḡbîl-i pây-i sidre-peymâ oldu. İnḡizâ-yı müddet-i iḡâmetden şoñra yevm-i muḡterem-i Cum'a'da nefsi Medîne'ye sevḡ-i maḡıyye teveccüh buyurilup sâye-i şuḡḡa-i livâ-yı 'âlem-ârâları menâzil-i Benî Sâlim b. 'Avf'a ni'me'l-bedel sâye-i perr-i hü mâ olduḡda Rânûnâ⁵³¹ nâm vâdide cem'an yüz nefer kimesne ile edâ-yı şalât-ı Cum'a buyurdılar. İmâm-ı şaff-ı enbiyâ ḡazretleri ibtidâ edâ buyurduḡları farîza-i Cum'a budur. Medîne'ye vuşûllerinde

⁵²⁸ Licâm'dan buraya kadar E'de yok.

⁵²⁹ "Takva üzerine kurulan mescid" et-Tevbe, 9/108.

⁵³⁰ E: şabiḡa

⁵³¹ E: Zanuna

hâne-i bî-bahâne-i Ebî Eyyüb'e nüzül buyurılıp yedi ay ol hâne-i sa'âdetde⁵³² vaz'ı-ı visâde-ârâm ve bu müddetde Mescid-i Şerîf ve hucerât-ı hümâyün tertibine ihtimâm buyurdılar. Ol hilâlde Zeyd b. Hârişe ve Ebû Râfi' ıazm-i Mekke idüp kerîme-i mükerremeleri Hâzret-i Fâtıma-i Zehrâ ve Ümmü Gülşüm ve ezvâc-ı tâhirât Hâzret-i Âişe ve Sevde'yi maşhûb-i selâmet vâsıl-i harem-i nebevî itdiler. Bu senede muhâcirîn ve enşârdan kırk beş nefer beyenlerinde serrâ ve darrâda birbirlerine tevâfuğ ve tazâhur itmek üzere ıağd-i muâhât buyurıldı. İslâm-ı Selmân-ı Fârisî ve ıAbdullâh b. Selâm ve sünniyyet-i [98b] ezân-ı şerîf dahi bu ıâmda zühür itmişdür. Yine bu sâl şevvâlinde Hâzret-i Şiddîka bâlâ-nişin-i fırka-i ittişâl olup perestârî-i hücre-i hâşşu'l-hâş birle şeref-ihtişâş buldı. Hem bu sene havâlî-i Medîne'de tarh-ı esâs-ı ârâm iden yehüd-ı Benî Kureyza ve Benî Nağır ve Benî Kaynukā ile a'dâya i'ânet ve eviddâya ihânet itmemek üzere mebânî-i muvâde'aya istihkâm virilüp veşîka-i şulh tahtîr olundu.

Sene-i şânîye Receb'inde kıble-i enâm ber-fehvâ-yı⁵³³ (قَوْلٌ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ) beyt-i Mağdis'den taraf-ı Beytullâhi'l-Harâm'a tahtvîl buyruldı. Mâh-ı Şa'ban'da kerîme-i⁵³⁴ (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ) şeref-nüzül bulup fermân-berân-ı İslâm şiyâm-ı şehir-i Ramazân'a ihtimâm itdiler. Şehir-i mübarek-i Ramazân'ın yigirmi sekizinci günü şadağa-i fıtr icâb buyurılıp yevm-i evvel-i Şevvâl'de hâric-i şehirde şalât-ı id edâ buyuruldı. Hürşid-i evc-i velâyet ıAliyyu'l-Murtezâ birle zühre-i âsumân-ı iffet Fâtıma-i Zehrâ miyânında rişte-i ittişâl bu sâlde mun'akid olmuşdur.⁵³⁵ Bu ıâmda

⁵³² İÜ: sarâyda

⁵³³ "Yüzünü Mescid-i Haram'a doğru dön." El-Bakara, 2/149.

⁵³⁴ "Oruç size farz kılındı." El-Bakara, 2/183.

⁵³⁵ Paragraf başından buraya kadarki kısım İÜ'de yoktur.

kerime-i āyet-i ⁵³⁶(أَذْنٌ لِلَّذِينَ يُقَاتِلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ) birle hükmi-i mutazamminu'l-hükmi-i ⁵³⁷(لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينٌ) mensūhu'l-‘amel olup emr-i cihān-muṭā‘ ⁵³⁸(قَاتِلُوهُمْ حَتَّىٰ لَا تَكُونَ فِئْتَةً) [99a] qar‘-i esmā‘ eyledi. Bināberin ba‘ṣ-i serāyā⁵³⁹ (49b) ve terfi‘-i rāyet-i gāzā buyurilup meḥāzīl-i müşrikine sell-i şemşir-i ğayret-i dīn olındı. Āyet-i ruḥṣat-ı kıtāl ‘ām-ı evvel-i hicretde şeref-nüzül buldığı daḥi ba‘z-ı mu‘teberātda mersūm-ı kalem-i taḥrīr olmuştur. Zāt-ı fāizu'l-berekāt Ḥazret-i Ḥāce-i kāināt ‘aleyhi efḍalu't-taḥiyyāt⁵⁴⁰ zinet-baḥş-ı şaff-ı sipāh-ı İslām oldukları gāzavāt on toḳuz veyā yigirmi bir ve bir kavilde yigirmi dört olup ancak toḳuzunda şemşir-i elmās-gün-ı şengerf-i ḥūn birle rengin olmuştur. Techiz buyurdıkları seriyye kırk yedi veya elli altı olup meşāhīrini taḥrīrde ḥasebe'l-vūs‘ himmet olunur. Vallāhu'l-muvaffīk.

Devlet-i ebed-peyvend-i İslām'da evvel techiz olunan sipāh-ı nuşret-destgāh seriyye-i Ḥamza b. ‘Abdülmuṭṭalib’dür. Kārbān-ı Ḳureyş’i ğāret ve ol küştenilere iṣāl-i ḥasāret için ‘amm-i mükerrrem Ḥazret-i Ḥamza raḍıyallāhu ‘anh otuz muhācir ile irsāl buyurilup ṭaraf-ı leşker-i menḥūsu'l-eşer-i küffārda olan keşret-i bāzū tāb-ı tāb u tākat olmağın meslek-i mütārekeye sülūk münāsib görüldü. Şāniyen seriyye-i şeyḥi'l-muhācirin ibn-i ‘amm-i seyyidi'l-murselin ‘Ubeyde b. el-Ḥārīş’dür bir mühim temeşşiyeti için Mekke'den livā-yı ‘azīmet- [99b] efrāşte iden fitne-cüyān-ı Ḳureyş’i dām-ı intikāma düşürmek recāsına ‘Ubeyd’e altmış muhācir ile rū-be-rāh-ı ‘azīmet olup şaff-ı heycā arāyide olduğda bende-i ḥāşş Sa‘d b. Ebī Vaḳḳāş bir şāhbāz-ı ḥadeng-i mücellā peykānı bāzū-yı zih-i kemān-ı keyāniden murğ-i şikeste-

⁵³⁶ “Kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphesiz yok ki Allah’ın onlara yardım etmeye gücü yeter.” El-Hac, 22/39.

⁵³⁷ “Sizin dininiz size, benim dinim banadır.” El-Kafirun, 109/6.

⁵³⁸ “Hiçbir zulüm ve baskı kalmayınca kadar onlarla savaşın.” El-Bakara, 2/193.

⁵³⁹ E: berāyā

⁵⁴⁰ İÜ: şalavāt

bāl-i cān-ı ‘adūye salmağın pā-yı muḳāvemeleri ūikest bulup leng ü lūk dehliz-i gürize sülük itdiler. Şālisen seriyeye-i Sa‘d b. Ebī Vaḳḳāş’dur ki Ḳureyş kārbanı müteḫayyiz oldukları nefāyis-i emti‘a-i Ḥicāziyyeyi ḫavze-i tārāça almak⁵⁴¹ recāsına Sa‘d b. Ebī Vaḳḳāş yigirmi muḫācir ile ‘inān-riz-i ilgār olup reme-i remende-i küffār bir gün muḳaddem vādī-i selāmete vaz‘-ı ḳadem itmiş olmağın⁵⁴² şavb-ı Medīne’ye imāle-i licām-ı mürāca‘at olundu. Pādişāh-ı mu‘allā-bārgāhına yekke-süvār-ı mizmār-ı li-ma‘allāh ḫāzretleri bi’z-zāt taḫrīk-i raḫş-ı ‘azīmet buyurdıkları ḡazavāta sernāme olan ḡazā-yı ḡarrā-yı ḡazve-i Ebvā’dur ki tārīh-nevīsān me’şer-i celīle-i peygamberī lisānında ḡazve-i vedān ‘unvāniyla daḫi mezkūrdur. Ḳufl-i Mekkiyānı ḡāret ve ḳabile-i Benī Ḍamre’ye işāl-i ḫasāret için muḫācirinden altmış nefer-i merd-i neberd-āzmā birle rikāb-ı sa‘ādete vaz‘-ı ḳadem-i mūkerrem ve şavb-ı merāma taḫrīk-i [100a] tūğ u ‘alem buyurılıp menzil-i Ebvā maḫaṭṭ-ı riḫāl-i iḳbāl olduḡda kārbandan nām u nişān görölmedi. Lākin pişvā-yı ḳabile-i Benī Ḍamre Maḫşī b. ‘Amr ve mevkib-i cāh u celāli istiḳbāl idüp başt-ı simāṭ-ı mihmāndāri emrinde ihtimām-ı tām itmegın ḫidmet-i bāyestesi manzūr-ı nazār-ı ḳabül olup ‘aḳd-i müvāde‘a bābında itdikleri recā ḳarīn-i ḫuşūl oldu. Ba‘z-ı kütüb-i meḡāzide bu sefer-i celīlu’l-eşer raḳam-zede-i yerā‘a-i taḫrīr olan serāyādan muḳaddem şüret-nümā-yı manaşşa-i zuḫūr olduḡı (50a) meştūrdur. Ḡazve-i Bevāṭ daḫi bu sāl-i zafer-iştimāl ḫilālinde cilveger-i mir’āt-ı kāināt olmuşdur. Pür-bār iki bin beş yüz şütür-i rehvar ile ṭaraf-ı Şām’dan ‘azm-i cānib-i Beytu’l-Ḥarām iden kārban-ı Ḳureyş’i ḳıṭār-ı teşḫire çekmek için iki yüz muḫācir ile taḫrīk-i semend-i ‘azīmet olunup Yenbu‘a ḳarīb Bevāṭ nām maḳāmda ḍarb-ı ḫıyām-ı ārām olunduḡda fırsat fevt olmuş bulunmağın ḫıṭṭa-i Yeşrib-zemīne rücū‘ buyuruldu. Ḡazve-i Zi’l-‘aşire daḫi bu

⁵⁴¹ iÜ: alıp

⁵⁴² iÜ: bulunmağın

senede zühür itmişdür. Ebū Süfyān ser-kāfile olup Mekke'den āheng-i cānib-i Şām iden kārbānı dest-zede-i gāret itmek için iki yüz muhācir ile 'azm-i zafer-i cezm buyurilup Yenbu^c nāhiyesinde Benī Medlec qarārgāhı [100b] olan menzil-i 'aşire taḳbīl-i pā-yı 'arş-peymā-yı Hāzret-i Sulṭānu'l-enbiyā birle reşk-i cennetu'l-me'vā olduḳda idrāk-i kārbān ḥadd-i imkāndan güzerān olmaḡın birkaç gün celse-iistirāḫat buyurilup Benī Medlec ile te'sīs-i mebānī-i şulḫ olunduḳdan soñra ṭaraf-ı Medīne'ye sevḳ-ı maṭıyye-i rücū^c olundu. Hāzret-i Murtażā bu ḡazāda laḳab-ı müsteḫabb-ı Ebū Türāb ile teşrīf olunmuşdur. On gün⁵⁴³ soñra pes perde-i ḫafādan Ḡazve-i Bedr-i ūlā rü-nümā oldu. Bu senede 'Abdullāh b. Caḫş emīr-i seriyye olup sekiz ve bir ḳavilde on iki muhācir ile baṭn-ı naḫle nām maḳāmda kārbān-ı Ḳureyş'in önün alup sell-i şemşir-i ḫün-rīz ve bünyād-ı ḫarb u sitiz itdiler. Sehm-i şāib-i Vāḳıd b. 'Abdullāh ile şaff-ı sipāh-ı müşrikīnden 'Amr ibnü'l-Ḥaḍramī üftāde-i ḫāk-i helāk olup 'Osmān b. 'Abdullāh ve Ḥakem b. Keysān giriftār-ı ḳayd-ı isār olmaḡın sāirleri meydān-ı neberdden rü-gerdān olup emti'a-i kārbān dāḫil-i ḫavza-i iḡtinām oldu. Devlet-i İslāmiyyede ḳatl ü esr ve aḫz-ı ḡanīmet ibtidā bu ḡazāda vuḳū^c bulmuşdur⁵⁴⁴. Bu 'ām-ı ḫuceste-encām şehr-i şıyāmında ḡazā-yı feraḫ-fezā-yı Bedr-i kübrā zühūrı mücāhidīn-i dīni şād u ḫurrem ve gürūh-ı müşrikīni giriftār-ı dü şāḫa-i endūh-ı elem itmişdür. İcmāl-i ḫāl oldur ki muḳaddemen ḡazve-i zīl-'aşirede pençe-i [101a] şir-dilān-ı imāndan taḫlīş-i girībān-ı cān iden kārbānın Şām'dan cānib-i Beytu'l-Ḥarām'a ḳufūli ber-vech-i taḫmīn yakīn olıcaḳ māh-ı Ramazān'ın on ikinci günü muhācirīn ü enşārdan ricālu'l-ḫarb üç yüz on üç merd-i neberd-āyīn birle nahḫat-ı ḫümāyūn vāki^c olup ba'de ṭayyi'l-menāzil Bedr'e ḳarīb bir menzile şeref-baḫş-ı nüzūl olduḳlarında kārbān semt-i selāmete güzār ve anlar

---

⁵⁴³ İÜ: günden

⁵⁴⁴ İÜ: olmuşdur

ile telākī muhtemel olan maḥalde pür-sāz u selb toḡuz yüz elli nefer ser-keşān-ı
Ḳureyş'i darb-ı ḥayme-i qarār itmiş buldılar. Meger ki (50b) ser-ḳāfile Ebū Süfyān
sipāh-ı İslām tarafından kendüleri giriftār-ı dām-ı iḡtinām itmek ḳaşında
oldukların taḫḳīk itmegin muḳaddemen bergeşte-baḫtān-ı Ḳureyş'e nāme-i istinfār
gönderüp ḫarīḳ-ı sāḫilden müteveccih-i şehristān-ı Mekke olmuş idi. Mazmūn-ı
mektüb-ı Ebū Cehl ve sāyir şānādīd-i Ḳureyş'in ma'lūmı olıcaḳ yek-dest ü hemvār
müsta'idd-i kār-zār olup āvāze-i kūs-i raḫīli ebr-i peyvend itdiler. Eşnā-i ḫarīḳde
ser-ḳāfile Ebū Süfyān'ın selāmet ile Mekke'ye vuşūli mesmū'ları olmaḡın herkes
aheng-i ḫarīḳ-ı rücū'a cān ile ḫaleb-kār olmuş iken Ebū Cehl-i dūzaḫ-medār
ḫilāfgirliği ile semt-i selāmet-cüyiden inḫirāf olup maḳām-ı [101b] lücc-i ḫişāmda
ḳıyām itdiler māh-ı mezbūrun on yedinci günü ser-bāzān-ı ḫarafeyn idāre-i cām-ı
tiḡ-i ḫūn-ı āşām için bezm-i rezme āzīn-bend olup muḫrıb-ı meclis-i heycā perde-i
muḫālifden naḡme-i bī-āheng-i cenge ser-āḡāz eyledi. Ol dem Ḥazret-i seyyid-i
veled-i Ādem şallallāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem ḳible-i ḫācāta tevcīh-i rū-yı
münācāt idüp teyessür-i feth ü zafer recāsına ḳar'ı der niyāzı tīzter itdiler. Lā
cerem sehm-i şāib-i niyāz hedef-i icābete işābet idüp mübārezān-ı bī-bāk-rev ve
ḳābük-süvārān-ı 'arşa-ı tek ü dev cünūd-ı mücennede-i melāike birle imdād u
taḳviyet olunmaḡın pā-yı muḳāvemmet-i küffār-ı süst olup mażīḳ-i hevl-engīz-i gürizi
veche-i 'azīmet itdiler. Ol neberdgāh-ı restehīz-i āyinde ḫar-gele-i müşrikinden Ebū
Cehl ve Ümeyye b. Ḥalef ve Nevfel b. Ḥuveylid ve Şeybe b. Rabī'a ve Velīd b. 'Utbe
ve 'Aḳīl b. 'Abdulmuḫḫalib ve bunlar emşāli yetmiş nefer-i bed-güher 'āzim-i bi'se'l-
maḳarr-i saḳar olup 'Abbās b. 'Abdulmuḫḫalib ve 'Aḳīl b. Ebī Tālib ve 'Uḳbe b. Ebī
Mu'īḫ ve Naḫr b. el-Ḥārīş ve Ebu'l-'Abbās b. er-Rabī' ve 'Amr b. Ebī Süfyān ve
bunlara müdānī yetmiş nefer-i merd-i zūr-āver daḫi beste-i ḳayd-ı zill-i esr oldılar.
Leşker-i nuşret-eşerden ancaḳ on [102a] dört sa'ādet-mend tāc-ı şehādet birle ser-

bülend olmuşdur. Taraf-ı bārgāh-ı kibriyā-penāhdan bu feth ü firūzī rūzī olıcak mesned-tırāz-ı çār-bāliš-i iqbāl hazretleri rüy-ı darā‘at u ibtihālī sevde-i zemīn-i şükr-güzārī idüp dem‘atu’s-surūrı sübhā-i hezār dāne-i hamd u şenā-kārī-i Hazret-i Bārī itdiler. Üç gün ol maqāmda ārām buyuruldukdan şöñra livā-yı felek-fersā şavb-ı Medīne’ye imāle buyurılıp mażīk-i vādī-i şafrādan çıķıldıķda şütür-i gerden-ferāz Ebū Cehl ve şemşir-i serāndāz-ı Münebbih b. el-Haccāc hāşşa-i hümāyūn için ihrāc olunduķdan şöñra dāhil-i havza-i tārāc olan şunūf-ı emvāl-i şaf-şikenān-ı havme-i kıtāl beynlerinde taķsim olundu. Ol menzilde fermān-ı mütehattimu’l-imtişāl üzere kelle-i bī-devlet-i Nađr b. el-Hāriş rebūde-i pençe-i ‘uķāb-ı şemşir olup ‘ırķu’z-zabiyye nām maqāmda ‘Uķbe ibni Ebī Mu‘īţ dađi ‘alef-i tiğ-ı telef oldu. Mā‘adāsı edā-i hūn-bahā birle tađliš-i ser ü cān idüp Ravzu’l-Ünüf’de mersūm-ı kalem-i huçeste-raķam-ı (51a) İmām-ı Süheylī olduğı üzere anlardan on toķuz nīk-bađt ba‘de zamān hil‘at-i yek-reng-i imān ile hırāmān-ı şağn-ı sarāy-ı ‘ālem-i imkān oldu. Üserā-yı Bedr’den ađz-ı fidiye birle dest-i ta‘arruz keşide olduğı güyā muvāfıķ-ı rızā-yı ilāhī olmamağın ⁵⁴⁵(مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ أَنْ يَكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يَسْخَنَ فِي الْأَرْضِ) [102b] kerīmesi ile taraf-ı İzid-i zū’l-celāl’den vārid olan i‘tirāz bā‘iş-i teselsül-i қатарāt-ı eşķ-i hüzn ü inkisār olup bu kāra iķdāmın eşķ-i şāmeti Ğazve-i Uđud’da zāhir oldu. Ol ‘ām-ı firūzī-encāmda Ğazve-i Benī Ğaynuķā‘ dađi māye-i ibtisām-ı şuğūr-ı İslām olmuşdur. Muķaddemen zebān-zede-i kalem-i tađrīr olduğı üzere ki Yehūd-ı Benī Ğaynuķā‘ ile menāfi-i merāsīm-i ihlāş ber-vaż‘-ı küstaği şudūr itmemek şartıyla sāl-i hicretde ‘aķd-peyvend-i şulh olunmuşidi. Esās-ı muşālađa bir müddet rađnedār-ı tişe-i ‘özr olmayup Yahūdiler āsūde-hāl-i zıll-i sāyebān-ı emān olmuşlar iken bu sene Şevvāl’inde kendü bazārgāhlarında bir müselmānı bī-dest-māye-i hayāt idüp rişte-i

⁵⁴⁵ “Yeryüzünde düşmanı tamamen sindirip hâkim duruma gelmedikçe hiçbir peygambere esir almak yakışmaz.” El-Enfal, 8/67.

‘ahd-i gūşe-i mikrāḍ-ı nekṣ birle gusiste olmağın serāndāzān-ı rūz-ı kīn şīr-dilān-ı enşār u muhācirīn tehiyye-i mehāmm-ı ġazā ile me’mūr olup ḥasebe’l-işāra ol bed-kirdārları mazīk-i ḥiṣāra giriftār itdiler. Eyyām-ı muḥāşara on beş ‘adedin tekmiḷ idicek meḥāzīl-i yehūd ki yedi yüz merd-i tiğ-zen idi kefen ber-gerden ḥiṣārdan çıķup idru‘āt-ı şāmı maṭrāḥ-ı esās-ı iķāmet itdiler. Şunūf-ı emvāl ve edevāt-ı ḥarb u kıtāl mazbūṭ-ı ḥuddām-ı dergāḥ-ı ‘ālī olup ba‘de ifrāzu’l-ḥums beyne’l-ğuzāt taķsim [103a] olundu. Eşher-i rivāyāt üzre Ġazve-i Sevīķ daḥi bu sene-i mübāreke vekāyi‘indendür. Ebū Süfyān melḥame-i Bedr zaḥmına merhem olmaķ ümīdiyle dāru’l-hicreye bir ferseng karīb ‘Ureyz nāḥiyesine ‘ale’l-ğafle sāye-i nuḥūset şalup enşārdan ‘amel-i zirā‘ate meşğūl iki müselmānı ihlāk ve birkaç naḥl-ı mevzūn-ḥırām ḥurmāyı efkende-i rüy-ı ḥāk itdikden şoñra ‘inān-tāb-ı tīh-i idbār oldığı vāşıl-ı sem‘-i nebevī olmağın iki yüz nefer-i mübāriz-i zūr-āver birle ta‘ķīb buyurılıp telākī-i gürīḥtegāne imkān olmadı. Pā-bend-i firār olmamaķ için Süfyāniler zād-ı ṭarīķ olan Sevīķ ebnānların rīzān olup ol rızķ-ı ḥelāl naşīb-i ġuzāt-ı zafer-nevāl olması bu sefere Ġazve-i Sevīķ tesmiyesi sebeb oldu.

‘Ām-ı şālīş-i hicretde Ġazve-i Ķarķaratü’l-keder vāķi‘ oldu. Benī Süleym ve Ġatafān’dan birkaç perīşān-rūzgār iķād-ı āteş-i fesād mulāḥazasıyla Ķarķaratü’l-keder nām maķāmda ‘ıkd-i rişte-i ictimā‘ itdükleri istimā‘ olunmağın ol gürūḥı tefriķ için ser-bāzān-ı meydān-ı meġāziden iki yüz ġāzī birle kat‘-ı şı‘āb ve suhūl-i ṭarīķ olınup maḥall-i ma‘hūdde vürūd olunduķda bir müteneffes görölmedi. [103b] Üç gün celse-i istirāḥatdan şoñra (51b) ol ḥavālīde ra‘y ü çerā iden beş yüz şütür-gerden-⁵⁴⁶ ferāz-ı⁵⁴⁷ kefi endāzı kaṭār-ı temellūke çeküp ṭaraf-ı Medīne’ye tevcīh-i maṭıyye-i mürāca‘at buyurıldı. Ġazve-i Enmār daḥi bu senede şüret-i taḥayyur

⁵⁴⁶ E: şütür-i

⁵⁴⁷ E: ser-ferāz-ı

bulmuştur. Ğavreş nām bir şerīr-i müfettin taħrīkiyle Benī Şa'lebe ve muħāribden bir cem' menāzil-i Necd'den Zī-emr nām mevzī'de terfī-i rāyet-i cem'iyet idüp eṭrāf-ı Medīne'yi pā-zede-i ğāret itmek mülāhazasında idükleri⁵⁴⁸ 'urāza-i dergāh-ı risālet-destgāh olmağın dört yüz elli nefer-i dilīr-i dilāver ile rikāb-ı 'azīmete vaz'-ı kadem-i himmet buyurıldı. Pertev-i mähice-i livā-i felek-fersā ol ser-zemīne düşdükdē Ğavreş ve etbā'ı şa'bu'l-menāl-i şevāhık-ı cibāle taħaşşun itmişler iken ba'zı mu'cizāt-ı bāhire müşāhedesiyle ṭarīk-i ḥaḳḳa mühtedī olup ittibā'-ı fermān-ı cihān-muṭā' itdiler. Meḥāsin-i eyyāmdan olan ḳatl-i Ka'b b. Eşref daḫi bu seneye ṭırāz-ḫil'at-i faḫr u şeref olmuştur. Seriyeye-i Ḳarde daḫi bu sālde rütbe-i vuḳū'a irişmişdür. Āheng-i cānib-i Şām iden ḳāfile-i sāfile-i Ḳureyş'i pā-zede-i ğāret itmek için Zeyd b. Ḥārīse yüz süvār-ı tīg-güzār ile irsāl olunup Ḳarde nām maḳāmda kārban-ı [104a] Ḳureyş'e irdiler. Şemşīr-i ḫūn-rīz meydān-ı ḥarb u sitizde henüz cilveger olmadın kārbanīyān āheng-i rāh-ı gürīz itmegın metā'-ı ticāret dāḫil-i ḫavza-i ğāret olup yigirmi beş bin dirhem ḫums iḫrāc olundu. Bu senede Ḥāzret-i Ümmü Gülsūm binti rasūlillāh Ḥāzret-i 'Oşmān ile tenhā-nişīn-i ḫayme-i zifāf olup sābıḳan Ruḳayye ve ḫālen Ümmü Gülsūm'ı raḫıyallāhu 'anhumā āğūş-ı nikāḫa aldığı laḳab-ı şerīf-i Zī'n-nūreyn ile telāḳkuba sebeb oldu.

Yine bu senede Ḥāzret-i Ḥafşa binti 'Ömer b. el-Ḥaṭṭāb ve Zeyneb binti Ḥuzeyme silsile-i ümmehāt-ı mü'minīne munḫariṭ oldılar. Hem bu senede sıbt-ı mükerrem imām-ı muḫterem Ḥāzret-i Ḥasan raḫıyallāhu 'anh encümen-efrūz-ı vücūd ve şem'-ı nūr-efşān-ı meclis-i şuhūd oldu. Bu sālde bi-ḫukmi el-ḥarbu sicālün⁵⁴⁹ ma'rekegāh-ı Uḫud'da şüretā şahid-i zafer-i bed-ḫāhān devlet-i imāna musaḫḫar göründi. İcmāl-i ḳadıyye oldur ki muḳaddemen mersūm-ı kilik-i beyān olduğu üzre Ebū Süfyān ser-

⁵⁴⁸ E: itdikleri

⁵⁴⁹ Savaş nöbetleşedir.

kâfile olduğu kârbân ki dâru'l-emân-ı Mekke'ye vâşıl olmuş idi ol emti'a-i ticâretin ekser-i aşhâbı hilâl-i harb u kıtâlde giriftâr-ı ser-pençe-i şîr-i şemşîr olmağın tahmînen bin şütürvâr⁵⁵⁰ şunûf-ı emvâl be-resm-i vedî'at [104b] Dâru'n-Nedve'de maṭrûḥ-ı gūşe-i ihmâl olup bāz-māndelerinin girye vü zârından ol mālî dest-i taşarrufa almağa mecālî olmadı. Dem-i cārî-i âteş-i endühı nev'an teskîn idüp şiyün u mâtemden esdâl u ezyâl-i ferâğ itdiklerinden soñra ecnās-ı emti'ayı nakd idüp re'su'l-mālî aşhâbına teslim itdiler. Ribḥ-i ḥālîş elli bin mişkâl ibrîz-i kāmîlu'l-'iyâr olup şanādîd-i Kureyş kemer-bend-i ittifāk oldılar ki ol meblağı ser-bāzân-ı meydân-ı imāndan aḥz-ı intikāma bezl ü (52a) infāk itdiler⁵⁵¹ bu tedbîr-i musta'kıbu't-tedmîr netîce-pezîr olup kimi celb-i māl ve kimi taḥşîl-i vebâl için az zamānda mekkî ve âfākî üç bin sipāh-ı kîne-ḥāh cem' oldı. Mübārizân-ı meydân 'ucb u gurūr gubār-engîz-i⁵⁵² şer ü şûr olarak 'āzim-i ṭaraf-ı Medîne olup māh-ı Şevvâl'in on üçüncü günü baṭn-i Vādî-i Uḥud'a sāye-i nuḥûset şaldılar. Rûz-ı diğerk Hazret-i Seyyidu'l-beşer şallallāhu 'aleyhi ve sellem bin nefer-i merd-i dilîr-i zür-āver birle Medîne'den 'azm-i rezmgāh idüp nîm-i rāhdan üç yüz kadar münāfîk ile reîsleri olan 'Abdullāh b. Ebî 'Alem ifrâz-ı şikāk olmağın sāye-i şakka-i livā-yı İslām'da ancak yedi yüz nerre-şîr-i şemşîr-zen kaldı. On beşinci günü tekâbü-l-şaffeyn⁵⁵³ izhâr-ı şûret-i [105a] merace'l-baḥreyn idüp ser-bāzân-ı ṭarafeyn tîg-keşîde-i 'azm-i meydân idicek pey der-pey 'alemdārân-ı Kureyş'den on biri üftāde-i ḥāk-i helāk olup mızmār-ı kârzāre raḥş-ı lâf-ı merdi sürenlerden biri ser-menzil-i selāmete irmemegin livā-yı şevketleri şikest olup şufûf-ı muḥālîfîn ber hemzede-i debûr-ı idbār oldı. Sille-i celādet-i ser-endāzân-ı ḥavme-i dîn birle ḥızle-i

⁵⁵⁰ Buradaki var, bar'dan gelmektedir. Kelime şütürbar anlamındadır. Bkz.: Dikhhuda.

⁵⁵¹ E: ideler

⁵⁵² iÜ: gubār-engîzan

⁵⁵³ E'de yok.

müşrikînin yüzleri dönüp sipâh-ı İslâm seby ü iğtinâma el uzatdılar. Tesviye-i şufûf olunduğda erbâb-ı rimâh u suyüfdan bir fırça cânib-i yesâr-ı leşker-i nuşret-şî‘ârda olan Cebel-i ‘Ayneyn şikâfını muhâfaza için ol maħalde vukûf ile me’mûr olup külâle-i tûğ-ı zafer-furûğ şimâl-i iqbâl ve dubûr-ı idbârdan kaçığı ile müteharrik olurşa olsun⁵⁵⁴ bî-şudûr-ı ruşşat hareket itmeyesiz deyu tenbîh olunmuşken bâzû-yı iktidâr-ı küffâr ber-tâfte-i pençe-i inkisâr olup bârân-ı îmân ğanâyim-i bî-şumâr ile taşîl-i re’su’l-mâl-i yesâr itdikleri manzûrları olıcağ ekşer-i mustahfızîn hizmet-i muhâfazasıyla me’mûr oldukları merkezden dûr oldılar. Hâlîd b. el-Velîd ve ‘İkrime b. Ebî Cehl ki mekîn-i kemîn olup ol fereden îşâl-i gezend kaçdına fırsat-bîn idiler. Meydânı hâlî bulıcağ mübârizân-ı per-hâş-cû [105b] kafâsından cûy-âsâ koyulup nice şenâver lücce-i şecâ‘ati bürde-i seylâb-ı fenâ itdiler. Fi’l-hâl be-irâdet-i zû’l-celâl te’sîr-i şü‘met-i muhâlefet birle şûret-i nâ-mülâyim ‘aks-i kazıyye zuhûr idüp ketâib-i maħmûdetu’l-‘avâkıb-ı İslâmiyye manzûmesi inhilâl buldı. Hattâ vücûd-ı nâzenîn-i Hâzret-i Seyyidü’l-mürselîne daħi bir iki zaħm-ı hûn-pâş işâbet idüp reşk-i ‘ıkd-i dürr-i ‘aden olan silk-i mervârîd-i dendân-ı rubâ‘iyyeleri gusiste oldı. Ol bezm-i rezmde seygidü’ş-şühedâ Hâzret-i Hâmza ve ‘Abdullâh b. Caşş ve Sa‘d b. Rebî‘ ve bunlar emşâli yetmiş şîr-i dilîr mest-i şahbâ-yı şehâdet olup mütevârî-i künâm-ı meşâhid-i münevvere oldılar. Rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în. Reme-i remende-i müşrikîn mağrûrân-ı meydân-ı kîn kemâl-i ‘ucb ve nihâyet-i (52b) ğurûr ve huşûl-i me’mûl ve surûr-ı nâ-maħşûr birle taraf-ı Mekke’ye ‘inân-tâb-ı mürâca‘at olmuşlar iken şehristân-ı Medîne’yi pâ-zede-i ğâret itmediklerine nâdim ve ol fikr-i fâsidi temşiyete ‘âzim oldukları mun‘akis olmağın fitne-cüyân-ı Kureyş’i veche-i ‘azîmetlerinden şarf için harekât-ı ‘anife-i meydân-ı kıtâlden kalup ricâlde olan hafâkâna henüz sükûn gelmemiş idi ki ‘azm-i hümâyûn buyurılıp [106a]

⁵⁵⁴ E’de yok.

Medîne'den sekiz mîl ba'îd Ḥamrâu'l-Esed nâm menzile 'izz-i nüzûl erzânî buyurdılar. Ol mekânda Ebû Süfyân ve rüfekâsı tarîk-i nâ-şavâb-ı rucû'dan 'inân-tâb olup reh-girâ-yı cānib-i Beytü'l-'Atîk oldukları haberi taḥkîk olunmağın refâkat-i Tevfîk birle dāru's-sekîne-i Medîne'ye teveccüh-i 'ālî buyuruldu.

'Ām-ı rābî-i hicret-i Ḥazret-i Ḥayru'l-enāmda seriyye-i Ebû Seleme vāki' oldı. Benî Esed rüesāsından Ṭuleyḥa ve Seleme piserān-ı Ḥuveylid taraf-ı İslāmiyāna bir tarîk ile işāl-i ḥasāret itmek dām-ı sevdā-yı ḥāmına düşdigi mevķıf-i 'izz ü ihtîşāma 'arz u i'flām olunmağın fesād āteşi henüz zebānekeş olmadın itfā olunmak için yüz elli merd-i zūr-āzmā birle Ebû Seleme-i Mahzūmî ber-vech-i isti'cāl irsāl buyuruldu. Benî Esed çerāgāhı Kūṭn nām mer'ada olan devāb ve mevāşî tamgā-dār-ı mülkü'l-yemîn-i guzāt-ı dîn olup üç nefer gulām daḥi dest-beste esir oldı. Sipāh-ı İslām reme-i aḡnāma itāle-i dest-i iḡtinām itdikleri hengāmda bir çoban kenāre-i selāmete cān atup velvele-i istinfāri 'ālemgîr ve Ṭuleyḥa ve Seleme'yi şuret-i vāki'adan ḥabîr itmegın bîm-i cān ile sebük-bār-ı āheng-i maḍîk-i firār idüp pes mānde-i gürihtegān daḥi [106b] naşîb-i ser-bāzān-ı 'arşa-i imān oldı vaķ'a-ı Bî'r-i Ma'üne ki icmālî aşḥāb-ı sa'ādet-intisābdan yetmiş kimesnenin veşîka-i ḥayātı miskiyyü'l-ḥitām-ı şehādet olup ḥān-ı devlet-i ḥüsn-i ḥātîmeden ḥışşayāb olmalarıdır. Bu seneye müşādif olup tekdîr-i ser-çeşme-i ḥavātır-ı İslāmiyān itmişdür. Yine bu sene fetḥ-i mübîn-i Benî en-Naḍîr ile dîde-i arzū-yı guzāt-ı dîn ḳarîr olup cebr-i keşr-i ḳulüb itmişdür güzāreş-pezir-i taḥrîr oldığı üzre Benî en-Naḍîr ile maḥall-i resm-i ḥulûş bir vaz'-ı güstāḥî şudür itmek şartıyla 'aḳd-i şulḥ-i rāḥat baḥş olunup birkaç sene āsüde-ḥāl-i zıll-i emn ü ferāğ-ı bāl olmuşlar idi.

Bu sâlde bir emr-i mühim için naḥl-i mevzün-ḥırām-ı gülşen-i vaḥy u ilhām ḥazretleri ol ser-zemîne sāye-i sa'ādet-pîrāye şalup yehūd-ı Benî en-Naḍîr

tarafından devḥa-i ser-bülend-i vücūdların ravza-i şuhūddan berkende-i dest-i ḡadr itmek kaşd-ı fāsidi oldığın emīnū'l-vaḥy-i ilāhī ma'ruz-ı pīşgāh-ı dergāh-ı risālet-destgāhī itmegın dāru's-sekīne-i Medīne ṭarafına teşrīf-sāz olup ol ḡaddārlar cezā-i nekṣ-i 'ahd için belā-yı celāya mübtelā olmalarına fermān-ı muteḥattimu'l-iz'an şeref-şudūr buldı. Re'y-i cihān-ārāya [107a] vaż'-ı engüşt-i muḥālefet itmege ḡudretleri (53a) olmamağın imtişāl-i emr-i 'ālīye şüret-i rızā göstermişler iken reīsu'l-münāfıkīn İbni Ebī Selūl taḥrīki ile girībān-ı ḥilāfdan baş çıkarup meydān-ı lāf-ı güzāfda pür-dilāne cünbiş gösterdiler. Lā cerem yegāne-i 'ālem ḥazretleri şallallāhu te'ālā⁵⁵⁵ 'aleyhi ve sellem mücāhidīn-i enşār u muḥācirīn ile 'azm-i zafer-i cezm buyurup ol mekkārları dām-ı mazīk-i ḥiṣāra giriftār itdiler. Eyyām-ı muḥāşaradan on beşinci günde ḡar'-ı bāb-ı niyāza ser-āḡāz idüp deryūze-ger-i der-i elṭāf olmağın kendülerine ve evlād u 'ıyāllerine ve bārkeşlerine taḥmīl idecek mertebe mallarına emān iḥsān buyurilup mā'adāya ve defter-i ecnās-ı silāḥa merdān-ı ḡarb u kifāḡ için radde-i şaḡḡa'l-bākī çekildi. 'Aceze-i yehūd ḡüşe-i vīrānelerin pür-āteş ü dūd idüp altı yüz pür-bār-ı şütür-i rehvar birle eṭrāfa perişān oldılar. Pes-mānde-i yehūd olan şunūf-ı emvāl-i fey' olmağın ba'z-ı 'aḡārāt mazḡar-ı iltifāt itdikleri bendelerine 'ināyet buyurilup bākīsi ḡavāşş-ı ḡümāyūn için zabṭı sezāvār görüldi. İbn Hişām raḡamzedesi üzre eyyām-ı muḥāşarada te'āṭī-i ḡamr ḡarām olup iḡdām idenler ḡaḡḡında ḡadd-i [107b] şer'ī mer'ī olmaḡ fermān buyuruldu. Bu 'ām-ı sa'adet-encāmda ser-geşte-i bādiye-i küreb ü belā leb-teşne-i deşt-i Kerbelā imām-ı ma'şūm şehīd-i mazlūm Ḥazret-i Ḥüseyn raḡıyallāhu 'anh ḡırāmān-ı ḡülistān-ı vücūd ve revnaḡ-efzā-yı bustān-sarāy-ı şuhūd oldu. Hem bu sene Ümmü Seleme ve Zeyneb binti Caḡş raḡıyallāhu 'anhümā sezāvār-ı perestārī-i

⁵⁵⁵ İÜ'de yok.

dāru's-sa'āde-i risālet görölüp nüzül-i āyet-i hicāb ezvāc-ı t̄ahirāta sebeb-i ihticāb oldı.

Ġazve-i Bedr-i mev'ıd dağı bu senede naqş-tırāz-ı şağıfe-i zuhūr olmuşdur. Muqaddemen ma'reke-i Uđud hitāmında Ebū Süfyān ile 'ām-ı kābilde mevsim-i Bedr'i mev'ıd-i ictimā' itmişler idi. Zamān-ı mev'ūdda pür-dilāne aşhāb-ı kirām ile tayy-ı merāhil olunup mekān-ı ma'hūdda darb-ı vişāk-ı cevz-i intāk buyuruldı. Bu haber Ebū Süfyān'a hadeşe-i ıztırāb virüp ammā hāh-ı nā-hāh gayret-i cāhiliyye iktizāsıyla hareket-i mezbūhı eylemiş iken inkıtā'-ı feyezān-ı bārān birle in'ıdām-ı 'alef-i devābba bā'ış-ı telef oluyor deyu bu muqaddimeyi rükeş idüp cüyā-yı semt-i selāmet oldı. Mevsim-i Bedr ki meşāhır-i mevāsım-i Hicāziyyeden olup eţrāfdan dād u sited için 'urbān u tüccār [108a] gelmişler idi. Dilāver-dilirān-ı muhācirin ü enşār egerçi bāzār-ı kārzār germ olmadığı cihetden dest-māye-i zafer taşşilinde taşavvurdan zarar itdiler. Ammā götürdükleri emti'a-i ticāreti ez'āf-ı kıymetu'l-vaqt ile naqd idüp mazhar-ı kerīme-i ⁵⁵⁶(فَانْقَبُوا بِنِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ) oldılar.

Ġazve-i Zātu'r-rukā' sene-i hāmise veķāyi'indendür. Bu seferde müntehā-yı seyr-i rukā'-ı mülevvene ile muraķka' cāme-i deryūze-gerān-ı hindū-nejād gibi beyāz ve sevād ile mülevven bir küh dāmeni olduğı vech-i tesmiye olmuşdur. Benī Enmār ve Şa'lebe'den bir cem'-engiz-i fesād üzre tevāfuķ u ittiḫād itdikleri mevķıf-i (53b) cāh u celāle işāl olunmağın ķable'l-vuķū' tedārük-i 'ilāc-ı vāķı'a için yedi yüz nefer şemşir-bāzān-ı meydān-ı hüner birle tayy-i menāzil olunup ārāmgāh-ı fitne-cüyān olan mekāna varıldıķda nisā vü ricāl-i şa'bu'l-menāl cibāli penāh idinüp dest-i ta'arruz dāmenlerine irmeden kütāh olmağın el-'avdu aḫmedu⁵⁵⁷ meslekine āheng

⁵⁵⁶ "Allah'tan bir nimetle geri döndüler." Āl-i İmran, 3/174.

⁵⁵⁷ "Dönmek daha övgüye değerdir."

olundu. Mervîdür ki maḳarr-ı ehl-i saḳar olan maḳalle varılıp bir kühen-sāl ‘acūzdan ğayri bir müteneffis görülmeyicek ‘udāt-ı dîn-i kemînde fırsat-bîn olmaḳ ihtimâliyle ol gün ihtiyâtan şalât-ı ḥavf kılındı. Devlet-i ebed-peyvend-i [108b] İslâmiyyede edâmehallâhu te‘âlâ ibtidâ edâ olunan şalātu’l-ḥavf budur.

Ġazve-i Dūmeti’l-Cendel daḫi bu senede cilve-sāz-ı ‘arşa-i zühür olmuştur. ‘illet-i ḥudūs ve neticede Ġazve-i Zātu’r-ruḳā‘ ile müşterekdür. Fazla bu ğazâda mevâşî ve devābb-ı muḫâlifin naşîb-i ğuzāt-ı dîn oldu. Ġazve-i Mureysi‘ daḫi ercaḫ-ı nuḳûl üzre bu sāl-i meymenet-iştîmâl silkine pîrâye-baḫş olan ferâidu’l-‘uḳbân veḳâyi‘indendür. Bu ğazâ Ġazve-i Benî el-Muşṭalîḳ ‘unvânıyla daḫi iştihâr-yâftedür. Pîşvâ-yı ḳabile-i Ḥâriş b. Ebî Dîrâr ḳaşd-ı ızrâr ile beriyye- nişînân-ı ‘Arabdan cem‘-i sipâh-ı kîne-ḫâh itdüğü ma‘rûz-ı dergâh-ı ‘âlî olmaḫın tefriḳ-i şeml-i müşrikîn için şaff-ı şikenân-ı ḫavme-i dîn ile terfî‘-i râyet-i ‘azîmet buyruldu. Mevkib-i zafer ḳarîn kendüler ḳaşdına⁵⁵⁸ ḫareket itdüğü İbn Dîrâr hevâdârlarının ma‘lûmı olıcaḳ lâ nâḳate lî ve lâ cemelun⁵⁵⁹ meşeliyle ‘amel idüp manzûme-i pervîn gibi muctemi‘u’ş-şeml olan eşirrâ benâtu’n-na‘ş-āsâ perîşân oldılar. Ḥâriş için râh-ı firâr-beste olmaḫın bi’z-zarûre kendü ḳabileleriyle muḳâbil olup kimi tu‘me-i neheng-i şemşîr [109a] ve kimi dest-beste esîr oldu. Bu ğazâda sipâh-ı İslâm cünd-i melâike-i kirâm ile taḳviyet ü imdâd olunduğı mervîdür eseridür ki bünyân-ı merşûş-ı şaf-ı imâniyândan ancaḳ bir vücûd mefḳûd oldu. Kevkebe-i mevkib-i⁵⁶⁰ küfr ü ḳalâl şikest bulıcaḳ nerre-şîrân-ı İslâm ḫâric-i ḫîṭa-i evhâm-ı iġtinâm idüp yalnız iki bin şütür ve beş bin ğüs fend dâḫil-i ḫîṭa-i iḳtisâm olmuştur. Cüveyriyye nâm duḫter-i mâh-peyker-i Ḥâriş ki ḫîn-i ḳısmetde Şâbit b. Ḳays sehmine düşüp gerden-beste-i ṭavḳ-ı

⁵⁵⁸ ‘Azîmet’ten buraya kadar E’de yok.

⁵⁵⁹ “Ne dîşî devem var ne de erkek.” (hiçbir şeyim yok anlamında)

⁵⁶⁰ E’de yok.

bedel-i kitābet olmuş idi imdād-ı mālî recāsına hāk-i dergāh-ı ‘ālîye yüz sürdükde kevkeb-i iqbālî müsā‘id olup edā-i necmden soñra dāhil-i hāle-i nikāh oldu. Kışsa-i melāl-efzā-yı ifk bu ğazādan ‘inān-tāb-ı semt-i rücū‘ olduklarında lisān-ı münāfikīnden şüyū‘ bulup Hāzret-i ‘ālimu’s-sırr ve’l-ḥafıyyāt āyāt-ı beyyinātdan on dāne ferīde-i celīlu’l-ḳadri lüccī-i vaḥy u tenzīl birle işbāt-ı ṭahāret-i zeyl-i ‘işmet-i şiddīka itmegın iṭāle-i zebān-ı hezeyān iden dört merd ve bir zene iḳāmet-i ḥadd-i ḳazf buyuruldu. ‘İnde mesāsı’l-ḥāce ruḥṣat-ı teyemmüm daḫi bu sene-i seniyyeye ‘unvānu’ş-şeref olup bir ḳavilde ḥod bu sefer-i **[109b]** celīlu’l-eşerden ḥuşūl-i **(54a)** me’mūl birle ḳufūl ve şalşal nām menzile nüzūl olunduḳda perde-şikāf zuhūr itmişdür⁵⁶¹. Bu sālde⁵⁶² Ğazve-i Hāndeḳ daḫi şüret-pezīr-i zuhūr olmuşdur. Şīrān-ı ğālībe-i dīn üzre hücūm-ı segāne iden meḥāzīl-i müşrikīn ṭavāif-i muhtelifeden müellefe olmaḳın Ğazve-i Aḫzāb daḫi dirler. Muḳaddemen naḳş-ı ḫarīr-i taḫrīr olunduḳı üzre yehūd-ı Benī en-Naḫīr’i şe’āmet-i neḳş-i ‘ahd ü mīşāk dār u diyārlarından dūr itmişdi. Ol gürūh-ı mekrūhdan Ḥayy b. Aḫṭab ve Selām b. Ebu’l-Ḥaḳīḳ ve Kināne b. er-Rabī‘ ve bunlar emşālî bir fırḳa ḫavālî-i Ḥayber’i maḫaṭṭ-ı raḫl-i iḳāmet idüp hemvāre aḫz-ı şār dām-ı efkārına giriftār idiler. Āḫir-i kār ‘azm-i ḫarīm-i ḫaremillāh idüp hezār füsūn u fesāne ile Ebū Süfyān ve ana müdānī şanādīd-i Ḳureyş’i ṭaraflarına imāle itdiler ve ḳabile-i Benī Ğaṭafān ve Eslem ve Eşca‘ ve sāir ḳabāil-i eṭrāf ḳulūbunu daḫi mevā‘id-i ‘urḳūb ile celb idüp on binden ziyāde ḫarb ü ḫarba āmāde maḡrūr-ı meydān-ı şer ü şūr ile rū-yı teveccūhi şavb-ı Medīne’ye döndürdiler bu ḫaber vāşıl-ı sem‘-i şerīf-i nebevī olıcaḳ eṭrāf-ı Medīne ğuşe-bendler ile teşyīd olunup Cebel-i Sila‘ cānibi küşāde-fezā olmaḳın Selmān-ı Fārisī tedbīri **[110a]** üzre ḫendeḳ ile sed olundu. Cuyūş-ı aḫzāb ve cunūd-i a‘rāb

⁵⁶¹ İÜ: olmuşdur

⁵⁶² E: sāl

deryā-yı müterākimu'l-mevc gibi fevc fevc kenār-ı h̄andeke gelüp taraf-ı āhara rāh-ı güzār olmamağın mu'asker-i firūzī-eşere muķābil d̄arb-ı h̄iyām-ı ārām itdiler. Bir ay kadar zamān sipāh-ı tarafeyn pes perde-i h̄endeķden sefir-i ķerb-i zebān-ı t̄ir ile mūkāleme idüp i'māl-i sinān u şemşir olunmadı. Ancak şüc'ān-ı 'Arab miyānında hezār merd-i cenk āz-māye-i muķābil 'add olunan 'Amr b. 'Aydud bir gün beş nefer-i hem-pāsı birle h̄endeķi güzār idüp mizmār-ı kārzārda icāle-i raḥş-ı hel min mübāriz eyledi. Şir-i veğā Ḥazret-i Murtezā ḳahramānī-reftār ile önün alup zū'l-fiķārı gerden-i 'Amr'a ḫavāle itdügiyle kedū-yı mezbele-āsā kellesin zemīne düşürdügi bir oldı. 'Amr'a hem-pā-yı rāh-ı şekā olanlardan Nevfel b. 'Abdullāh'ı ana hem-rāh idüp Hubeyre b. Ebī Vehbe zaḥm-ı h̄ün-pāş irgürdi. Müddet-i miḥnet-i muḫāşara encāma irdigi hengāmda Ḥazret-i Mürsilu'r-riyāḫ mevkib-i küfr ü dālāle ķend şabāyı irsāl idüp ḫayme-i veḫīmelerin z̄ir ü zeber eyledi ve āteşdānda galeyān üzre olan ḳudūr u cefānı sernigün idüp ḫırmen-i nārı bād-ı fenāya viridi. Bu şüver-i 'ibret-eşer müşāhedesiyle ceyş-i Ḳureyş'e leşker-i [110b] ru'ḅ u herās istilā idüp birbirlerine tesābuķ iderek bāre-i idbāra irḫā-yı 'inān itdiler ḫattā Ebū Süfyān kemāl-i ḫayret ve nihāyet isti'cālinden zānū-yı şütürde olan 'aķālī ḫal itmeden süvār oldı. Bu sefer-i nā-mübārekte leşker-i küffār perişān-rūzgārda görinen keşret ve Ḥayy b. Aḫṭab itdügi izlāl ü şeyṭanet Benī Ḳureyza (54b) müste'menlerin ta'z̄ir ve ser-çeşme-i ihlāşların tekd̄ir idüp e'ādī ile hem-zebān-ı ittifāk ve raḥne-efken-i nāme-i mişāk olmağın ber-geşte-baḫtān-ı Ḳureyş'in sille-i debūr-ı idbār birle yüzleri dönüp şādıķu'l-lehce-i nuşret bi's-şabā ḫazretleri zıll-efken-i ḫücre-i ḫāş-ı cenāb-ı şiddīķa olmuşlar idi ki ṫāvus-ı zerrin-pāl-i dergāh-ı ilāh Ḥazret-i Cibril devlet-sarāy-ı risāleti cilvegāh idüp merāsım-i gül-efşānī-i taḫiyyet ü teslīm takdīminden soñra bī-vaķfa-iistirāḫat-ı erbāb-ı şikāk ile 'aķd-i ittifāk iden Benī Ḳureyza üzerine tevcīh-i rāyet-i 'azimet buyurulmaķ için tebliğ-i yarliğ fermān-ı

sübḥānī eyledi ḥasebe'l-emr hemān ol dem rikāb-ı sa'ādete vaz'-ı kadem buyurilup üç bin kadar merd-i gāzanfer-fer birle yehūd-ı Benī Qurayza'yı muḥāşara ve bünyād-ı muḳātele vü müşācere buyurdılar. Çün vücūd-ı bed-būd-ı yehūdda [111a] ol kadar kudret yoğidi ki merdāne meydāna çıkup hizebrān şır-i şikār birle muṭāraḥa-i kur'a-i kārzār ideler muḳaddemen yehūd-ı Benī en-Naḍir ile qarārdāde olan ṭavr-ı muḥādene üzre ḥişārdan çıkup sergerdān-ı tih-i arḍullāhi vāsi'atün olmaḳ şartıyla ṭālib-i zinhār oldılar. Lākin bu mültemislerine rādde-i kabūl çekülmeyüp ḥükm-i rasūlillāh üzre dervāze-i ḥişārı küşād itmeleri murād olunmağın nāçār eyyām-ı muḥāşaradan yigirmi birinci gün ḥablu'l-metīn-i fermān-ı każāya teslim-i gerden-i rızā idüp dest-i niyāz birle dervāze-i ḥişārı bāz itdiler. Nisā vü eṭfāl ve şunūf-ı emvāl ümenā-i dergāh-ı risālet havza-i teslimine dāḥil olup altı yüzden efzūn toḳuz yüzden dūn ricālu'l-ḥarb kaṇṭara-i şemşir-i āteş-bārdan diyār-ı⁵⁶³ ademe güzār eyledi.

Sene-i sādise evāilinde Muḥammed b. Seleme otuz süvār-ı nizedār ile Benī Kilāb'dan bir cemā'at şubḥ-dem meşğül-i ḥāb-ı segāne iken ser-i bālinlerine sāye-güster olup ol bister-i gāflet-üftādeleri visāde-i rāḥatdan baş kaldırınca niceleri serdāde-i vādī-i fenā olduḳdan soñra mā'adāsı ḥişār-ı qarāra taḥaşşun idüp müteḥayyiz olduḳları devābb u mevāşī bürde-i seylāb-ı gāret eyledi. Yine bu senede [111b] iki yüz şır-i şemşirzen birle rikāb-ı azimete vaz'-ı kadem-i himmet buyurilup hemvāre e'ādī-i devlet-i İslāmiyye ile ittiḥād ve hemişe ikāz-ı fitne vü fesād üzre olan Benī Liḫyān'a izāka-i ke'si'l-meniyye itmek için livā-yı ālem-ārāyı ol şuya taḥrik itdiler. Mekr-āvāze-i azm-i hümāyūn gūş-güzār-ı Liḫyāniyān olup seyl-i kūh-endāz önünden ayrılmışlar imiş ārāmğāhları olan Bi'r-i 'Asafān'a dek pāzde-i

---

⁵⁶³ E'de yok.

sipāh olup eṣer ü haberlerine taḥṣil-i iṭṭilā^c vāṣıl-ı ser-ḥadd-i imtinā^c olmağın āftāb-ı ‘ālem-tāb-ı burc-ı risālet ṭaraf-ı Medīne’ye ḳabūl-i taḥvīl eyledi. Cumhūr-ı ehl-i siyer farziyyet-i ḥacc-i beytullāhi’l-ḥarām bu ‘ām-ı fīrūzī-encāma müṣādif olmağ üzere ṣebt-i (55a) cerīde-i ḥaber idüp ba‘zılar sene-i tāsi‘ada olmağ ṭarafını meslūk-i ḳadem-i iḥtiyār itmişlerdür.

Feth-i Mekke sāl-i heṣtüm ḥilālinde olup seyyid-i sūtūde-ḥiṣāl ḥazretleri ‘ām-ı ‘āşirde lebbeyk-zen-i da‘vet-i ⁵⁶⁴(وَأَتَمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ) oldukları ḳavl-i ṣānī şihḫatine delālet ider. Vallāhu a‘lem. Hem bu senede Zeyd b. Ḥārīṣe emīr-i seriyye olup baṭn-ı naḥle nevāḥīsine āteş-i gāret şaldılar. Bī-ḥadd in‘ām ile iğtinām olunup sipāh-ı İslām māl ü esīre sīr oldı. Sālimen ve gānimen nāil-i⁵⁶⁵ şeref-i taḳbīl-i sūdde-i seniyye müyesser olduğdan soñra tekrār şīr-dilān-ı [112a] muḥācirin ü enşār ile Şām’dan ḳaşd-ı Beytullāhi’l-ḥarām iden kārbān-ı Ḳureyş’i dāḥil-i ḥavza-i iğtinām itmek için irsāl buyurılıp nāḥiye-i ‘İş’da şemşīr-i sertīz ile ḳāfileye sedd-i rāh-ı gürīz itdiler. Ḥamle-i muṣafferāneleri rakb-i Ḳureyş’i ber-hemzede-i herc ü merc idüp ‘umūmen māl ve ekṣer-i ricāl dest-i taşarruf-ı mücāhidīn-i dīne düşdi. Bu sālde ḳabile-i Benī Sa‘d yehūd-ı Ḥayber ile iḳād-ı āteş-i fesād tedbīrinde oldukları ‘urāza-ı dergāh-ı cāh u celāl olmağın Ḥazret-i Ḥaydar yüz nefer-i merd-i zūr-āver birle irsāl buyurılıp bir gice nesīm-i seḫer birle hem-‘inān ol ser-zemīne irdiler. Sa‘diler ancağ naḳd-ı ser ü cān ile kenār-ı selāmete çıḳup beş yüz şütür ve iki bin gusfend naşīb-i ‘asker-i zafer-mend oldı. Yine bu sene-i mütemeyyinede ḥasebe’l-emr ‘Abdurrahmān b. ‘Avf mütevaṭṭınān-ı Dūmeti’l-Cendel Benī Kilāb’ı ṭarīḳ-ı taşdıke delālet için ref‘-i rāyet-i ‘azīmet idüp kelānter-i ḳabile İşba‘ b. ‘Amr cem‘-i keşīr-i şāh-rāh-ı gülşen-i tevḥīde mühtedī oldı. Emīru’s-seriyye duḫter-i İşba‘ı tezevvüc

⁵⁶⁴ “Haccı da umreyi de Allah için tamamlayın.” El-Bakara, 2/196.

⁵⁶⁵ İÜ’de yok.

idüp fuḫahā-yı seb‘a ve kibār-ı tābī‘inden Ebū Seleme ol mehd-i ‘işmetden çemen-i şaffe-i vücūdā vürūd itmişdür. Bu sâlde ‘Akil ve ‘Arīne’den sekiz nefer-i müdebbir bedr-i rüzgār-şi‘ār ḫabūl-i İslām ile vāşıl-ı dergāh-ı [112b] nübüvvet-penāh olup ol beriyye-nişinler hevā-yı ḫāmiye-i Yeşrib-zemīn ile me’lūf olmadıkları cihetden ba‘z-ı ‘avārız u eskām istilāsiyle rencūr olmağın me’mūr oldılar ki tevābi‘-i Ḳubā’dan mer‘ā-yı şütürān-ı şirdār-ı ḫāşşa-i ḫümāyūn olan Zī’l-Cedr nāḫiyesinde taḫşil-i mizāc idince ‘ādetleri üzre elbān u ebvāl-i liḫāḫ ile kendülere ‘ilāc ideler ol hevā mizāclarına sāzkār olup taḫşil-i tendürüstī itdiklerinden soñra Yesām nām şütürbānı şikence-i gūn-ā-gūn ile üftāde-i ḫāk-i helāk idüp şütürleri zerībe-i taşarrufa sevḫ itdiler bu kār-ı nikūhīde sem‘-i eşrefe resīde olıcaḫ ḫasebe’l-işāre Kürz b. Cābir-i Fihri kirk-i nāgāh-gīr-i ḫazā-āsā der ḫafā olup cümlesin mestūrīn fi’l-aşfāddur ‘adl-dāde getürdikde yesār-ı işrāb itdikleri zehrāb-ı ‘azābdan ḫışşayāb oldılar.

Ferīde-i şulḫ-i Ḥudeybiyye bu sene veḫāyi‘i silkine pīrāye olmışdur. Bir şeb-i pūr-ṭarabda sulṭān-ı ḫalemrev-i ‘Arab u ‘Acem ḫazretleri geşt ü güzār-ı şehristān-ı ḫayāl iderken şafaḫāt-ı (55b) nūrānī-timşāl ‘ālem-i mişālde görürler ki gürūh-ı muḫācirīn ve enşār-ı dīn mu‘temiren iḫrām-bend-i ‘azīmet-i beytullāhi’l-ḫarām olup ⁵⁶⁶(أَمِينٌ مُخَلَّفِينَ رُؤُوسَهُمْ وَمُقَصِّرِينَ) dāḫil-i Ḥarem-i muḫterem olurlar. Bu ru’yā-yı [113a] şādıḫanın tebāşir-i şabāḫu’l-ḫayr vuḫū‘ı ol ‘ām-ı ḫuceste-encāmda lāmi‘u’l-işrāḫ olmaḫ recāsına i‘dād-ı esbāb-ı ‘ömre güzārī buyurılıp taḫrīben bin dōrt yüz sipāh-ı İslām ile terfī‘-i rāyet-i ⁵⁶⁷(فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ) ve yetmiş re’s-i şütürān hedy-i hemrāḫ ḫıldılar. Ṭayy-i merāḫil olunup Ḥudeybiyye nām bir menzil maḫrab-

⁵⁶⁶ “Güven içinde, başlarımı kazıtılmış ve sakallarımı kısaltmış olarak” Fetih, 48/27. Âyette kullanılan zamir “siz” olduğu hâlde, Abdülaziz Efendi kendi anlatımına bağlı olarak zamiri “onlar”a çevirmiştir.

⁵⁶⁷ “Bir kere karar verip azmettin mi, Allah’a tevekkül et (ona dayanıp güven).” Âl-i İmran, 3/159.

ı hıyām-ı ārām olunduğda⁵⁶⁸ meḥzāz-ı Kureyş ceş-i İslām'ı ziyāret-i Beyti'l-ḥarāmdan şad için leşker-i bī-ḥadd ile Zī Ṭuvā nām maḳāma sāye-endāz-ı nuḥūset oldukları peyāmı vāşıl-ı sem^c-i ḥuddām-ı dergāh-ı risālet olup bu nehḍat-ı hümāyūndan ğaraż ancak dībāce-i menşūr-ı iclālī⁵⁶⁹ (يَاتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ) olan beyt-i 'atīḳ ziyāreti olmağın zūr-ı bāzū ile⁵⁷⁰ imzā-yı 'azīmete ruḥşat gösterülmeyüp tavassuṭ-ı müdebbirān-ı 'aḳıbet-endiş birle mādde-i mühādeneye bu vech üzre fayşal-ı qarār virildi ki 'ām-ı ḳābilde Kureyş üç gün Mekke'yi taḥliye idüp 'umretu'l-ḳazāya rızā vireler ve on sene şemşir-i ḥilāf-ı niyām-ı teğāfülden çıḳmayup bu müddetde rişte-i mu'āmele-i āşināyī 'uḳdedār-ı vaż^c-ı bīgānegī olmaya ḳubāle-i ḳıl u ḳāl henüz müstefid-i⁵⁷¹ ḥatm-i ḥitām⁵⁷² olmadın ṭaraf-ı dīvān-ı nübüvvetden⁵⁷³ Ḥazret-i 'Oşmān-ı⁵⁷⁴ Zī'n-nūreyn nāmzed-i ḥidmet-i sefāret olup ešnā-i muḥāverede [113b] Ḥazret-i 'Oşmān'dan tekdīr-i ḥāṭır-ı Kureyş ider bir vaż^c şadır olmağın birkaç gün Cenāb-ı Zī'n-nūreyni pā-beste-i dāmğāh-ı vuḳūf itmeleri ser-bāzān-ı rāh-ı imān ile bey'atu'r-rıdvān 'aḳdine bādī olmuştur. Çün mādde-i şulḥ minvāl-i mersūm üzre qarārdāde olup emr-i ziyāret mevḳūf-ı 'uḳde-i te'hīr oldı. Ber-mūcib-i fermūde naḥr-i hedy olup ba'z-ı aşḥāb ḥalḳ-ı re's ve ba'z-ı āḥar taḳşir eyledi. İtmām-ı mehāmm-ı hüdne için fezā-yı Ḥudeybiyye'de yigirmi güne qarīb ḍarb-ı mażalle-i qarār olunduğdan soñra imāle-i licām-ı ḳufūl olunup beyne'l-ḥaremeyni'ş-şerifeyn sūre-i kerīme-i Fetḥ şeref-nüzūl bulmağın müjde-i taḳarrur-ı fetḥ-i mübīn ile Ḥazret-i Seyyidu'l-mürselīn ve aşḥāb-ı güzīn kāmbīn oldılar.

⁵⁶⁸ iÜ: oldukda

⁵⁶⁹ "Gerek yaya olarak, gerek uzak yollardan gelen" El-Hac, 22/27.

⁵⁷⁰ iÜ: birle

⁵⁷¹ iÜ: müsta'id

⁵⁷² E: iḥtitām

⁵⁷³ E: nebevide

⁵⁷⁴ E'de yok.

Bu ‘am-ı sa‘adet-fercām hitāmında sīm-i hāmdan bir hātem ittiḥāz buyurilup mülük-i eṭrāfdan altı taht-nişine ṭarīk-ı dīne da‘veti mutaḥammın nāme-i hümāyūn irsāl buyurıldı. Sāl-i heštüm-i Muḥarremu’l-ḥarām’ı evāḥirinde sipeh-sālār-ı enbiyā kâidu’l-cünd-i aṣfiyā ḥazretleri ancak Ḥudeybiyye’de sāye-nişin-i ‘ilm-i ‘ālem-ārā olan gūzāt-ı zafer-simāt birle istiḥlāş-ı kılā‘-ı Ḥayberi ki on ḥışn-ı ḥaşinden ‘ibāretdür veche-i ‘azīmet idüp pençe-i şubḥ u şām şāhid-i dilārā-yı fetḥi āgūş-ı teşhīre rām itmege kemer-bend-i [114a] ihtimām oldılar. (56a) Eyyām-ı muḥāşaradan taḥmīnen on altı günde der-i Ḥayber dest-i ḥaḳḳ-perest-i cenāb-ı Ḥaydar ile şikest olup müşāhede-i nev ‘arūs-ı zafer müyesser oldı. Mervīdür ki ol āhenin ḳapu ki sekiz yüz men olup ancak kırk nefer-i merd-i zūr-āveririnden ḳaldırmaḳ olurdu. Ḥazret-i Murtezā ḳuvvet-i bāzū-yı Ḥudādād ile anı bir ḥamle-i şīrānede merkezinden cūdā idüp seksen şibr ḳadar mesāfeye pertāb eyledi. Muhācirin-i Ḥabeşe’den Ḥazret-i Ca‘fer ḳudūmı rüz-ı müşrik-süz-ı fetḥ-i Ḥayber’e müşādif olup Ḥazret-i Seyyidu’l-beşer şallallāhu ‘aleyhi ve sellem buyurdılar ki ⁵⁷⁵ما (أدري بأيهما أنا أسر بفتح خبير أم بقدم جعفر) dürretu’t-tāc-ı ibtihācın ḳarṭa-i gūş-i yārān-ı imān itdiler. Bir ḳavilde henüz ⁵⁷⁶(وضع الحرب أوزارها) fehvāsı sāḥa-i zuḥūrda cilve-nümā olmadın Fedek ahālisi bī-vesāṭat-ı tīr-i şemşīr bi-ṭarīḳı’l-mu‘āmele yerlerinde ibḳā buyurılmaḳ recāsına istid‘ā-yı ‘āṭifet itmegin müsted‘āları üzre mekānlarında taḳrīr buyurilup maḥşūl-i ḥāşşa-i hümāyūn için zabṭ olunmaḳ bābında fermān-ı ‘ālī şādır oldı. Ammā ḡanāyim-i Ḥayber ve ba‘z-ı arāzisi gūzāt-ı dīn beynlerinde taḳsīm olunup ba‘z-ı āḥar nevāib-i müslimīn için ibḳā buyurıldı. Eşnā-i gīr ü dārda on beş hizebr-i ‘aduvv-i şikār-ı [114b] gümnām künām-i şehādet olup ṭoḳsan üç şaḳī-i bed-rūzgār ‘āzim-i mazīḳ-i bi’sel-ḳarār oldı. Şafiyye binti Ḥayy b. Aḥṭab ki ol

⁵⁷⁵ “Hangisine sevineceğimi bilmiyorum, Hayber’in fethine mi, Cafer’in dönüşüne mi?” Hâkim, **el-Müstedrek**, (Nşr. Mustafa Abdülkadir el-Atâ), Daru’l-kütübü’l-ilmīyye, Beyrut 1990, II, 681.

⁵⁷⁶ Savaş şiddetlendi.

hilâlde Kinâne ibni Ebi'l-Hakîk mezefte-i ittişâline dâhil olup hîn-i iktisâm-ı sebâyâda mir'ât-ı bâşıra-i rast-bîn-i hatmi'l-mürselinde şîrin görünmegin itâkı sadâkı olmak üzere huliyy-bend-i 'ağd-i nikâh olup menzil-i şahbâda mahrem-i bezm-i vişâl itdiler rağıyallâhu 'anhâ mu'cize-i redd-i şems dağı ol menzilde şüret-nümâ-yı zuhûr olup kışşa-i ta'ris dağı eyyâm-ı müsâferetde ser-rişte-i vukû'a muntazım olan ferâid-i ahvâldendür. Muhâcerât-ı Habeşe'den Ümmü Habîbe binti Ebî Süfyân ki Habeş'de şevheri 'Ubeydullâh b. Caşş el-'iyâzu billâh mürtedden mürd olmağın melik-i Habeşe Necâşî hasebe'l-emr mübâşir-i hidmet-i 'ağd olup tertîb-sâz-ı mühimmât-ı cihâz olduğan soñra ihyâ-i ümenâ-i hidmet-güzâr ile der-i ikbâle irsâl itmişdi. A'lâm-ı hümâyün harekât-ı seferiyye hafekânından sükün bulıcağ zîbende nihâl-i bâğ-ı risâlet hazretleri ser-i sa'âdet-efser-i Ümmü Habîbe'ye sâye-endâz-ı 'izzet-i dünyâ vü âhîret oldılar. Fetğ ü zafer birle Gâzve-i Hayber'den mürâca'at buyurıldığdan soñra eţrâfa pey der-pey serâyâ ba's buyurılıp her birinde 'asker-i ferhunde pey-i nişâb nuşret-i firûzi birle kâmyâb oldılar.

Bu sene-i müteyemmine [115a] Zî'l-ka'desinde aşhâb-ı bey'at-i Rığvân ve ğayrıdan iki bin çâbük-süvârân meydân-ı imân ile 'azîmet-i 'umretu'l-każâ buyurılıp hasebe'l-va'd Kureyş Mekke'yi tağliye itmegin bî-müzâhame-i ağıyar (56b) üç gün ni'met-i vuşlat-ı dîdâr ile mütemetti' olup yevm-i râbi'de ţaraf-ı Medîne'ye tağrîk-i tğ u 'alem ve menzil-i evvelde Meymüne-i Hilâliyyeyi mahremiyyet-i şebistân-ı zifâf ile muhterem itdiler. İslâm-ı Hâlid b. Velîd ve 'Amr b. el-'Âş ve 'Osmân b. Talha rağıyallâhu 'anhum ve ittiğâz-ı minber-i şerîf-i unvân-ţırâz-ı sâl-i heştümdür yine bu sene muğaddemen hâkim-i Buşrâ'ya nâme-ber olan Hâriş ümerâ-i Kayşer'den Şurağbîl nâm mağrûr-ı bî-bâk elinden Mu'te nâm mağâmda tecarru'-ı zehr-âb-ı helâk itmegin o bed-kirdârdan ahz-ı sâr için Zeyd b. Hârişe üç bin derrende gürg-i

şir-şikâr ile irsâl buyurilup Şuraḥbil'in yüz binden ziyâde leşker-i nuḥüset-eşerine pür-dilâne muḳâbil oldılar. Hengâm-ı germiyyet-i bezm-i rezmde Zeyd mest-i şahbâ-yı şehâdet olup tavşıye-i Ḥazret-i Sulṭân-ı eyvân-ı risâlet üzre Ḥazret-i Ca'fer terfî-i râyet-i imâret eyledi. Ol daḫi bu ḫaṭıre-i fenâdan âheng-i 'azîmet-i dâru's-sa'âde-i beḳâ idicek ḫasebe'l-işâra 'Abdullâh b. Revâḫa 'alemdâr olup ol daḫi [115b] bâḡ-ı 'âlemden mışr-ı 'ademe ḫıram itmegin ihtiyâr-ı sipâh ile Ḥâlid b. Velid sāye-nişin-i 'alem-i sefid olup endek zamânda bi-'avnihi te'âlâ bâzû-yı iḳtidâr-ı küffâr ber-tâfte-i pençe-i zür-âverî-i nerre-şirân-ı kühsâr-ı peykâr oldu. Mervîdür ki ol rûz-ı 'ad u süzda meydân-ı ḫarb u sitizde Ḥâlid'in ṭoḡuz şemşir-i ser-tizi şikest olup 'âḳıbet-i şâhid-i zafer onıncı tiḡ-ı yemâni üzre cilveger olmaḡın ol neheng-i veḡâ ṭaraf-ı dîvân-ı⁵⁷⁷ risâletden Seyfullâh laḳab-ı vâlâsına sezâ görildi. Dâd u sited-i bâzâr-ı ḫarb u ḳıtâl ḫilâlinde Ḥazret-i Ca'fer'in dest-i çep ü râstı ḫil'at-ı vücûdudan gusiste olup Ḥazret-i İzid-i Zül-celâl yâḳûtdan iki bâl ile iclâl buyurılmaḡın Ṭayyâr 'unvânıyla şöhret-şi'âr oldu. Yine bu sâl-i ferḫunde-fâlde⁵⁷⁸ ḫilâlinde müşâhede-i şâhid-i fetḫ-i beledillâhi'l-ḫarâm bâ'is-i ibtisâm-ı şugûr-ı İslâm oldu. Peymân-şikenân-ı Ḳureyş şulḫ-i Ḥudeybiyye'de 'aḳd itdikleri 'ahdi muḫill ba'z-ı nâ-şâyeste ḫarekâta iḳdâm ile dâru'l-emn-i emândan beder oldukları ḫaberi murâza-i dergâh-ı ḫaşmet ü câh olmaḡın kâr-sâzi-i leşker-i firûzi-eşere işâret buyurilup itmâm-ı mehâmdan şoñra mâh-ı şıyâmın 'âşirinde mütevekkilen 'alallâh on bin sipâh-ı [116a] zafer-destgâh birle dâru'l-hicre-i Medîne'den ṭaraf-ı Mekke'ye taḫrîk-i rikâb-ı şeref-intisâb buyurilup yigirminci günü mâhce-i livâ-yı felek-fersâ-yı peygamberi Ḥacûn nâm maḫalldede ṭa'ne-zen-i mihr-i ḫâveri oldu. Ḥazret-i 'Abbâs raḳıyallâhu 'anh Gazve-i Bedr'de edâ-i mâl ile fekk-i raḳabe

⁵⁷⁷ İÜ'de yok.

⁵⁷⁸ İÜ: ferḫunde

itdikden ōõra ōafā-yı bāl birle ‘amāme-bend-i İslām olup lākin keſret-i ‘alāyık-ı dāmengİR olmağın henüz Mekke’de giriftār-ı dām-ı qarār u ārām idi. Bu eyyāmda kaṭ‘-ı peyvend-i ‘avāyık idüp menzil-i beyti’s-sukṡyāda maḥriz-i ōeref-i taḡbil-i gūſe-i dāmān-ı sa‘ādet-niſān olmağın (57a) iḡbāl-i miſāl-i sāye-i rikāb-ı devlet-intisābda cānib-i beytu’l-ḥarāma imāle-i licām idüp Ebū Süfyān anlar delāletiyile āsūde-ḥāl-i dāru’l-emān-ı imān oldu. ‘İkrime b. Ebī Cehl ve emſālī birkaṡ yüz fitnecular Ḥalid b. Velid tevciḥ-i maṡıyye-i ‘azimet itdüğü sāfile-i Mekke’de leſker-i per-ḥaſ-cu birle rū-be-rū olup pür-dilāne cünbiſ göstermegin ōühedā-yı Uḡud ōumārınca⁵⁷⁹ penṡe-i yetmiſ nefer sermest-i meykede-i ōeḡā sāğar-ı lebriz-i tir-i ōemſir-i sertizden bāde-i nāğüvār-ı fenā nūſ eyledi. Sāirleri maṡik-i hevl-engiz-i gürizi veche-i ‘azimet itmek tedārüküne düſmüşler idi ki ṡaraf-ı dīvān-ı nebevīden müjde-i ‘afv u ōaḡḥ-ı cemil [116b] ile tebcil olunup tāc-ı vehhāc-ı imān-ı refi‘u’ſ-ſān oldılar. Saḡf-ı mu‘allā-yı beyt-i Ḥudā ve eṡrāf-ı meṡāf-ı Hübel-i mühmel ve sāir eſnāmdan tanzif olunup gülbānk-i ezān-ı Muḥammedi āzān-ı imāniyānı teſnif eyledi. Bi-‘avnihī sübhānehū ōāhid-i zafer-i āğūſ-ı teſḡirde cilveger olicaḡ ḡabāil-i ‘Arab ez-ser inḡiyād-ı büse-cāy-ı kerrübiyyān olan āsitān-ı rāstāne rūy-māl idüp ancak ḡabile-i Hevāzin ve ōaḡif istikbār u ‘inād merkezinde ōebāt-ı ḡadem gösterdiklerinden mā‘adā ōirān-ı biſezār-ı veğā birle penṡeleſmek sevdāsında olduḡları ma‘rüz-ı ḡuddām-ı dergāḥ-ı sipihr-iſtibāḥ olmağın on iki bin ‘asker-i firūzi-eſer birle ol bed-güherlerin ser-i vaḡtine sevk-ı maṡıyye-i ‘azimet buyurilup vādī-i Ḥuneyn’de teḡbül-i ōaffeyn-i ōüret-pezir ḡuhūr oldu. Ol gün ser-bāzān-ı meydān-ı meḡāzi rāyet-efrāzān-ı ōaff-ı ser-efrāzānı ḡāzilerde olan keſret ba‘z-ı aſḡābı i‘cāb idüp nev‘an ḡurūrı ihām ider kelāma iḡdāmı bā‘iſ-i inḡilāl-i sımṡ-ı sipāḥ-ı İslām olmuſ iken cunūd-ı ḡaybiyye imdādı ile taḡſil-i ḡuvvet-i ḡalb idüp bir ḡamle-i saḡt birle ōufūf-ı küffārı ōikest ve

⁵⁷⁹ E: ōi‘ārınca

rāyet-i şevketlerin pest [117a] itdiler. Altı bin esir-i bend-kemend teşhîr olup kırk bin gusfend ve yigirmi dört bin şüter-i ser-bülend naşîb-i ‘asker-i zafer-mend oldu. Bir tâife reîsleri Mâlik b. ‘Avf ile çâbük-rû mızzmâr-ı firâr olup hışn-ı haşîn-i tâife taşaşsun itmişler idi. Ta‘kîb buyurilup on sekiz gün muhâşaradan soñra ber haseb-i iktizâ-yı ⁵⁸⁰ (الأمورُ مرهونةٌ بأوقافِها) ‘âcilen fetḥ ü teşhîre müsâ‘ade taḳdîr olmağın cânib-i ḳalb-gâh-ı enâma tevcîh-i rû-yı teveccüh buyurıldı. Mâlik ol mazîkden ḥalâş olıcak eşnâ-i ṭarîkde tuhfe-i ḳabûl-i îmân ile pîşgâh-ı dergâhdan cebîn-i fersây olup vaḳ‘a-i Ḥuneyn’de mazbûṭ ḥuddâm-ı dergâh-ı ‘âlî olan mâl u ‘iyâli ‘avâṭîf-ı ‘aliyyeden yine kendüye ‘inâyet buyurıldı. Ḥazret-i Seyyidu’l-ebrâr Mekke’de ‘umre-güzâr olup evâil-i şehri-i Zîl-ḥicce’i’l-ḥarâmda ṭaraf-ı dâru’l-hicreye taḥrîk-i a‘lâm-ı ‘izz ü iḥtişâm buyurdılar. Yine bu şehri-i mübârekde kevkeb-i dürr-i vücûd maḥdûm-ı kerîm-i İbrâhîm maṭla‘u’l-envâr-ı raḥm-i Mâriyye-i Ḳıbtîyye’den sâḥa-i şuhûda feyz-baḥş-ı (57b) nûr zuhûr olup bir sene dört ay bu ‘âlemi müşerrefü’l-‘ademde meclis-ârâ-yı eyvân hestî oldu. Bihterîn-i gevher-i pâkize-kân-ı imkân ḥazretleri ekber-i ⁵⁸¹ ebnâ-i kirâmları olan Ḳâsım ile [117b] mükennâ olup nihâl-ḳâmet-i mevzûn-ḥırâm-ı İbrâhîm çemen-pîrâ-yı gülşen-i vücûd olduḳdan soñra nâmûs-ı celîl-i Ḥazret-i Cibrîl burḳa‘-endâz-ı muḥaddere-i kelâm olmak irâde buyurıldıḳlarında “yâ Ebâ İbrâhîm” deyu tevcîh-i ḥiṭâb ider olmuşlar idi. ‘Âm-ı tâsi‘de mültezim-i ḥidmet-i iḳâmet-i erkân-ı îmân olan ḳabâilden taḥşîl-i mâl-i zekât-i şer‘î için eṭrâfa ümenâ vü ‘ummâl irsâl buyurilup fermân-ı İzîdî üzre meşârif-i mu‘ayyenesine şarf buyurıldı. Târîḥ-i Nefîs-i Ḥamîs’de farzıyyet-i zekât-ı mâl sene-i şâmine ḥilâlinde mersûm-ı yerâ‘a-i ta‘yîn olan aḥvâldendür. ⁵⁸²

⁵⁸⁰ Her işin belli bir vakti vardır.

⁵⁸¹ E: eger

⁵⁸² İÜ’de bu cümle yoktur.

Huṣūṣ-ı ilā ve kıṣṣa-i li‘ān ve recm-i ‘āmediyye ve ‘imāret ü taḥrīb-i mescid-i Dırār ve tevātür-i rusul ve tetābu‘-i vüfūd ve irtihāl-i Ḥazret-i Ümmü Külsüm binti’r-rasül ve helāk-i reisi’l-münāfikīn ‘Abdullāh b. Ebī Selül bu sāl ḥilālinde zuhūr iden umürdandur. Ḥitām-ı rüz-nāme-i ğazavāt-ı hümayün olan Ğazve-i Tebük bu sene-i seniyye şehr-i Recebi’l-ḥarām’ında vuḳū‘ bulmuşdur. Kelb-i Rüm kayşerin memālik-i İslāmiyyeye dest-i ta‘arruz-ı dırāz itmek fikr-i fāsidiinde olduğı durūğ-ı bī-fürū‘ı mun‘akis olmağın ḳadem-i şümü ḥāk-i pāk-i kışver-i İslām’ı telvīş itmeden müşerrefi-i pulāz-nejād ol bed-nihāda sedd-i āhenīn olmağ için cem‘-i sipāh buyurılıp otuz bin ve bir ḳavilde yüz bin merdenberd āyīn-i ḥavme-i [118a] dīn birle şavb-ı merāma taḥrīk-i bāl-i isti‘cāl buyurıldı. Pertev-i hürşid-i tevfiḳ-i refiḳ-i⁵⁸³ ṭarīḳ olarak ṭayy-i menāzil buyurılıp Tebük nām menzil-i maḥaṭṭ-ı riḥāl iḳbāl olduğda iki ay ol merḥalede ḍarb-ı ḥayme-i iḳāmet olunup ol ḥaber-i bāṭıl ḥilye-i şihḥatden ‘āṭıl idüğine yaḳīn ḥāşıl olmağın semt-i ḥıṭṭa-i Yeşrib-zemīne sevḳ-ı necīb-i mürāca‘at buyurıldı. Bu ‘ām-ı sütüde-encām şehr-i Zī’l-ḳa‘desi evāḥirinde yār-ı ğār Ḥazret-i Şiddīḳ ‘ālī miḳdār ḥasebe’l-emr rakb-i medenī birle ‘āzim-i ziyāret-i beyt-i ‘atīḳ olup ba‘de’t-teveccüh mevsim-i ḥaccda süfehā-yı Ḳureyş düstürü’l-‘amel itdikleri aḥḳām-ı cāhiliyyeti nāsiḥ-i sūre-i berāet şeref-i nüzül bulmağın ḥalka ḳırāat için Ḥazret-i Murtażā ile ta‘ḳīb buyurıldı.

Sene-i ‘āşirede naşārā-yı Necrān iltizām-ı edā-i cizye birle āsüde-ḥāl-i zıll-i sāyebān-ı emān olup ba‘de zamān şadr-nişīn-i eyvān-ı imān oldılar bu senede ḥākīm-i Yemen bāzān semend-i kerem-i ‘inān-ı ḥayātdan üftāde ve ḥāk-i siyāha rū-nihāde olmağın mülk-i Yemen’in bir nāhiyesi Şehriyār b. Bāzān’a ‘ināyet buyurılıp [118b] Ebū Mūsā-yı Eş‘arī ve Mu‘āz b. Cebel ve bunlar mişālī ba‘z-ı aşḥāb daḥi

---

⁵⁸³ E’de yok.

hıŝşayāb oldılar iklīm-i Yemen'den bir ıuırede terfı^c-i rāyet-i muhālefet iden bir kũŝte-baıtların livā-yı ŝevketleri sernigũn itmek iıũn ŝır-i Hudā Hāzret-i Murtażā uı yũz merd-i zũr āzmā birle irsāl buyurilup vādī-i đalāl herzekerdlerine ber-vech-i (58a) sezā tertīb-i cezā itdikden ŝoıra humus-ı māl-i ğanīmet ile haccetu'l-vedā'da nāil-i ŝeref-i pā-bũs-ı sulıān-ı cihān-muııā^c oldu.

Bu sāl-i şeref-ittiŝāldede İmām-ı şaff-ı⁵⁸⁴ enbiyā hāzretleri 'aleyhi tuıafũ't-teıāyā edā-i haccetu'l-vedā iıũn maıımel-i bend-i 'azīmet olup itmām-ı menāsik-i haccden ŝoıra ıaraf-ı Medīne'ye 'aııf-ı 'inān-ı mũrāca'at buyurdılar. Bu sene evāıirinde ve 'ām-ı kābil evāilinde Mũseyleme-i Kezzāb ve Esved-i 'Ansī ve ıuleyııa-i Esedī ve şa'lebiyye-i ŝũcā^c nām berzen-i lāfzen da'vā-yı peygamberī olup nice sāde-dilleri tih-i đalāle dũŝũrdiler. Āftāb-ı evc-i risālet hāzretleri meşhed-i pũr-nũrlarında mestũr olmadın āsũd-ı 'āzim-i bi'se'l-ıarār ve nevbet-i hilāfet-i ŝiddiķi'de Mũseyleme Nikũnsār hũfre-i nār olup ıuleyııa [119a] ve bir kavilde ŝucā^c daııı ıarıķ-ı İmān u taşdıke mũhtedi oldılar.

On birinci sene ŝafer'inin yigirmi sekizinci gũni tāb-ı teb-i muııriķ ile gũlberg-mizāc-ı leıāfet-ımtizācları taııayyur 'ārız olup ānen-fe-ānen 'ārıza-i fũtũrda terakķi zuhũr eyledi. Ol hilāldede Ŭsāme b. Zeyd diyār-ı Rũm'a sell-i ŝemŝır-i ğazā ile me'mũr olup Cerf nām maķāmda đarb-ı hıyām itmişken hũdũs-ı marāz hāil-i rũy-ı 'azīmetlerine⁵⁸⁵ hāil oldu.⁵⁸⁶ Eşher-i rivāyāt ũzre şehr-i Rabī'u'l-evveli'nin on ikinci gũni a'dād-ı sinīn-i hayāt-ı fāizi'l-berekātları altmış uııe bāliı olmuşidi ki bu teng-nā-yı bī-beķādan fũŝhat-serāy-ı 'ālem-i uıķbāya hıırāmān olup rũıı-ı revānları vāŝıl-ı a'lā-yı 'illiyyīn ve şadr-ı pırā-yı ravza-i hũld-berīn oldu.

⁵⁸⁴ E: şıfat

⁵⁸⁵ İŬ: hũdũŝ daııı hāil-i 'azīmetlerine

⁵⁸⁶ E'de yok.

Şi‘r

عليه أذكى صلاة لم تنزل أبدا * مع السلام بلا حصرٍ ولا عدد

والآل والصحب أهل المجد قاطبة * بحر السماح وأهل الجود والمدد⁵⁸⁷

cevher-i yektā-yı zāt-ı sūtūde-şifāt-ı Hāzret-i Hāce-i Kāināt iħrāz itdigi fezāil-i bāhire ve⁵⁸⁸ mu‘cizāt-ı zāhire ve⁵⁸⁹ cenāb-ı müsteṭāblarına şeref-yāfte-i intisāb olan esmā ve künā ve elķāb ki güncāyiş-pezīr-i ḥavşala-i ta‘dād-ı şumār olmağdan [119b] efzūndur. Bu muḥtaşar risāle Mir’ātu’ş-Şafā behem-keşide-i şīrāze-i cem‘ ü telfiķ olmağ ḥadd-i imkāndan güzerān olmağın lenk ü levk beyān-ı icmāli vādīsine sülūk olunmayup ol ḥidmet edāsı benān-ı⁵⁹⁰ ḥāme-i şikeste-zebān-ı ‘abd-i faķīrin gevherkeş-i rişte-i taḥrīr oldığı el-Fevāyiḥu’n-Nebeviyye fi’s-Siyeri’l-Muştafaviyye nām kitāb-ı şihḥat-nisāb ‘uhde-i ihtimāmına taḥmīl olundu. Vallāhu yehdi ilā sevāi’s-sebīl ve hüve ḥasbī ve ni‘me’l-vekīl.⁵⁹¹

---

⁵⁸⁷ Ebediyyen ona en hoş ve güzel salāt, sayısız ve sınırsız selam ile birlikte olsun. Şeref sahibi olan bütün âl ve ashabına da ki onlar müsamaha deryası şeref ve yardım ehlidirler. (Kaynağı tespit edilemedi.)

⁵⁸⁸ E’de yok.

⁵⁸⁹ İü’de yok.

⁵⁹⁰ E: tebān

⁵⁹¹ Allah doğru yola iletir. O bana yeter. O ne güzel vekildir.

KAYNAKÇA

Abdurrahman Abdi Paşa:	Vekâyinâme , hzl. Fahri Ç. Derin, İstanbul, Çamlıca, 2008.
Abdülkadiroğlu, Abdülkerim:	“Baldırzade Mehmed Efendi”, DİA , C. V, İstanbul, TDV, 1992, s. 8-9.
Abdülkadiroğlu, Abdülkerim:	Bursalı İsmail Belig’in Nuhbetü’l-Âsâr li-Zeyli Zübdetü’l-Eş‘âr’ı , Ankara, Gazi Üniversitesi, 1985.
Ahmed Bican:	Envâru’l-Âşıkîn , İstanbul, Matbaa-i Osmâniye, 1301.
Ahmed Cevdet Paşa:	Kıyas-ı Enbiyâ ve Tevârîh-i Hulefâ , hzl.: Mahir İz, C. I-VI, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2000.
Ahmed Refik:	Âlimler ve Sanatkarlar , İstanbul, Büyüyen Ay, 2013.
Akgündüz, Ahmet:	“Ebüssuud Efendi”, DİA , C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 365-371.
Algül, Hüseyin:	“Mevâhibü’l-Ledünniyye”, DİA , C. XXVIII, İstanbul, TDV, 2004, s. 421.
Alper, Kadir:	“Türk Edebiyatında Süleyman-nameler”, Turkish Studies Journal , V. 9/7, Summer 2014, p. 147-163.
Altıkulaç, Tayyar:	“Muhammed b. Ahmed Kurtubî”, DİA , C. XXVI, İstanbul, TDV, 2002, s. 455-457.
Arslan, Ahmet Turan:	“Ebû Hilal Askerî”, DİA , C. III, İstanbul, TDV, 1991, s. 489-490.
el-Askeri, Ebu Hilal:	Kitabu Cemhereti’l-Emsâl , thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrahim, Abdulmecid Katâmiş, C. I, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1988.
Ata, Aysu:	Kıyasü’l-Enbiya: Giriş – Metin – Tıpkıbasım , Ankara, TDK, 1997.
Aycibin, Zeynep:	“Katip Çelebi Fezleke (Tahlil-Metin)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, MSGSÜ, SBE, 2007.
Aykaç, Mehmet:	“Cemal el-Hüseyni”, DİA , C. VII, İstanbul, TDV, 1993, s. 303-304.
el-A‘zami, M. Mustafa:	“Buhari”, DİA , C. VI, İstanbul, TDV, 1992, s. 368-372.
Babinger, Franz:	Osmanlı Tarih Yazarları , çev.: Coşkun Üçok, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982.
Baransu, Abdülkadir:	Osmanlı Şeyhülislamı , Ankara, Ayyıldız, 1972.
el-Begavî, Ebu Muhammed:	Meâlimu’t-Tenzîl , thk. Muhammed Abdullah en-Nemir, Osman Cuma Damiriyye, Süleyman Müslim el-Hareş, C. VI, Riyad, Daru Taybe, 1989.
Beyhakî:	es-Sünenu’l-kübra , C. III, yy, ty.
Bursalı Mehmed Tahir:	Osmanlı Müellifleri , C. I-III, İstanbul, Meral, 1975.

Bozkurt, Nebi:	“Müsamere”, DİA , C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 75-76.
Cerrahoğlu, İsmail:	“Abdullah b. Mes‘ûd”, DİA , C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 114-117.
Cerrahoğlu, İsmail:	“Süddî”, DİA , C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 17-18.
Çakan, İ. Lütfi ve Eroğlu, Muhammed:	“Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib”, DİA , C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 76-79.
Çapan, Pervin:	Tezkire-i Safayi , Ankara, AYK, 2005.
Çavuşoğlu, Mehmed:	“Bakî”, DİA , C. IV, İstanbul, TDV, 1991, s. 537-540.
Çiftioğlu, Arzu:	“Muhammed b. Muhammed Altıparmak’ın Mensur Yusuf u Zeliha’sı: transkripsiyonlu metin – inceleme – sözlük”, C. I, Yayımlanmamış Doktora Tezi, MÜ, SBE, İstanbul 2006.
Demir, Mahmut ve Özafşar, Mehmet Emin:	“Vehb b. Münebbih”, DİA , C. XXXXII, İstanbul, TDV, 2012, s. 608-610.
Düzlü, Özlem:	“Klasik Şiirimizde Evlat Acısının Bir Yansıması Olarak Şairlerin Çocuklarına Yazdıkları Mersiyeler”, Turkish Studies Journal , V. 6/3, Summer 2011, Turkey, s. 1829-1839.
Efendioğlu, Mehmet:	“Sem‘ânî”, DİA , C. XXXVI, İstanbul, TDV, 2009, s. 461-462.
Efendioğlu, Mehmet:	“es-Sünenü’l-Kübrâ”, DİA , C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 148-150.
Eroğlu, Ali:	“Hâzin”, DİA , C. XVII, İstanbul, TDV, 1998, s. 125-126.
Eyice, Semavi:	“Ebülfazl Mahmud Efendi Medresesi”, DİA , C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 355-356.
Fayda, Mustafa:	“İbn Sa‘d”, DİA , C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 294-297.
Fayda, Mustafa:	“İbn Hişam”, DİA , C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 71-73.
Fayda, Mustafa:	“İbn İshak”, DİA , C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 93-96.
Fuzûlî:	Hadikatü’s-Süeda , http://www.recepsen.com/fuzuli_erenler_bahcesi.pdf , e.t. 14.01.2015.
Gökcan Türkoğan, Melike:	“Klasik Türk Edebiyatında Kur’an Kıssalarını Konu Alan Mesneviler”, Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi , V. 3/15, t.y., s. 63-92.
Gökcan Türkoğan, Melike:	Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma , e-kitap, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2011, e.t: 11.11.2014.
Görmez, Mehmet:	“Taberani”, DİA , C. XXXVIII, İstanbul, TDV,

	2010, s. 310-312.
Günaltay, Şemseddin:	İslam Tarihinin Kaynakları –Tarih ve Müverrihler- , İstanbul, Endülüs, 1991.
Güngör, Mevlüt:	“Begavî”, DİA , C. V, İstanbul, TDV, 1992, s. 340-341.
Hâkim:	el-Müstedrek , nşr: Mustafa Abdülkadir el-Atâ, Beyrut, Daru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1990.
Harman, Ömer Faruk:	“el-Milel ve’n-Nihal”, DİA , C. XXX, İstanbul, TDV, 2005, s. 58-60.
Hatiboğlu, İbrahim:	“el-Müstedrek”, DİA , C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 134-135.
Hatiboğlu, İbrahim:	“İsrailiyat”, DİA , C. XXIII, İstanbul, TDV, 2001, s. 195-199.
Irkılata, Mehmet:	“Nazire Geleneği İçerisinde Kerem Kasideleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ÇÜ, SBE, Adana 2007.
el-İsfahânî, Râgıb:	Müfredât Elfâzi’l-Kur’ân , nşr: Safvân Adnân Dâvûdî, Dımaşk, Dâru’l-Kalem, 2009.
İbn Asâkir:	Tarihu Dımaşk , thk. Amr b. Garâme el-Amrî, C. IX, Beyrut, Daru’l-Fikr, 1995.
İbn Sa’d:	Kitâbu’t-Tabakâti’l-kübrâ , nşr: İhsan Abbas, Beyrut 1968.
İbnü’l-Cevzî:	Sıfatü’s-Safve , C. I, thk. Mahmud Fâhûrî, Beyrut, Dâru’l-Marife, 1985.
İlmiye Salnamesi:	hzl: Seyit Ali Kahraman, vd., İstanbul, İşaret, 1998.
İpekten, Haluk:	“Azmizâde Mustafa Hâletî”, DİA , C. IV, İstanbul, TDV, 1991, s. 348-349.
İpşirli, Mehmet ve Demir, Ziya:	“Sadî Çelebi”, DİA , C. XXXV, İstanbul, TDV, 2008, s. 404-405.
İpşirli, Mehmet:	“Mülazemet”, DİA , C. XXXI, İstanbul, TDV, 2006, s. 537-539.
İpşirli, Mehmet:	“Çivizadeler”, DİA , C. VIII, İstanbul, TDV, 1993, s. 349-350.
İpşirli, Mehmet:	Naima Tarihi , C. I-VI, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2007.
İz, Fahir:	Eski Türk Edebiyatında Nesir , Ankara, Akçağ, 1996.
Kafes, Mahmut:	“Ebu Hayyan el-Endelüsi”, DİA , C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 152-153.
Kallek, Cengiz ve Kütükoğlu, Mübahat:	“Narh”, DİA , C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 387-391.
Kandemir, M. Yaşar:	“es-Sünen”, DİA , C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 143-145.
Kandemir, M. Yaşar:	“Abdullah b. Ömer b. Hattab”, DİA , C. I, İstanbul, TDV, 1988, s. 126-128.
Kandemir, M. Yaşar:	“İbn Hacer el-Askalanî”, DİA , C. XVIII, İstanbul,

	TDV, 1999, s. 514-531.
Kandemir, M. Yaşar:	“Müslim b. Haccac”, DİA , C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 93-94.
Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi:	Fevâihü'n-Nebeviyye , Süleymaniye Ktp., Ayasofya 3242; Halet Efendi 734.
Karahan, Abdülkadir:	“Fuzuli”, DİA , C. XIII, İstanbul, TDV, 1996, s. 240-246.
Karataş, Ahmet:	“Süleymannameler”, Yağmur Dergisi , S. 42, İstanbul 2009, s. 55-59.
Karataş, Ahmet:	Hindî Mahmud ve Kısas-ı Enbiya , Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, İstanbul 2014.
Kâtip Çelebi:	Keşfü'z-Zunûn , trc: Rüştü Balcı, C. I-V, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt, 2007.
Kâtip Çelebi:	Fezleke , hzl. Seyyid Muhammed es-Seyyid, Ankara, TTK, 2009.
Kaya, Nevzat:	“Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi”, DİA , C. XXIV, İstanbul, TDV, 2001, s. 381-383.
Kaya, Nevzat:	Ravzatü'l-Ebrar Zeyli Tahlil ve Metin , Ankara, TTK, 2003.
Kerslake, Celia J.:	“Celalzâde Mustafa Çelebi”, DİA , C. VII, İstanbul, TDV, 1993, s. 260-262.
Kesler, Muhammet Fatih:	“Mücahid b. Cebr”, DİA , C. XXXI, İstanbul, TDV, 2006, s. 442-443.
Kılıç, Hulusi:	“el-Kamusu'l-Muhit”, DİA , C. XXIV, İstanbul, TDV, 2001, s. 287-288.
Köprülü, M. Fuad:	Türk Edebiyatı Tarihi , Ankara, Akçağ, 2009.
Küçükaşçı, Mustafa Sabri:	“Süheylî”, DİA , C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 30-32.
Küçükaşçı, M. Sabri ve Tomar, Cengiz:	“Ebu'l-Kâsım İbn Asakir”, DİA , C. XIX, İstanbul, TDV, 1999, s. 321-324.
El-Kurtubî, Ebû Abdullah:	el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'ân , thk. Hişam Semir el-Buhârî, C. X-XI, Riyad, Daru Âlemi'l-kütüb, t.y.
Macit, Muhsin:	“Nedim”, DİA , C. XXXII, İstanbul, TDV, 2006, s. 510-513.
Mehmed Cemlaleddin:	Osmanlı Tarih ve Müverrihleri , hzl.: Mehmet Arslan, İstanbul, Kitabevi, 2003.
Mengi, Mine:	“Eski Türk Edebiyatında Nesir: Gelişimi ve Kaynakçası”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi , C. 5, S. 10, İstanbul 2007, s. 43-76.
Müstakimzâde Süleyman Sadeddin:	Devhatül-meşayih , yy, ty.
Nişancızâde Muhyiddin Mehmed:	Mir'ât-ı Kâinât , Bulak, Bulak Matbaası, 1258.
Okuyucu, Cihan vd.:	Klasik Dönem Osmanlı Nesri , İstanbul, Kesit, 2014.
Örenç, Ali Fuat:	“Sakız Adası”, DİA , C. XXXVI, İstanbul, TDV,

	2009, s. 6-10.
Öz, Mustafa:	“Nüveyrî”, DİA , C. XXXIII, İstanbul, TDV, 2007, s. 304-306.
Özaydın, Abdülkerim:	“İzzeddin İbnü'l-Esîr”, DİA , C. XXI, İstanbul, TDV, 2000, s. 26-27.
Özaydın, Abdülkerim:	“Ebü'l-Yümn el-Uleymî”, DİA , C. X, İstanbul, TDV, 1994, s. 352-353.
Özcan, Abdülkadir:	“Köprülüzâde Fazıl Ahmed Paşa”, DİA , C. XXVI, İstanbul, TDV, 2002, s. 260-263.
Özcan, Abdülkadir:	“Sübhatü'l-Ahbâr”, DİA , C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 10-11.
Özcan, Nuri:	“Bedri Mehmed Efendi”, DİA , C. V, İstanbul, TDV, 1992, s. 335.
Özdemir, Funda:	“Klasik Türk Edebiyatında Kaynaklar (16-17. Yüzyıl)” Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, ATAÜNİ, SBE, Erzurum 2013.
Özek, Ali:	“el-Keşşaf”, DİA , C. XXV, İstanbul, TDV, 2002, s. 329-330.
Özel, Ahmet:	“Hüseyin b. Ahmed Zevzeni”, DİA , C. XLIV, İstanbul, TDV, 2013, s. 312-313.
Özkan, Halit vd.:	“Süyuti”, DİA , C. XXXVIII, İstanbul, TDV, 2010, s. 188-198.
Öztürk, Furkan:	“Bakî Divanı Sözlüğü”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, AÜ, SBE, Ankara 2007.
Öztürk, Nuran:	“Siyer Türü ve Siyer-i Veysi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri 1997.
Saraç, M. A. Yekta:	Klasik Edebiyat Bilgisi Belâgat , İstanbul, Gökkuşbu, 2010.
Schmidt, Jan:	Catalogue of Turkish Manuscript in the Library of Leiden University and Other Collections in the Netherlands , C. III, Leiden Boston, Brill, 2012.
Selçuk, Bahir:	“Nergisî'nin Kafzâde Fâizî Mersiyesi”, FÜ Sosyal Bilimler Dergisi , C. XXV, S. 1, Elazığ 2005, s. 9-22.
es-Sem'ânî, Abdülkerîm:	el-Ensâb , thk. Abdurrahman el-Yemânî, C. X, Haydarabad, Meclis Dâireti'l-Meârif el-Usmâniyye, 1962.
Şahin, M. Süreyya:	“Kıyas-ı Enbiya”, DİA , C. XXV, İstanbul, TDV, 2002, s. 495-496.
Şemseddin Sami:	Kâmûs-ı Türkî , İstanbul, Çağrı, t.y.
Şengül, İdris:	“Kıssa”, DİA , C. XXV, İstanbul, TDV, 2002, s. 498-501.
Tümer, Günay:	“Arâisü'l-Mecâlis”, DİA , C. III, İstanbul, TDV, 1991, s. 265-266.
Uzun, Mustafa:	“Siyer”, DİA , C. XXXVII, İstanbul, TDV, 2009, s. 324-326.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:	Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı , Ankara, TTK, 1965.
Uzunçarşılı, İsmail Hakkı:	Osmanlı Tarihi , C. III, 2. Kısım, Ankara, TTK, 1954.
Woodhead, Christine:	“Estetik Nesir”, çev.: Yurdanur Salman, Türk Edebiyatı Tarihi , C. II, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, s. 319-328.
Yavuz, Yusuf Şevki:	“Beyzavi”, DİA , C. VI, İstanbul, TDV, 1992, s. 100-103.
Yavuz, Yusuf Şevki ve Avcı, Casim:	“İbnü'l-Cevzî” DİA , C. XX, İstanbul, TDV, 1999, s. 543-549.
Yazar, Sadık:	“Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İÜ SBE, 2011.
Yılmaz, Kaşif:	“Güfti”, DİA , C. XIV, İstanbul, TDV, 1996, s. 218-219.
Yılmaz, Kaşif:	Güfti ve Teşrifatu's-Şuarası , Ankara, AYK, 2001.
Yılmazer, Ziya:	“İsâzâde Tarihi”, DİA , C. XXII, İstanbul, TDV, 2000, s. 491-492.
Yılmazer, Ziya:	İsâzâde Tarihi , İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti, 1996.
Zehebi, Muhammed Hüseyin:	Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat , trc.: Enbiya Yıldırım, İstanbul, Rağbet, t.y.
Zevzenî, Ebû Abdullah:	Şerhu'l-Mu'allakâti's-seb' , yy, Dâru'l-âlemiyye, ty.